శ్రీ రస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

A DRAMA.

ఇది

ప్రస్తుతవేంకటగిరి ప్రభువులు

[illegible] అనఁగా

[illegible] ఇరువదెనిమిదవపురుషులు

అయిన

వెలుగోటి.

శ్రీ రాజగోపాల కృష్ణయాచేంద్రులవారి

ధనసహాయమువలన

చిలకపాటి - వేంకటరామానుజ శర్మ విరచితము.

చిలకపాటి - తిరుమలాచార్యులచే

“[illegible]కర” ముద్రాక్షరశాలయం[illegible]

ప్రస్తావము.

ఓ వైదుష్యభూషణులారా! మహాకవి కాళిదాసునిచరిత్రము రసికజనకర్ణామృతమని యెల్లవారు నెఱింగినదేగదా! అట్టియతనిచరిత్రమునందు; భోజరాజుకూఁతు లగు తరుణాంబుజా, విరజాంబుజ లను విదుషీశిరోమణులయు నుదయాదిత్యుం డనువిద్వద్రాజకుమారునియుం చరితముతో సంబంధించినకథాంశమును వినోదకథాకల్పవల్లి యను పేరఁ జంపూరూప మగుశ్రావ్యప్రబంధముగా రచియించి; ఆమహాకవి మదనసేన యను రాజకుమార్తెను, కాంచనమాల యను (విలాసవతి) వేశ్యాకన్యకను ధర్మపత్నీ, భోగపత్నులఁగాఁ గైకొన్నకథాంశమును బ్రకరణౌచిత్యోపేత మగుదృశ్యప్రబంధముగా రచించి ముద్రించినాఁడను. రసమును బ్రత్యక్షముగఁ గనంబఱచుటం జేసి దృశ్యప్రబంధము లనఁబడురూపకగ్రంథములు పూర్వకాలంబున నిప్పుడును సరసులయుల్లంబుల కానందనిష్యందంబులై యొప్పుచుండుట సుప్రసిద్ధము. కాన నాటకమునకు రెండవది యయినప్రకరణముగా నిది రచింపఁబడినయది.

ఏతద్గ్రంథకథాసంక్షేపము.

ఈగ్రంథమునందుఁ గరూశదేశమంత్రికుమారుండగు కళాచంద్రుండు గురుశాపమునం గాడిదెల మేపువారిం గలిసియుండి మదనసేన యనురాజపుత్రిం బెండ్లాడి కాళిదాసుం డనం బ్రసిద్ధినడసి పత్నిం గోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకం జేపట్టి భోజునిసాహాయ్యమున వెండియుం దనసతిని బడసినచరిత్రము పద్యములను; చాటుసమస్యా శ్లోకములును గలసియుండుమృదుమధురవచనశైలిచేఁ బది యంకములు గలప్రకరణముగా స్త్రీలును బాలురును సులభముగఁ దెలిసికొనునట్లు రచింపఁబడినది.

కథాంశాములవివరణము.

౧వ యంకమున:— మధుమంతపురాధిపతికూఁతు మదనసేనను దానివిద్యాగురువు గామించి దౌష్ట్యమున బలాత్కరించి యొకసన్న్యాసియుఁ దెల్పుహితముఁ బ్రతిహతముచేసి దానియందు వ్యతిక్రమము సేయం గడంగుట; రసికుండన్నవాఁడు చూడవలసినశృంగారరసప్రతిబింబము.

౨వ యంకమున:— గౌతముఁడును సారథియును మదనసేనకు మగనిసంపాదింపంబోయి లంబభుజుం డనుసెట్టిం బట్టుకొన నమకట్టఁగా; నాయారణ్యమునఁ దొసరించునసాగరికసంభాషణాదులు హృదయంగమం బగుహాస్యరసంబుతో నొప్పుమిగులఁచుండు.

౩. వ యంకమున:—నాగరిక వేషము ధరింపంజేసి మహాపండితుఁ డని చెప్పంబడిన లంబభుజుఁడు రాజసభయందు విభ్రాంతుండై గ్రామ్యోక్తులు పల్కఁ గౌతముఁడు వానివచనములు సాధుతమంబు లని సమర్థించి రాజసుతకు భ్రమ గల్పించి వివాహంబు సేయించుట యద్భుతహాస్యరసంబులయావేశవిశేష మయి యుండు.

౪. వ యంకమున:—కేళీమందిరమునందు లంబభుజుఁడు వెఱఁగుపడి యొనరించినపరిహాసనీయకార్యంబుల నారసి మదనసేన దుఃఖించుటయు; ఆకస్మికవలన నతఁడు గాళిదాసుం డగుటయు; గౌతముఁడు కపటంబున నాదంపతుల నెడఁబాపి మదనసేన నపహరించుటయు హాస్య, కరుణా, ఉద్భుతరసంబుల కాలవాలంబులై యుండు.

౫. వ యంకమున:—గౌతముని నిబద్ధుం గావించి కరూశాధిపతి మదనసేన నపహరించుట వీరశృంగారరసములభూమికలై చూపట్టు.

౬. వ యంకమున:—మదనసేనం గోలుపోయి కాళిదాసుండు దుఃఖించుటయు ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యనువేశ్యాకన్యను సంప్రాప్తయావనం గావించి రాజస్యాలకునిచేతం జిక్కఁ గొనంబోయినయాకన్యను దప్పించి దానిం దనకుఁ బ్రణయపరిగ్రహము గావించుకొనుటయు విప్రలంభశృంగారము నద్భుతహాస్యరసంబులను బ్రత్యక్షీకరించు.

౭. వ యంకమున:—రాజస్యాలకుఁడు గాళిదాసునిం జంపందలంచి కపటంబున బ్రహ్మరాక్షసునికడకుం జేర్ప నారక్కసుని మెప్పించి కవి తనపత్నియుండువిధంబుఁ దెలిసికొనుటయు; గాంచనమాలానురక్తుం డగు రాజస్యాలకుని భోజుఁడు స్త్రీవేషధారి యైనయర్జునుండను వానిచే వంచనాపరిహాసంబున బేలుపుచ్చుటయు నద్భుతహాస్యమయంబులై వేడుకఁ బుట్టించు.

౮. వ యంకమున:—కాళిదాసుండు కాంచనమాలయింటికిఁ జని విలాసోక్తుల నాయింతి నలరించుటయు, నాయతివ కవికిం గలప్రియావిరహవ్యథం గనిపెట్టుటయు, బుద్ధిసాగరుండు కవిం గాంచుటయు శృంగారశాంతరసంబుల యవతారంబులై వెలయు.

౯. వ యంకమున:—కాళిదాసునియత్యద్భుతకార్యములు శృంగారసమస్యాపూరణములు భోజకాళిదాసులసమావేశమును అద్భుతరసప్రధానంబులై మహామోదదాయకంబులై యుండు.

౧౦. వ యంకమున:—భోజలీలావతులును గాంచనమాలయుఁ గాళిదాసునికి మదనసేనం జేర్చుటయు; కడుశోచనీయావస్థయం దుండు ప్రియురాలిం గని కవివరుం డూఱార్చుటయుఁ గరుణను శృంగారంబున నద్భుతంబునను మానసంబులం దేలించు.

శ్రీరాధానాథవిరజ మనుమూగ్రంథశాలయందు దిలకపాటి - వేంకట రామానుజశర్మగారిచే విరచితమైన గ్రంథముల జాబిత.

వినోదకథాకల్పవల్లి యనుమహాకవికాళిదాసచరిత్ర.

దీనియందు; నాటకచ్ఛాయ, మాయాసుందరీవిజయము, రససంజీవనము అను నాటకత్రయము గర్భితమై యుండు.

ఈవినోదకథాకల్పవల్లియందు; వైదుష్యంబునం గాళిదాసాదిమహాకవులతో సమానలయినభోజనికూఁతులం; దరుణాంబుజయు విరజాంబుజయు ననువారల విద్యద్రావిజకుమారుండగునుదయాదిత్యునికిం గాళిదాసుండు పెండ్లిసేయించినయతివిచిత్రచరిత్రము నుడువంబడియుండును.

ఈగ్రంథమునందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడియుండుకథాసంక్షేపము.

విద్యాసర్వస్వవేదిని యనుకపటపు వేశ్యాకన్యక తనరూపవయోవిలాసములకు మోహించి వచ్చినవారివలన నొక్కొక్కరాత్రికిని వేయువరహాలు గైకొని యట్లువచ్చినవారిని తనయింటి ౬౮ పజారములయందుఁ గావలియుండువిదుషీశిరోమణులం గొని విద్యాప్రసంగంబున నోడించి తనకన్యకాత్వమునకు భంగంబు గలుగకుండ మాయోపాయంబులం బ్రవర్తింపుచుండఁగ మహాకవికాళిదాసుఁడు కట్టెలమ్మకొను వానివేషంబుతోఁ జని యరఁటియాఁకులకట్టను దన నేర్పుమెయి నాకసకాంగికి వేయి వరహాలకు విక్రయించి యాధనముతో పడుపురోయుగ నొసంగి తనయసమానవైదుషీవిశేషంబు వెల్లడిసేయుచు నొక్కొక్కద్వారంబునందుం జెప్పుడు శృంగారపద్యములు చెప్పుచు నావాకిళులఁగడచి లోనం బ్రవేశించి యావేశ్యతో విద్యావివాదంబు సలిపి దానింజయించి యదియేర్పరిచి యుండు ప్రతిసిద్ధాంతాసనంబుల నెలకొనితత్తస్మృతత్తోపన్యాసపూర్వకంబుగ జయించి నాటకచ్ఛాయ యనునొకయుపరూపకం బాడించి యారోపడంతి నతిచతురత్వంబునఁ బయల్పరిచి కాళికాదేవిని భోజభూపతిప్రముఖులకు సాక్షాత్కరింపంజేసి తదనుచరీగణంబువలన మాయాసుందరీవిజయ మను నొకయుపరూపకము నాడించి భోజనిరాణికిఁ గలిగిన యపవాదంబు నివర్తింపఁజేసి తరుణాంబుజా విరజాంబుజలకు నుదయాదిత్యునికిని బ్రణయవిశేషంబు ప్రవృత్తంబయినయతిమనోహరచరిత్రంబును రససంజీవనము పేరం బరఁగు నేడంకములనాటకంబుగ నభినయింపఁజేసి వసుధారిణి యనుమతియుక రాజకన్యకారత్నంబుతో భోజసుతల నుదయాదిత్యునికిఁ బెండ్లిసేయించినకథ.

వెల రూ. 8 - 0 - 0

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము.— ఈగ్రంథమునందుఁ గరూశదేశపతి మంత్రికుమారుండు గళాచంద్రుండు గురుశాపమున గాడిదెలఁగాయువారిం గలసియుండి మదనసేన యనురాజపుత్రిం బెండ్లాడి కాళిదాసుండనం బ్రసిద్ధివడసి పత్నింగోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకం జేపట్టి భోజుని నెయ్యమున వెండియుం దనసతిం బడిసినచరిత్రము. వెల రూ. 1 - 8 - 0

శ్రీమదాంధ్ర భోజచరిత్రము.— ఇది "భోజరాజచరిత నాటకము" అనియు "భోజరాజ కవిరాజచరితము" అనియు రెండుభాగములుగల యొకసంపుటము. భోజరాజచరిత నాటకమునందు సింధులమహారాజు జరాభరంబున శౌర్యంబాలక కుమారుఁడగు భోజునికి బుద్ధిసెప్పి ముంజునికి రాజ్యంబప్పగించుటయు; భోజునిజన్మపత్రిక వినిముంజుండు భోజునింజంప వత్సరాజును నియమించుటయు; వత్సరాజు భోజునింజంప శ్మశానమునకుం దోడ్కొనిచనగా నాయిరువురకుం జరిగిన చర్యలును; ప్రాణపరిత్యాగంబుచేసికొనం గడంగిన లీలావతీకన్యకను మారువేషంబుఁ దాల్చినకుమారుండు రక్షించుటయు; పుత్రవధశోకాతురుండై ముంజుఁడువహ్నిసారంబొనఁ గపటయుక్తిచే బుద్ధిసాగరుండు తప్పించి కుమారు నప్పుడు బ్రదికించినట్లు తెలిపి భోజునికి లీలావతీ పాణిగ్రహణంబును ధారానగరరాజ్య పట్టాభిషేకంబును; భోజరాజ కవిరాజచరితమునందు:— భోజరాజునకును; కాళిదాస, భవభూతి, భట్టబాణ, దండి మాఘ, మల్లినాథ, శంకర, శుక, క్రీడాచంద్ర ప్రముఖులగు ననేకకవిరాజులకును జరిగిన చరిత్రంబు సెప్పంబడియుండు. వెల రూ. 1 - 8 - 0

చమత్కారకథాకల్లోలిని. ఇది, రోచనుఁడను రాజకుమారుఁడు మందార మాల, మదనమాల, మదనసేన, వసంతసేన, మదలేఖ, చందనలేఖ లనువిద్వద్రాజ కన్యారత్నంబులను బరకీయాభావంబునఁ బరిణయమైన శృంగారచరిత్రము. రెండుభాగములు. వెల రూ. 1 - 8 - 0

శ్రీమదాంధ్ర వచన బ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణము. ఇది వ్యాస విరచితమగు సంస్కృతమునకు సరియయినది సకలశ్రుతీతిహాస పురాణములయందు గలసందేహములం బోఁగొట్టుటకు. పురాణశాస్త్రమనునామాంతరముతో బదపమహాపురాణముగ నితర పురాణాదికథలకు మూలభూతములగు గోలోక భూలోక రాధాకృష్ణులకథలును, లక్ష్మీ, సరస్వతీ, దుర్గా, సావిత్రీ, తులసీ, గంగా, వసుంధరాదిసమస్తస్త్రీ దేవతోపాఖ్యానములు నూఱును, నారాయణ, మహాదేవ, విరాట్పురుష, గణేశాది చరిత్రంబులనేకంబులు, తన్మంత్రోపాసనాదులును, జనులకావశ్యకముగ నెఱుంగవలసిన ప్రతివిషయంబులును మహర్షి దీనియందు జెప్పెను. దీనిలోని శాఖాకథలంబట్టి పురాణాంతరంబులు, నిందలి ప్రమాణములంబట్టి స్మృతులు ఏర్పడినవి. వెల రూ. 3 - 8 - 0

శ్రీరాధికాపరిణయము అను శ్రీగోపీకథాకౌముది:—ఇందు పదుమూఁడు యూథములగోపికల యవతారంబులును; వారిపూర్వజన్మవృత్తాంతంబులును; ప్రస్తుతమున కృష్ణప్రాప్తికై వారుగచించిన వ్రతాదులును; ఫలప్రాప్తియు; శ్రీరాధికావతారంబును; ఆమెవైభవంబును; శ్రీరాధికావివాహంబును; శ్రీరాధ కృష్ణునినటవేషంబుగాంచి మోహించితత్ప్రాప్తికై తదాజ్ఞచేఁ దులసీవ్రతంబు సలుపుటయు స్త్రీవేషధారియైవచ్చి శ్రీహరి రాధను బరీక్షించుటయు గోపకులలోఁగలిగిన యంతఃకలహంబు నివృత్తంబుసేయ ముక్తావృక్షములను మొలపించి తనప్రభావము విశదపఱిచి శ్రీరాధాదేవి తనను గోకులపట్టమహిషియని తెల్పి యాదేవితో రాసోత్సవంబు లనుభవించి నందనందనుండు శ్రీరుక్మిణ్యాదికాంతల ప్రార్థనంబున ద్వారకకుం దోడ్కొనిపోవుటయు నిత్యాది కృష్ణచరితము లనేకములిందుగలవు. వెల రూ. 1 - 0 - 0

ఆంధ్రకల్కిపురాణము. ఇది శ్రీనారాయణమూర్తి యీకల్యంతంబునం దేయం బోవుపదవదియగు కల్క్యవతారముయొక్కచరిత్రము. శ్రీవ్యాసవిరచితమైన సంస్కృత కల్కిపురాణము ననుసరించి పద్యకావ్యముగ రచింపబడినది. వెల రూ 1 - 0 - 0

ఆంధ్రతనిశ్లోకి. ఇదిద్రవిడభాషలో పెరియ వాచ్యాంబిళ్ళ గారు రచించిన తనిశ్లోకికిసరిగా నాంధ్రీకరింపబడినద్యోదాహృతములగు ప్రమాణవాక్యములగర్థముతో శ్రీరామాయణములో ముఖ్యములగు శ్లోకములకుశ్రుత్యాదిసమ్మతములగు మహార్థము లొక్కొక్కపదమునకు వాక్యమునకు నలువదేబదివిధములనుపన్యసింపంబడి యుండు.

వెల రూ. 1 - 0 - 0

శ్రీతులస్యుపాఖ్యానము. ఇది లక్ష్మీదేవి తులసియను రాజపుత్రికయై జన్మించి శంఖచూడునికింబత్నియై నారాయణునిచేత పాతివ్రత్యభంగంబునుబొంది తత్పత్నియై తులసీపత్రరూపమునుధరించిభగవంతునికేకాంతకైంకర్యపరిపణయైనచరిత్రము,

వెల రూ. 0 - 8 - 0

సుమనోవినోదనభాణము. ఇది శాకుంతలాదులవంటినాటకము. సుమశేఖరుఁడనుశృంగారనాయకుఁడు నవమంజరియను భోగముకన్నెనుఁ దొలికన్నెతికముపెట్టినశృంగార చరిత్రము. పద్యములుగలసినవచనశైలి బహురసవంతమైయుండును. 0 - 4 - 0

వినోదకథాకల్పవల్లియు, కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబును, ఆంధ్రభోజచరిత్రంబును పరస్పరసంబంధముగలవిగానవీనిలో నొకటిజదువుకొన్న వారికి మఱిరెండు నత్యావశ్యకము.

చిలకపాటి – వేంకటరామానుజశర్మ అండు సన్స్.

నెం. 16, పెరుమాళ్ కోవిల్ తోట వీధి, మద్రాసు.

వెనుక నుదహరించిన గ్రంథములు వలయువారి శ్రీక్రిందివిలాస దారులకువ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

1. చిలకపాటి. వేంకటరామానుజ శర్మ అండ్ సన్,

నెం. 16, పెరుమాళ్ కోవిల్ తోట వీధి,

సాహుకారిపేట పోస్టు,

మద్రాసు.

2. పిడుగు. వేంకటకృష్ణారావు పంతులు,

2/40, పెద్ది నాయని వీధి,

మింట్ బిల్డింగ్సు పోస్టు,

మద్రాసు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము.

ప్రథమాంకము.

నాందిపద్యము.

కం. ఇద్ధా! పూర్వకవీంద్రులకును । హృదయంబునఁ బొదలుభక్తినిరుగేలు మొగి,
డ్చెదఁ బద్మవాసినీవా । క్పదపతులకటాక్షలీల మనుధన్యులకున్.

నాంద్యంతంబున సూత్రధారుండు రంగంబుఁ బ్రవేశించి,

సూత్రధారుఁడు.

చం. సరసిజసంభవాదిసురసంతతి కైన నలభ్యుఁడై మహా,
పురుషుఁడు వేదవాక్యతతిభూతిఁ దెలంగుమహాత్మ గోపికా,
తరుణులఁ గూడి భక్తపరతారతి లీలలఁ దేలుచుండునా,
పరమదయామయుండు పశుపాలకబాలుఁడు మమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

అని పుష్పాంజలివికిరణంబుఁ గావించి,,

ప్రకరణార్థప్రకాశిక.

నాటకాదిరూపకములకు మొదటం జెప్పఁబడుపద్యము నాంది యనంబడును.

అందుఁగావ్యార్థసూచన ముండవలయును ఇచటం బూర్వకవి యనుటవలన నేత ప్రబంధప్రతిపాద్యుఁడగు పూర్వకవి కాళిదాసుండను కావ్యార్థము శబ్దసూచితమగు చున్నది.

మఱియుఁ బద్మవాసినీవాక్పదపతులకటాక్షలీల మనుధన్యులకున్,, అనుట వలన వారు సంపదయుఁ దత్సంపాదకమగువిద్యయుఁ గలవారగు నర్థము స్పష్టమయ్యెడి.

ఈ నాందియందు ఎనిమిది పదము లున్నవి గాన నిది యష్టపద మైననాంది యనంబడు.

ఏల కో! నానేఁడుంగడంగినరూపకప్రయోగంబునకుం దోడ్పడువారెవ్వరును రాక యున్నారు?

నటి. ప్రవేశించి,,

ఆర్య! భవన్నియోగం బనుష్ఠింప నిదె యేగుదెంచినదాన.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! అట్లైన నేతత్పరిషత్సమారాధనంబు సేయంబూని నాకుసహాయనివై ప్రవర్తింపుము.

గీ. గీతకళాకుశలులుప్ర । ఖ్యాతగుణోత్తరులు రసికు లధిగతశాస్త్ర,
వ్రాతమహితాత్ము లధికవి । నీతులు సభఁ జేరి రిపుడు నెమ్మి దలిర్పన్.

నటి. ఆర్య! యిట్టియపరిమేయవైదుషీభాషణులకుం బరితోషంబుఁ గల్పింప మనకు శక్యంబగునే!

సూత్రధారుఁడు. నటీ! అట్లనుకొనకుము. పండితగోష్ఠి నలరించుట కష్టంబు గాదు. వారు గుణమాత్రగ్రాహకులు గాన సంతసింతురు.

నటి. ఆర్య! అగుఁగాక! ఇంతవఱకుం బ్రవృత్తంబులై యుండురూపకంబు లెల్ల నీసరసాగ్రేసరులు గాంచియుండకపోరు. అట్టివి ప్రయోగించిన ఫలం బేమి?

గీ. అనుపమోదారరససమాహార్య మగుచు । నభినవాద్భుతసద్వస్తుసుభగ మైన,
రూపకవరంబు గాని నిరూఢిఁ గాంచ । దీయభిజ్ఞులనెమ్మది కింపు నింప.

అట్టిది యేదియుం దగు!

సూత్రధారుఁడు. స్మృతియభినయించి హర్షంబుతో,,

ఓనటీ! భవద్వచనంబునం ; దథావిధసుప్రశస్తి వడసియుండునదిమదీయస్మృతిపథసంచారంబుం గాంచె. అది చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ రచియించిన కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబు.

నాందీశ్లోకంబు పఠించి మొదటిసూత్రధారుఁడు నిర్గతుం డయిన నట్టివాఁడు మఱియొకరుండు ప్రవేశించి ప్రస్తావనాంగంబుల జరుపును.

సూత్రధారుండనఁగా:—నాంద్యుపకరణముఁ బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు. సూత్ర మనఁగా:—నాంద్యుపకరణములు.

నటి. ఆర్య! సరే! ఏతద్రూపకప్రతిపాదితం బగువస్తువు తొల్లి గుణాఢ్యాదిత్యప్రముఖులు తమతమప్రియినులతో నఖిలాగమవేదు లయినరసికవరులు శ్లాఘింపం గవివరునంగుం గలగౌరవవిశేషంబున నభినయించినది గాదే!

సూత్రధారుఁడు. నటీ! ఔను! తదనుసారంబుగ నీయాంధ్రకవి తెలుఁగు బాసం గల్పించిన వాఁడు.

నటి. ప్రమోదంబుతో,,

ఆర్య! మనయీయుంబూసినసుద్ధిగతాభినయశాస్త్రపారీణతాప్రదర్శనంబు సఫలంబగు.

శా. శృంగారంబు రసంబు సాధుజననిస్సీమప్రమోదావహం,
బంగంబుల్కరుణాదికంబు లతిచిత్రార్థంబు సద్వస్తువు,
త్తుంగోదారయశుల్ప్రభాసదులు సంస్తుత్యస్వభావంబులై,
యుంగారుం గవిపల్కు లన్నియుట వాహ్ కూడె మోదంబుగన్.

కానం దత్ప్రకరణప్రయోగంబు మహామోదదాయకంబు గాఁగలదు.

సూత్రధారుఁడు. అట్లగు నేని యీఋతు నధికరించి గీతం బొక్కటి పాడుము.

నటి. ఆర్య! ఇది భవన్నిదేశం బనుష్ఠించెదను.

పాడుచున్నది,,

కం. * మలయానిలమిళనోత్కట । కలమదకలకలవిరావకలకంఠంబై,
లలితమధులుబ్ధషట్పద । మిల మధువు ప్రమోదభరము నిగుళత్తించెన్.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! నీవు పాడినగీతంబు కడురసావహం బైయొప్పె. ఈవసంతాగమమును నేను వర్ణించెదను వినుము.

ఉ. చారువనస్థలీనవవసంతవివాహమహోత్సవంబునన్,
సారసబాణవహ్నిశుభసాక్షికమై తగుదానిముందు నా,
సారపికద్విజావళులు జాతముదంబున మాటిమాటికిన్,
జేరి మనోహరధ్వనులఁ జెప్పెడి మంగళమంత్రసంతతిన్.

---

* మలయానిలముసంబంధపడుటవలనఁ దద్దయు మిఱుమందపుటామం గొని కోవెలలు కలకలధ్వనులు సేయుచున్న వని యర్థము.

నటి. శ్లాఘించుచు,,

ఆర్యా! మీర లోనరించినమధువర్ణనంబువలన వివాహోత్సవంబునందు ద్విజవరులు మంత్రపఠనంబు సేయుదు రనునర్థం బేర్పడుటం జేసి మధుమంత్రపురాధిపతి యగువిక్రమవంతునికూఁతురు మదనసేనకు వేదవిదాశీర్నాదమనోహరంబుగఁ బరిణయంబుజరుగుట యభివ్యజ్యమానం బగుచున్నయది.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! అది యిప్పుడెట్లుజరుగును? మదనసేనయందుం దమకంబుచే దానివిద్యాగురువుగౌతముఁడు దానితోఁ గలయ నువ్విళులూరుచున్నవాఁడు. రాజపుత్త్రియందు కొల్లదు. బ్రాహ్మణుండును గడుమోసగాఁడు. అలఁతింబోవు వాఁడు గాఁడు.

* నేపథ్యంబున,,

చం. అనుపమరామణీయకవిహారపదం బగుమోముదమ్మియుం,
న్వినుతనవాభిరూప్యరమ వేడుకఁ గుల్కెడునంగయష్టియుం,
న్ననృతవిలాసవైభవమునంగు సెలంగెడుకాను నొప్పునా,
వనజదళాక్షిఁ గూడి సుఖవారిధిఁదేలనిజన్మ మేటికిన్.

సూత్రదారుఁడు. నేపథ్యంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి శంకించుచు,,

ఆ! ఇదె వచ్చుచున్నవాఁడు గౌతముఁడు! మోసగాఁ డని తన్నుం బల్కిన పల్కు వినియెం గాఁబోలు! అట్లగునేని నాయందుఁ గినుకఁ గాంచు.

నటి. ఆర్యా! ఇతఁడు గౌతముఁడు గాఁడు. తన్నేపథ్యదారి యయి చనుదెంచు మనమణికంఠుండు.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! నన్ను సయితమించుక భ్రమపటిచినయితనియభినయచతురత కడు నభినందనీయంబు. ఇఁక మన మనంతరకణీయంబునకుం బ్రయత్నింపం జనును. పోవుదము రమ్ము.

అని నిష్క్రాంతులైరి.

† ప్రస్తావన.

---

* నేపథ్య మనగా:—గాయకులు మొదలగువా రుండెడు యవనికాంతస్థలము.

† ప్రస్తావనయనఁగా:—సూత్రధారుఁడు నటితోనైనండె, నటునితోనైనండె, విదూషకునితోనైనండె, మాటలాడుచుం జిత్రోక్తులం దనకార్యంబు నుడువునెపమునం బ్రస్తుతకథోపక్షేపణము గావించుట. దీని నాముఖ మనియుం బేరు.

గౌతముఁడు ప్రవేశించి,,

ఆ! రాజసుతయగుమదనసేనరూపరేఖావిలాసంబులనేనెంతనివర్ణింపఁగలవాఁడ.

ఉ. పూర్ణశశాంకబింబమును బోలెడుముద్దులుగుల్కు మోమున,
భ్యర్ణతలోపరక్త ధవళాయతచంచల నేత్రపద్మముల్,
వర్ణితచంచలాలతలవాసి నెలంగెడునంగయష్టియుం,
దూర్ణము వెట్టిదిట్టలను దూలఁగఁ జేయవె మానసంబులన్.

ఈమనోహరాంగి నాతో విద్యాభ్యాసంబు సేయం గడంగినకొన్నినాళ్లను.

సీ. ఇంచుకించుక మించుచంచలభావంబు విప్పువాల్గన్నుల మెప్పు గుల్క,
శ్రీకరంబై స్మరస్మేరవిలాసము ల్మోముపంకజంబున మురువు లీన,
నున్మీలితంబులైయుండుటుసూపఁ గడంగుకుచకోరకంబులు గుబురులొలుక,
నసమగ్రమయి యొప్పునరుణంపునునుఁజిగి యధరబింబంబున నందగింప,

గీ. భావసౌరభ మెదను జూపట్టఁ దొడఁగ,
నంగకంబుల లావణ్య మలవరింప,
యౌవనోద్భేదవేళ నీపూవుఁబోఁడి,
యుండుసింగార మాత్మ మోహోర్మి ముంచె.

ఇట్టియతివిలోభనీయం బగుయౌవనోద్భేదంబున,

చం. చదువులు నెప్పునప్పు డలచానమనోజ్ఞవిలాసవైఖరుల్,
మదిని గలంప సాఁగ నసుహూనవిలగ్నను నిండుకౌఁగిటన్,
బొదవఁదలంచి గ్రక్కునను బుద్ధి మరల్చుచుఁగామఁ దూలుదున్,
మదవతికిన్ వివేకముఁగ్రమంబునఁ దెల్పునెపంబు దోఁపఁగన్.

అదియునుంగాక,

గీ. ముగుద పతియింపఁ గోరి నామోహాళిల నుండ,
దానిపోయగమే మదిఁ దలఁతుఁగాని,
శాస్త్రసారార్థములు పల్కుచాయ తెలమి,
నించుకేనిఁదలంపున శక్కవపుడు.

మఱియు నాచంద్రవదనామణినగు మొగంబుం గనుంగొననియొక్క క్షణంబు సయితము యుగసహస్రంబుగఁ దోఁచుచున్నది. క్రమక్రమంబున నోడఁబడంజేసి యేన దీనిం బెండ్లాడెదను. ఇది యెల్లవిద్యలయం దసదృశంబగు పాండిత్యంబుం గడించియున్నది గానఁ దనకంటె విద్యలయందుం దక్కువైయుండువాని వరియింపం గడంగదు. ఏన దీనికంటె నెల్లవిద్యలయం దధికుండను. నామనోగతార్థంబు నివేదితంబు సేయ వల్లెయనును.

చింతయభినయించుచు ,,

ఏలకో! యీదంతిగమన యింతదనుక రాకున్నది! సూర్యోపస్థానాదు లొనర్చునప్పుడ నాసన్నిధికిం జేరునావన్నెలాడి సూర్యుండు యీగాంతిరాధిరూఢుం డయ్యును దడయుచున్నది.

ప్రోలం గనుంగొని ,,

ఇదె మదనసేనసఖి గుణమాలిని వచ్చెడిని! దీనివెనువెంట నదియును వచ్చు!

గుణమాలిని ప్రవేశించి. ఊరుపునిగుడ్చుచు. ఆత్మగతమున ,,

ఇప్పటికిఁ గదా! నామానసంబు సుస్వస్థతం గాంచినది. రాజపుత్రి ఋజుబుద్ధితోఁ ప్రవర్తించుచున్నను బ్రాహ్మణుండు సుశాపమాన యగుతివ్యం గోరుట తగునా యని యెంచక మదనసేనయం దనురక్తుండై యున్నవాఁడు. తల్లక్షణంబులు పరీక్షించుచు, గురువునం దతిభక్తిగలది గాన నాప్రియసఖి మదనసేనకది యేమనుకొనునో యని తలంచి యెఱింగింపక యుండెద. ఎప్పుడేని యీపాటుండు పదరి పైఁబడం గడంగు నని భయంబడుచు వీరిరువురసన్నిధానంబు వదలక మెలంగుచున్నదాన. నాగోరుచుండిన రాజాముదలయు నేటి కయ్యె. ఇఁక నాకుం గంటికిం గూరుకు వట్టు. బ్రాహ్మణునికి వృత్తాంతంబు దెలిపెదను.

పరిక్రమించి ,,

ఆ! ఈబ్రాహ్మణుఁడు మదనసేనయం దాసయిడికొడు నిడుములం బడుచున్నవాఁడు.

ఉ. నిద్దుర లేక రక్తరుచినిర్భరమై కనుదోయి యొప్పెడిన్,
దద్దయు మేను బుష్పశరతాపము హెచ్చుటఁ జిక్కెవైశమే,
ప్రొద్దును జింతయుం జడత పుల్కలు నుష్ణము లైనయూరుపుల్,
పెద్దయు నీతనిం దొడరి పీడితుఁ జేయుచునున్న వక్కటా.

ఈమందప్రతిభుం డందరానిపండున కన్నుసాచుచున్నాఁడు. కఠోరం బగు రాజాముదలకు వెఱగంది పదరక బాధలుపడుచుండెడిని. ఈయడియోసదయుని త్రుటిని వర్తింపం బోయెడి.

ప్రకాశముగ,,

బ్రాహ్మణోత్తమా ! వందనము !

గౌతముఁడు. ఓసి గుణమాలినీ! అభీష్టప్రాప్తిచేనలరుచుండుము. విశేషమేమి?

గుణమాలిని. వేదవిద్యావిశారదుఁడా ! నీపలుకులు వ్యర్థంబులగునే! మీర లీవేళఁ * ప్రియార్థంబు పడయఁబోయెదరు.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో ఆత్మగతమున ,,

ఈగుణమాలిని పలికినపలుకు ; మదనసేన నాయందుం బ్రియంబుం గొనియున్న దనునర్థంబును సయితము బోధించుచున్నది. అట్లయగునేని యింతకంటె శ్రేయంబు వేఱొండు గలదా !

ప్రకాశముగ,,

ఓసి ! ప్రియార్థంబని నీనుడివినపదంబు బహువిధార్థంబుల బోధించుచు నభీష్టార్థంబును దెలుపమింజేసి మానసంబునసంద్వరార్తిఁ గల్పించుచున్నయది. దానివివరింపుము.

గుణమాలిని. నవ్వుచు,,

గురుపుంగవా ! ఏపదంబునకేనిలోకులు నిజభావానుసారముగ నర్థము స్ఫురించుటగలదు గాదె ! కాని మీకనేకార్థంబు లగుచున్నవేమో ?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున ,,

ఈగుణమాలిని బహుచతుర. నాకుం గలయుత్కంఠాప్తి యెఱింగియె యిట్లనుచున్నది. ఈయర్థంబుఁ గురిచ్చి యడిగిన నన్ను బేలం జేయు. కావునిది మాని యొండర్థంబుఁ బ్రస్తావించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలినీ ! రాజపుత్రి శాస్త్రపాఠంబు పఠియింప నింత తడవయ్యె నేల రాకున్నయది.

---

* ప్రియార్థము:—ఇష్ట మయినధనము,, అనునది పైకిఁదోఁచునర్థము. ప్రియ యనఁగా నిష్టురాలైననాయిక. తద్రూపమగునర్థ మనఁగా తయత్యాత్మకవస్తువు,, అను నది గూఢార్థము.

గుణమాలిని. గురువర్యా! ఇఁక నీశాస్త్రపాఠంబు లేల! అన్నియు ముగిసె.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

అనుగుదయు నావలె మదనశరార్తయయ్యె నేమొ? కానిచోఁ బాఠంబు లేల వదలుకొనును?

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలిని! మదనసేన శాస్త్రపాఠంబులు వదలుట యేల?

గుణమాలిని. ఓవిప్రోత్తమా! నీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె. అదియ కారణమనం జనును.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఈగుణమాలిని మాటలతీరు మదనసేన నాయందుం బ్రియంపడియుండుననునర్థం బుసూచితంబు గావించెడిని. ఇంకను నమ్మం జనదు. క్రమక్రమంబుగ మాటలవెంబడిన కలతెఱంగు విస్పష్టంబుగ నెఱుంగుదునుగాక.

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ యింతదనుక నిగూఢార్థంబుగ మాటలాడితివి. కలిగినయర్థంబు వెల్లడి సేయుము.

గుణమాలిని. పండితవర్యా! గూఢార్థంబు మఱేమియు లేదు. భర్తృదారిక మిమ్ము గురుదక్షిణాప్రదానపరితోషితస్వాంతులం గావింప నపరిమితమణిగణపూర్ణంబులగు బంగరుపళ్లెరంబుల దాసిగణముచే నెత్తించికొని భవత్పాదార్చనంబున కించుక తడసి వచ్చు. అర్థంబెల్లరకుం బ్రియంబు. అదిపుణ్యఫలంబువలనం గాని ప్రాప్తింపదు. అదిమీకిపు డనంతంబుగఁ గలుగం బోయెడిని. కానఁ బ్రియార్థంబుం బడయం బోయెదరనియు మీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె ననియుఁ బల్కితిని. ఇందేమియు గూఢార్థంబు గానంబడదే! ఉండునుపో! మావంటిమూఢాత్ముల కెట్లెఱుకపడు?

గౌతముఁడు. వెలవెలఁబోవుమోముతో. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! తా నొక్కటి దలంప దైవంబొకటి దలంచు నన్నమాట యథార్థం బయ్యె. ఏను రాజపుత్రీపరిణయ పరీరంభాదిసుఖంబులం గోరుచుండఁ దదీయదర్శన సల్లాప వినోదంబుసయితము దుర్లభంబు గాబోయెడిని. హా! దైవంబు కడుఁ గ్రూరతరంబు. ఏమిసేయుదు!

అని తల వాంచుకొని యూరకుండె,,

గుణమాలిని. నవ్వుకొనుచు,,

ఓపండితోత్తమా! అపరిమితంబు లగుమణిగణంబులు మీకుఁ బ్రాప్తింపం బోయెడినని నేఁ జెప్పినవచనంబు చెవి సోఁక నపగతఖేదుండవై సుప్రసాదాతిశయంబుఁ గాంచిన మొగంబుతోఁ గనంబడవలసియుండ నట్లుగాక దీనతాభాజనం బనం దగిన వాఁడవువోలెఁ జూపట్టెద విది యేలకో? ప్రియశిష్య యగుమదనసేనం బాయ మనంబు రాకున్నది కాఁబోలు?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఇది యాప్రతివచనముగ నధిక్షేపించినయది. రాజకులసంచారనిపుణ లిట్టియర్థంబుల నతిచతురలు గారె!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలినీ! అందుకై కాదు! మఱియుం గొన్నిశాస్త్రంబులు పఠనీయంబులు గల వవి పఠియింపకయ విద్యాపరిచయమునుండి విరమించుకొనుట యేలకో యని విచారపడియెదను.

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా! మదనసేన మీతోన నేకశాస్త్రంబు లభ్యసించె. ఇంకనిప్పటి కీయొలజవ్వని యభ్యసింపం దగుశాస్త్రం బొండు గల దది దానిమగనితో నభ్యసింపంగలదుసూవె! అందు కేల మీరు విచారంపడియెదరు?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈచేటిక యెట్లు మాట్లాడినను మరల్చుచున్నది. నామొగమువలన నేను భర్తృదారికయం దనురక్తుఁడనై యుండునర్థంబు రాఁబట్టం గడంగెడిని. అనువు మెయిం దప్పించుకొనుచు మాటలాడఁజనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ! నీవక్రోక్తిచాతుర్యం బటుండనిమ్ము. ఇప్పుడేను రత్నంబుల కాశించితి నా

గుణమాలిని. మందస్మితంబుతో,,

ఓమహాత్మా! భర్తృదారికగుణరత్నంబులకైఁ గోరిక యిడినమీకుఁ గేవల రత్నంబులయం దాస వొడమునే!

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈచేటికకుటిలవచనంబు లేమందును. దీనిని సమర్థించెద.

ప్రకాశముగ,,

ఓసి దాసీ ! దానివినయాదిగుణంబు లట్టివే !

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా ! అట్లగుటం జేసి కాదె మదనసేనయందుం * ప్రియంబుంచితిరి.

నేపథ్యంబునఁ గలకలము,,

గౌతముఁడు. ఓసీ గుణమాలినీ ! ఆకోలాహలం బేమి ?

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా ! భర్తృదారిక మీకు గురుదక్షిణ సమర్పింప మణిగణపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబులు దాసికలు గొనిరాఁ దూర్యస్వనములతో భవన్మందిరమున కేగుదెంచుచున్నది. ఆరాజపుత్రికం బలసికొని యేతెంచుగజఘటలయు గుఱ్ఱంబులయు ఘీంకారహేషితధ్వానంబులును భూషణగణవిరావంబులును వగ్గవరుల సాహోనినాదంబులును బెఱసి యీమహాకలకలంబు వీతెంచెడిని. భర్తృదారిక నను దెంచు వృత్తాంతం బెఱింగింప దొలుత భవత్సన్నిధానంబునకేఁ జనుదెంచినదాన.

గౌతముఁడు. త్వరతో,,

ఓసీ గుణమాలినీ ! నీవు వైళంబ భర్తృదారికకడ కరిగి నన్నస్వస్థశరీరుంగా నెఱింగించి బలంగమును వాకిట నాపి ఒంటిమై రమ్మనుము.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఇది యీవిప్రుండు మదనసేనతో నేకతంబున మాటలాడ నారసి చేసినయనువు. కానిమ్ము. ఇ దట్లగునో !

ప్రకాశముగ,,

గురువర్యా ! భవన్నియోగం బనుష్ఠించెద.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

గౌతముఁడు. కట్టా ! ఏమి సేయంజాలుదు. మదవతీముఖచంద్రదర్శనోత్సవంబు సతతము నాకింక లభింపం బోదు. ఇప్పుడైన నీయిందీవరేక్షణతో మాటలాడి యేకతంబున మానసం బెఱింగింతు నటన్నసో గుణమాలిని దాని నెడబాయకుండుటం జేసి యనువుపడం బోలదు. దేవుం డెట్లు సేయనున్నవాఁడో !

---

* సంతోషముంచితిరి. అనునది పైకిఁదోఁచునర్థము. స్నేహముంచితిరనునది గూఢార్థము.

చం॥ మదవతి నాకడ న్నిలిచి మాటలు సెప్పఁ గడంగు వేళ నా,
మది రొమిఁగించెద న్నియతి మంచిఫలంబు నిగుడ్చె నేని స,
మ్మదధరణీధ్రకోటితటమండలి కెక్కినవాడ నాదు పెం,
పొదవు నిలాతలంబున శుభోన్నతి యున్నది యియ్య దారయన్.

అట్లు గానినాఁడు,

చం॥ సుమశరతాపదావశిఖి శుష్కతృణం బయి చచ్చుకంటె నా,
రమణిని గౌఁగిటం బొదివి రాజనిభానన దేహసంగ సౌ,
ఖ్యముఁ ద్రుటి గాంచి భూరమణకల్పితదండన మేను వాసి ని,
స్సమముద మందుదు న్నికృతి కాలితఁ బట్టెదఁ గామినీమణిన్.

గుణమాలినీద్వితీయయై మదనసేన ప్రవేశించుచున్నది.

మదనసేన. ససంభ్రమముగ నరుగుచు,,

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! మనయాచార్యుం డింతయస్వస్థశరీరుం డగుటకుం గతం బేమొకో!

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! ఈయర్థంబు * తన్మనోజప్రవృత్తివిశేషైకవేదనీయం బైయున్నది.

మదనసేనయుఁ గుణమాలినియుఁ గౌతమునిసమీపమునకుం జనిరి.

మదనసేన. వినయంబుతో,,

ఆచార్యులపాదకమలముల కంతేవాసిని మదనసేన యభివాదనము సేయుచున్నది.

గౌతముఁడు. రాజపుత్రి! బుద్ధిమతి వగుదువు గాఁత.

గుణమాలిని. ఇంచుక నవ్వుచు,,

బ్రాహ్మణవర్యులయాశీర్వాదంబు తథ్యంబు గావలయును.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! మీర లస్వస్థశరీరులరై యున్నారని వింటిని. నాజనకునికిం జెప్పిపంపి నిదానదక్షు లగుభిషక్ఛిరోమణుల రప్పించెదను. మదలరే?

* మనస్సునం గలిగినవ్యాపారవిశేషంబున కొక్కటికే యెఱుంగందగినది. అనఁగా:—అతనిమనోవృత్తికే యది తెలియును అనిభావము. ఇది పైకిం దోఁచు నర్థము. మనోజప్రవృత్తివిశేషము అనఁగా:—మన్మథావస్థావిశేషము. తదైకవేద్యము; అనఁగా:—అది యొకటిగాకే యెఱుంగునది. అనునీయర్థము గూఢము.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈగోల సాకుంగలిగియుండువ్యాధిని నివర్తింపంజేయు సిద్ధౌషధంబు తానయై యుండ నది యెఱుంగక యితరుల వెజ్జుల రప్పించెద ననుచున్నది. ఇది దీనితో నేకతంబు సంపాదింపం దగువెరవు గాఁగలదు. ఈనెపంబున నీచేటిని వెడలనడిచితి నేని రాజపుత్రికి మదీయమనోరథంబుం దెలుపవచ్చు. దైవం బనుకూలంబై రాజసుత చేత నీమాట సెప్పించె.

ప్రకాశముగ,,

రాజపుత్రీ! వైళంబ యగదంకారులఁ బిలిపించుట యొప్పు.

మదనసేన. మహాత్మా! అట్ల యొనరించెదను.

గుణమాలినిం గాంచి,,

ప్రియసఖి! నీ వతివేగంబునం జని యాచార్యులయస్వస్థశరీరత నాజనకునికి విన్నవించి తత్ప్రేషితుల నగదంకారులం దోడ్కొని రమ్ము.

గుణమాలిని. విననియట్లుండెను,,

మదనసేన. ప్రియసఖీ! ఆచార్యునికి వ్యాధి ప్రతిక్షణము హెంపు వడయుచున్నది. కడునలసట యగును. ఇంకాలకుం బ్రతిక్రియ సేయం దడయఁ జనదు. నిన్నే వేఁడుకొనియెదనే! వైళంబ చని భిషఙ్మణులం దోడ్కొనిరమ్ము.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

భర్తృదారిక ఋజుహృదయ యగుటంజేసి కపటం బెఱుంగక నన్నుం బనుచుచున్నది. ఏ నియ్యెడ వాసి చనిన నీబ్రాహ్మణుం డీమానవేశ్వరునికన్యకయందతిక్రమంబుం గావింపంబోయెడిని. కాముకుల కెట్టియతిక్రమంబుఁ గావించుటకైనను మానసంబు తెంపుఁగొనును. రాజపుత్రియాజ్ఞను జరుపకపోరాదు. ఇచ్చోటువిడిచి పోతి నేని యీనాతికిం గష్టంబు గల్గకపోదు. ఏమైన నేమిసేయవచ్చు. పోకతీరదు. ఇడుపు రాకమానదు. అగుఁగాక! నాశక్తికొలది తన్నివర్తనోచితసంవిధానంబు నొనరించెద.

ప్రకాశముగ,,

భర్తృదారికా! నీచేసినముదల యనుష్ఠింపక యుండంజనునా! నేనేపాటిప్రణయంబు సంపాదించినను నీకుం బరిచారికనేకదా! పరిజనమునకు భర్తృదారికలయాజ్ఞ దురతిక్రమణీయం బని యెఱుంగనా!

మదనసేన. అనునయముతో,,

ప్రియసఖీ! యింతదనుక నీవు నామాటజవదాటి యొక్కింతయేనిం దడవు చేసిన దానవు గావు. ఇప్పుడివ్విధంబున నావచనం బతిక్రమింప నింపులేనిదానవువోలెం బ్రవర్తించెదవు. ఇందుకుగతం బెఱుంగక యుమ్మలించుచున్నదానను. ఏనాఁడేని నీయందుం బరిజనమునందుఁబోలెఁ బ్రవర్తించియుంటినటే! నాజీవితనిర్విశేష వని తలంచియున్నదానను. నీవయితేని యాచార్యునిరోగమూలంబుఁ గలతెఱంగున నెఱింగించి తగువారలం దోడ్తెత్తువని పొమ్మంటిని. ఈయర్థంబు సేయం బ్రియంపడవు. ఇదేలకో! ప్రియసఖీ! కరుణించి పోయిరమ్మా.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! నేను పోయి వచ్చునంతలోనన యీయాచార్యునికి వేదనాశాంతి గలుగఁబోలు!

మదనసేన. శంకయించుచు,,

ప్రియసఖీ! నీనుడివినవచనంబున కర్థంబు నిగూఢంబై యున్నది. వైద్యులు రాక యింతలో వ్యాధి యడంగుట యెట్లు?

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! నానుడివినవచనంబులకు గూఢార్థం బేమియు లేదు. మీతండ్రికి నేనిది విన్నవించి వెండియు నియ్యెడకు వచ్చునంతలో వైద్యులు సనుదెంచి యితనివ్యాధితాపం బడంపంగల రనియు నీకార్యము పిలువంబోయినదాన మరలి వచ్చునంతలో చక్కంబడు ననియు నింతవైళంబ ప్రవర్తించి పనియొనర్పంగలవార లుండెదరనియు నావచనంబులభావంబు.

గౌతముఁడు. సాసూయముగ, ఆత్మగతముగ,,

ఈదాసీపుత్రి భర్తృదారిక చెప్పినవచనంబు సేయక విళంబించుచున్నది. ఇదియీచోటు విడిచిపోకయే యిట్టిముక్కిడివచనంబులం బ్రొద్దుపుచ్చునని తోఁచెడిని. దీనిందఱుమక కార్యంబు గాదు. కాలం బతిక్రాంతం బయ్యెడిని.

ప్రకాశముగ,,

ఓరాజపుత్రీ! నేను శిరోవేదనాపీడితుండ నయి యున్నాఁడఁ గానమీయిరువురమాటలు వినుటకు సయితము కష్టపడుచున్నాఁడ. ఊర కుండుఁడు. నులివించుక యేనిలే నుండిన నది సంభృతార్థులకుం గొంత యుపశాంతిఁ జేయు.

మదనసేన. త్వరతో,,

ప్రియసఖి ; ప్రియసఖి ! యాచార్యునికి జ్వరార్తిక్షణక్షణమున కధిక మగుచున్నది. వైద్యులు వచ్చునంతలో నే మగునో ! ఓసి ! నాప్రాణంబులపై యాన. తత్క్షణమ నావచనం బనుష్ఠింపుము.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున. సంతసించుచు,,

ఈలంజ యిఁక నేమి సేయగలదు. పోవలసినట్లు విధి యయ్యె.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఋజుబుద్ధి యగునీభర్తృదారిక కింకను వీనికపటం బవగతంబు గాకయున్నది. నేను తనమాట సలుపనికోపమున నొట్టుపెట్టి చెప్పెను. ఇఁకఁ బోక తప్పదు. ఇప్పుడు నాతి విస్పష్టంబుగ నీయర్థంబుఁ దెల్పుచుం జనియెద.

ప్రకాశముగ,,

వారువచ్చునంతలో నేమికావలయునో యది యగును.

అనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

మదనసేన.ఓమహాత్మా! ఇంతదనుకనొక్కనాఁడేని ఈగుణమాలిని మద్వచనంబునకు మాఱు పల్కియెఱుఁగదు. ఇప్పుడట్లు సేయకుండుటకుం గతం బెద్దియో ! ఆ యర్థం బటుండనిండు.

ఓమహాత్మా ! మీ కిప్పు డిట్టిజ్వరార్తి దుర్భరంబై పెరుగుటకుం గారణం బేమొకో ?

గౌతముఁడు. మందస్మితము సేయుచు,,

ఓకామినీమణి ! యిది యిట్లు పెరుగుటకుం గారణంబు వ్యాధితత్వం బెఱింగి చికిత్స సేయం గడంగుటకు లేకపోవుటయే !

మదనసేన. ఓమహాత్మా ! నాతండ్రికడ నుండువైద్యులు కడుసామర్థ్యముగలవారు. వార లియ్యెడకు రాఁగాఁ గలగుణం బెఱింగి ప్రతీకారంబు సేయుదురు. మీకు శరీరారోగ్యంబు గలుగుట కెద్దియే నీఁబూనియున్నదానను.

గౌతముఁడు. మోమున వింత యగువిలాసముతో,,

ఓకలఁవకంటీ ! ఈ వ్యాధితత్త్వంబు వైద్యు లెఱుంగునదిగాదు. దీనినిగుదుర్చుటకు వారు తగరు. నాకారోగ్యంబు గల్గుట కెద్దియైన నిచ్చెద నని నీవాడినపల్కు సత్యంబు గావించెదవేని నాకీజ్వరార్తియడంగు. కానిచో నంతకంతకు దుర్భరంబై ప్రాణాంతంబుం జెందించు.

మదనసేన. మహాత్మా! అది తప్పిపోవుటయుం గలదే! ఫలపాలికాజనంబున కిది తగునే! మీకు దేహారోగ్యంబు గల్గుట కేదియే నే నున్నదానను. ఈవేదనం గుదుర్చుటకు వైద్యులు దగ రని యానతిచ్చితిరి. మఱి యెవ్విధంబున నీజ్వరార్తి యడంగు?

గౌతముఁడు. ఓమదవతీవతంసమా! నాకుం గలిగి యుండువేదనకుం బ్రతిక్రియ వినుము.

చం. కమలదళాక్షి నీవు బిగికౌఁగిటఁ జేర్చి యురోజచర్చనో,
త్తమమనసకుంభకుంభంబును సుధారస మై గలయంగ నొత్తికా,
మమునను మోవిపానకముఁ గ్రక్కున నాకుఁగ నిచ్చితేని నా,
సుమశరసంజ్వరార్తి యిది శోభనగాత్రి యడంగుఁ జెచ్చెఱన్.

మదనసేన. వెఱఁగుపడి. తలవాంచుకొని యూరకున్నది,,

గౌతముఁడు. ఓవరవర్ణినీతిలకమా! ఏల మోము వాంచుకొనియెదవు.

ఉ. దుర్భరతాపకారణముఁ దోయజనేత్రి వచింపఁ బూనునం,
దర్భముదాఁకఁ దత్తరిలి తన్వియి దేలకో! యూరకుండె దా,
విర్భవదుత్కటార్తిఁ గని వేసరు బల్కనపల్క కల్లరీ,
నిర్భరమన్మథాస్త్రశిఖి నిచ్చలు గ్రాఁగెడునన్నుఁ గావుమీ.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమనవచ్చు! ఇట్టిసర్వవిద్యానిధు లయ్యు నీయాచార్యులు కాముని జయింపలేకయున్నారు. కామాంధులు కృత్యాకృత్యంబు లెఱుంగరనుట నిక్కువం బయ్యె.

ఉక్తవాక్యంబధిక్షేపించుచు,,

ఇట్టివారి కిదియుకదోసమా హో!

కరము విరక్తు లయినమహర్షులు సయితము కామినీమణుల రూపాతిశయములకు మనసు గరంగి తత్పరతంత్రతం గైకొన్నవారు. ఇంతమాత్రానన యీమహామతిని నిరాకరింపం జనునా! విద్యాగురువునందు భక్తితొలంగినం దదుక్తంబులగునర్థంబులు స్ఫురింపక నిరర్థంబులై చెడునని చెప్పుదురు. కాన నితనిం గుపితునింజేయంజనదు. అనువుమెయి ననువర్తించి యీదుర్వ్యవసాయంబువలన నివృత్తుంజేసెదను.

ప్రకాశముగ,,

మహాత్మా ! మీర లిన్నిదినంబులదనుక యీయంతేవాసినియందు సుతావత్స లతం బ్రకాశింపంజేసి యిప్పుడివ్విధి ననుచితంబు లయినవచనంబు లాడుటతగవా ? సమస్తధర్మంబులును మీతలన నేకదావింటిని. నాతండ్రి నన్నింక నంతఃపురంబుం బాసి రాఁజన దనిముదలయిడియె. మీతో విద్య లభ్యసించినందుకుమీకు గురుదక్షిణ లొసంగి యనుజ్ఞవడసి చనంజనుదెంచియున్నదాన. శిష్యవాత్సల్యంబున నాతెచ్చినవస్తువులం గైకొని నాకుం బోవ నాజ్ఞయొసంగుఁడు. అనర్ఘంబులగుమణులును బంగారంబును మాయయ్యమీకుం బంపియున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓమదవతీవతంసమా ! ఈమణులు నాకేల? ఈబంగార మేల ? అభినవరాగమనోహరం బగునీయధరవిద్రుమమణియ నా కిష్టంబు. నాకుఁ గావలసినబంగారము నీయొడలిబంగారమే ! ఇది యెఱుంగక నీజనకుండు పెరయువి బంపిన నాకవియేల ? ఓరసజ్ఞురాలా ! నాతో విద్యాభ్యాసంబు సల్పినదానవు ; సమస్తకళాకౌశలంబున సరస్వతిం బోలెదువానవు ; నీకంటెం గళాకౌశలంబున నధికుండు మదన్యుండు లేఁడు.

చం. ముదము దొలంగఁ జేడె యొకమూఢుని గూడి యడంగుకంటె నా,
మదవతి పండితోత్తముని మానితరీతి వరింప నుత్తమం,
బది. యొకరత్నహారము నియత్యభియుక్తిని గోఁతిచేత నా,
పదపడుఁ జిక్క ; కాంచెడిని భద్రము రత్నగుణజ్ఞలంబ్ధమై.

కాన నోమానినీమణీ ! యితరములయినతలంపులు మాని మానసీకుత నన్నుం జేపట్టుము. నీకుం దగినవరుండు పండితుండును రూపయౌవనసంపన్నుండును నగువాఁడు నాకంటె శ్లాఘ్యతముండు లేఁడు.

చం. కమలముఖీవతంసమ ! నికామరతి న్ననుఁ బెండ్లియాడి భ,
ద్రముగఁ గళావళీజలధిఁ దాఁటిననేరుపు సార్థకంబు సే,
యుము. పెరవానిఁ గోరి విభవోజ్జ్వలమారసభావవిజ్ఞతన్,
గ్రమము దొలంగ బుద్ధిసెడి కానచంద్రిక సేయఁ బోకుమా.

మదనసేన. మహాత్మా ! కన్యకాజనంబునకుం దగినవరుని సంపాదించుట తలిదండ్రులపని. ఇతరుల కందుం బ్రవర్తించుట తగదు. కొందఱు రాజకన్యకలు తామె మగల వరించిరి. సకల గురుజనశ్లాఘ్యతఁ బడయుటంజేసి యవి యుక్తంబు లయ్యె. అట్లుగానినాఁడు తామ పతులం గోరువారు పుట్టినయింటికిం జెట్ట గలిగించువారలు గాక పోరే !

శ్లో. * పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే,
రక్షంతి వార్ధకే పుత్రా న స్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి.

అనునుక్తియును మీరు నాకుం దెల్పినదియ. మఱియు.

శ్లో. † జ్యేష్ఠో భ్రాతా పితా చైవ యశ్చ విద్యాం ప్రయచ్ఛతి,
అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైతే పితర స్స్మృతాః.

అని యుండుటంబట్టి మిమ్మును గోరం దగదు. పితృసమానుల రగుమీరు నన్ని శాస్త్రమర్యాదాపేతం బగుపథంబునకుం బూన్పం జనదు.

గౌతముఁడు. ఓమందయానా! నీనుడివినపల్కులు యుక్తంబుల. ఒండు వినుము.

గీ. జనకతుల్యుండ నగుటచేఁ జాన నీకు! కష్టసుఖముల నారసి యిష్టముగను,
హితముఁ దెల్పితి. దుఃఖింతు నెలమిఁ జెప్పి! నట్టిచదువులు వ్యర్థంబులగు నా
యనుచు.

ఓమతిమంతురాలా! నీ వలంకారశాస్త్రవిచక్షణురాలవు. విద్యాప్రదాత జనకతుల్యుం డనుటకు భావం బెఱుంగవే.

గీ. రెండువస్తువులకు సమరీతి గవులు! సెప్ప; నఖిలార్థముల నది యొప్పఁ
బోదు.
జనకతుల్యత హితకాంక్ష నలుప నగున! టన్నదే కాని; కా దఖిలార్థ
సమత.

---

* కుమారి యయి యుండఁగాఁ దండ్రి రక్షించు. యౌవనమునందుఁ బతిరక్షించు. వృద్ధురా లైనఁ బుత్రులు రక్షించెదరు. కాన స్త్రీకి స్వాతంత్ర్య మనునది లేదు. ఇచటం గుమారి యై యుండునప్పుడు తండ్రిరక్షించుట యనునది; సముచితవరసంప్రదానంబుదనుక నని భావము. దీనఁ గన్యకకు వరసంపాదనము జనకుఁడు సేయునది గాన నంతకుం బాలస్వతంత్రయై ప్రవర్తింపం జన దని తెలియఁబఱచుచున్నది.

† జ్యేష్ఠభ్రాతయు, తండ్రియు, విద్య నేర్పినవాఁడును, అన్నమిడినవాఁడును, భయంబువలనం గాచినవాఁడును, అనునీయైదుగురు దండ్రు లగుదురు. ఇందు గౌతముఁడు విద్యాప్రదాత గానఁ బిత యయ్యె. పితరు బెండ్లాడఁజనదు గాన నతనిని బెండ్లాడఁ దగ దని భావము.

ఈయర్థంబు బిల్హణుం డేలుకొన్నయామినీపూర్ణతిలక వివరించియుండలేదా! ఆకవి విద్యాగురు వయ్యు నఖిలగుణగణంబు లొప్పియుండు రసజ్ఞశిఖామణి యని యెకదా! యారాజముఖీమణి తానె కామించె. ఈ వర్ణిల నేయవు.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! మీరు నుడువినయర్థంబు సంగతార్థంబ యయ్యు నాదరణీయతం గాంచంబోదు. సకలధర్మతత్త్వవేది యగునర్జునుండు తనవలన నాట్యవిద్యాభ్యాసంబు సల్పినవిరాటదుహిత నుత్తరయనుదాని దానిజననీజనకులు పెండ్లాడం బ్రార్థించిన ను శిష్యయగుటంజేసి సుతానిర్విశేష యని యాదరింపక పోయె. కాన విద్యాప్రదాతకు జనకతుల్యత్వంబు సెప్పుటకుం బరిణయాదికార్యంబులందును నిషేధంబె భావం బగును.

గౌతముండు. నవ్వుచు,,

ఓసిచతురా! నీనుడివినవచనంబులు నీకే విరోధము లయ్యె. ఎట్లంటి వేని! అర్జునుం డుత్తర తనకు సుతానిర్విశేష యయినం దనకుమారుం డగునభిమన్యునికి సగర్భానిర్విశేష గాదె!

శ్లో. * గురుపుత్ర స్తథా భ్రాతా పోష్యః పరమబాంధవః,

అనుప్రామాణికోక్తి యెఱుంగకయ కాంబోలు! తనశిష్యను దనకుమారునికిం గట్టి పెట్టినవాఁడు. మహనీయులగు ద్వైపాయనాదిమునులును దాని కభ్యుపగమము సల్పిన, వారల! ఇవి యారసి చూడ నతనికి విరాటదుహితం దాను బరిణయము చేసికొనుటకుం బ్రియంబులేక వయో విశేషాదులం దదనురూపుఁడై యుండుటంజేసి తనకుమారునికిం దగునని యెంచి తన కాకన్య యిష్టముగా దనుమాటకు బదులుగా శిష్యయగుటంజేసి తానిష్టపడ ననియె నంతియ కాని శిష్యను బరిణయముచేసికొనం గూడదనికాదు ; నీవు శాస్త్రార్థంబు నెఱింగినదానవు. ఆరసి చూడుము.

మదనసేన. మహాత్మా! మీరు బుద్ధిచాతుర్యంబునందు గీష్పతిసమానులరు ఏవచనంబుల కేకథల కేయాచారంబులకు నైన నభిమతార్థానుయోగంబుఁ గల్పింపం జాలినవారు. మీతో వివాదంబు సలుప నే నెంతటిదానను. విద్యాప్రదాత శిష్యం గోరుటయు నది యిచ్చకొనుటయు నిర్యోది యయ్యిరువురకులశీలయశోవిభవంబులకుం గళంకంబయగు.

గౌతముండు. విదుషీరత్నమా! నీ వఖిలపురాణంబు లెఱింగినదానవు. నానుడువంబోవునర్థం బందు విస్పష్టంబు గాదె! మహనీయు లగువారలు తాము గోరినపారంగనయనలం గూడుటయె సంప్రదాయాగతం బగునర్థం బని యెఱుకపడుచున్నది.

---

* గురువు తండ్రియయినట్లు గురుపుత్రుఁడు భ్రాతయగు. అంతియ గాదు పోష్యవర్గంబునను జేరినవాఁడు. పోరానిచుట్టము నగు.

చం. లలనల రూపయౌవనకళావిభవంబుల నొప్పువారలన్,
గలయఁ గఁ గోర్కి యుప్పతిలఁ గా నిటు లాత్మల సంశయించిరే,
సలిలజసూతి చంద్రుఁడును సర్వసుపర్వగణాధినేతయున్,
గలయరె కూఁతుతో గురునికామినితో మునినాథుపత్నితోన్.

మదనసేన. మహాత్మా! మీర లానతిచ్చినయర్థంబు విస్పష్టంబు. * తేజస్వు లగుటంజేసి వారికార్యంబులు పాపావహంబులు గాకపోయెనని సమర్థింపం జనును గాని ప్రమాణంబు లని యంగీకరింపంజనునా! చను నందురేని † నిషేధశాస్త్రంబులు నిష్ప్రయోజనంబు లగు. మఱియు.

చం. ‡ అలఘుమహత్త్వపూజితులయాచరణంబులు సుప్రమాణతన్,
జెలఁగవు. వారివాక్యములు సూవె ప్రమాణతరంబు లౌను. ని,
స్తులఘనయోగవైభవులు దుర్గ్రహమై తగు కారణంబుచే,
నలసుజనాళి సేయనిక్రియల్ రచియించిరి తొల్లి యిచ్ఛమై.

సీ. § సృష్టికర్తయుఁ దొల్లిస్మృతివినాశము గల్గ భగవదాదిష్టుఁడై బ్రహ్మ సలుప,
హోమమునఁ బొడసూపి కామినియయ్యె నాతనికి వెండియు స్మృతిదప్పకుండ,
చందురుం డలగురుచంద్రాననను గూడెనుమతియందు వ్యతిక్రమంబుగురుఁడు,
సలుపుటఁజేసి. యాసన్మార్గవర్తికి దౌష్యంతివంశంబు ధరణియందు.

ఇందుకుం బ్రమాణము. శ్రీభాగవతము.

శ్లో. * ధర్మవ్యతిక్రమో దృష్ట ఈశ్వరాణాంచ సాహసం,
తేజీయసాం నదోషాయ వహ్నే స్సర్వభుజో యథా.

ఇందుకుం బ్రమాణము.

శ్లో. † నైతత్సమాచరే జ్జాతు మనసాపి హ్యనీశ్వరః,
వినశ్య త్యాచర న్మౌఢ్యా ద్యథా రుద్రోఽబ్ధిజం విషం.

ఇందుకుం బ్రమాణము.

శ్లో. ‡ ఈశ్వరాణాం వచ స్సత్యం తథై వాచరితం క్వచిత్.
తేషాం యత్స్వవచో యుక్తం బుద్ధిమాం స్తత్త దాచరేత్.

§ తొల్లి సరస్వతి భగవత్సన్నిధానమున నుండి; బ్రహ్మ కదాటునవినష్టమై పోయినస్మృతిని వెండియుఁ బుట్టించి యాస్మృతివిభ్రంశము వెండియు గలుగకుండ నాపద్మసంభవునిదండన యుండు మని యాభగవంతునిచే నాజ్ఞాపితయై యట్లొనర్చె.

గీ. ఖతఘుఁ గల్పించి వెండియు విస్తరిల్లఁ,
జేయుటకె యట్టిమతిఁ గల్గఁ జేసె విధియు,
త్రిదశపతి కాయహల్యకు మది గలయుట,
వేదములయందుఁ జెప్పఁగా వినమె యెపుడు.

శంభుండు లోకహితార్థంబు విసము మెసవె నని యది దినం గడంగినం బెర వారలు తనువు నిల్పుకొనం గలరె.

« గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,»

కట్టా! తన్నుం గట్టఁ ద్రాళ్లు తానె తెచ్చుకొన్నట్లు దీనికి నిఖిలవిద్యా పరిశ్రమంబులం గఱపుట నాకె సంకిలు లయ్యె. ఉత్తరోత్తరయుక్తివాదంబున దీనిం జయింపలేను. జయించితినిపో! ఇది యీవిధంబున నీయర్థంబునకు సమ్మతింపదు.

మఱియునిట్లుప్రశ్నోత్తరంబులు సలుపుచున్న గుణమాలిని సనుదెంచె నేఁగార్యంబు చెడు. యింతలో నీయింతిని బలాత్కరించి యుద్దిష్టంబు నెఱవేర్చుకొనుటయు రవు. విద్యాప్రదాతయనుగౌరవంబుచేతనైన నామనోరథంబు ననుకూల్ప ననుమతింపకపోదు. దీనిచరణంబులపైఁ ద్రాలి వేఁడుకొనుదు నేని శృంఖలానిగళితయగు కరేణువుపగిదిఁ గట్టుపడు.

ప్రకాశముగ,»

ఓపృథునితంబా! బింబాధరా! ఇందు కోడంబడుమా!

చం. కలికిరో యిట్టిపల్కులను గాలము పుచ్చుట యేల యారకే,
సలిలజబాణబాణచయసంతతవర్ష మసహ్య మయ్యె నీ,
కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగొండలయందకుఁ జేర్చి కావు ని,
ర్మలమతి నీపదంబులకు మానిని మ్రొక్కెద నాదరింపుమా.

ఇదియుఁ జంద్రుడు తారను బట్టినకథయు నతివిపులముగ చేసాధీకరించి యుండు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణమునం దెలిసికొనవచ్చును.

బృహస్పతి యుతథ్యునిభార్య యగుమమతయనుదానిం బలాత్కరించి దానితోఁ గూడె. తనసహోదరునిభార్యయం దిట్టివ్యతిక్రమంబు సేయుటంబట్టి యితనిభార్యను పరుండపహరించునట్లు సంభవించినది. దేవగురువునకును మమతకును వితథుం డను వాఁడు జనియించి సంతానార్థియై యజ్ఞ మొనరించినభరతునికి దేవతలచే నీఁబడి యతనికి వంశకరుండయ్యె. ఈకథ భాగవతనవమస్కంధమునఁ జూడవచ్చు.

అని నమస్కరించుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. సంభ్రమంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈతఁడు కామపిశాచాభిభూతుండై కృత్యాకృత్యవివేకంబు మాని నాకుం బ్రణమించుచున్నాఁడు. ఇంతటిపనికిం బూనినవాఁ డిఁక నెంతటి కార్యంబునకేని రోహటించునా! ఇఁక నిచ్చోటం దడయుట యుక్తంబు గాదు. ఈయర్థం బెఱింగియే కాఁబోలు గుణమాలిని నాపనుపునప్పుడు జంపు చేసినయది! దానిభావం బెఱుంగకమందబుద్ధినై కఠినంబుగఁ బల్కి పంపితిని.

అని యనుకొనుచు గృహబహిర్ద్వారాభిముఖి యై త్వరితముగఁ బరిక్రమించుచున్నది.

గౌతముఁడు ప్రణమించి లేచి,,

ఆ! ఇది నాకు శిష్యయయ్యెఁ బ్రణతుండనైన నన్నాదరించె. ప్రణామంబునకుం గడంగినవాఁడను పైకొనుటకుం గడంగితి నేని యభిమతార్థంబు సమకూరి యుండదే! ఇది తొలుతం దోఁచక పోయె. ఏమిసేతు!'' * విప్రాః పశ్చిమబుద్ధయః,, అన్నలోకోక్తి నాయంద యన్వయించె. ఇప్పటికిని కార్యం బేమియుఁ జెడలేదు. త్వరితగతి దానివెంట నంటియీయిల్లు దాఁటునంతలో నాపల్లవాధరంబట్టుకొని మనోరథంబుఁ దీర్చుకొనియెద.

అని సత్వరముగఁ బరిక్రమించుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. వెనుకకు మరలిచూచి. భయపడుచు,,

ఆ! ఈతండు నావెనువెంటనంటి సరభసగతి నేతెంచెడిని. నన్నుం బలాత్కరించి యాశ్లేషంబు జరుపం బూనియున్నాఁడని తోఁచెడిని. నాకు రక్షణార్థంబుగ నియమించి యుండుభటులఁ బిలుతునన్నచో వారలు కడుదవ్వుల నుండుటంబట్టి నాపిలుపు వారికి వినంబడదు. ఈగృహబహిర్ద్వారంబుం గడఁచునంతలో నే నితనిచేతం బడక తప్పించుకొనవలె నని తోఁచెడిని. శక్తి గలకొలందిఁ దప్పించుకొనఁ బ్రయత్నపడవలయు. అనంతరము దైవాయత్తము.

అని తలంచుకొనుచు ద్రుతతరంబుగఁ బఱువిడుచున్నది,,

గౌతముఁడు. పరువునం జనుచు,,

ఆ! ఇప్పుడు గదా! నానయనంబులు సఫలంబులయ్యె. ఈమందగమన గడు సంభ్రమంబున నరుగువిలాసం బుల్లంబునకుఁ గరము మోదావహంబయ్యెడిని.

---

* బ్రాహ్మణులు ముందాలోచనలేనివారు.

చం. కులుకుఁగుచంబులం బయిఁటకొంగు వెసం దిగజాఱఁ గట్టుకొం,
గలఘునితంబబింబయుగమందలికాంచిగుణానుషక్తమై,
నెలకొన ముంగురుల్ సెదరి నెమ్మొగమెల్లను గ్రమ్ముచుండ నీ,
యళికచ వోవునీటు సురతాంతవిలాసపులీలఁ గ్రాలెడిన్.

ఓ బాలికామణీ! యిదె చేతులంతిం జిక్కితివి. అని పట్టుకొనం దఱిసెను.

మదనసేన. భయంపడుచు,,

హా! ఇతనిచేతం జిక్కుకొంటి నే!

అని పరువుపాఱుచున్నది,,

గౌతముఁడు ఓ రాకేందుబింబాననా! రావే రావే!! యని వైళంబ పట్టుకొనం బోయె.

మదనసేన. బిగ్గరగ,,

ఓ యయ్యా! సుతావత్సల! యీనిర్దయునిచేతం బడంబోవుచున్న సత్వరంబుగ వచ్చి రక్షింపుము రక్షింపుము.

సంభ్రమంబుతో రాజును గంచుకియుం బ్రవేశించిరి.

రాజు. ఆయుష్మతీ! భయంపడకుము; భయంపడకుము. నిన్నుంగావ నిదె చనుదెంచుచున్నాఁడను.

మదనసేన. నిలువంబడి నిట్టూరుపువిడిచి. తుఱుము చక్క నొత్తుకొని. చీర సవరించుకొని. ఆత్మగతమున,,

ఆ! దైవగతి నిప్పుడు రక్షిత నైతిని. ఇఁక స్వస్థచిత్తనయ్యెదను.

గౌతముఁడు. ఖేదముతో. మదనసేన కనుపదమున నిలువంబడి. ఆత్మగతమున,, కట్టా! విపరీతపువిధి యీభూపతి నియ్యెడకు రప్పించె. వ్యర్థమనోరథుండనైతి. చెడుటయగాక యార్ద్రాపరాధంబుతోఁ బట్టువడినవాఁడనైతి. ఱేఁడు దండింపక పోఁడు. ఇప్పుడేమి సేయంగలవాఁడ.

రాజు. ఆయుష్మతీ! నీవిట్లు కాతరభావంబుం జెందం గారణం బేమి?

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పు డీతండొనరించినయపరాధంబు బయల్పఱిచితి నేని నాయయ్య యీ విప్రునందుంగడుంగ్రూరం బగునాగ్రహంబుం జెంది తలదునిమి వేయక పోఁడు. బ్రాహ్మణహననంబున నైనపాపంబు దప్పక గలుగు ; అంతియు కాదు. ఇతండు నాకు విద్యాగురువు గానగురుహత్యాదోషంబు సంభవించు. కాన నిప్పుడు భయ కారణం బన్యంబు వచించి యీతని రక్షించుటయ యురవు.

ప్రకాశముగ,,

అయ్యా ! మఱేమియు లేదు. ఆచార్యుండస్వస్థశరీరుండై యున్నాఁడని మీకడకు గుణమాలిని నగదంకారులం బిలుచుకొని రానంపి యది రాఁదడవగుటయుఁ దన్మాత్రప్రతిపాలనంబు సేయఁ దలవాకిట కేతెంచుచుంటి. నుతియందుం గల భ్రమంబున నేమి యొకబ్రహ్మరాక్షసుండు నాపైఁ బడవచ్చినట్లుండె. అసహాయనై యున్నఁడు నున్నదానం గాను. కాన భయంపడి నిన్నుం బిలిచితిని.

గౌతముఁడు. ఆ ! ఏమి దీనిచాతుర్యంబు ! జరిగిన యర్థంబు శ్లేషార్థోక్తిన్నియంబుగ నన్యథాసమర్థితంబు గావించె. నే నపరాధంబుఁ జేసినవాఁడ నయ్యు నన్నుఁ బట్టి యీయాజన దని యెంచి యిట్లు చేసె. దైవవశంబున మృత్యుదంష్ట్రిలవలనం దప్పించుకొంటిని. ఏను నీమాని నీమణిసచనానురూపముగఁ బల్కం జనును.

ప్రకాశముగ,,

మహారాజ! జయం బగుంగాత. ఏను గొన్నిదినంబులనుండి మధ్యాహ్నంబున గాచి యెప్పుడప్పుడు పొడసూపి జనుల భయపెట్టుచు వచ్చుచుండిన యొకబ్రహ్మరాక్షసుని నుచ్చాటితునిఁ జేయ మంత్రోపాసనంబు సల్పుచున్నవాఁడను. దాన నారాక్షసుం డిల్లు విడిచి పోవలసి నట్లయ్యె. తాఁబోవుకాలంబున నాయసుర యీ మదనసేన కగపడి భయంబుపుట్టించె. ఆబ్రహ్మరాక్షసుండును నిగృహీతుం డయిన వాఁడు. ఇది భయభ్రాంత యై బిగ్గరగ నఱచుటంజేసి దీనిం గావ నేనును ద్వరితగతిం బఱతెంచుచున్నాఁడ.

రాజా. ఆశ్చర్యముతో, ఆత్మగతమున,,

ఆ ! జ్యోతిషికుండు సెప్పినవచనంబులకు నిర్వ్యాజం జరుగుచుండు వృత్తాంతంబుసరిపోయినది. ఇది కర మబ్బురంబైతోఁచెడిని. ఆవృద్ధబ్రాహ్మణుండనయము నా సేమంబ యాకాంక్షించుచుండువాఁడు. నక్షత్రశాస్త్రపరిశీలనంబున రాఁబోవుకీడరుఁ దెలిసి తాన సనుదెంచి నాకుం దెల్పినవాఁడు. ఇట్టిసంకటంబులందుఁ దొలుతం దెలిపి

తత్ప్రీతివిధానంబు గావింపఁ బనుచుటకే కద భూపతులు జ్యోతిషవిద్యానిధుల నపరిమితధనంబు లొసంగి తమకడ నుంచుకొని పోషించెదరు. బ్రాహ్మణపోషణంబు సేయువారల నారసి భగవంతుండు గాచుచుండుఁ గాదే! బ్రహ్మరక్షోభిభూత యగు నా ముద్దులపట్టి నిట్టియనరునం గాంచినవాఁడు గౌతముఁడు సూవే! ఇతండు చేరువవసం బఱతెంచినకతంబున నారక్కసుండు నాకూఁతుం బాసి పోయెనోటు!

ప్రకాశముగ,,

ఓ పట్టీ! దైవవశంబుచే బ్రహ్మరాక్షసునివలన విముక్తవయితివి. ఇప్పుడు నిన్ను వెండియుం బుట్టినదానవుగా ననుకొనియెదను. గుణమాలినిని నాకడ కంపితి నంటివి. అది నాయొద్దకు రాలేదు. ఆ చేటి నాసకాశమునకుం జేరునంతలో సేనాస్థాన మండపమును బాసి వేఱొండుమార్గంబునం జనుదెంచియుండుదుం గాఁబోలు?

మదనసేన. తండ్రీ! అట్లయిన మీర లియ్యెడ కిప్పుడు సనుదెంచుటకుం గతం బేమి?

రాజు. పుత్రి! వినుము. ఏను గొన్ని నిమిషములకాలమునకు ముందు సభాస్థలంబున నుండునప్పుడు కాశికుం డనుమనయాస్థానజ్యోతిషకుఁడు త్వరితగమనంబునం జనుదెంచి నాయిచ్చు నర్ఘ్యాదికంబు నొప్పరికించి నన్నుం జూచి యిట్లనియె. ఓ రాజా! నీముద్దులపట్టి మదనసేనకు త్తరక్షణంబున బ్రహ్మగ్రహాభియోగంబుచే నొదరు దొడరం బోయెడిని. ఆయెడరునం గావ నీ వయ్యబలకడ కఱుగం జను. జంపు సేయం జనదు. నీపుత్రికజన్మపత్రికం బరికించుచుండి గ్రహసంచారానురూపముగ సంప్రాప్తంబు గాంగల యీయెడరు నామానసంబున కదాటునం దోఁప నది నీకు దెల్పి తత్ప్రీతివిధానంబును గావింప నిదె యతిత్వరితగతిం జనుదెంచినవాఁడ. అని చెప్పఁగా నే నదరిపడి చామరగ్రాహిణివలన నీ వియ్యెడకుం జనుదెంచియుండుట యెఱింగి ససంభ్రమముగ నిదె పాదసంచారమునఁ బరువిడుచు నేతెంచితిని. దైవవశంబున నీవు సురక్షితవై యుండం గాంచితిని. ఓ యమ్మ! నీ వియ్యెడ నుండి గురుదక్షిణ లన్నియుఁ సమర్పింపం జాలవు. ఈ కంచుకియె పరిచారికాసమానీతంబులైన నానావిధరత్నంబులును ధనంబులును వస్త్రవాహనాలంకారాదులును వెవ్వేఱ నీవిద్యాగురునకు సమర్పించు. నీవు బ్రహ్మగ్రహాభియోగజనితం బగుభయాతిరేకంబునఁ గడు నలసటం జెంది యున్నావు. వైళంబ నాతోఁ జనుదెంచియుండు. పరిచారికాజనంబు గొల్వ నీయింటి మొగసాలంబునకుం దేఁబడియుండు కరేణుకాసత్తమంబు నధిష్ఠించి నీతల్లికడకుం జనుము.

మదనసేన. తండ్రీ! అట్లే! అని పరిక్రమించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పుడు జరిగినమదీయజనకసమావేశంబుం గనుంగొన గుణమాలిని కరము చతురతం

బ్రవర్తించినవిధంబు మానసంబునకుం దోఁచుచున్నది.

ఆనాసఖి గుణమాలిని యాచార్యుండు నేయుంబోయెడుదురతిక్రమంబుం దొలు తనూహించి, వైద్యులం బిలిపింపఁ బంపు వడసి పోయినయాయూఁబద నన్ని యెడర వలనం దప్పింప నను వారసి కౌశికునికడకుం జని యాతనిం గొని నాతండ్రి సిద్యోగుకుఁ బంపెను. నాయనుజ్ఞ లేక నాయయ్యకీగౌతమునిదుర్వ్యవసాయుం బెతింగింప నిచ్చ గింపక యాపని యొనర్చినయది. దీన నే నీయాచార్యుని చేతం జిక్కువడక తప్పించు కొనుటయును బ్రాహ్మణదండనజనితపాపంబు సంభవింపక పోవుటయు నయ్యె. నావి ద్యాగురుని గురుద్యమంబు విన్న నాయయ్య కరము కినుకం జెంది యతని దండితునిం జేయకపోఁడు. ఇం దను వారసి సముచితకార్యంబు సలిపినగుణమాలినికి గుణమాలిని యన్న పేరు తగినయదియ. ఏఁ జని దాని నభినందించెదను.

అనితలంచుకొనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

రాజు. గౌతమునిం గాంచి,,

ఓపండితోత్తమా! ఇంతకుం బూర్వమున నేనిచ్చ్యాశకు వచ్చునప్పుడు రావే! రావే! యని యొకఁడు పిలిచినవిధంబు నాకుం గర్ణగోచరం బయ్యె. అందు సందియంబు నొందియున్నాఁడను. తత్ప్రకారం బెతింగింపుము.

గౌతముఁడు. భయంపడుచు. ఆత్మగతమున,,

ఈరాజు మోహావేశంబున మదనసేనను నేఁ బిలిచినమాటలు విన్నాఁడు. సంశయాకులుండై యడిగె. దీని నాబుద్ధిచతురతచే వేఱువిధంబుగ సమర్థించి యితనిమనఃకాలుష్యంబుఁ బోనడంచెదను.

ధైర్యంబుఁదెచ్చుకొని ప్రకాశముగ,,

ఓరాజా! రావే! రావే! యని నుడివినది యౌన. అవి నేను దొల్లి రచించిన పురవర్ణనమును బోధించుసంస్కృతపద్యంబులోనివి. అవి యిప్పుడుస్మృతిపథంబునకు వచ్చిపునరుచ్చరితంబు లయ్యె.

రాజు. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు వర్ణనంబునం గరము సమర్థుండు. ఇతఁ డొనరించినపురవర్ణనంబు కడు రసావహంబై యుండకపోదు. వినవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓపండితోత్తమా ! మీరచించినపద్యంబు రసోత్తరంబై యుండు. కరుణించి వినిపింపుఁడు.

గౌతముఁడు. రాజా ! వినుము. ఈపద్యంబు భవత్పురవర్ణనంబు గావించుచు నానుడివినయది.

శ్లో॥ * గేహే గేహే జంగమా హేమవల్లీ। వల్ల్యాం వల్ల్యాం పార్వణః చంద్రబింబః,
బింబే బింబే కోకిలానాం విరావో। రావే రావే మన్మథః పంచబాణః.

రాజు. పరమామోదంబుతో,,

ఓకవివరా ! భవద్వచనసరణిం గలసారస్యం బేమని పొగడంగలను ?

గీ. ఇక్షురససారసంపద తెలమిఁ గాంచి। ముగుదతెనపుమున నుండెడుమగువమిన్న,
ప్రణయలజ్జాకులాపాంగపఙ్క్తివోలె। నుల్లము హరించె నీపల్కు లురవు మీఱ.

పండితోత్తమా ! ఇఁక మీకుబాలికాధ్యాపనకార్యంబు లేదు. కాన మత్సభాస్థలంబున నుండుపండితులకుం బ్రముఖత్వంబుఁ దాల్చి యాసన్మాననాదులు వడయుచు నాకడకు దినదినము వచ్చుచుం బోవుచుండుఁడు. భవత్సల్లాపామృతధారల మేమామోదించుచుండంగలవారము. ఇప్పుడు నాకంచుకి సమర్పింపంబోవుసత్కారంబులంగైకొనుఁడు.

కంచుకివలనికిం జూచి,,

కంచుకీ! మదనసేనవిద్యాగురుదక్షిణావస్తువుల మోచుకొని వచ్చినపరిచారికాజనంబుల నిర్యోడకుం దవ్వుల నిలువంబడియుండువారిం దోడ్కొని వచ్చి తత్సమానీతంబులగురతినంపుంబళ్లెరంబుల నీపండితోత్తమున కర్పించి యితనియనుమతిం గొని నాకడకు రమ్ము. నేను సభాస్థలంబున కేగి కాళిదాసుని సన్మానింపవలయును. పోయెదను.

సంస్కృతశ్లోకమునకు సరి యయినవి సీసపాదములును, వానిభావముఁ దెలుపునట్టిది గీతము నీక్రిందిపద్యమునం దుండు.

* సీ. ఇంటింటఁ గన్గొన హేమలతాతతు లంచితరతి సంచరించుచుండు,
లతలత కొక్కొకలలితపార్వణశారదేందుబింబము పొల్చుచుండ మరల,
ప్రతిపార్వణేందుబింబంబునఁ గలకంఠకంఠనాదంబులు గడలుకొనును,
రావరావమునకు రతిపతి ధృతపంచబాణుఁడై మొనయుచు రాణఁ జెలఁగు,
గీ. ననఁగ బంగరుదీవెల కెన యనంగఁ। జాలుచెలజవ్వనపుశశివృందముఖుల,
కంఠనాదము కలకంఠకంఠరుతము। మాడ్కిఁ గలిగించు నంగజోన్మాదమనుట.

కంచుకి. మహారాజ! ఇదె యుత్తమతురంగంబులం బూన్చినరథం బాయత్తంబై సారథిసమానీతం బగుచు వాకిలిముంగట నున్నది. మహారాజా సభాస్థలంబునకు విచ్చేయ రథారోహణంబు నొనరింపుడు నేలికనియోగంబనుష్ఠింప నేఁ జనుచున్నాఁడ.

రాజు. కంచుకీ! అగుఁగాక. రథంబుకడకుంజనియెద.

కంచుకి. దేవ! ఇటు! ఇటు!

రాజును గంచుకియు నిష్క్రాంతులైరి,,

గౌతముఁడు. మహాదుఃఖంబుతో,,

ఇఁక నేమి సేయంగలవాఁడను. ఇక్కన్యక నే నెంత యనువర్తించినను నా వేఁడికోలున కియ్యకొనక పోయె. సకలశాస్త్రప్రవీణుఁడ నగునన్ను నొప్పరికించినది గాన దీనివిద్యాభిజనసౌభాగ్యగర్వం బడఁగునట్లు మూఢుని నొక్కనిం బతి సేయవలయు. తదర్థ మను వారయుచుండి యది గావించి చూడు దీర్చికొనియెదను. ఇప్పుడు కన్యకారత్నంబు చెయిజారిపోయె. తక్కినరత్నంబులనైన నేల విడువవలయు. పోయి కైకొందుం గాక.

అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరితప్రకరణంబునందుం

ప్రథమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

---

* రంగప్రవేశంబుచే నాయకునిచరితము ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించుచు; నర్థప్రకృతి పంచకముసంజేరినబిందువును వ్యక్తము సేయుచు నానావిధము లగునవాంతరప్రయోజనములకును గథాసన్నివేశములకును రసములకు నాశ్రయమై యుండునది యంక మనంబడును. ఇది ప్రాయికము.

బిందువనఁగా:—అవాంతరఫలములచే విచ్ఛిన్న మయినప్రధానఫలంబు చెడకుండుటకుఁ గారణ మయినయొకయర్థప్రకృతి.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరితప్రకరణము.

ద్వితీయాంకము.

గుణమాలిని ధనమాలిని అనుచేటికలు ప్రవేశించిరి.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! నన్నుం గాంచినప్పు డెల్ల సత్యాదరంబుతో మాట లాడుదానవు నే నేతెంచి యింతతడవయ్యుం బల్కరించుకొనక యున్నా వదేల నే!

గుణమాలిని. అనునయముగా,,

ప్రియసఖి! కోపగించుకొనకుము. నితాంతచింతాసంతానసమాకులస్వాంతనై యున్నదానను. ఈకతంబున నీవు వచ్చుటయుం దెలియంగను. నాతప్పు మన్నింపుము.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! యుపచారోక్తు లటుండనిమ్ము. నీవు నాకు వాగుపచారంబు సల్పవలె దని గాదు చెప్పినది! ఇట్టిచింతకుం గారణ మే మని యడిగినదానను.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! వేఱుకారణం బే మున్నది? మనభర్తృదారిక మదనసేన తాఁబట్టినకుందేటికి మూఁడేకాళ్లని సాధింపఁగడంగియున్నది. అదియే.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! మనభర్తృదారిక పట్టిన పట్టేమి? యేల యిట్టి పట్టుపట్టె?

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! ఈమదనసేనకుం బరిణయయోగ్య మగుప్రాయంబు సంప్రాప్తం బయిన దాదిగ మనరాజు సకలదేశములరాజకుమారులం బిలిపించి కూతుఁతో నీకుం బ్రియుండగువానిని పరిణయింపు మన నాఁటనుండియు నొక్కొక్కని నొక్కొక దుర్గ్రహమగుసమస్య యిచ్చి యోడించి యిట్లందఱిం దలవంపుఁ గొట్టినయది. తనకంటె విద్యావిశేషసంపన్నునిఁ గాని పరిణయింపదట. అట్టివాఁడింతవఱకు దొరికినవాఁడు గాఁడు. ఈయర్థంబునం బ్రవర్తించి రాజును రాణియుఁ గడు వలయుచున్నవారు. వరునితో సంగత యైనకూఁతుం జూడఁ గోరి త్వరాకులితహృదయులై వరసంపాదనమునం దనాగతమాత్మవృత్తులు సెల్లించెదరు. ఇది యెట్లు పోయి యెట్లు వచ్చునో! ఈయర్థంబునం బ్రియసఖీ! నే నెంత సెప్పినను భర్తృదారిక పెడచెవిం బెట్టుచున్నది. ఇది మంచి కగునో! చెడుగున కగునో!

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! స్త్రీల కిట్లు మిక్కుటముగ విద్యాభ్యాసము సేయించుట యెప్పటికింగాని యనర్థావహంబు గాకపోదు. మనరాజు మదనసేనను సర్వవిద్యలయందుఁ గరము చతురం గావించినవాఁడు. దాన నిట్టికష్టం బనుభవింపవలసివచ్చె.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! తొల్లింటిరాజకన్యక లెల్ల నపరిమితవిద్యావిచక్షణత్వంబు గలవారలు గారె ! వారివలన వారితలితండ్రుల కిట్టిదుమలు పడవలసివచ్చెనా! గౌతముఁడు రాజపుత్రికతోఁ దనకంటె విద్యావిచక్షణుండు లేఁడని గర్వించి పల్కెనట. కాన వానికంటె బండితునిం బరీక్షించి తెలిసికొని యట్టివానిన పెండ్లాడవలయు నని యున్నది. ఇది యిట్టిపట్టు పట్టుటకు మూలం బడియ. స్త్రీలకల్పవిద్య యగునేని యనర్థావహంబగుం గాని సత్సంప్రదాయలబ్ధం బయిననిరవధికవిద్యావిశేషంబు లిడుములకు మూలంబు లగునే! మఱియు నట్టివారలు * సావిత్రీ, ద్రౌపదీప్రముఖులవలెఁ బతిసౌఖ్యప్రద లగుదురు.

సత్వరంబుగ వసుమాలిని యనునొకచేటి ప్రవేశించి. తొమ్మున చేయి యిడుకొని.

కట్టా ! కార్యంబుగతి యిట్టు లయ్యెఁగా! దీన ననర్థంబు వాటిల్లక పోదు. ఈ యర్థంబు ముగియుదనుక నుండి తనకుం దెల్పు మని చెప్పి నన్ను రాజకులంబున నునిచి యార్య గుణమాలిని యింటికిం జనినయది. త్వరితగతిం జని జరిగినవృత్తాంతంబు దెల్పెదను.

అని పరిక్రమించుచున్నది.

గుణమాలిని. ప్రియసఖిధనమాలిని! రాజకులంబునం జరుగువృత్తాంతంబుం దెలిసికొని వచ్చి నాకుం దెల్పు మని నాయనుజాతను వసుమాలిని నయ్యెడ నిలిపివచ్చితిని. ఈ దినము కరూశాధిపతికుమారుండు మనభర్తృదారికతో విద్యావివాదంబుసేయ నేతెంచియున్నాఁడు. అతండు జయంబు వడసి రాజపుత్రిం జెట్టపట్టంగలండో ? లేక యోటువడి పరిభవంబున గొడిగట్టం గలండో ? యితండును విజితుం డయ్యెనేని యిప్పటిరాజకుమారులలో నింక నీమదనసేనం జయింపఁగలవాఁడు లేఁ డనవలయు. వృత్తం బేమయ్యెనో వసుమాలినివలన నెఱుంగ నగు.

ముంగలను దృష్టులు నిగుడ్చి. కుతూహలంబుతో,,

ఆవసుమాలినియు నిదె వచ్చుచున్నది. ఓసీ ! ఆయుష్మతి వసుమాలిని! కరూశాధీశునికుమారుండు మనభర్తృదారిక యడిగినప్రశ్నల కుత్తరంబు లేమైనఁ జెప్పెనా!

* వీరుభర్తలకుసౌఖ్యముఁ గల్పించిన విధము గ్రంథాంతంబునఁ దెల్పంబడు.

వసుమాలిని. ఓయార్యా! ఉత్తర మన్నమాట యొక్కడిది! గౌతమునికపటమునం బరాతిసంధానంబునందుఁ బరము కౌశలముం గానిపించు మనభర్తృదారిక యొసంగు విషమసమస్యలకు గీష్పతి గాక మనుష్యమాత్రుం డుత్తరము సెప్పం జాలునే!

గుణమాలిని. ఓసీ! ఏమే యీవింత! సకలశాస్త్రపారంగతుం డనియుఁ గవితాసారసర్వస్వవేదియనియుఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచినయీకరూశాధినేతకుమారుండు నిట్లయ్యెనా! ఇతండు నితని నెయ్యుండు కళాచంద్రుండు నీయిరువురే మదనసేనను విద్యావివాదంబునం గెలువంగలవార లని యెల్లరుం జెప్పఁగొన విని సంతసంబు నందుచున్నందుకితనిగతి యిట్టు లయ్యెఁగా! కళాచంద్రుండు గొన్నినాళ్లనుండి యున్నచో టెఱుక పడక యుండెడిని. ఇంక మదనసేనను బెండ్లాడంగలవాఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొన శక్యంబు గాకయున్నది.

వసుమాలిని. ఓఆర్యా! గౌతముఁడు దగ్గఱనుండుదనుక నీరాజసుతను జయింప నెవ్వరికి నలవి గాదు. అతఁడు మాయావి. కరము కుశలుఁడు. కపటయుక్తులచేఁ బరుని బరాభూతునిం గావించుసామర్థ్యం బతివేలంబుగఁ గడించి యున్నవాఁడు. రాజపుత్రికివాని నేరిపి దానిచే నఖిలవిద్యావంతులను మోసపుచ్చుచున్నవాఁడు.

గుణమాలిని. ఓసి! మనభర్తృదారిక తనయందుం గపటవృత్తిం జరించుచున్నాఁడని గౌతముని నిరాకరింపకయున్నది చూచితివా! ఇవ్విధంబునం బండితుల నెల్ల నిరాకరింపఁగా భర్తృదారిక తన్నే పెండ్లాడు నని యెంచి సుమా? యీగౌతముం డిట్లు సేయుచున్నాఁడు. ఇది మదనసేన యెఱింగి యుండదా!

వసుమాలిని. ఓ ఆర్యా! అంతయు నెఱింగియు నెఱుంగనిదానివలెఁ బలికెదవు. నీప్రేమం బట్టిది. మనభర్తృదారిక; గౌతమునికి గురుదక్షిణ సమర్పింపం బోయిన నాఁడతండు గావించినమహాతిక్రమమును సయితము గురుభక్తివిశేషంబున మనసునందుంచుకొనక యిఁకని తఁడేమి సేయంగలఁ డని యుప్పరికించి యథాపూర్వముగ నతనియందు నిర్వ్యాజములగు వినయభయభక్తులతోఁ బ్రవర్తించుచున్నది. అట్టిఋజుహృదయ తక్కిన యవగుణలేశంబుల గణించునే!

గుణమాలిని. ఓసి! నీనుడివినది సరే! అనాఁడీగౌతముఁడు భర్తృదారికయందుం జేయంగడంగినమహాతిక్రమంబు రాజునకుం దెలిపియుండిన నప్పుడతండు దండితుండై యెప్పటికేని రాచనగరునం బ్రవేశంబుఁ గాంచకపోవుం గదా! అక్కాలంబున స్త్రీబుద్ధిసంజాతం బగుబ్రాహ్మణదండనపాపభీరుత్వంబు ప్రబలినకతంబున మదనసేన నాయెఱుకన

నుండి తప్పింప మాత్రమె తలంపుఁగొని రాజున కత్యంతగౌరవ్యుండును వృద్ధబ్రాహ్మణుండును తదీయక్షేమకాంక్షియు నైయుండు కార్తాంతికునిం బ్రార్థించి యాతనిఁగొని భూపతిని భర్తృదారికను గావం బనిచితిని. అప్పుడు నాకు బుద్ధి పెడతలఁ బట్టియుండె. ఇప్పు డయినను రాజపుత్రికి గౌతమునికపటంబుఁ దెల్పిమరల్పుదు నన్నా నో మదవతికిగలగురుభక్తివిశేషంబు నామాటను చెవిం జొరనీదనియెంచుచు నూరకున్నదాన.

వసుమాలిని. ఓ ఆర్యా! ఇట్లనవరతము స్నేహధర్మంబున నాపఁగానిచింతాసంతానంబునం బొక్కుచుండునీకు నప్రతివిధేయం బైనవేఱొకసంకటమును సంప్రాప్తం బయి యున్నది. అది యెద్ది యంటి వేని! వినుము. ఈదినమునఁ గరూశాధీశాధీశుకుమారుని మదనసేన తనతో ననేకవిద్యల వివాదంబు సలిపి జయంబుఁ గాంచినవానిం దుదకు విషమసమస్యల నోడించెను. అది రాజెఱింగి తనపుత్రికయందుం గుపితుం డై సమీపమున నుండిన గౌతమునిం గాంచి యిట్లనియె.

ఓ విప్రోత్తమా! ఈ మదనసేన భవదుపదిష్టం బగువిద్యావిశేషంబున గర్వించి యఖిలరాజపుత్రులనవమానితులం జేసినయది. ఎతన్మూలకముగ రాజచక్రంబునకు నాపయివిరోధంబునయ్యె. ఇఁక దీనికిం దగినవరుని సంపాదించుట నీ భరంబు. అందునకు గావలసినధనసంచయంబులు మదీయాజ్ఞానుసారి యయి కోశాధికారులవలనం గైకొని యితరదేశంబుల కరిగి యుర్దైనవానిం దోడ్కొని రమ్ము. వాఁడు బ్రాహ్మణుం డయియుండె క్షత్రియుం డయియుండె నుండ నగును. అని ముదల చేసె. అది విని గౌతముఁడు కడుసంతసంబున నౌనని వీడ్కొని పోయినవాఁడు. గౌతముఁడు రాజపుత్రి కగ్గసేయం దలంచి యున్నాఁ డని నీవు భయంపడుచుండినదానికిం దగినట్లు విధియుం బ్రవర్తించుచున్నయది.

గుణమాలిని. వెలవెలఁబోవుమొగంబుతో,,

హా దైవమా! యివ్విధంబున నా! యొనరించితివి. ఓ వసుమాలినీ! నాకు హృదయావేగం బుత్కటంబై శిరోవేదనాదిబాధలం గలిగించుచున్నది. అప్రతివిధేయం బగు కార్యంబున నేల యిట్టిచింత యని యనుకొనినను మానసంబు నివర్తింపక యుత్తలం బడుచుండెడిని. బాల్యంబుందొట్టి సహవాసంబు రచియించుచు వచ్చిన కారణంబున నెచ్చెలి కభద్రం బే మగునో యని చింతంగూరుచున్నది.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి గుణమాలిని! ఎందుకే యిట్లుమ్మలించెదవు! గౌతముఁడు తోడైవచ్చువాఁ డతనికంటెఁ గడు సమర్థుండై యుండఁడటే!

గుణమాలిని. ఓసి ప్రియసఖి! దూరాలోచన లేనిదానవై పలికెదవు! రాజపుత్రియందుఁ దమకంబుఁ గొనియున్నవాఁడు దానికిఁ దనకంటె వలంతిఁ దెచ్చి కూర్చునే! ఇంతమాత్ర మెఱుంగవా! అతఁడు కడు మాయావి భర్తృదారిక తన్ను నిరాకరించిన దనుసూయ మనంబున నుంచుకొని యుండువాఁడు. యీరాజపుత్రి కేవిధి నైన గర్వభంగంబు సేయవలయు నని యాయా రాచనగరుదాసికలతోఁ జెప్పుకొనుచునున్నాఁడు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! గౌతముఁ డెవ్వనిఁ దోడ్తెచ్చెనను మనభర్తృదారిక పరీక్షింపక పరిణయముఁ జేసికొనదు గదా! పరీక్షసమయంబున నెట్టివాఁడైనదియు బయల్పడకపోదు.

గుణమాలిని. ఓసి! ఆపాఱుండు తాఁ జేయునిక్కృతిఁ బయల్పడనీఁడు. మూఢునిం బండితుం డని యనిపించు. ఎట్టివారికేని మతిభ్రమంబు గల్పించు. నిక్కృతికల్పనంబున మయశంబరమారీచాదులతోఁ దులఁదూగువాఁడు గాని సామాన్యుండు గాఁడు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! యేలనే యిట్లు లేనిపోనిచింతలు గల్పించుకొని దుఃఖించెదవు? వాఁడు నొసట వ్రాసినవాఁడు నేడు తుడుపఁబోఁడు.

శ్లో. † హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురైరపి,
లలాటలిఖితా రేఖా పరిమార్ష్టుం నశక్యతే.

అని నీతికుశలులు వక్కాణించి యుండలేదా? యీచింతమానుము. జరుగవలసినది జరుగకపోదు. క్రోవం బోవుచుం బ్రియసఖివగుట నిన్నుం జూడ వచ్చితిని. యింటికిం జనవలయు.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ధనమాలిని! మంచిది! అట్లయినఁ బొమ్ము.

వసుమాలినిం గాంచి,,

ఓసి వసుమాలినీ! ఇప్పు డేమియు మాటలాడుటకు మనం బొల్లదు. నేను గొంతతడవు విజనస్థలంబున నుండినం గాని యీమనోవ్యాకులత యుపశమింపదు. నీవు గృహకార్యంబులు సూచుకొనుము. నే నీయింటిచంద్రశాలయందు వివిక్తం బయిన చోటఁ గొంతతడవుండి హృదయవిశ్రాంతిం బడసెద.

---

† హరియొండె హరుఁడొండె బ్రహ్మయొండె సురలొండె నొసటివ్రాఁత దుడుపంజాలరు.

అని యందఱు నిష్క్రమింతురు.

ప్రవేశకము.*

గౌతముఁడు. ప్రవేశించి,,

ఆ! మదనసేనకు మగని సంపాదింపు మని రాజు నుడివిననుడువు నెంతసంత సంబునం గైకొంటినో! అంతసంతాపంబు పడుచున్నాఁడను. ఎంతకష్టము సంభవించి నను దాని కోర్చుకొని మఱియుం గొన్ని దేశంబులు సంచరించియైన మదనసేనకు గర్వం బడంగ నేనుద్దేశించినవానిం దెచ్చి పెండ్లిసేయవలయునని పద్దు వట్టితినే! కట్టా! నాయభీష్టంబు నెఱవేఱుట యెట్లో! అభినవమన్మథసమానం బగురూపంబు గలిగి కరము మాహాత్మ్యుండై యుండెడువాఁడు గదా మదీయాభిప్రాయంబు తుదముట్టించు వాఁ డగును. అట్టివాఁడు దొరకుట కడు దుర్లభంబై యున్నది. పెక్కుదేశంబులు దిరిగి యురవైనవాఁడు నేకూరమి మరలి మధుమంతపురసమీపకాంతారంబుం జేరి యున్నాఁడ. ఇఁక నెయ్యెడ వెదకుదు. ఉద్దిష్టకార్యంబనుకూలతావిరహంబున నా యాసప్రద మయినకారణంబుచే మనంబునం గలయుల్లాసంబు దక్కె. ఏపనులయందు నితికర్తవ్యతాజ్ఞానంబు స్ఫురింపకయున్నది. నేఁ దలంచియుండువాఁడు బ్రహ్మక్షత్ర వంశములలోనివాఁడు గాక నీచకులజాతుండైననుతోడ్కొని పోయి యుత్తమవంశ జుం డనిబొంకియైనఁ గార్యము ముగింపవలయు. నాతోఁ జనుదెంచియుండు సారథి జయసేనుఁడు బహుదినములుగా నొప్పుకొనకయుండి దేశాటనశ్రమంబున కోర్వక తుద కట్టివాని నేని రాజున కల్లుండని తోడ్కొనిపోయినం జాలు నని తలంచి నాతో నో యార్య గౌతముఁడా! రాజపుత్రికి వరుని సంపాదించుటయందు నీ కేఁకెఁ బ్రతికూ లాభిప్రాయము గలవాఁడఁ గాను. నీవు నన్నెట్లు పొమ్మన్నను నా కిష్టమే! ఎట్టివాని నైనం దోడ్కొని వైళంబ యూరికిం బోయి చేరుట నాకుం బ్రియంబు. ఏపనిజరిపి నను తీనికిసమాధానంబు సెప్పవలసినవాఁడవు నీవయ్యియున్నాఁడవు. అని నుడివి శిథిలప్రయత్నుండై యుండెడిని. ఇఁక నాసేయుపని కడ్డంకియు నుండదు. అయిన నేమి సేతు. రూపవంతుండును లేఁబ్రాయముగలవాఁడును దొరకినచో వానిని సువేషా లంకృతునిం గావించి పండితుం డని చెప్పి నిక్కృతి మెయి నాబుద్ధిచాతుర్యంబున రాజును

---

* ప్రవేశక మనఁగా :— పూర్వాంకంబునందు శేషించియుండునవియు నుత్త రాంకంబునందు సూచితముసేయఁదగనవియు నయి యుప్పుచుండు కథాంశంబులం దెలు పునది. విష్కంభప్రవేశకములచే సూచ్యార్థంబు సూచిత మొనరించి యంకంబులందు దృశ్యమగు వస్తువును సందర్శితము సేయుదురు. ప్రవేశకము నీచపాత్రప్రయోజితమయి యుండు.

రాజపుత్రిని భ్రమింపంజేసి వానికి మదనసేన గంతముసూపున ట్లొనర్తు. జరగవలసిన కార్యంబుగతి యిట్టిదే! ఇట్లైనం గాని దానిగర్వం బడంగదు. ఇప్పు డిక్కాంతారంబున ననేకతరుషండమండితంబగుదాని యందుం బ్రవేశించి దూరదేశప్రయాణాయాసంబు వాయం గొంతసే వుండి సురభికుసుమరాజివిరాజితం బగువనరాజిం గాంచుచు; రథరథ్యంబులనేటినీటం గడిగి పచ్చనిపచ్చిక కడుపార మేపి జయసేనుఁడు రథంబునకు రథ్యంబులం బూన్చి తోలుకొనివచ్చునంతదనుక గాలంబుఁ గడపెదను.

దూరమునకు దృష్టులు నిగుడించి,,

అదిగో యింతకుం జెంతల మనుష్యులు మెలంగువిధంబు జూపట్టెడు. వారి నారయుదును.

పరిక్రమించుచున్నాఁడు,,

ఇరువురు కిరాతకుమారులు ప్రవేశించిరి.

ఒకఁడు. లంబభుజుఁడా! మనయొడయుండు పోతరాజునకుం బోలేరికిని జాతరసేయం గడంగినవాఁడు. ఆ దేవరరాతికిం బందిరి పెట్ట గట్టిగూచంబులునతికి తెండని మదలయిడియె. కానఁ దఱుచుగ నుర సైసచెట్టు లుండునిరవులకుం జని చెట్టులు నఱికి తెత్తము. గొడ్డలి మున్నగుకొఱముట్లు గొనిరమ్ము. పోదము.

లంబభుజుఁడు., ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! పోవచ్చునుగాని నేనడిగినకత యొకింత సెప్పుము. మాయయ్య యిప్పు డున్నట్టుండి యీజాతర పెట్టుకొన్నాఁడ దేలా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ నీవెఱుంగవా! కడచినరేయి పెందలకడ నొకగద్దెసెప్పు నెఱుకలసాని మనచనుపకు వచ్చినయది. ఆపెం గూరుచుండంబెట్టి కొల్లాపురమ్మకుఁ బందేరం బిడి యాపెను మాపిల్లవానికిరాఁబోవుభాగంబు సెప్పు మని యడుగఁగా నా యెఱుకత తనయిలువేలుపులకు మ్రొక్కులిడి నీతలిదండ్రులతో నిట్లనియె. ఓ యెఱుక యొడయఁడా ఓ యొడయునిపడఁతీ! మీకొమరుం డీనాఁడేలు కొని కల్లుండు గాఁ బోయెడి. వానిబాగెంబు సెప్పం దరంబు గాదు. అనియెను.

లంబభుజుఁడు. సంతసముతో,,

ఓరీ అల్లుఁడ నగుదు నన్నఁ గూఁతురిమగఁడనగుదు ననియేఁగదా! తెలివిడి.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరి కూఁతురిమగఁడవుగాక మఱి మేనల్లుండ వగుదువా!

లంబభుజుఁడు. కౌతుకంబుతో చంక లెగరవేయుచు,,

ఓరీ రాజుకూఁతురు బాగుండు నందురు. మనకొదమగాడవలె నుండదటరా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ మనయూఁడంగు లప్పుడప్పుడు పాలపూస లమ్ముకొన రాచ నగరునకుం జని పరపుడంపుంబడంతులు పిలుచుకొని పోఁగా రాచగతిత లుండుచోటు

లకుం జనుట గలదు. మనగాజుపూసలకంటెం దళతళలాడు పెక్కువన్నెలబటువురాలు పొదిగినసొమ్ములు వారు పెట్టుకొందురట. వారికన్నులు జింకపిల్లలకన్నులవలెఁ గడు సొంపై యుండునట. ఆకన్నులతోఁ బెదరి బెదరి చూతు రట. వారినడుము కందిరీగకుంబోలెఁ గడు సన్నమై యుండు నట. వారియొడలిచాయ పచ్చి పసుపుమోడితోఁ దులఁదూఁగుచుండు నట. పిండితోఁ జేసిపెట్టిన బొమ్మలే యనవచ్చు నఁట.

లంబభుజుఁడు. ఆ! అంత యందకత్తెలా యా పడంతులు. వారేనా నాకుం బెండ్లాలు గాఁబోయెడివారు.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ యందలు గారు. అం దొక్కతయే నీకుఁ బెండ్లామగునది.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! ఒక్కతె నాకెందుకు! మనచనుపలో నెవ్వఁడైన నిరువురకు ముప్పురకుందక్కువగఁ బెండ్లిసేసికొనినవాఁడు గలఁడె? ఒక్కతెను జేసికొనుట గౌరవంబునకుం గొఱంత కాదా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ! ఒకతెకు మగఁడవైన సంతసుం బైనఁ జూచుకొనవచ్చును. దానికి బైమాటలు గదా నీవు సెప్పునది. ఇప్పుడు కూచములు నఱకుటకుం బోదము రా!

లంబభుజుఁడు. అట్ల కానిమ్ము,,

అని గొడ్డలిమొదలగు కొఱముట్టులు గైకొని.

ఓరీ యింకబోదము రమ్ము.

పరిక్రమించుచున్నారు.

గౌతముఁడు. ఇయ్యెడ సెలుకలు దిరుగుచున్నట్లు దోఁచెడి. వీరలుండుచను పయిం సమీపమున నుండం బోలును. కొంతదూరము సని వారిం జూతము.

పరిక్రమించి. లంబభుజునింగాంచి. ఆశ్చర్యంబభినయించి,,

ఔర! ఇట్టియుత్తమలక్షణవంతుం డగుమహాపురుషుని నింతదనుకఁ గాంచినది లేదు. ఏమి వీనిగాంభీర్యము! వీనినగుమొగం బున్నతభ్రూయుగశోభితంబు నతివిశాలలోచనద్వయశోభావిభ్రాజితంబు నీషచ్చలితకుటిలనీలకుంతలావృతనిటలతటఫలకామనోహరంబును నయి సౌందర్యలక్ష్మీనివాసం బగుకమలంబు నాఁ బొలుపారుచున్నయది. కర్ణంబులు దోస్తంభడోలాయమానంబులై యొప్పెడిని. భుజార్గళంబులు జానుభాగపర్యంత ప్రలంబంబులై యతిమనోహరంబులై పొల్చెడి. ఉరంబు కడు వెడందమై యానందంబుం గూర్చెడిని. ఈలక్షణంబులును దేజంబును గనుంగొన నితండు బలవత్కారణంబున నీయెఱుకలలోఁ జేరినవాఁ డనియు రాజకుమారుండొండె బ్రాహ్మణకుమారుండొండె నిట్లు కిరాతులతోఁ గలసికొనియున్నాఁ డనియు విస్పష్టం బయ్యెడిని. ఇట్టియాకారంబుండియు నా కేమియు నుపయోగము లేదు. మూఢుఁడు నై యుండవలెఁ గా! వీఁడట్టివాఁడు నయ్యెనేని నాకోరిక పండినయదియ. ప్రాయి

కంబుగ నిట్టివారు మూఢులై యుండరు. ఇంచుక తడసి చూచిన వీనియోగ్యతయు వెల్లడి యగును.

అనినిలువంబడుచున్నాఁడు,,

లంబభుజుఁడు. ఓరీ కుటిలభుజుఁడా ! నే నీచెట్టున కెక్కెద. నీ వాచెట్టున కెక్కుము.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ ! అగుఁగాక. నీవు వైళంబ యెక్కి యుఱనైన కొమ్మల నఱుకుము.

లంబభుజుఁడు. ఓరీ ! యిదె నఱికెదను జూడుము నాదెబ్బ !

అని చెట్టెక్కి యాచెట్టుకొమ్మ నూర్ధ్వంబునఁ గూరుచుండి దాని యధోభాగంబును నఱికి దానితో నిలపయింబడి లేచి మరలమరల నట్లేగావించుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో,,

ఆ ! నే నట్టివానిని సంపాదింపం దలంచి యుంటినో యట్టిమూఢుండె యతిసుందరవిగ్రహుండు నా కనుకూలం బయినవిధిచేతఁ గాన్పింపంబడియె. చెట్టుకొమ్మ కొనకెక్కి దాని మొదలు నఱుకువాఁ డెట్టిమాహాత్మ్యుం డనవచ్చు. ఇట్టివానిని సంపాదింప నే ననేకదేశంబులు దిరిగి తిరిగి తుదకు మధుమంతనగరసమీపమునన గనిపెట్టితిని. కాలంబనుకూలించిన నేకార్యంబేని తనకుఁ దాన యనుకూల మగును. వీనిసమీపమునకుం జని వృత్తాంతము విచారింతము.

దగ్గఱకుంజని,,

ఓరీ యెఱుకా యిటు రమ్మా.

లంబభుజుఁడు. మరలిచూచి. భయంబుతో,,

అయ్యాలూ ! ఏదో యొకదయ్యము నన్నుం దినం బిలుచుచున్నది. ఓరీ కుటిలభుజుఁడా ! మన మియ్యెడ నుండం జనదు. నీవు నాతోఁ బరువిడుచురమ్మా.

అనిపరువిడుచున్నాఁడు,,

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ వీఁడు మానిసివోలె నున్నాఁడు ! దయ్యము గాఁడు. మన మెన్నఁడును జూచినవేషంబు గాదు గాన బూఁచి యని తోఁచుచున్నది.

గౌతముఁడు. నవ్వుచు. ఆత్మగతమున,,

నా నాగరికవేషంబుం గాంచి యిట్టివేషము ధరించినవారిని జూడనియారణ్యకులుగాన వీరు నన్నుఁ బిశాచం బని యనుకొని దగ్గఱకు రా భయంపడియెదరు. నేను వీరితో సంభాషించినచో నీ సంశయంబు వీరికి నివర్తించు.

ప్రకాశముగ,,

ఓరీ! నేనుదయ్యమునుగాను. మనుష్యుండను. భయంపడకుఁడు. దగ్గఱకుగండు.

లంబభుజుఁడు. ఓగోరి! దగ్గఱకుఁ బోకుము పోకుము. మోసపుచ్చి నిన్నుఁ దినంబోయెడిని. మానిసియైన నిన్నాళ్లు రానివాఁడిప్పుడేల యియ్యెడకు వచ్చె. ఓరీ మానిసియైన వీఁడియ్యెడ కేల యేతెంచెనో యడుగుము. మనల నేల పిలుచుచున్నాఁడో తెలిసికొనుము.

గౌతముఁడు. ఓరీ! మీలో నొక్కరునితో నక్కరయుండి వచ్చితిని.

లంబభుజుఁడు. ఆ! తెలిసికొంటివా! వీఁడు మనలో నొక్కరునిఁ బట్టితినం బోయెడిని. వీఁడు దయ్యమనుట నిక్కవంబ. ఓరీ అక్కడ నుంటివేని యీదయ్యమువాతం బడం బోయెదవుసుమా! వేగముగ రమ్ము. ఈయడవులలో మానిసులుం డుదురా ఈచెట్లనడుమ దయ్యంబు లున్నవి యని విందును. తనకుం జిక్కక పోవుదమని తలంచి యనువుమెయి నీపాటుఁ బన్నినయది. తప్పక పట్టుకొని తినును. వేగిరంబ రమ్ము. నేఁ బోవుచున్నాఁడను.

అని కిలకిలారవంబులు సేయుచుం బరువిడెను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర! వీఁడెంతమూఢుఁడు? వీఁడేమి సెప్పిన నొప్పుకొనఁడు. ఏమి సేయుదును. నేను దగ్గఱకుఁ బోవం బోవ వీఁడు బెగ్గడిలి పరువిడుచుండం బోయెడిని. వీని నెట్లు పట్టుకొననగును?

చింత నభినయించి,,

జయసేనుండు నాకు రథంబుఁ దోలుకొనివచ్చినవాఁడు సనుదెంచెనేని వీని నిర్బంధపఱిచి పట్టుకొనును. ఇతరప్రకారంబునం గాదు. అతం డింతకుం జెంతల నేటి నీట గుఱ్ఱంబులం గడగఁ దడసినవాఁడు. నేనును కాననలక్ష్మీవిలోకనోత్కంఠచే నింత దూరము చనుదెంచితిని ఇంక నతఁడు రాలేదు.

జయసేనుండు. రథంబులోఁ బ్రవేశించి,,

ఆర్య! గౌతమ! ఇదె వచ్చినాఁడ. నాకేదేని ముదల గలదే!

గౌతముఁడు. కరముచే నపవారణముఁ గావించుకొని.

ఓజయసేన! నీరథచోదనసామర్థ్యంబు మెఱయించుచుం జని యీపోడసూపుకిరాతకుమారు నతి సుందరాకారుం బట్టిరథంబున బెట్టుకొని రమ్ము. ఇంతకు సమీపమునన యీతఁడు వసియించుచునుప యుండంబోలును. అందు వీఁడు సారెఁ బోనీక రథంబునడ్డంబుగ నడపి యనువుమెయి వీనిం బట్టితెమ్ము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! యట్ల కానిమ్ము.

రథమును లంబభుజునికడకుం దోలుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. చూచి సెవ్వెఱపడుచు,,

ఆ! ఇ దేమి! ఎన్నడును గాంచినది గాదే! కట్టా! ఇది నాకడకే వచ్చుచున్నది. వేగముగఁ బరుగెత్తి బిడారంబుం జొరవలయు.

జయసేనుఁడు. అనేకవిధము లగురథచర్యలఁ జూపుచు లంబభుజునిం బోనీక యలయించి పట్టుకొనెను.

కుటిలభుజుఁడు. కనుఁగొని.

ఆ! వీనిం బట్టుకొన్నాఁడిఁక నన్నుంబట్టుకొనును. వీనిచేతికింజిక్కక పరువిడెదను. అని నిష్క్రమింతుండయ్యె.

లంబభుజుఁడు. ఏడుచుచు,,

ఓయయ్య! నన్ను వదలిపెట్టుము. నీపాదముల కీడ మొ్రొక్కెద.

అనిచేతులు మొగుడ్చుచున్నాఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! నీపాదంబుల కేమెల్లరము మ్రొక్కవలసినకాలము వచ్చియుండఁగా నీవు మాపాదంబుల కేల మ్రొక్కెదవు?

లంబభుజుఁడు. దీనత్వంబుతో,,

సామీ! నన్నేమియు నిడుమలు వెట్టఁబోకుము. నేను మీబానిసను సామీ!

జయసేనుఁడు. ఓరీ! యీతని నింతదనుక దయ్యం బని యంటివి గాదా!

లంబభుజుఁడు. దేవరా! అంటినయ్యా! ఎఱుక లేక చెప్పినయీదొసఁగును మన్నింపుము.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! నా చెప్పినచొప్పునం బ్రవర్తించెదవేని నిన్ను దండింపను. లేనిచో దండింపకపోను.

లంబభుజుఁడు. ఓ యయ్య నీమాటకు జవదాఁటను. నీ సెప్పినపను లెల్లం జేసెద. మాయమ్మకడకుం దోడుకొని పోయెదవా?

జయసేనుఁడు. ఓరీ! ఆమాట యనం బోకుము. ఇఁక నమ్మయు లేదు. అబ్బయు లేఁడు. వారలం బాసి నీవు నగరంబునకు రావలసియున్నది! ఇఁక నింటిమాట యనఁబోయెదవు సుమా!

లంబభుజుఁడు. శోకముతో,,

అయ్యలూ! మాయమ్మను జూడ నీవా!

ఏడుచుచున్నాఁడు,,

జయసేనుఁడు. కశాహస్తుండై,,

ఓరీ నీవెలుంగ!త్తి యేడ్చెదవేని యీకశచేఁ గొట్టుదును. నోరు మూసికొనుము.

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ! ఏడవనయ్యా! కొట్టవలదయ్యా!

అని రెండుచేతుల నోరు మూసికొని వెక్కుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁడు కరము భయంపడినవాఁడు. ఇఁక వెఱపింపకుము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! నానగరోత్కట నలపక చెలుకా! పాలిమ్మని నిచ్చునా! సామంబున వీఁడు సాధ్యుం డగునే! ఇప్పుడు చూడు మే దేనిఁజెప్పునా!

లంబభుజునింగాంచి,,

ఓరీ! కిరాత యీతనికి మ్రొక్కుము.

లంబభుజుఁడు. కాళ్లు గౌతమునలనికిఁ జూపి జయసేనునిం గాంచుచు నిలాతలంబునం బడియె.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూఢ! మ్రొక్కఁజేయవలసినవిధ మిదియేనా ఏమి? నీవు ఒడలెఱుంగక యున్నాఁడవు.

లంబభుజుఁడు. భయసంభ్రమంబులతో,,

దేవరా! యేను మ్రొక్కఁ జేసి యెఱుంగ. నాకు మీరు మ్రొక్కి చూపుఁడు. అట్లు గావించెదను.

జయసేనుఁడు. అధికకోపముతో,,

ఓరి నీకావరం బెంత యనవచ్చురా!

లంబభుజుఁడు. దేవరా! కోపము సేయవద్దు. తెలియక యడిగితిని. ఎంతటివారికైనఁ జెప్పనిది యెట్లు తెలియును.

గౌతముఁడు. ఓరీ! యెఱుక! నీవు నేఁజెప్పినచొప్పున నుండితేని నీకుం గొప్ప మేలు సమకూరం బోయెడిని.

లంబభుజుఁడు. సామీ యట్లె వినియెదను. నాగాడిదకుఁ గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదురునా.

జయసేనుఁడు. కన్నులెఱ్ఱజేసికొని,,

ఓరీ యింకను గాడిదెను దలంచుచున్నావు. మూఢ! ఆ మాట నీనోట నిఁక వచ్చెనేని నిన్ను పెడరెక్కలు విఱిచికట్టి కొట్టెదను సుమీ!

లంబభుజుఁడు. దైన్యంబుతో,,

అయ్యా! యది కోదమగా నున్ననాటంగోలె దాని నేన పెంచితిని. దాని నెట్లు విడుతును. దానికి నిన్న కాలు విఱిగినది. కట్టుకట్టి వచ్చినవాఁడను.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూర్ఖ! యింక నీ కావిచార మక్కఱలేదు.

లంబభుజుఁడు. అగుఁగాక! అయ్యా! నాగాడిదెల నీవు గాచెదవా! అట్లైన నే నాతలంపు మానుకొనియెద.

జయసేనుఁడు. ఓరీ బుద్ధిహీనుఁడా! నీ కింక గాడిదెలవిచార మక్కఱలే దను మాటకు నే వానిని గాయుదు ననియటరా యర్థము! వినుము. అది యర్థము గాదు. నీ కిఁక గాడిదెలఁ గాయవలసిన కష్టము లేదు. అది యిప్పటినుండి తొలఁగి నది యనుచున్నాఁడను.

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా! గాడిదెలఁ గాయక యూర కుండిన నాకింట మా యమ్మ కూడు వెట్టదే! కూటికిఁ ద్రోవ యేమి?

జయసేనుఁడు. ఓరీ మందుఁడా! నీవు నగరంబునకు రాఁబోయెదవు. నీకు నీ తల్లియుఁ దండ్రియు నిం కేలా! అయ్యెడ నీ కన్నమునకుం గొఱంతా! అన్నము వెట్టువారు లేరా!

లంబభుజుఁడు. అయ్యో! అక్కడ నా కొకయమ్మ యున్నదా! ఆయమ్మ గాడిదెలు గాయకయే కూడు వెట్టునా!

జయసేనుఁడు. కశం జూపుచు,,

ఓరీ నిన్నిఁక బిట్టు గొట్టెదను. ఇఁకఁ గాడిద యనుమాట యెత్తఁ బోయి దవు సుమా!

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ! లేదయ్యా లేదయ్యా!

అని నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓరీ కిరాత నీకట్టుకొనియుండుపుట్టము వీడ్చివేయుము.

లంబభుజుఁడు. అయ్యా బట్టలు నయితే మూడఁ బెఱుకకొంటారా! నేను దిన ములతో నింటి కెట్లు పోను. పోయిన మాచనువలోనివారు నన్ను దూఱుదురుసుమా! నాబట్టలు మాత్రము వీడ్చుకొనకుఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! జాల్మ! నీ దుర్భగము లైనపుట్టములు మేము సంగ్రహించుకొనిపోవుటకుఁ గాదు నీబట్టలు వీడువుమన్నది! మఱి మహార్ఘంబు లగుజిలుఁగు వలువలు నీకుం గట్టుటకు!

లంబభుజాఁడు. ఓయయ్యా! నాబట్టలకంటె నవి నాకెమ్ముగలవో! బర్దెలు పెద్దవిగా నుండునా! వీనికంటె మఱింత ఒళసరిగానుండునోటు!

జయసేనుఁడు. ఓరీ! మూర్ఖ! ఈ ఉత్తమవస్త్రము లనఁగా నిట్టివియే యని యనుకొంటివో. తొల్లింటిపుట్టములు వీడువుము. మఱియు నీ యలుత ప్రేలాడుపాలపూసల దండలును దీసి వేయుము.

లంబభుజాఁడు. సశోకముగ,,

ఈ దండలు మాయమ్మ గట్టిన వయ్యా! ఇంటికిం బోతి నేని నాతల్లి మెడ దండ లెక్కడ నని యడిగిన నేమి చెప్పుదును? అపని వల దయ్యా!

జయసేనుఁడు. ఓరీ! అనర్ఘ్యమణిగణఖచితంబు లగునాభరణంబులు దాల్చుకొన వలసినయదృష్టంబు సమీపించియుండ నింక నీపాలపూసల కేడ్చెద వేమిరా! ఓరీ నీకు బుద్ధిలేదా!

లంబభుజాఁడు. సామీ! కోపగించుకొనవలదు. మీ కివి గావలయునా! కావలసియున్న మాయింట నున్నవి యెల్ల మీ కిప్పించెదను. నన్ను మాగుడిసెకుం బోనిండు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు. మనమాట వినఁడు. వీనిం బట్టి యీ చెట్టునకుం గట్టి యొడలితోలు వ్రీలం గొట్టుము. అట్లయిన వీఁడు తనవారల ప్రస్తాపంబు మానును. మనయిష్టానుసారంబుగఁ బ్రవర్తించు.

లంబభుజాఁడు. అయ్యలూ! మీరు సెప్పినట్టు లుండెదనయ్యా! నన్నుం గొట్టవద్దు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! అట్లయిన రహస్యస్థలంబునకు బోదము రమ్ము. అయ్యెడకుంజని యీపుట్టంబులు వీడిచి మంచివి గట్టుకొని యీపాలపూసలకు బదులుగా రత్నహారములు దాల్చికొని రాఁ గలవు.

లంబభుజాఁడు. ఓయయ్య! మీ రేమిచేసిన నేమి? మీనేతలకు మాఱునేత గలదా! అని దీనాననుండై జయసేనునితో నిష్క్రమించి; వస్త్రాభరణభూషితుండై ప్రవేశించి,,

జయసేనునితో,,

ఓయయ్యా! ఇవి నాప్రాఁతపుట్టంబులు ప్రాఁతసొమ్ములు. ఇవి పదిలపఱిచి వెండియు నాగూఁడెమునకుం బోవునప్పుడు నా కిమ్ము.

అని ప్రాఁతపుట్టంబులును పాలపూసలును సారథిచేత కీఁగడంగుచున్నాఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూఢ! అవి య టుండనిమ్ము.

లంబభుజుఁడు. వస్త్రాదులిలపయిం బెట్టి,,

అయ్యా! నా కిప్పుడు కైసేఁతచేసితిరిగదా! పోలేరి కిట్లు కైసేయఁగాఁ గోడి పుంజులను గొఱియలను బలి యిచ్చుటగలదు. అట్లు నాకుం బలివెట్టెదరా!

జయసేనుఁడు. ఇఁక వీఁ డివ్విధంబునన ప్రల్లదంబు లాడుచుండు. వీని మాట లాడకుండం జేయనగును. ఓరీ యిఁక నీవు నోరు దెఱచితి వేని నీపడఁబోవుపాట్లు జూడుము.

లంబభుజుఁడు. దేవరా! నోరుదెఱవకయున్నఁ గూడు గుడుచుట యెట్లు? కుడువనేని బ్రతుకంగలనా!

జయసేనుఁడు. ఓరీ కుటిలబుద్ధీ! మాటలు నిలుపు మంటిని గాని నోరుదెఱవ వలదన లేదు.

లంబభుజుఁడు. దేవరా! అట్లయిన సరే! నాయబ్బశోఁడు. ఇఁక మాటలాడను.

అని చేతులతో నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁ డాకారంబున నతిమనోహరుండై యుండెడిని. కాన రాజపుత్రి వీనిం బరిణయంబు చేసికొనం గడంగు. రాజు వీనికిం బ్రణామము చేసినప్పుడుగాని రాజపుత్రి నమస్కరించినప్పుడుగాని వారల నాశీర్వదింపకున్న మన కపటంబు బయల్పడి కార్యంబు చెడును ఇందు కొక్కయనువుఁ బన్నవలయును. ఇరువదేఁడునక్షత్రములపేళ్లు వీనికిం జెప్పి యివి వీనిచేత నాసమయంబునం జెప్పించి తదనుసారముగ సమర్థించుకొనియెదను.

అని యశ్విన్యాదినక్షత్రనామములు చెప్పి యవి చెప్పు మనుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. నోరు మూసికొని యూరకుండెను.

గౌతముఁడు. అసూయతో,,

కష్టము కష్టము! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు. మాటలాడవల దన్నందు కిప్పు డూరకుండెడిని. ఓరీ మూఢ! నోరు తెఱవుము.

లంబభుజుఁడు. నోరు తెఱచుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. వెడనవ్వునవ్వుచు.

ఓరీ నోరు తెఱువఁ గాదు ; నానుడివినపలుకులు నుడువు మనుచున్నాను.

అశ్విన్యాదినామము లిఱువదియేఁడును జెప్పించెను.

ఓరీ ! యిది రాజు నీకు మ్రొక్కవేయునపుడు సెప్పుము. రాజపుత్త్రిక వచ్చి నమస్కరించునపుడు “ త్రిపీడాపరిహారోస్తు ” అని యాశీర్వదింపుము.

జయసేనునిం జూచి,,

సారథీ ! పురోపవనసీమము జేరి మఱియుం వీనిని దిద్దవచ్చును. వీని రథారూఢునిం జేయుము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య గౌతమ ! అగుఁగాక.

లంబభుజునింజూచి,,

ఓరీ ! యీరథంబుపై కెక్కుము.

లంబభుజుఁడు. కడువేగముగ రథముకోన కెక్కెను.

జయసేనుఁడు. నవ్వుచు,,

ఆ ! ఏమి వీనిమూర్ఖత !

కోపముఁదెచ్చుకొని,,

ఓరీ ! అక్కడనా ! కూరుచుండవలసినది.

లంబభుజుఁడు. భయం బభినయించుచు,,

దేవరా ! నీవు పై కెక్కుమన్న నెక్కితిని.

కోపగించుకొనుచున్నావదేమి ? ఎక్కడ నుండు మనియెదవో ! అక్కడనుండెదను.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! యడుగునఁ గూరుచుండుము.

లంబభుజుఁడు. దేవరా ! అట్లయె !

అని రథంబుదిగి దానియడుగునం గూరుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. నవ్వుచు,,

సారథీ ! యీయనాగరికుని సముచితస్థలంబునం గూరుచుండం బెట్టుము.

జయసేనుఁడు. అట్లుగావించుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! యిదె నేను రథం బెక్కెదను.

అని రథారోహణం బభినయించి,,

సారథీ! ఇఁక స్యందనంబును మందగమనంబునం బోనిమ్ము. నగరంబునకుం జేరునంతలో రాజుకడను రాజపుత్రికడను గార్యంబు ముగియునంతదనుకఁ బ్రవర్తింప వలసిన విధంబు గఱపెదను. ఇదె దినకరబింబంబు చరమగిరి సానుతటీవిలంబమానంబై గగనలక్ష్మీకరగళితం బయినలీలారవిందంబుగతిం దోఁచుచున్నది.

చం. మరునిధనుర్విలాససుషమం జెలువొందెడుముగ్ధుఁ డౌసుధా,
కరునికిఁ గాంతినిర్భరతఁ గల్గఁగఁ జేయఁ గడంగి సంధ్య యా,
స్ఫురతరరాగయై పెలుచఁ దోఁచెడుతారకలక్ష్మితోఁ బతిం,
పరగుసుగుకాంతరీతిని విభావితయున్న సతిస్ఫుటంబుగన్.

జయసేనుఁడు. రథవేగమునిరూపించుచు,,

ఆర్య! గౌతమ! మహాజవంబు లగునశ్వవరంబులం బూన్చిన దగుటం జేసి వైశాంబ పురసమీపంబునకు రథంబు వచ్చి చేరినయది.

గౌతముఁడు. సారథీ! అట్లయినఁ బురోపవనసీమకు రథంబుం బోనిమ్ము. అయ్యెడ కరదంబు నేరుఁడు నీవు దిగి మున్న తోఁటికడకుం బోయి మదాగమనంబుం జెల్పి యపరిమేయవైదుష్యభూషితుం డగువరుండు దొరకినవాఁ డాతని దోడ్కొని రాఁజనునని యాభూపతికి నాచెప్పిపంపినరీతిం దెల్పవలయు.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! అగుఁగాక,,

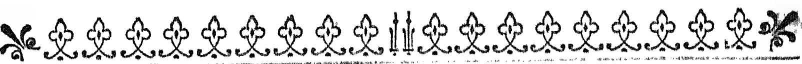
అని రథగమనంబు నిరూపింపుదు నందఱు నిష్క్రాంతు లయిరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందు

ద్వితీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

తృతీయాంకము.

అంతఃపురమునందు దేవీసహితుండై రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రాజు. దేవీ! మనమదనసేనకు విద్యాధికుండైనవరుని సంపాదింప గౌతముఁడు దేశాంతరంబునకుం జని యున్నాఁడు. బహుకాలం బయ్యె నింతదనుక రాక యుండెడిని. అట్టివిద్యాధికుండు లభించిన మరలి రాక యుండునే! ఇంతదనుకఁ దొరకక యుండఁ డనితోఁచెడిని. ఈ చతురుదధివేలావలయితం బగుభూమండలంబునం గల బ్రహ్మక్షాత్రంబులందు నీ మదనసేనకంటె నధికుఁడు లేకయున్నాఁడా! ఏమి యీ యాశ్చర్యము!

దేవి. ప్రాణనాథ! మదనసేనకుం దగువరుని సంపాదింపవలయు నన్నవ్యసనంబె మీమానసంబున నెలకొని యున్నది. దీనిచే ననుకలము వ్యాకులపడుచు నన్నము నిద్రయు ననాదరించి యుండెదరు. విధి దాని కనుకూలుఁ డగునేని తగువరుండు లభించు. కాఁడేని మన కట్టివానిని సంపాదింపం దరంబు గాదు. పురుషుండు దా నుద్దేశించినపనిఁ జేయంగడంగుటయు తాఁ జేయఁ దగినపని. సఫలంబు సేయుటకు దైవంబ స్వతంత్రంబు. మన మిట్లు చింతించియు నుపయోగంబు లేదు. గాన భగవంతునిపై భారంబు మోపి తదీయధ్యానంబు సేయుచుండంజనును.

రాజు. ప్రాణవల్లభా! ఏమి చెప్పెదవు! సంపూర్ణయౌవన లగురాకేందుముఖులు రసభావాభిజ్ఞ లగువారు మగలఁబొందు వడయనినాఁడు వారియిడుమలు దుర్విభావ్యంబులయి కాఁతియపెట్టుచుండు. ఎట్లనిన!

చం. మనమున నుప్పతిల్లఁ గలమానని కోర్కులు లీయమానతం,
గనఁ దమబోటిజవ్వనులు కాంతులకౌఁగిలుల న్సుఖించుటల్,
మునుకొని చూచి దుఃఖమున మున్గుచు డెందము రాయి చేసికొం,
చనుగతమారవేదనల నవ్వాహముం దపియింతు రాత్మలన్.

ప్రతీహారి. ప్రవేశించి,,

మహారాజ! గౌతమప్రేషితుం డగుసారథిపుత్రుండు జయసేనుండు ద్వారంబుకడ నిలుపంబడి లోనం బ్రవేశింప సెలకయానతిం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ముద్దల యాయినం దోడ్కొనివచ్చెద.

రాజు. సత్వరంబుగ,,

ప్రతీహారి! తడవేల! వైళంబ ప్రవేశపెట్టుము.

ప్రతీహారి. మహారాజ! ప్రసాదంబ.

అని నిష్క్రమించె.

రాజు. దేవీ! జయసేనుండు రాఁగలండు. యవనికాంతరితవై యుండుము.

దేవి. నిష్క్రమించుచున్నది.

ప్రతీహారితో జయసేనుండు ప్రవేశించె.

ప్రతీహారి. సూతపుత్ర! అదె భూపతి పశ్చిమసంధ్యోపాసనంబు సలిపి భవత్సమావేశమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. దగ్గఱకుం బొమ్ము. అని నిష్క్రమించె.

జయసేనుఁడు. రాజు సమీపమునకుం జని,,

మహారాజ! విద్వజ్జామాతృలాభంబునం జేసి వర్ధిల్లుదువు గాత.

రాజు! సంతసంబుతో,,

భద్రముఖ! నీ యిట్టివచనంబు వల్కుటం జేసి నా కభివృద్ధి నిక్కంబ. భవద్వచనసుధాధార నామనంబునం గలసంతాపం బార్చె. అనుకూలుం డగు జామాత లభించెఁ గా!

జయసేనుఁడు. మహారాజ! మన మిన్నిదినంబుల దనుకఁ బడినయిడుములు నేటికి సుఖరూపంబు లయ్యె. నీ వొనరించిన పున్నియంబులవంట పండినయది. ఇప్పుడు నీవు లభించియుండెడు జామాత మానవశరీరంబుం దాలిచినసరస్వతియే యనవచ్చు. ఆమహాపండితునెదుట మనగౌతముఁడు సయితము మాటలాడ నోపఁడు. పెరవార లెంతటివారు? బహుదేశములు దిరిగి మేము మానుషలోకబృహస్పతిని సంపాదించితిమి. అతనిం దోడ్తెచ్చి యస్మన్నగరబహిరుద్యానసీమను విడియించి వృత్తాంతంబుం దెల్ప గౌతముఁడు నన్నంపినవాఁడు. ఇప్పుడ యతని నెదుర్కొని పట్టణంబునకుం దోడ్కొని రావలయు.

నేపథ్యంబునం గలకలంబు.

రాజు. ఆలకించి,,

సూతపుత్ర! మననగరువాకిటం బోలె నున్నది. ఇంతకలకలం బేల?

జయసేనుఁడు. మహారాజ! నేను గౌతమప్రేషితుండనై యతివేగంబున రాజరథ్యయందుం జనుదెంచుచుండ మంత్రిపుంగవుండు భవదీయంబు లగు రాచకార్యంబులు సూచి రాత్రియగుట నింటికరుగుచుండువాఁడు నా కెదురుపడి నన్నడిగి వృత్తాంతంబు దెలిసికొని నన్ను విడిచివచ్చి యింటికిం బోక మరలి యేలిక పండితవర్యు నెదుర్కొనం

బోవుటకుం దగురీతి నియోగిజనంబులచేత సకలసేనాసముదయంబులను రథాశ్వగజపాదాతంబును గణికాజనసంతానంబులను రప్పించి నీకు పృష్ఠం బెఱుకపడునంతలోఁ బౌరులను రప్పింపం బ్రయత్నించుచున్నవాఁడు. ఇప్పటి కందఱును జేరి యుండం జను. అకలకలరవంబ వీతెంచుచున్నయది.

రాజు. కరమనుమోదంబుతో,,

అట్లయిన మనము త్వరితగతి నరిగి గౌతమానీతుం డగుపండితుని బహూకరింతము.

అని లేచి,,

ఎవ్వతె యక్కడ?

చేటిక ప్రవేశించి,,

మహారాజ! యిదె దాసిని నాజ్ఞాపింపుఁడు.

రాజు. ఓసీ మేము జామాతం దోడ్కొని వచ్చునంతలో నగ రంతయు మంగళాలంకారాలంకృతము గావింపవలయు. సర్వాంతఃపురసుందరీనికరంబులు సమస్తాభరణంబులలంకరించుకొని పరిణయకార్యంబులు సేయుచుండనగు. మదనసేనయు సర్వాభరణభూషితురాలై కన్యకాంతఃపురంబునం బ్రతీక్షించుచుండం జనును. మీర లెల్లను దేవ్యాజ్ఞానుసారిణులరై పరిణయకార్యంబులు దీర్పుఁడు. ఈవృత్తాంతంబు దేవితోఁ జెప్పి యెవ్వరి నెవ్వరి సేయుపనుల నియుక్తులం జేయునో వారు వారు తత్తత్కార్యంబులు సేయుఁడు.

చేటి. మహారాజాజ్ఞానుసారిణులమై ప్రవర్తించెదము.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

రాజు. సూతపుత్ర! మనగౌతముఁడు మెచ్చి తెచ్చినవాఁ డెంతో మహాత్ముం డైయుండకపోఁడు. అట్టివానికడకుం బాదచారులమై యేగుట లగ్గుగదా!

జయసేనుఁడు. మహారాజ! భవదభిమతం బెట్లో యట్లె ప్రవర్తింపుము.

రాజు. అట్లయినం బోదము రమ్ము.

అని పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

మంత్రి. ప్రవేశించి,,

మహారాజ! అభిమతజామాతృసంప్రాప్తిచేత నతులామోదంబుం గాంచుము. ఏను జయసేనునివలన గౌతమసమానీతుం డయినజామాత యుపవనంబున నున్నాఁ డని విని యతండయ్యెడం దడయుట యుక్తంబు గా దని యెంచి నీతోఁ గదలిపోవుటకుఁ దడవగు నని సకల[illegible]సేనాసముదయంబులను [illegible] జామాత విడిసి

యుండుచోటికిం జని యాతని మత్తదంతిసమారూఢునిం జేసికొని తోడ్తెచ్చినవాఁడను. జామాతయు నేనుఁగుం దిగి యిదె గౌతమసహితుండై వచ్చుచున్న వాఁడు. తత్సమావేశమహోత్సవసుఖం బనుభవింప సభాభవనంబునకువిచ్చేయుము.

రాజు. సంతసంబుతో,,

ఓమంత్రీ! నీవంటిమంత్రికుశలుండును గౌతమునివంటిపురోహితుండును భాగ్యవిశేషంబునఁ గాని లభింపరు.

మంత్రి. మహారాజ! అతిరూపగుణోపేతుం డగుజామాత దొరకుటంజేసి నీ భాగ్యంబు సకలజనశ్లాఘనీయం బయ్యె. వైళంబ జామాతయు రాఁగలండు. సభాభవనంబునకువిచ్చేయవలయు.

రాజు. మంత్రీ! అట్లయగుంగాక.

అని మంత్రితోఁబరిక్రమించుచున్నాఁడు.

లంబభుజుండును గౌతముఁడును బ్రవేశించిరి.

గౌతముఁడు. లంబభుజునిం గాంచి,,

మహాభాగ! ఇటురమ్ము.

లంబభుజుఁడు. పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

రాజు. లంబభుజునిం గాంచి. మహాశ్చర్యంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఉ. చందురుఁబోలుమోము నవసారసపత్రసమానభావముం,
జెందిననేత్రయుగ్మమును శ్రీరమణీయ మురస్స్థలంబు నిం,
దిందిరవారనీలరుచి దేరెడుముంగురులుం బ్రలంబమౌ,
నందపుబాహుయుగ్మము మహాపురుషుం డితఁ డంచుఁ దెల్పెడిన్.

గౌతముఁడు. మహారాజ! నీకూఁతునకుం దగినవరుని సంపాదించినాఁడ. ఇమ్మహనీయుని పాండిత్య మనన్యాదృశము. మాబోంట్లితని నొడువుట కోరి దెలిపిన సువయోగంబులేదు. సకలవిద్యాచతురుఁడు. ఇతనివిద్యాపరిశ్రమము నాకుగాక యితరులకుం దెలియదు. విప్రకులకలశపయోరాశిపూర్ణచంద్రుండు. నాయునర్చననిర్బంధంబువలన నీవిశుద్ధయశస్కుండు భవత్కన్యకాపాణిగ్రహణంబున కొడంబడి భవద్వంశంబు ననుగ్రహింప విచ్చేసియున్నవాఁడు.

రాజు. బ్రాహ్మణోత్తమా ! యీమహాత్మునియతిగభీర మగునాకారంబు సకల సుజనశ్లాఘ్యశేముషీవిశేషభూషితునిగఁ దెల్పుచున్నది. నీవు నయితము మెచ్చుకొను నట్లుండ నింక నితనియోగ్యతావిశేషం బడుగవలయునా ! ఈసాధుచరిత్రుని పాదపంకజములరజంబు సోకి నాయిల్లు పవిత్రంబయ్యె. ఏ ననుగృహీతుఁడ నైతి.

అనిలంబభుజునికినమస్కరించెను.

గౌతముఁడు. లంబభుజునిం గాంచి,,

ఓమహాత్మా ! యీభూకాంతుండె మీకు శ్వశురుండు గాఁబోయెడిని. ప్రణతుండయినయితని నాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! యీపాఱుండు నాకుం దొలుతఁ గఱపినది మఱచితిని. అది యిప్పుడు రాజు నమస్కరింపఁ గాఁ జెప్పవలసినదిసూవే !

అనితలంచుకొనుచునూరకుండెను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీమూఢుఁడు తొలుతనేఁ గఱపి ; రాజు ప్రణతుండైనం జెప్పుమన్న దానిని మఱచిపోయినాఁడు. అది యితనికి స్మృతి గండంజేయవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహాత్మా ! అశ్వపతికులంబునం జనించినవాఁడీరాజు ?

లంబభుజుఁడు. స్మరణంబునకుం దెచ్చుకొని,,

ఔనా ! సరే !

తలపంకించి,,

అశ్వని. పునర్వసు. రేవతి. కృత్తిక ;

అని చెప్పి యూరకుండెను.

రాజు. భ్రమింపడుచు. గౌతమునిముఖంబుఁ గాంచి,,

ఓబ్రాహ్మణోత్తమా ! యీమహానీయుఁడు నాల్గునక్షత్రములనామములు మాత్రము నుడువుటకును, అవియుఁ గ్రమంబు దప్పి యుండుటకును గారణంబు స్ఫురింపక యున్నది. ఇది విశదీకరింపం గోరెదను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! వీని కే నశ్విన్యాదిక్రమంబుగ నిరువదేడునక్షత్రములనామములు రాజు నొడుటం బ్రథమదర్శనంబు గలుగునప్పుడు చెప్పు మంటిని. తత్క్రమానుగుణముగఁ

బద్యములు రచించి ఆ రాజునకు మనస్సమాధానంబుఁ గల్పింప నగు నని యుంటిని ! ఈ వైధేయుఁడు నానుడివినక్రమంబు మఱచి యిట్లు సెప్పినవాఁడు. అయినను ఎగ్గేమియు లేదు. నాబుద్ధిబలంబున సమర్థించెదను. ఇది యీమూఢునికిం గరము గౌరవము గలుగుటకుఁ గారణము గాఁగలదు.

ప్రకాశముగ,,

మహారాజా ! యీపండితాగ్రేసరునిభావంబు మాఁబోటివారలమానసంబులకు సయితము నిలుకడమీఁద గాని యెఱుంగ నలవుపడదు. అట్లుండ నితరు లెంతటివారు. ఈవిద్వన్మణివచనంబులభావంబు సాధారణులెఱుంగక దూషింత్రు. ఇతఁడు కరము మితభాషి. ఇప్పుడు అశ్వని. పునర్వసు. రేవతి. కృత్తిక. అని యీకవిపుంగవుండు సెప్పినందుకు భావంబు ; సకలవిద్యాపరిశ్రమంబు గలవాఁడ నగుటంజేసి నా కింత సేపటి కెఱుకపడెను.

అతనిభావంబుఁ దెల్పెదను వినుము.

శ్లో. * అశ్వనీ భవతు తే తు మందురా మందిరే భవతు తే పునర్వసు,
రేవతీపతికనిష్ఠసేవయా కృత్తికాతనయవిక్రమో భవాన్.

అని యీకవి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు

రాజు. మహాశ్చర్యంబుతో,,

ఇట్టియతిగభీరహృదయులభావం బెఱుంగ మే మేపాటివారము. ఈమహాత్ముండు పురుషమూర్తిఁ దాలిచినసరస్వతియే యన నొప్పును. ఇట్టిమహామతినిఁ బతింగాఁ బడయఁ గలనాకూఁతురగు మదనసేనభాగ్యం బేమందు. అలంతులగు నలంతల కీమహానీయునిం జెట్టపట్టం గలుగునే ! ఇన్నినాళ్లు మన మనురూపజామాతృసంపాదనార్థంబు పడినకష్టంబు లెల్లనీవిద్వద్రత్నలాభంబుచే సుఖరూపంబు లయ్యె.

గౌతముఁడు. ఓమహీపతీ ! ఇంతం బరిణయమునకు జాగు సేయం దగదు. మనమదనసేనయుం నితనిం బరీక్షింపవలసియున్నది. ఈసభాభవనంబున నందఱును గూరుచుండి విదుషీరత్నంబుచేఁ బరీక్షితునిఁ జేసి యనంతరకార్యంబునకుం గడంగుదము.

---

* తే మందురాతు = నీగుఱ్ఱపుఁ బాగా, అశ్వనీ = ఉత్తమాశ్వములచే నొప్పునది, భవతు=అగుఁగాత. అనఁగా నీసేనాంగంబులు కడు పెంపుఁ జెందుచుండెఁ దగు ననుట. తే మందిరేతు = నీగృహమునందు, పునః=మఱియు మఱియు, వసు=ధనము, భవతు = కలుగుఁగాత. రేవతీపతికనిష్ఠ = రేవతీదేవికిభర్త యగుబలరామునియొక్క తమ్ముఁ డగుకృష్ణుని, సేవయా = పరిచర్యచేత, భవాన్=నీవు, కృత్తికాతనయవిక్రమః= కార్తికేయు డగుస్కంధుని పరాక్రమమువంటిపరాక్రమము గలవాఁడ వగుదువుగాక.

రాజు. ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నీమాట కడ్డు గలదా.

లంబభుజునితో,,

ఓమహాత్మా! ఈరత్నపీఠం బలంకరింపుము.

లంబభుజుఁడు. ఉన్నతాసనంబునం గూరుచుండెను.

రాజు. ప్రతీహారీ! నీవు కన్యకాంతఃపురంబునకుం జని మదనసేనను ; స్వయంవరసముచితాలంకారముతో నుండుదాని నీయవనికాభ్యంతరంబునకుఁ దోడ్కొని రమ్ము.

ప్రతీహారి. మహారాజ యట్లయా.

అని నిష్క్రాంతయయ్యె.

రాజు. ఓగౌతమా! బ్రాహ్మణోత్తమా! ఈయభినవసరస్వతీవిగ్రహంబుతో నొకింత సంలాపము సేయుటకేని మాబోంట్లకు యోగ్యత లేదు. ఇట్టిమహనీయుని సంపాదించిననీకు నే నేమి ప్రత్యుపకారంబు సేయంగలవాఁడను. నాయందుఁ గరుణించి నాసేయునర్చనం బంగీకరించి నన్నుం గృతార్థునిం జేయుము.

అని మంత్రియందిచ్చుమణిగణపరిపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబు లందుకొని గౌతముని పాదములందు రత్నంబులు గ్రుమ్మరించుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. నలువంకలుఁ జూచుచు. ఆత్మగతమున,,

ఈకొలువునఁ గోడలపైన నీవన్నెలగీఁత లేమిటివో!

స్మరణమభినయించి,,

చిత్తరువు లని చెప్పుదురు గూదె! చిత్తరువునందు రామాయణపుఁగతలు వ్రాయఁబడియుండును అని వింటి. అవెక్కడనున్నవో!

నిరూపించిచూచి. చింతించుచు,,

మనచదువులలోఁ గైతగాండ్రు కతలు సెప్పునప్పుడు ఏవ్వనికో పదితల లున్నవని రామాయణకతలందు వినియున్నాఁడను. వానిపేరు సెప్పరాకున్నది.

సంతసంబుతో,,

ఆ! తెలిసెను తెలిసెను! అయినను బాపనయ్య నడిగెద.

ప్రకాశముగ,,

ఓబాపనయ్యా! వీఁడేనా రావణుఁడు!

తక్కినవారందఱును సంశయాకులత్వంబుం గనిపించిరి.

రాజు. ఆత్మగతమున,,

ఈమహాత్ముని సర్వవిద్యాధికునిగ గౌతముండు నుడివె. ఇతండు దురూహంబుగ వచియించినవాఁడు. ఇప్పుడు రావణుఁ డనవలసినశబ్దమును రాభణుఁడని పల్కుచుండెడిని. ఇందు మానసంబు సందేహాకులంబై యున్నయది. గౌతముని నడిగి తెలిసికొనం జనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓగౌతమా ! లౌకికప్రయోగసిద్ధంబు రావణశబ్దంబు గాని రాభణశబ్దంబు గాదు. ఈమతిమంతుండు రాభణుఁ డని యుచ్చరించుట కుపపత్తి యేదియో యెఱుంగను. ఇది తెలియం బల్కుము.

గౌతముడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! యీవైధేయుని నోటి దోషవశంబు నని చెప్పియున్నందు కది మఱచి సభాభవనవిలోకనసంతోషాక్షిప్తహృదయుండై తాను వాడుకొనువిధమున రాభణుఁ డని వక్కాణించె. దీనిని చతురముగ సమర్థింపకపోతి నేని కడు సంకటము వాటిల్లు.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహీపతీ ! యితం డనేకవ్యాకరణంబులు నదివి యున్నవాఁడు. వబలకు భేదంబు లేనట్లు వభలకును భేదంబు లేదు. మఱియు నామక్రమంబునకు భంగము లేక యుండవలెనని యీపండితోత్తముని భావము.

శ్లో. * కుంభకర్ణే భకారోస్తి భకారోస్తి విభీషణే.
అగ్రజశ్చ స్వయం రాజా రాభణో న చ రావణః.

ఇది యీతనిభావము.

మంత్రిప్రముఖులు. ఈయర్థంబు సమంజసంబు నతివిచిత్రంబునై యున్నది. ఇది వినమహాముదంబు గల్గినయది.

రాజు. ఆశ్చర్యపడుచు,,

---

* పులస్త్యమునికుమారులు మువ్వురు. అందు రెండవవాఁడగుకుంభకర్ణుని పేర భకారమున్నది. మూఁడవవాఁ డగువిభీషణుని పేరను భకారమున్నది. అట్లుండ, అట్టి భకారము ; రాక్షసకులశ్రేష్ఠుఁడును ప్రభువునగు పులస్త్యముని మొదటికుమారుని పేర లేకపోవుట క్రమభంగ మగును గాన రాభణుఁడని చెప్పుట తగును. రావణుడని చెప్పుట సరిగాదు. వబలకభేద ముండును గాన వభలకు నభేదమే. వకారముండుటచేఁ దోఁచునర్థము భకారముండినను దోఁచును. అనిభావము.

ఏమి యీమహాత్మునిజ్ఞానము! ఇది యెఱుంగ మావంటివారి కించుకయేని యందరాకున్నది. అలోకసాధారణం బీతనిపాండిత్యము. ఇతఁడు సెప్పినయర్థంబు లోకవిరుద్ధంబయ్యు నెల్లరు మెచ్చుకొనం దగియున్నది.

ఖేదముతో,,

ఆ! మదనసేన యింతదనుక రాలేదు. వైళంబ పరిణయమహోత్సవంబు నిర్వర్తించి కన్నులపండువుగాఁ జూడవలయు నని నామానసంబు త్వరాకులంబై యున్నది.

నేపథ్యంబున మంజీరధ్వని వినంబడుటయుఁ బ్రతీహారి ప్రవేశించి,,

మహారాజ! మదనసేన యవనికాభ్యంతరంబున కేతెంచియున్నది. మన్ముఖంబునం బండితోత్తమునికి నమస్కారం బెఱింగింపు మన్నది.

గౌతముఁడు. చేయిచాటునను లంబభుజునిం బిలిచి,,

ఓరి! రాజపుత్రి నమస్కరించుచున్నది. త్రిపీడాపరిహారోస్తు, అని యాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు. త్వరపడుచు,,

త్రిపీడాస్తు,, అనిచెప్పెను.

ఎల్లవారు నివ్వెఱపడిరి.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీమూర్ఖాత్ముండు త్రిపీడాపరిహారోస్తు అని చెప్పుమన్నం ద్రిపీడాస్తు అని యనెను. దీనికేమి సేయంగలను. ఇప్పు డిది సమర్థింపక పోయినం గార్యంబు సెడు. నాయభీష్టంబు నెఱవేఱదు.

ప్రకాశముగ,,

ఓరాజపుత్రి! మదనసేనా! ఈవిద్యాస్వయంవరపతి నుడివిన త్రిపీడాస్తు అను దానికి భావం బెఱుంగవు గాఁబోలు! కాననే సంశయాకులవై యూరకుండెదవు. ఈ మహితచారిత్రునివచనములయందలి గభీరభావంబు నింతకుం గొంత ప్రవేశంబుఁ గాంచి యుండునాకుం గాక యితరుల కెఱుంగ శక్యంబు గాదు. త్రిపీడాస్తు అనుదానిభావంబు వివరించెదను వినుము.

శ్లో. * ఆసనే బాలపీడాచ శయనే పతిపీడతః,
భోజనే బంధుపీడాచ త్రిపీడాస్తు సదా తవ.

అని యీవిద్యానిధి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు.

ఇతనివచనంబులభావంబు వివరించునంతదనుక మనంబునకు సమాధానంబు పుట్టదు. నీ వేమేని యితనిం బరీక్షింపం దలంచితి వేని వైళంబ యడుగుము.

పుష్పమాలాహస్తయై గుణమాలిని ప్రవేశించి,,

ఆర్య! గౌతమ! భర్తృదారిక యీమహాత్మునియందుం గలవైదుష్యవిశేషంబునకుం గర మామోదించి మన్ముఖంబున నిట్లు విన్నవించుచున్నది. శిష్యనగు నాయందుఁ గలవాత్సల్యవిశేషంబున మీరలు కడు పరిశ్రమంబుం బడి యిట్టిసరస్వతీస్వరూపుని సంపాదించి తెచ్చి యిచ్చినందుకుఁ బ్రత్యుపకృతి యేమి సేయంగలను? ఇదె నీకంజలి యొనరించెదను. బృహస్పతితో సమానుండగునీమహాకవి నుడివినవచనంబులకు మాబోటివార లర్థంబుఁ దెలిసికొనఁ జాలక యుండఁగా నితనిం బరీక్షించుట యన్నమాట లేటివి! ఇదె సర్వజనాభినందనీయముగ నీవిద్యానిధిని వరియించెదను. ఈపుష్పమాలిక మత్ప్రియసఖీకరంబువలన నితనియంసంబున నిడియెద.

---

* ఓకాంతాతిలకమా! నీకుఁ గుమారులు గలిగి నీవు సుఖాసనంబునఁ గూరుచుండునప్పుడు ఆశిశువులు నీపయిం బడి యాడుకొనుచు నిన్ను నలయింతురుగాక. అనఁగా నిట్టియలయిక ప్రార్థనీయము గానఁ దత్కారణమగుపుత్రసంపద గలుగుఁగాక యనిభావము. మఱియు నీ వింటిపనులు దీర్చుకొని శయనంబుకడకుం జేరునప్పుడు నీభర్త కడుఁ దమకమున ననేకవిధరతిబంధనములకు నిన్నుం దార్చి యలయించి నఖదంతక్షతాదుల నతిసుకుమార మగునీదేహమునకు శ్రమ గలిగించి "సురతశ్రాంతా బాలవనితా తనిమ్నా శోభంతే" యన్నట్లు చూడఁ జూడ నానందము జనించు తెఱంగు దోఁపింపఁ జేయునది పీడనమయ్యు సుఖప్రదంబు గాన నాయతిశయము నీ కగుంగాక. అనఁగా నీభర్తకును నీకును నిరవద్యయౌవనం బుండి యాసుఖం బనుభవించుచుండ నగు నని భావము. బంధుగులతోడ భోజనము సేయుట యుత్తమము గాన నట్టిసమయంబున వారల సమకూర్చుకొని పోవుటవలన నగుశ్రమము నీకుఁ గలుగుఁగాక. అనఁగా "ఎప్పుడు సంపద గలిగిన నప్పుడు బంధుగులు వత్తురు" అన్నట్లు బంధుసమావేశమునకు సంపద కారణ మగుటంబట్టి నిరతిశయసంపద నీ కుండం దగు నని భావము. ఈమూఁడు బాధలు నీ కెల్లప్పుడు నుండ నగు ననియాశీర్వదించుచున్నాఁడు.

ఉ. ఈమహాత్మునైపుణి యా దేరికి నైన నెఱుంగ శక్యమే,
భూమిని వాణి యీపురుషభూషణుపై జనియించెఁ జూవె యీ,
శ్రీమహితాత్మపాదసరసీరుహయుగ్మముఁ గొల్వ నాకు నా,
శ్రీమహిళాప్రియుండు కృపచేసినవాఁ డధికప్రియంబునన్.

అని లంబభుజునియంసంబునం బుష్పమాలిక యిడెను. నేపథ్యంబునం దూర్య వాద్యధ్వానములును మంగళాశీర్వాదవిరావంబులు వినంబడియె.

రాజు. సంతసంబుతో,,

ఎన్నిదినంబులుగానో యిమ్మహోత్సవంబుఁ గనుంగొనం గోరియుంటిని. ఈదినము నాకోరికి సఫలం బయ్యె.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమ్మున,,

నాపంతంబు నీడేర. నన్ను వరియింపు మన్నమాటఁ ద్రోచిపుచ్చినయీరాచ కన్నియ గాడిదెలమేపువానితో నేమిసుఖంబుఁగాంచం బోయెడినో చూతము.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహారాజ. ఇఁక నగ్నిసాక్షికముగఁ బాణిగ్రహణంబు జరిపింపంజనును. తదర్థంబు వైళంబ ప్రవర్తింపం దగు. పరిణయమండపమునకు నీవధూవరులం దోడ్కొని పోవలయు. ఎల్లవారు నామహోత్సవంబుం గనుంగొన నయ్యెడకు రండు.

లంబభుజునితో,,

ఓమహాత్మా ! పరిణయవేదికకడ కేగుదము. లెమ్ము.

ఎల్లవార లాసనంబులు విడిచి లేచిరి.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈబాపనయ్య నాతో రాజకూఁతురు గాడిదకొదమవలె నందము గానుండు నన్నాఁడు. అవ్విధంబునం గానంబడదు. నామూపుపై నొకలంజ వేసిపోయినయిది య రాజకూఁతు రేమొ ? ఇట్లైన నిది నాకెందుకు ?

అందఱునిష్క్రాంతులైరి.

ఇది కాళిదాసచరితప్రకరణంబునందుఁ

దృతీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

చతుర్థాంకము.

వీణావాహిని యై గుణమాలిని ప్రవేశించి. చింతయభినయించుచు,,

అక్కటా ! మనభర్తృదారికను గౌతముఁడు వంచించె నని తోఁచుచున్నది. సర్వవిద్యావిచక్షణు లగు దేశాధీశకుమారుల రప్పించి విద్యాగర్వంబువలన వారి నవమానితులఁ జేసినందుకుఫలము చేసేత సమకూరినయది గాఁబోలు ? ఈలంబభుజుఁడు గడు ననాగరికుండు. వీఁడు వచించునవి యెల్ల గ్రామ్యోక్తులు. గౌతముఁడు తనకుఁ గల విద్యావైపుణ్యంబున వాఁడువచించిన యనాగరికోక్తులనతిచతురముగ సమర్థించి చెప్పి మదనసేనకును రాజునకునుమతిభ్రమంబుఁ గల్పించి రాజపుత్త్రి తన్ను వరింపక యుపేక్షించె ననుసూడు తీర్చుకొన్నాఁ డనితోఁచెడిని ! పండితవర్యుండు గాన నపండితులతో మాటలాడఁడని కపటంబు నల్పి యుండంబోలు. వీఁడు పండితుం డగునేని పాండిత్యప్రకటనసమయంబునం దన కీడుగానివారలతోఁ బలుకకే యుండు నంతియకాని తనకుం గావలసినపనులకుం బరిచారకజనంబును బనుపనైన నోరు దెఱవక యుండునా. ఈమందుండు పురుషాకృతి గలరాతిబొమ్మవిధంబున నూరక యుండెడిని. అదియునుంగాక.

ఉ. వీరభటాళిఁ గన్గొనిన వేమఱు లోఁ బెగడొంది కాంచుకృం,
గారవతీవతంసములఁ గన్పడఁ గా వెఱఁ గంది చూచు భూ,
దారునిప్రోల భీతిలుచుఁ దా నిలుచు న్వెఱబొమ్మమాడ్కి నీ,
ధీరహితుండు గన్పడెడి దీనతతో వనచారికై వడిన్.

నగరవాసం బెఱుంగనిపండితుండై యుండంబోలు నని యనుకొనవచ్చునన్ననో ? యట్టిపండితుం డయ్యెనేని కావ్యనాటకాలంకారంబు లెఱింగి శ్రుతవస్తుసందర్శనంబున నామోదంబుం జెందువాఁడై యుండవలదా ? ఏమియుం గానఁబడదే ! సర్వవిధముల నారసిచూడ గౌతముఁడు మదనసేన తనకు వశగత గానిసూడు మనంబున నుంచుకొని రాజపుత్త్రికిఁ గరము మాహాత్మ్యనిం దెచ్చి మగనిం గావించినవాఁడని నిర్ణయింప జను. నిర్ణయించితినిపో ! యిప్పు డేమి సేయుంగలదానను. కార్యం బతిక్రమించినయది.

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి,,

ఏలకో ! భర్తృదారిక కడ నుండంబనిచినధనమాలిని సత్వరముగఁ జనుదెంచుచున్నయది.

సత్వరయై ధనమాలిని ప్రవేశించి,,

ప్రియసఖి ! గుణమాలిని ! నీవు మనభర్తృదారికకేళీకాగృహంబున సంగీతోపకరణంబులునిచి భర్తృదారికాప్రాణనాథు నయ్యెడకుం దోడ్తెచ్చి వృత్తంబు నివేదింప ననుజ్ఞాతవైనదానవు ; వైళంబ జరుపవలసినయీకార్యంబునందు దురంతచింతాసమాక్రాంతస్వాంతవయినదానవువోలె నత్యాలస్యంబునం బ్రవర్తించుచున్నదాన వదేలా?

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! యిం దేఁ జింతించి చేయుంగల దేమున్నది ? ఎవ్వరికింగాని పుట్టినప్పుడు బ్రహ్మ నొసట వ్రాసినవ్రాఁతం దప్పింపం దరంబగునే. అది యట్లుండనిమ్ము. నీ విప్పు డింతత్వరతో వచ్చుటకుం గతంబేమి ?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! అట్లడుగుచున్నా వదేమే? మనభర్తృదారిక యనుభవించు నత్యంతార్తి యెఱుంగనిదానవువోలె నుడివెదవు ! ఇప్పు డాయుప్పలకుప్పకుంగల వంకాళవీఁకమెయిం బెరిగి యింతింతనరాని యిడుమల కాకమలనయన పాల్పడుచున్నది. వినుము.

చం. నిరుపమానోద్యతప్రణయనిర్భరదుర్భరదీనభావయై,
యరుగఁగఁ జండభానుని నవాబ్జినియుం న్మృగలాంఛను న్సమా,
దరమున నాకుముద్వతియుఁ దగ్గయుఁ గోరుచునుండుచాడ్పునన్,
దరుణియు నాథుకేళికిఁ గృతత్వర వేమఱుఁ దత్తఱిల్లెడిన్.

అట్లు ధృతోత్కంఠయై యాకలకంఠి పడుచుండుపాట్లు వినుము.

చం. సొలయుఁ బరుండు లేచు మతి స్రుక్కను నెక్కొనుదైన్యసంగతిన్,
బొలయును ద్రెళ్లు లేచు నగవుంగొను నెవ్వఁబోవు నొంటిమైఁ,
బలుకును గోపగించుకొను బాష్పము రాలుచు నూరకుండు న,
గ్గలమగుతాపభారమునఁ గ్రాఁగు బయల్గను మూర్ఛఁ గైకొనున్.

ఈయర్థంబు నీకెఱింగించి యుద్దిష్టకార్యంబు వైళంబ సాధించుటకు నిన్నుంప నేగుదెంచితి.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! ధనమాలిని! నాతినీళ్లు వెల్లువఁ బోవు నని తహతహపడుచందంబున నున్నది. మనభర్తృదారిక యిట్లు సంభ్రమించుట యేలనే! ఆకలిఁ గొన్నవాఁడు రెండుచేతులం గుడువఁ గడంగునటే ! రాజును రాణియుఁ బరిణయకార్యంబు తుదముట్టఁగా నీదంపతులం జేర్పం ద్వరపడుచు మంచిముహూర్తంబు విచా

రించుచుఁ గార్తాంతికులవలన నీరాత్రి సముచితం బని యెఱింగి యల్లనిం గూఁతుం గేళీమందిరసమావిష్టులం జేయం గడంగి తదుచితకార్యంబుల నెఱవేర్ప మనవారు మొదల యిడియున్నవారు. మనమును శుభవేళ సంప్రాప్తం బగునంతలోఁ బనుల నన్నిటిని; బూర్వమున నిర్వర్తింపం దగు వానిని నిర్వర్తించుచుండెదము. ఇదె దినమణి యస్తంగతుం డగుడు భర్తృదారిక క్రీడాసౌధంబునం దనవాయకునితోఁ గలయంబోయెడిని. ఇంతలో నిట్టిదుర్విషహవిరహవేదనాయాసవశీకృత యగుట నగ మాశ్చర్యకరంబై తోఁచుచున్నది. ఎందు నతిప్రవర్తనము కష్టసంపాదకం బగును సుమా! ఈమదనసేనకుం గలిగియుండు మదనజ్వరార్తిం దలఁచి చూడ నీరాజపుత్రికకు మనోరథలాభంబున నడ్డంకి లేక యుండనగునే యని మానసంబు చింతాకులత్వంబు నందెడిని. ఇందుకేమి సేయంజాలుదును?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! నీస్వభావం బెల్లప్పుడు నెల్లయర్థంబులందు నష్టాసకం కందగిలి వగలం బొగులుచుండుట మే మెఱింగినదే! లేనిపోనిసందేహంబులు గల్పించుకొని యుత్తలంపడియెదవు. మదనసేన దనకుం దగినప్రాణనాయకుఁ డుపలబ్ధుం డగుడు సుచిరకాలంబునుండి యందుల కువ్విళులూరుచుండినయీయండజయాన యిప్పుడుత్కంఠిత యగుటయరుదా! అదియునుంగాక యామదనసేనమగనిరూపరేఖావిలాసంబులు మానినులన్న వారలమానంబులఁ గొల్లబుచ్చకపోవునే!

ఉ. ఆనళినారిబింబరమ కాశ్రయ మౌనగు మోముగోము నా,
జానువిలంబిపీనఘనచారుసువృత్తము లైనబాహువుల్,
సానుమదింద్రశృంగసమ సారమహోన్నత మంసయుగ్మముల్,
సూనశరాసుఁగిడ్పుచుసుందరరూపము నాసఁ గొల్పదే.

వినుము. మఱియును.

ఉ. ఆనవమోహనుం గనిన దాదిగ నీపుటభేదనంబులో,
మానవతీమణుల్ మదనమార్గణవృష్టికిఁ జిక్కి స్రుక్కి స,
న్మానితరీతిఁ బైకొన మనంబున నువ్విళులూరుచుండ్రు సు,
మ్మానవమన్మథుం గలయ నాసజనింపనిచాన లే దిటన్.

అట్టియతిరమణీయరూపకళావిశేషంబుల నొప్పుమగనిం బడసి తత్సమాగమసుఖంబునకు మదనసేన త్వరపడుట యొకచింతనీయం బైనయర్థంబె! సర్వకళాసారసర్వస్వవేదిని గదా యీమదవతీమణి!

గుణమాలిని. ప్రియసఖీ! నీనుడివినవెల్ల సత్యంబులే!

గీ. కనకకుసుమంబునకురూపగరిమయున్న। భర్త్రిమరపాలికిమధువానఁబాలుపడునె,
యసదృశామోదభరితమాకుసుమమంద। యట్టిసుఖముబ్బ రతి గల్గు నాస మించు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! నీనుడివినవచనంబులవలన ననమానరూపవైభవోపేతుం డయ్యె భర్తృదారికాకాంతుండు లజ్జావతుల జాతిగళాచాతుర్యంబు లెఱింగి వారల నేలుకొనంజాలనిదునాగరికుండై యున్నవాఁ డనునర్థంబు దోఁచెడిని. అట్లుండినను.

గీ. సర్వవిధవిద్యలం దతిచతుర గాన। మదనసేనయ తననాథు మదనసదృశు,
రతికళాజ్ఞానచాతురీగతులయందు। వానిఁ దాఁ దిద్ది యేల్లొన వలఁతి సుమ్ము.

గుణమాలిని. ప్రియసఖీ! నీ చెప్పినచొప్పు నొప్పిదంబైనదియ. అయినను మదీయమానసంబు శంకాతంకాకులత్వంబుం బాయక యున్నది.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! "అతిస్నేహః పాపశంకి" అని యుండలేదా! మదనసేనయందీ వతిప్రియుం బునిచినదానవు గాన నీమానసం బాయతిభయం దట్లు చింతం గూరుచున్నయది.

కం. ఎవ్వరి కెవ్వరు ప్రియులో। యవ్వారలు వారలందు వనిశ మశుభముల్,
నివ్వటిలునో యటంచుఁ। నెవ్వగలం బొగలుచుంద్రు నిరతప్రీతిన్.

ఇది లౌకికవ్యవహారసిద్ధంబు. ఇదియునుం గాక.

ఉ. ఇష్టజనంబు గష్టపడ నెయ్యది దోఁపక చింతఁ గూరుటల్,
నష్టవివేకులౌ ప్రజలన వ్వనుచుండుదు రార్య; లద్ది సం,
తుష్టికరంబు గాదు; తమకోయమువారు మహార్తిఁ గుందఁ గా,
నిష్టముఁ గూర్పఁగా గడఁగి యింపుఁ జనింపఁగఁజేయు టొప్పగున్.

కాన మనము మదనసేన కిష్టసఖీజనం బగుటం జేసి యిది వేగిరపడుకార్యంబున ననురూపప్రవర్తనంబునకుం గడంగుట మనకుం గర్తవ్యంబు. ఈయుక్తకార్యంబునకుం ద్వరపడుము.

గుణమాలిని. నిట్టూరుపుచిడిచి,,

ప్రియసఖీ! నీ వెంతబోధించినను నామనంబు సమాధానపడకున్నయది. ఏమి సేయ నగును? నిరతిశయామోదంబున నానందశిఖరి సమారూఢనువోలె నాచేయవలసిన యీపనులయందు మదీయప్రయత్నంబునంగాని కరచరణాదులు ప్రవర్తింపకయున్నవి. చిత్తంబును గరుణాయత్తంబై యుత్తలంపడియెడిని. ఇందుకుం గతంబు స్ఫురిం

పక యున్నది. ఓసీ! ఎట్లున్నం దీయుసే! దేవీనియోగం బనుష్ఠింపం జనునుగాదె! కాన నేను భర్తృదారికకేళీమందిరంబునకుం జని యావీణియ నర్యొద్ద నునిచి మదనసేనమగని నందుం బ్రవేశపెట్టి భర్తృదారిక నాతనితోఁ జేర్చెదను. వైళంబ పనులం గావించెదను. భర్తృదారిక యొంటి నుండఁ బోలదు. దానికడకుఁ బొమ్ము ఇదె కేళీగృహంబునకుం జని మరలి వచ్చెదను.

అని నిష్క్రాంతలైరి.

ప్రవేశకము.

అంతం గామయమానావస్థయై మదనసేన ప్రవేశించె.

మదనసేన. కటకటా! ఏమి సేయంగలదానను!

ఉ. నిద్దుర రాదు కంటికిని నిన్నటినుండి కరంబు దీర్ఘమై?
ప్రొద్దును బోదు నెచ్చెలులపొందు మనంబునకుం బ్రియంబు గా,
దెద్దియుఁ దోఁచ దాత్మ కిపు డిక్షుశరాసనసాయకౌఘముల్,
తద్దయు నేఁచ సాఁగె నిఁకఁ దాళఁగఁ జాల వియోగవేదనల్.

ఏలకో దురంతం బగుకంతుసంతాపంబు ప్రతిక్షణవిశేషంబులోఁ బయిం బయి నెచ్చుచు వచ్చుచున్నయది. ఎవ్వారలకేని యింతవేగిరంబ యిట్టిదురవస్థావిశేషంబు సంప్రాప్తం బగునే! ఇప్పు డిట్టియవస్థంబు గల్గుటకుం గారణం బేమొకో! ఏమిది! మఱియొకకారణంబుఁ జింతింపవలెనా! ఎట్టి ధీర లయినసారసవదనామణులును మదీయప్రియతమునిరూపరేఖావిలాసంబులకుం జంద్రకాంతమణిస్థంబులు చంద్రకిరణంబులకుం బోలె గరంగి లతాంతాయుధనితాంతసంతాపంబులం బరవశలు గాక యుండురే! ఔరా! అనుపమాకారునిచక్కఁదనం బేమని పొగడం గలదానను.

చం. మదనుఁడు శాంబరీమహిమ మానవదేహముఁ దాల్చిపోల్చెనో,
విదితగతి న్వసంతుఁ డురువిభ్రమవైభవ మూనఁ జూపన,
మ్మదమున భూజనంబు ననుమానము మానఁగఁ గాన వచ్చెనో,
కద! యిటుగానిచోఁ బడయఁ గల్గునె యిట్టిసురూపసంపదల్.

మఱియుం బరిణయమండపంబున నారూపసారనిర్మాణుని యభినవవికచశతపత్రలక్ష్మీక్రమనోహరం బైయొప్పునగుమొగంబుం గాంచిన దాదిగ మించుచుండు నుత్కంఠార్తిం దన్మయత్వంబుం జెంది డెందం బన్యంబుం దలంపక యున్నది. ఆ సౌభాగ్య మేమని వర్ణింపనగును?

చం. అభినవముగ్ధపంకజము నాస వెలంగఁగఁ గ్రమ్మి తేంట్లు నా,
సుభగతఁ గాంచుముంగురులు సుందరమై శరదిందుబింబస,
న్నిభ మయి యొప్పు నెమ్మొగము నిండి పయింబయిఁ గ్రమ్ముచుండఁగా,
నభినవకామమూర్తిసొబ గత్తులు గల్గుటకు న్ఫలం బగున్.

తలంచిచూడ నంకురితదరహాసభాసురంబై యరుణాధరదళశోభావిభ్రాజితం బగుచు నతినీలకుంచితకుంతలకులకోమలత్వంబుతో రామణీయకంబునకు నెలవు నా నొప్పునతని ముఖాంబుజంబు నాయెదుటఁ బొడసూపు నట్లున్నది.

వైలక్ష్యంబుతో. వియోగవేదనాసహ్యత నభినయించుచు,,

ఇంతదనుక నహంబు గానఁ దహాతిహా యించుక యడఁగియుండె. ఓర్వం జాలియుంటిని. ఇప్పుడు గాఢరాత్రివోలె రాత్రియు సంప్రాప్తం బయ్యెడిని. ఇంకం బడంబోవునిడుములు కడుదుస్సహంబులై కాటియుం జెట్టక పోవు.

కన్నులనుండి వెడలు బాష్పంబులతో,,

ఉ. కట్టా! మారుఁడు క్రూరుఁడై వెలుఁగ నగ్గాఱింపఁగా సాఁగె. నిం,
కెట్టో! తోడ్పడ రెవ్వరుం గినిని; కీయకొట్టు రెట్లోర్తుఁ! జా,
పట్టి నమ్మిట్టడి వేసి తూఁపుఁ దొడఁగె న్బల్మ్రులు నీకోవెఁల్,
జెట్టుం బయ్యెర గ్రమ్మి ప్రాణముల నాకుప్రక్రియన్ దీసెడిన్.

అని మూర్ఛపోవుచున్నది.

ధనమాలిని. ప్రవేశించి. మదనసేనం గాంచి. ఉరంబునఁ గరం బిడుకొని,

కట్టా! యీభర్తృదారిక యెట్టిదారుణదశావిపాకం బనుభవించెడిని!

త్వరితగమనంబున మదనసేన యుండుచోటికిం జని,,

ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము!

నిరూపించి చూచి,,

కట్టా! ప్రియసఖికి మూర్ఛ కరము గాఢంబై వాటిల్లెడిని. ఏమి సేయుదును! ఇంతతడ వయ్యెఁ దెలివిఁ దెచ్చుకొన నలవడకయున్నది. చంద్రాతప, మలయమారుత, కోకిలాలాపప్రముఖంబు లెల్ల రాత్రియగుకతంబునం గంతునికిఁ దోడ్పడి దురంతం బగుసంతాపంబుం గల్పించుచున్నవి. గుణమాలిని ననుపించి ప్రాణనాథుని కడకుం దోడ్కొని పోవునంతలో నీకాంతాతిలకం బగణితము లగుపగలం బొగలు నని తోఁచెడిని. ఈకష్టంబుం గనుంగొనుచు నెట్లోర్తు! ఆహా! మారుండు కడుఁ

క్రూరుండు. సుకుమారం బగుకులకుమారీజనంబునం దప్రియంబు గావించుటయె వాని పని. త్రిపురాంతకునంతటివానిపౌరుషం బగ్గంబు గావించినత్రిభువనమోహనంబు లగు నాతనియస్త్రంబులకు నీశిరీషకుసుమకోమలి యెట్లోర్చు? విధి యేమి సేయ నున్నాఁడో! ఒక్కయెడఁగున నిట్టిదురవస్థ సంభవించుట కరముచింత్యంబై యున్నయది. ఏమి సేయం గలను. సఖీజనకల్పనీయం బగువిరహతాపోపశమనంబు సంపాదించు శీతోపచారంబులు గొన్ని సల్పెదను. ఇంతదనుకనే మనసు సాధ్యము.

అని నాట్యంబున శీతోపచారవిధులు సల్పుచున్నది.

మదనసేన. ఇంచుక యాశ్వాసంబుం జెంది,,

ఆ! ఈమందభాగ్యకు సకలసౌభాగ్యభాగ్యసమావతారం బగు మనోహరునితోఁ గలయుసుఖంబు గల్గం బోదు! కాదేని పలువంత యింత దురంతంబై కాంతుని సమావేశంబగునంతలోనిల్లింతయుం గాటియ పెట్టం బూనుకొనునే! మదీయంబు లగులావణ్యాదులు కాననంబునం గాయు వెన్నెలవలెఁ గాఁబోయెడినో! మత్కుల దేవతలయనుగ్రహంబు నాకుంగలిగినం గాని యీభాగ్యం బబ్బుననుట యెక్కడిమాట!

నిట్టూరుపునిగుడ్చుచు,,

ఉ. ఎప్పటి కాత్మనాథు నికఁ జేల్కొనఁ గల్గునో మోద మారఁగా,
నెప్పటి కబ్బు నాసరసు నింపునఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు సౌఖ్యమిం,
కెప్పటి కానొకో రతుల నెక్కటి ప్రేమ పగ కానిఁ గూడ నిం,
కెప్పటి కానొకో దయితునిం పగువాతెర నొక్కు సౌఖ్యఁ గల్.

ధనమాలిని. ఆత్మగతమున,,

సహజలజ్జాభూషణం బగుకులకుమారీజనంబు సయితము శీలం బున్మూలితంబు సేసి యిన్విధిం బ్రబలపించునట్టు లొనరించెడిని. ఈయనంగునసర్గకారిత్వంబు సేమని చెప్పంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి! ప్రియసఖి! ఇంత వంతపడియెద వేల? త్వరితగతిం జని నీప్రియతమునిందోడ్తెచ్చి కేళీగృహంబున విడియించి యాలస్యంబు మాని నీకుం దెల్ప గుణమాలినింబనిచి వచ్చినదానను. అదియు నట్లప్రవర్తించు. ఇంచుక సేపూరడిల్లియుండుము.

మదనసేన. తిరిగిచూచి. లజ్జపడుచు. ఆత్మగతమున,,

అక్కటా! ఏను మోహపరవశనైసిగ్గుమాలి యుత్కంఠాక్తినున్నక్తకంఠంబుగఁ బల్కితిని. ఇంతకంటె నవినయంబు గలదే! కులకుమారీజనంబున కిది తగవే! ఏమి

యిట్టిచిత్తభ్రమంబు? ప్రియసఖి యేతెంచినయర్థం బెఱుంగక యిట్లు గావించితిని. మించిన కార్యంబునకు వగచి యేమి సేయం గలదానను?

అనియూరకుండెను.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! నన్ను నీవు నీ రెండవహృదయం బని యెంచి యుండెడుదానవు. ప్రియజనసంవిభక్తం బగుదుఃఖవేగంబు సహ్యవేదనం బై యుండుంగనుక నాకుం దెల్పి యించుక యాప్యాయత వడయుము

మదనసేన. కరుణతో,,

ప్రియసఖి! నీకు గోప్యంబు సేయునర్థం బేని నాకుం గలదె! వేయిమాట లేల? చెప్పెదను వినుము.

చం. విలయకృశానులీలఁ గడు వృద్ధి వహించి వియోగతాప మా,
కులపడఁ జేయ నా కిపు డసుంతిత మై తమకంబు మీఱుటన్,
గలయును గల్పకోటిశతకాలము గాఁ గనుపట్టసాఁగె నె,
చ్చెలియును రాదు వేగఁ బతి జేరఁగ నేగిన దేమి సేయుఁగన్.

గుణమాలిని. ప్రవేశించి. వితర్కించుచు,,

కట్టా! కఠోరచరితం బగుదైవంబు మదనసేన కిట్టిదుఃఖంబుఁ గల్పించె? హా దైవమా! యేమియు నెఱుంగనిగోల నిట్టియిడుమలు వడం జేయ నమకట్టితివిరా! ఇందు నీ కగులాభం బేమియో యెఱుంగ! సకలవిద్యాసారసర్వస్వం బెఱింగి యుపరభారతి యనం బోలు నీలీలావతి కొక్కమ్రుక్కడిమానిసిం దెచ్చి కూరిచితివి. ఈ పసిబాలయందు నీదుఃఖదానవై పుణ్యంబుం జూపితివి. ఇం కేమి సేయంగలవు?

స్మరణ మభినయించి,,

హౌరా! ఏ మనవచ్చు నామానవునిమూఢత్వంబు? నే నాపనచారిం దోడ్తెచ్చి చంద్రశాలయందుం బ్రవేశపెట్టునప్పుడు,

ఉ. కేళిగృహంబుఁ గాంచి బలు కేకలు వేయుచు మ్రొక్కె నొక్కమై,
శాలిని గీలుబొమ్మలను భామిను లంచును బల్కరించుచున్,
వాలిడివోలెఁ దాను వలపంతల జూపెను హంసతూలికా,
లాలితతల్ప మెక్కను లులాయమురీతిని పొరటిల్లుచున్.

వీఁడు నాగరికజనంబులం గననిమాధుర్యం డని విస్పష్టం బయ్యె. అంతియు గాదు ! కడుదుర్భగులతో మెలంగుచుండినవాఁ డనియు తెలుకపడుచున్నది.

శా. కేలుంబొమ్మలఁ జూచి గాడిదల సాఁగించుప్రకారంబునం,
దోలం బూని వితానమాలికలఁ బొందుం దాను బన్నుండె ను,
త్తాలశ్రీకరకేతుసంతతుల సందర్శించి లంఘించితా,
లీలం దన్నవచిత్రవస్త్రముల మాలిం దార్చి ఖండించుచున్.

కట్టా ! ఏమి సేయుదు. భర్తృదారిక లోకంబున సాటిలేని విద్యావిశేష విచక్షణునిం గోర నందుకుం బ్రతిగ లోకంబున సాటి లేనిపరమమూర్ఖుండు సంప్రాప్తుం డయ్యె. ఈవృత్తం బెఱింగ నేని యీమదనసేన యిప్పుడు ప్రాణంబులు వాయు. కాన తెలియింపం జనదు. తాన వానిమూర్ఖత్వంబు తెలిసిన నేని యప్పటి కేవిధంబున నైన దిద్దుకొనును. ఈపంకజేక్షణ సర్వకార్యంబుల నతివిచక్షణ గాదె ?

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి,,

ఇదె కన్యాంతఃపురంబున విరహోపచారంబులు పడయుచు భర్తృదారిక యున్నది. దగ్గఱిలి దీనితో దీనిమగనిని కేళీగృహంబున విడియించితి నని చెప్పెదను.

అనిపరిక్రమించి,,

భర్తృదారికా ! నీవల్లభునిం గేళీగృహంబున విడియించి యిట వచ్చితి. భవదాగమనమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ఆలస్యం బగునేని యతనికతు లెట్లగునో! లెమ్ము. పోదము రమ్ము.

మదనసేన. నిట్టూర్పునిగుడ్చుచు. లేచి,,

ప్రియసఖి ! గుణమాలిని ! ఏలకో యొఱుంగ ! పాతాళంబునం బడినదానం బోలె నేమియు నెఱుంగక యున్నదానను. ఏమి సేతు ?

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఓసి! దైవంబు నిన్నుఁ బాతాళంబునన ద్రోఁచినయది. ఇంకంజేయునదేమున్నది?

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి ! మోహాంధకారం బట్లు గ్రమ్మి నిన్నుం గాఱియపెట్టుచున్నది. ఇంక నదియు నివృత్తం బగును.

మనదసేన. లేచి నిలుపంబడి. కలయ నవలోకించుచు,,

ప్రియసఖీ! గుణమాలిని! శారదచంద్రికాపూరపూరితం బగునీభువనాంతరాళంబు గంగాప్రవాహసహస్రసంప్లావితంబు వోలెం బొడసూపెడిని. చూడుము.

సీ. అమృతసాగరపూరవిభ్రమముఁ గ్రమ్ము నిందుమండలమిలజ్జ్యోత్స్న నింపఁదొడఁగ
పాండురద్వీపవరవాసభవ్యగరిమ। గాంచుచున్నది వోలె లోకంబు వెలఁగె.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! ఇట్టియుదారకవితాచాతురీవిభూషిత యగుమానవలోకభారతి కొక్కయెడ్డఁడు సంప్రాప్తుం డయ్యెంగా! ఇట్టియనసురూపఘటనయందు విధి కేమి ఫలంబో? ఎఱుంగను.

మదనసేన. ప్రియసఖీ! మద్విరచితం బగుచంద్రవర్ణనంబు నీమానసంబునకుం బొలినట్లు గనంబడదు. కాదేని పూర్వపుఁదెఱంగున నావచనార్థంబునం గలగుణాగుణంబుల నుడువవా!

గుణమాలిని. ప్రియసఖీ! భర్తృదారికా! నీవుం గలయుత్కంఠాదివేషంబుం గాంచి నాహృదయంబు సుగుణదుర్గుణవివేకశూన్యం బయి యాకులపడుచున్నయది. కాన నీవచనంబునం గలయర్థంబును నిరూపింప సమర్థను గాక యుండెదను. ఆయర్థం బటుండనిమ్ము. అంగనాజనానుష్ఠేయం బగుచంద్రోదయార్ఘ్యప్రదానంబు నిర్వర్తించి కేళీగృహంబునకుం బోఁగడంగుము.

ధనమాలినిం గాంచి,,

ప్రియసఖీ! భర్తృదారికకుం జందనోదకంబు లంది యిమ్ము.

ధనమాలిని. ప్రియసఖీ భర్తృదారికా! ఇదె వికచకలారపరిమళసురభిళంబు లగు చందనోదకంబులు నిండియుండుకనకభృంగారంబు! దీనిం గైకొని కుముదబాంధవున కర్ఘ్యం బిడుము.

అని భృంగారం బందియిచ్చుచున్నది.

మదనసేన. భృంగారంబుఁ గైకొని. అర్ఘ్యం బిడం బోయి. శిథిలితాంగుళి యై బంగరుగిండిని యిలాతలంబునం బడవేసి. ఉలిక్కిపడి,,

ఏమే యిది? ఈగిండినిసయితము పట్టుకొనం జాలక యున్నదాన. శిథిలితాంగుళి నై పడవేసితిని.

గుణమాలిని. చింతపడుచు, ఆత్మగతమున,,

ఇదియు రాఁగలయనర్థంబునకు సూచకంబు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి భర్తృదారికా! ఎంతయు నస్వస్థశరీరవై యుండెదవు. ఆగిండి పోయినం బోఁగాక. ఇదె యీవజ్రకరకం బందుకొని తదంతర్జలంబుల జలజవైరి కర్ఘ్యం బొసంగుము,

అనివజ్రకరకంబందియిచ్చెను.

మదనసేన. అందుకొని. చంద్రునిం గాంచి,,

చం. నిరతము సాధుసంతతులు నెమ్మిఁ గ్రియ ల్రచియించి మించఁ గా,
సరసిజబాంధవుం గలసి సమ్మదముం గలిగించుచుందు వీ,
వరుడుగ దేవత ల్పితరు లాదటఁ దృప్తి వహింపఁగా సుధా,
కరనికరంబు సల్లెదవు గైకొను మోశశి మత్కృతార్ఘ్యముల్.

అని చంద్రుని కర్ఘ్యం బిడి వజ్రకరకంబు ధనమాలిని చేతి కంచ్చినిలిచెను,,

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! యింకం గదలుము. ప్రాణనాథునికడకుం బోదువు గాక,

మదనసేన. అడు గత్తిపెట్టి. దక్షిణాక్షిస్పందనముఁ జూచి. ఆత్మగతమున దుఃఖంబుతో,,

ఆ! దైవం బిది యొకటి యుపక్షిప్తంబుఁ గావించె. కట్టా! ఇది మహానర్థ సూచకము.

అని కూరుచుండెను.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున. చింతాకులత్వంబుతో,,

సర్వంబు ననర్థానురూపంబై ప్రవర్తిల్లెడిని. స్త్రీల కుద్దిష్టకార్యోద్యోగప్రవర్తనమున దక్షిణాక్షిస్పందనంబు కామితార్థసిద్ధివిఘటన సూచకంబు. మఱియు ననతిపాత్యానర్థసంప్రాప్తికిం గారణంబు నగును. దీనికి మూధుఁ డగునాథుండు సంప్రాప్తుండై యుండుటతో మఱియు నేమియిడుము రాఁబోయెడినో! ఏదియయిన నేమి సేయం జాలుదును.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! దక్షిణాక్షిస్పందనంబు గూడనిది యని యుపవిష్టవయితివా! ఇట్టివి యెల్ల ఫలియించుట కాకతాళీయ మని యెఱుంగుము.

కం. అనువాచికంబు స్వప్నం । బును గ్రహచరితంబు శకునపుంజము లివి యె,
ల్లను యాదృచ్ఛికముగ ఫల । మును గల్పించు నని తొల్లి మునియంగిరసుండున్.

కాన ప్రాజ్ఞవగు నీ విందుకు భయంపడం జనునే! లెమ్ము. నాథుని చెంగటికిం బోదము గమ్ము. ఇంక నొక త్రుటి యే నాలసించితి నేని,

కం. అభినవశిరీషసుమమృదు । సుభగం బగు నీదుమేను సుందరి యసమ,
న్నిభమదనబాణశిఖికిం । బ్రభచెడి దుస్సహపునిడుమపాలై డిందున్.

త్వరితతరంబుగం జన కున్న నీయనర్థంబు గలుగక పోదు. కాన దడయక వెడలుటయు కరం బుచిత మనియెదను.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా ప్రియసఖీ! ధనమాలినివచనంబులు సంగతార్థంబుల యనం జనును. ఇటం బడసి చేయంగలకార్య మేమి? రానున్నది రాక మానదు, లెమ్ము.

మదనసేన. లేచెను. మువ్వురును బరిక్రమించిరి.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! ప్రియసఖీ! ఇదె నీకేళికాఽగారంబుం దఱియం జొచ్చితిమి. చంద్రకాంతశిలానిర్మితంబగు నీయుపవనవర్తికృతకగిరివలనం బొడమి నిర్ఝరిణి భవదీయంబగు కేళికామందిరద్వారగోపకంతంబున నిదిగో! ప్రవహించుచున్నది. ఇందు ద్యానతరువాటీ సంచారసంక్రాంతం బగుపుప్పొడి వోవునట్లు పాదంబులు గడుఁగికొని లోనం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన. నాట్యంబునం బదంబులు గడిగికొని. ఆలకించి,,

ఓసి! ప్రియసఖి! ఇదేమి? ఇయ్యెడ నాగం బొక్కటి బుసలుగొట్టుచున్నదియుం బోలె భీతిప్రదం బగుధ్వని యొకటి వినంబడియెడిని.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఆయొడ్డఁడు గుఱువెట్టుచుండు వికృతధ్వని యిది. భర్తృదారిక యెన్నఁడు నిట్టి నలిపు విన్నది గాదు గాన భయంపడియెడిని. ఇందుకు భయంపడినం దీయనా!

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖీ! రాత్రివేళ యగుటం జేసి యెన్నియో భూతంబులు వికృతధ్వానములు సేయుచు నట్టియెడల మెలంగుచుండు. అందుల కీవు భయంపడవలసినది లేదు. మెల్లన సోపానంబు లెక్కి కేళీగృహంబుం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన. నాట్యంబునం జొచ్చుచున్నది.

గుణమాలినీ, ధనమాలినులు. ప్రియసఖి ! భర్తృదారికా ! ఏము కన్యకాంతఃపురంబునందు భవదీయం బగునవరత్నమణిహారంబును గూర్చుచున్నయెడ నిసిది మఱచి లేచి వచ్చినారము. ఏనాఁడె నిదియుండెనోచోటు మఱచితిమి. ఇదె పోయి యన్వేషించి తెచ్చెదము. దానినే కద ! నీవు నీదయితునకుఁ గళాలంకారంబు గావించి యాసొంపుఁ జూచి యానందింపం దలంపుఁ గొనియున్నదానవు.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఈ చతురలు నన్నుం గాంతునంతికంబునకుం జేర్చి తాము వెడలి పోవు నగుసమయంబు గాన నీవ్యాజంబుఁ గల్పించుకొనిరి. వీరల నిప్పు డిచ్చోట నిలుపుకొనం జనదు.

అని యనుకొని యూరకున్నది.

గుణమాలినీ ధనమాలినులు నిష్క్రాంతలైరి.

మదనసేన. చంద్రశాలాంతరంబుం బ్రవేశించి. అలకించి, సభయముగ,,

తొల్లింటి భయావహం బగు బలితంపుమలిను పండియుం బొడముచున్నది. మానసంబునకుఁ గరంబు భయం బయ్యెడిని.

అంతటం గలయ నవలోకించి,,

ఇం దెం దేని యేసత్వంబేనిఁ గానంబడదు. ఇచటఁ దడయ ధైర్యంబు పాలకున్నది. ప్రాణనాథునిచెంగటికిం జనియెద.

అని త్వరితతరంబుగఁ జనుచు. నిలువంబడి,,

మదీయం బగుశయనమందిరంబునన యీనులివు పొడముచున్నట్లు తోఁచెంచెడిని. పరీక్షించెదను.

అని శయనాగారంబులోనికిం జనంబోయి, భయపడి, వెనుకంజయిడి,,

కట్టా ! నాప్రాణనాథుండె యిట్లు గుఱువెట్టుచున్నవాఁడు. ఈయర్థం బతివిచిత్రంబు. ఈయుత్తమపురుషలక్షణోపేతం బగునతిమానుషరూపసౌభాగ్యోదారం బైనవిగ్రహసౌష్ఠవం బెక్కడ? కరము దుర్భగుల కుండందగునీగుఱు వెట్టునవలక్షణగుణం బెక్కడ? ఇతని కిది చందురునికిం గళంకంబుపోలెఁ గానంబడియెడిని. ‘‘నహ్యేకత్ర సర్వగుణాః’’ అని పెద్దలు నుడువియుండ లేదా ! ఇదియు గాఢనిద్రయు దూరప్రయాణాయాసంబువలనను గలుగుట గలదు. బహుదూరదేశమునుండి చనుదెంచుటం జేసియు నిన్నదినంబుల పరిణయమంగళకార్యాతిపాతంబున నిదురగూర నయితిగామింజేసియు నధికపరిశ్రాంతిం జెంది యీయతిసుకుమారాకారుం డిట్లు లుండెడిఁ గాఁబోలు ! సమీపమునకుం జని మేల్కొలిపెదను.

అనిపరిక్రమించుచున్నది.

శయనంబున మోకాళులు కడుపులోనికి ముడుచుకొని పరుండినలంబభుజుండు ప్రవేశించెను.

లంబభుజుఁడు. నిద్రించుచు గుఱువెట్టుచున్నాఁడు,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! నాప్రాణనాయకుండు పాదంబులు ముడుచుకొని బశ్చిమార్ధంబు బూర్వకాయంబునం బ్రవేశింప బరుండుటం జూడ నితఁడు కడు నవనాగరికుండని తోఁచుచున్నది. ఇది కరము జుగుప్సావహం బయ్యును ఏవగించుకొనం జనదు. తొల్లి ఋశ్యశృంగాది మహాత్ములు నిట్లున్నవారల యని యితిహాసంబులు పల్కునే! గాఢనిద్రఁ గూరువారల మేల్కొలుపం గూడదండ్రు. ఇంచుకసేపు వీణాగానంబు సేయ మేల్కొనకపోఁడు.

అని వీణ వాయించి,,

కట్టా! యితఁ డింతకును మేల్కొనఁడు. మోహతాపంబు దేహంబును దహించుచున్నది. ఇతనిమోమున మోవిమిడి ముద్దిడుకొనియెదను.

అని ముద్దిడుకొనుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! తొలఁగించి యొండుచోటఁ గట్టుమురా! మొగంబు పయిఁజతికిలంబడుచున్నది.

అని చేతులం బట్టి త్రోసివేసెను.

మదనసేన. కట్టా! యితనివచనంబులు పశుపాలకులపలుకులం బోలి యున్నవి. ఇట్లగుటకుఁ గతం బేమొకో! పరికించిచూతము. ఇతఁడు కలవరించి నోఱు దెఱచుకొని పరుండి యుండెడిని. మృగమదఘనసారప్రముఖపరిమళసువాసితం బగువీడియ ముమిసెదఁగాక. అంతట నైనను మేల్కొనఁడా!

అని తమ్ముల మాతనినోట నుమిసెను,,

లంబభుజుఁడు. తమ్ములమును తుపుక్కున నుమిసి,,

ఓరీ! యీపెంటిగాడిద పెంటికలు వేయుచున్నది. పెంటకట్టునకుం దీయుకోరి పోలిగో!

అని కూయుచులేచెను,,

మదనసేన. ఆశ్చర్యపడుచు. కొంతతడవునివ్వెఱపడినిలిచి. సశోకముగ,,

కట్టా యీతండు గాడిదెలం గాయుచుండుమూఢమనుష్యుండని తెలిసె. హా దై
వమా! నన్నీవిధంబున నా! వంచించితివి. సర్వవిద్యాపారంగతుం డగువానిం బతిం గాం
బడయం గోరినందుకు నాగర్వం బడంగ గాడిదెలమేపువానిం దెచ్చి కూరిచితివే!
ఇంక నాజన్మమేల! హా! అయ్యా! హా! తల్లీ! మీరు నా కై గరము ప్రయాసపడి
యఖిలరాజచక్రవిరోధంబును సంపాదించుకొని మనం... మనముద్దులపట్టి మదనసేన
సదృశవరసమాగమ సుఖంబున నానందింపం గాంచి ...సింత మని తలంపుం గొని
యుంటిరి. ఆమనోరథంబు వమ్మయ్యె. అసమానవైదుష్యభూషితు లగు రాజకుమారుల
ననాదరించి తుదకు మదనసేన యొకమూఢునిం గాడిదెలమేపువానిం జేపట్టె నన్న
యాడికె వీనులం బడిన మీర లెట్టివగలం బొగలం బోయెదరో! అది వినునంతదనుక
నాజన్మం బుండవలెనా! ఆ! దైవమా! కరము కఠోరుండవై యింతపని యొనరించి
తివి. ఇంకనైన నీయనాథ; నశరణ; నతిదీన; నదృష్టవిరహిత; ననుకంపనీయ; నను
గ్రహించి మరణం బిచ్చియైనం గావుము.

అని మూర్ఛపోయి యిలపయిం బడి కొంతతడవున కొడలు దెలిసి,,

అయ్యయ్యో! నాప్రియసఖులు నన్నుం బాసి పోయిరి. ఈమూర్ఛ యైన
నింకంగొంతకాల ముండక నివర్తించినది. ఇంక మరణంబు గాని శరణంబు లేదు.
అదియు నీమందభాగ్యకు లబ్ధం బగుట యరుదు. రజ్జువిషాగ్నిజలంబులం బ్రాణంబులు
వాయుదునన్న నాత్మహత్య యొనరించుకొనువారల కంధతామిస్రంబు లనులోకం
బులు సతతవాస్తవ్యంబు లందురు గాదె! ఇంక నేమి సేయుదును? ఏగతిం బ్రవర్తిం
తును? ఎవ్వనిం జీరుదును? ఎవ్వరితోం బల్కుదును? ఎవ్వరితోం జెప్పుకొందును?
ఏది గతి? ఇట్టియపరిమితైశ్వర్యసంపన్నం బగుజన్మంబు వడసి యాందుపుట్టువై పుట్టి
యపరిమితవైదుషీవిశేషంబున నందఱ మెప్పించి మించిననాకిదియా ప్రయోజనం
బయ్యె! ఇట్టి దౌర్భాగ్యశాలిని నేం దెల్లవారంగా నెట్లు ప్రియసఖుల మొగంబులు
గాంతు. కన్యకాంతఃపురంబు వెడలునప్పుడు నాకైనదుర్నిమిత్తంబు లిట్లగుటకు
సూచకంబైగదా పొడమె. ఇది యెఱింగియె కాంబోలు గుణమాలిని నాకుం బ్రాణనిర్వి
శేష యగుసఖి యుత్సాహంబుమాని యనాపదము చింతం గూరుచుండినయది. అది
యెఱుంగకయ ప్రవర్తించుచుంటి.

విచారంబుతో,,

ఔరా! నే నెంతయవిమృశ్యకారిణిని. లోకంబున ప్రాయికంబుగ నెల్లవా
రును స్వప్నంబున నైనరణరణకంబున నసంభావితార్థంబులు వచించుటయుం గలదు.
అట్టులుండం బోలదా! కొంతదనుక నారసి చూచినం గాని నిక్కంబు దెలియదు.

అని సమీపమునకుం జనుచున్నది,,

లంబభుజుఁడు.

శయనంబున పోకరించుకొని కూరుచుండి. రాజపుత్రింజూచి. బెదరుచు.

ఆత్మగతంబున,,

అయ్యలూ ! ఏమి యిడుమ గల్గె ?

ప్రకాశముగ,,

అసాదు ! బలుటక్కరిదయ్యమురా యిది ! ఓరి ! పోలిగాఁడూ ! ఓరి ! మారిగాఁడూ ! ఈదయ్యమును మన మెప్పుడుగాని సూచియుండలేదురో ! ఓ రన్నా ! యిది మిణువురుంబురువులదయ్యమురా ! ఓరి బాలిగాఁడూ ! యిది యొంటం దళతళలాడుమిణువురుంబురువుల నతికించుకొనివచ్చినదిరో.

నలువలంకులు సూచుచు,, ముందుఁ దాఁ గొనితెచ్చిపెట్టుకొన్నచిత్రవస్త్రంబులు శయనంబున సర్ద్యెయ్యెడల నుండువానిని బ్రోఁగుజేసి దగ్గఱ నుంచుకొని. రాజపుత్రింజూచి,,

ఓసి దయ్యమా ! బలునొయ్యారంబుగోఁ బయింబడం గడంగెదవే ! ఓసీ ! యిదె మాడు. ఈబట్టలన్నియుం గట్టి యొగపెట్టున నీమోఁ బగులం ! గొట్టెదను. చూడునారేటు ?

అని బట్టలు దిండుగాఁ జుట్టుకొనుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! మనంబున కొకతీరున నాశ్వాసంబుఁ గల్పించుకొంటిని. అదియు నివృత్తం బయ్యె. ఈతనిపల్కులవలన నితఁడు దయ్యాలతోడను గాడిదెలతోడను వసించు వనచారి యగుమోటుమానిసి యని నిర్ధారితం బయ్యెను. ఆ ! యింకనేమి సేయంగలదానను.

చింత నభినయించుచు,,

ఇతండు దూరదేశప్రయాణాయాసపరిశ్రాంతుండై గాఢనిద్రారణరణకంబు వీడక తాఁ జూచినవస్తువుల నిప్పుడు తడవుచున్నాఁ డని యుం దలంపవచ్చు. ఏదియును వీనిం జేయి పట్టుకొనిగాని యడిగి తెలిసికొనం బోలదు. వీఁడు లేచి యూడనిబాడం గడంగడిని.

అని సరసకుం జేరుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. బెదరుచూపులం జూచుచు,,

ఓటక్కరిబూచీ! మోసమున దగ్గఱకుం జేరి పట్టుకొనం బోయెదవో! నీజిత్తు లే నెఱుంగనా! ఈయెలుక యాలంతిగ నీకు దొరకు ననుకొంటివో!

అని శయ్యాతలంబు దిగి బట్టలదిండును చేతం బట్టుకొని తిరిగితిరిగి చూచుచు నొడుగువాటునకు జనుచున్నాఁడు.

మదనసేన సశోకముగ. ఆత్మగతమున,,

ఇది యితనికి నిద్రావేగజనితం బయినసరణరణకంబు గాదు. స్వాభావికంబు. వీనిమాటలవలన వీఁడెలుక యని తెలిసె. అక్కటా! యీమదనసేనజన్మంబు ఎంతటి దీనదశావిశేషవిదూషితం బయ్యె! అత్యుత్తము లగురాజసత్తములవంశంబునం జనించి యొకకిరాతునికిం గొంగు వేయ వలసివచ్చెఁగదా! చాలుంజాలు! మదనసేనజన్మంబును దాని జననీజనకులవంశంబును గడతేరినయదియు. ఇట్టి యతినీచకులునికిం గంఠంబు చూపవలసి వచ్చినమదీయదుర్భగకాయంబు కఠోర మగుదావవహ్నియందుం గ్రాదక శుద్ధిం బొరయదు. ఇప్పుడు ప్రియసఖులు సమీపమున నుండి పెన్నసాదం బేర్చిన నందుం దుమికి యీహృదయతాపంబు వాపికొనంగలను. నావిధివైపరీత్యంబు వారల దవ్వులకుం గొంపోయె. ఏమి సేయుదును? ఎల్లి యెవ్వరిమొగంబు గాని యెట్లు గాంతును,

వితర్కంబుతో,,

ఇతనియనవద్యం బగురూపంబుంగన నుత్తమవంశసంజాతుండని యూహింపించుచున్నది. సత్తమము లగుజాతిరత్నంబులు కృత్రిమరత్నంబులతోఁ గలసికొని యుండుటయుం గలదు. అశ్లేషహేతువుననే నితఁడు కిరాతులతోఁ జేరియుండు నోకో! ఇది యూరయంజనును. ఉత్తమవంశజాతుం డయ్యెనేని మజ్జనకసులంబు దోషాస్పదంబు గాక యుండదుఁగా! కాదేని నావలన నీరాజవంశంబు యశోవిదూరం బయ్యె నని యనుకొనం జనును.

అని పెండియు నాలంబభుజునిసరసకుం జేరం బోయెను.

లంబభుజుఁడు. చూచి. భయంపడుచు. వెనుకంజయిడుచు,,

ఇసీ! యీదయ్యము నన్నుం దినం బూనియున్నది. వదలదు కాఁబోలు? ఏమి సేయుదును? కానీ! దగ్గఱకు రానిచ్చి యీబట్టలదిండుతోఁ గొట్టెద. ఈదయ్యమును మనచనుపకుం దవ్వుల నెప్పుడు గాని కనుగొన్నది లేదు. మఱి యనేకవిధంబు లగు దయ్యంబు లప్పుడప్పుడు గానంబడుచున్నవి. ఇది వదలి పోక వెంబడించుటం జూచిన నలంతిగం బోని పెనుమాయలది యని తోఁచెడిని.

అనివస్త్రములమూఁట చేతి కెత్తుకొనుచున్నాఁడు.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు కరము మూర్ఖుం డనుటయందు సందియం బొకింతయు లేదు. నయవచనంబుల సమ్మతిం గైకొనిగాని చెంగటికేగం జనదు. వాస్తవార్థంబు దెల్పి నన్ను దయ్య మనుకొనియుండునితనిభ్రమంబు వాపెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నేను దయ్యమను గాను. భయంపడవలదు. ఇదియుం జనుపగాదు. ఈ యుద్యానవనంబునందలి కేళీగృహము నామేన నివి మగరాలసొమ్ములు. మిణుఁగురుం బురువులు గావు.

లంబభుజుఁడు. సస్మరణముగ,,

ఔనౌను! బాపనయ్య నన్నుం దోడ్తెచ్చెఁగా! అది మఱచితిని. ఇది రాచనగరని తెలిసికొంటిని. అట్లయిన నీ వెవ్వతెవు?

మదనసేన. ఓసత్తమా! నేను రాజపుత్రిని.

లంబభుజుఁడు. ఇవి! యింతకుముందు నీవంటి రాజపుత్రికలు పెక్కండ్రు నన్నుం బలసికొని కాళ్లు పట్టి యీడిచియుం జేతులు పట్టి సలిపియు మొగము పట్టి త్రోలాడియు నిట్లు పలుదెఱంగుల నన్నుం గాసి పెట్టి తుదకుఁ దాళంజాలక నే విఱుగనడచిన నిదె పడియున్నవారు. కనుంగొనుము. వారు నాతో మాటాడక పోయిరి. నీవు మాటలాడెదవు.

అని భగ్నము సేయంబడియుండు కీలుంబొమ్మలం జూపుచున్నాఁడు.

మదనసేన. కనుంగొని,, ఆత్మగతమున,,

ఔరా! యితండు రాఁగానే యితనికిం బరిచర్య సేయంబనిచిన కీలుంబొమ్మలు తన్నుం బలసికొన నితండు జంత్రపుంబొమ్మ లని యెఱుంగక వానిం గలయఁ గమకించియుండు. కాననే యివి యనువెఱింగి నడపం దెలియమిచేత నితనిఁ గాసియపెట్టి యితనిచేఁ గొట్టుపడి యిలపయిం బడియున్నవి.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! యివి జంత్రపుంబొమ్మలు. రాజపుత్రికలు గారు.

లంబభుజుఁడు. సరి! సరి! ఈవిధాననే యొక్కొక్కరొక్కొక్కటి చెప్పుచుండుదురు కాఁబోలు! తొలుత నే వచ్చినప్పుడొకలంజె పూలుగ్రుచ్చినట్టి నొకదాని

నాయెఱుంగఁ బడ్రేయ నదియు రాజకూఁతు రనుకొంటిని. ఆబాపనయ్య నాకుం జెప్పునప్పుడు రాజకూఁతురు బలితంపుకంపుగలిగి మెత్తనైయుండు నని నాకుం జెప్పె. అంతనది గాకపోయె. నీవు మాత్రము రాజకూఁతుర వని నమ్మం గారణ మేమి?

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు సెప్పునట్టిబాపనయ్య ఎవ్వఁడో! క్రమంబుగ నెఱుంగవలయును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నేను రాజపుత్రికనే నటకు నాకుం గల సౌందర్యాదిగుణంబు లట్లుండ సకలవిద్యలయందును సామర్థ్యము సంపాదించి యున్నదాన నగుటయుం గారణమగు.

లంబభుజుఁడు. సోత్ప్రాసముగ,,

ఓసీ! ఎల్లచదువు లెఱుంగుదు ననుచున్నావుగదా! గడ యెక్కి దొమ్మరియాటయాడఁగలవా! ఎగిచి యెగిచి పులుఁగులం బట్టం బోఁగలవా! కొండలపైటుల నెక్కి మెండుగఁ బెఱలు గొట్టి తేనియలు పట్టంగలవా! ఈఁతపెళ్లు చీల్చి గంప లల్లంగలవా! గాడిదలను మేపుకొని రాఁగలవా!

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఔర! యివియా విద్యలు? అరణ్యకులగు నెఱుకల కుచితమైనవి యీవిద్యలు!

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నీనుడివినవి నాగరికు లభ్యసించునవి గావు.

లంబభుజుఁడు. ఆ! ఆలాగా! ఆనాగరికవిద్య లెట్లుండునో చూపెదవా.

మదనసేన. సత్తమా! అట్లే తెలిపెదను. ఆనాగరికవిద్యలలో నుత్తమంబు గానము. అందు వీణావాదనంబు కడుమనోజ్ఞము. అదివినుము.

వీణియుం గైకొని స్వరసంయోజనము సేయం దంత్రులు సవరించుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈనాలిమాలినచేల యీసన్నంపువానిం ద్రెంపలేక యిడుమ గుడుచుచున్నది. ఇదియ కాఁబోలు నాగరికవిద్య యన్నది. ఇది యేమెఱుంగఁజా!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి యీవిద్య నాకును దెలిసినదే! అది యిట్లుండియిమ్ము.

అని చేతులు సాచెను,,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఎల్లవిద్యలెఱింగియు నిద్దానింబోలెఁ దోఁచుదొడ్డుండేమి యితండు? కాదేని వీణవాయించు సామర్థ్యం బుండునే! అది గలదేని సంతసంబ యగు. చూతము.

వీణియ నందిచ్చుచున్నది,,

లంబభుజాఁడు. కైకొని. క్రిందం బెట్టుకొని,,

ఇసీ! యింత తేలిక యగుదీని ద్రాళ్లు దెంచుట యొకకష్టపడిచేయందగుపనియా! ఇదె చూడుము. ఈపని యెవఁడు సేయం జాలఁడు.

అని వీణతంతెలు తెగదీసి,,

ఓసి చూచితివా! నే నొకచిటికవ్రేయునంతలోఁ జేసినాఁడను. ఈపనికై కాఁబోలు! నీవుకష్టములు పడుచుంటివి.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమి వీనిమూర్ఖత్వము? ఈమూఢుని కిఁక నేమి సెప్పఁగాఁ దెలియంగలదు.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నీ వభ్యసించినవిద్య కరము గొనియాడందగినదియ. మీవిద్యలతో మా నాగరికవిద్యలు సరిపోలవు!

లంబభుజాఁడు. ఓసి! యది యట్లుండనిమ్ము. రాజపుత్రి నాకుం బెండ్లామయ్యె నని బాపనయ్య యనియెనే! నీవేనా యాపెండ్లామవు?

మదనసేన. ఔను. నేనె నీప్రాణవల్లభను.

లంబభుజాఁడు. భయంపడుచు. వెనుకంజయిడుచు,,

ఓసి! తెలిసె! తెలిసె! నాప్రాణంబులకు నీ వేలిక నంటివి గనుక నీవు దయ్యమువే! నాప్రాణంబులు గొన వచ్చియున్నదానవు? నిక్కము. ఇదె చూడుము, నేను నీకుంజిక్కుదునా!

అని చంద్రశాలోర్ధ్వభాగంబున కెక్కికూరుచుండెను,,

మదనసేన. చింతాకులత్వంబుఁ గాన్పించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇతనిమూఢభావంబుం గనిన నీకనే మేను వాయుట యొగ్గని తోఁచుచున్నది. ఇతనియందంబుం జూచిన మించినయనురాగంబుచే నట్లుసేయ మనంబురాదు. ఇతనిని శక్తికొలఁది దిద్ది చూచిన యనంతరముగాని యేది సేయుటకును నిశ్చయింపం జనదు. అనువుమెయి నితని నామాటకు వశంవదుండై ప్రవర్తించునట్లు చేసికొనందగును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నేను దయ్యమను గాను. నీ పెండ్లామునే! నీయిచ్ఛానుగుణముగనే మనముప్రవర్తింతము. దిగి రమ్ము.

లంబభుజుఁడు. భయపడుచు దిగివచ్చి. వీఁపుమీఁది వస్త్రముఁ దీసికొని మరలిచూపి,,

ఆబాపనయ్యయు నతనికి బండిఁదోలుకొనివచ్చినవాఁడును నన్ను గుద్దుపుంజములతోఁ గొట్టిన దెబ్బలదద్దులు గాంచితివా! నాకోరినకోరిక దెల్పం గూడదని వారు నన్నుంగొట్టిరి. అట్లుండ నే నెట్లు సెప్పుదును?

మదనసేన. లంబభుజునివీఁపునదద్దులు గనుంగొని దుఃఖించుచు,,

ఆ! కడు నిర్దయులై వార లీకుసుమసుకుమారాకారు నిట్లు గొట్టిరి. హా! మనుజునికేముండియు బుద్ధి వికలంబయ్యెనేని యేయుపయోగంబు నుండదు గదా! కట్టా యీయుత్తముఁ డిట్టికఠోరప్రహారంబుల కర్హుండే?

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! గతించినకార్యంబునకుం జింతింపనేల! నాసరసకుం జేరితివి గాన నిఁక వారలవలనిభయంబు మానుము. నీయిష్టంబు నడుపుము. అవశ్యముగ నెఱవేర్చెదను.

లంబభుజుఁడు. ఓసీ యట్లయేని నాచేతఁ జేయి వేసి ప్రతిన గావించెదవా!

అని చేయి చాచెను,,

మదనసేన. ఓసత్తమా! అట్ల యగుఁ గాక.

అనియతనిచాచియుండుకరంబుఁ గాంచి. ఆశ్చర్యంబుతో. ఆత్మగతమున,,

చం. హలకులిశాదిచిహ్నయుత మై యరుణాంబుజరాగలీలలన్,
వెలయుచు సర్వభూతలము వార్ధిపరీతను నేలఁజాలును,
జ్వల మగుభాగ్యరేఖయును సర్వమహీపతిమాననీయ మౌ,
లలితకవిత్వ వైఖరి నెలంగుసుకీర్తిఁ గరంబు దెల్పెడిన్.

కాన నీయుత్తముం డుత్తమకులసంజాతుం డనుటయందు సందియంబు లేదు.

అని యతనిహస్తంబునందు హస్తం బిడి,,

ఓసత్తమా! నీయభీష్టంబు నెఱవేఱుతును బల్కుము.

లంబభుజుండు. ఓసీ! నేను మాచనుపకుం బోయి మాయమ్మం జూడవలె!

మఱియు నా కొకగాడిదకొదమ గలదు. దానికిం గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదిరినదా లేదా తెలిసికొనవలయు.

మదనసేన. ఓసత్తమా! మీచనుప యెయ్యెడ నున్నది! మీయమ్మ పేరేమి? మీయయ్య యెవ్వఁడు? వచింపుము. వారలకడకుం దోడ్కొనిపోయెదను.

లంబభుజుండు. ఓసీ మాయయ్య యెఱుకలఱేఁడు; వికటఘోటుం డనువాఁడు. మాయమ్మ నెలబాల యనునది. ఈ యూరికిం జెంగట నుండునడవిలో మాచనుప యున్నది.

మదనసేన. ఓసత్తమా! నీవు వారలకుం బుట్టినపట్టివా!

లంబభుజుండు. ఓసీ! కాను.

మదనసేన. కడుసంతసంబుతో ఆత్మగతమున,,

నే నితఁ డుత్తమవంశసంభూతుండై యుండనోపు నని తలంచినతలంపును పరమార్థంబగు నేమో? ఎఱుకలకుం బుట్టినవాఁడఁ గా నని యితఁడు వల్కుటచేఁ బావక జ్వాలాదూయమాన మగుచుండుపాదపము జలభరితం బగుజలదంబునుఱుమునం బోలె సంతసిలుచున్నదానను. కలతెఱం గెఱుంగం జనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! కానంటివే! అప్పటి కీవు కిరాతులతోఁ గలసినవాఁడవే గదా! ఎవ్వనికిం జనించితివి? ఎట్లు బోయలలోఁ గలసితివి?

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! అది యెల్ల నామనంబునకుం దోఁపదు. ఇందు మాపాఁగపువారలొండొరు లాడుకొనినది యేను విన్నాఁడ. అది యిప్పుడు బుద్ధికిం దోఁచెను. చెప్పెదను దెలిసికొనఁగలవా!

మదనసేన. ఓసత్తమా! తెల్పుము.

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! వినుము. ఒకనాఁడు మాయమ్మకడ కొకయెఱుకత వచ్చి నన్నుం జూపుచు వీఁడు మీగూఁడెయును జేరిననాటినుండి మీలగ్గు లెట్లున్నవి? యని యడిగిన మాయమ్మ యిట్లనియె. ఓసింగీ! ఈప్రేలుంజేతులాఁడు మాలోఁ గలసినదాదిగ మాచనుప యన్నిటం గడు పెంపు వడయుచున్నది. మాతోడుగులు లెక్కకెక్కువ యయ్యె. బేహారమునం గూడినసొమ్ము పెలుచనైనది. వీఁడు గాయుచుండు గాడిద లన్నియు తండతండంబులై మెండుకొనుచుండెడిని. ఇంతకంటె మనకుం గావలసిన దేమి? వీఁ డింటఁ గాలిడినవేళ యెట్టిదో కాని యొకముసలిగొడ్డైనం జచ్చినది గాదు. అట్లుండ మా కేమి తక్కువ? అనఁగా నాకొఱవంజి యోసెలబాలా వీఁడు కడలేనిసిరిగలగొప్పవంగడంపుంబిడ్డం డని యెంచం బోలు? వీఁ డుండినచోటు లెల్ల నిట్టు లుండునుపో! మోకాళులదనుక వ్రేలుకాడుచేతులు గలవాఁ డుండుచోటుల సిరి కరంబు పెంపు వడయుచుండు. మఱియు నొకవిసుమానము గల దది వినుము. ఏనొకవిలాతికిం బోయి యుండి యచ్చోట నాప్రోలి పున్నినిమంతిరిమనుమం డెఱుకల లోఁగలసినవాఁ డని విని యతనిరూపుంగలతెఱంగునం దెలిసికొని వచ్చినదాన. ఆవిన్నవానియందం బెల్ల నీపిన్నవానియందుం గున్నయది. ఇతం డామంతిరికొమరుండై యుండం బోలుసుమీ! అనఁగా మాయమ్మ యేగుర్తైన తెఱంగును రసఁగా నాయెఱుకలసాని మాయమ్మతోనోసెలబాలా! ఆకొమరుండు మీబిడారమునం జేరుకొన్నవాఁ డని యూరూవిలాతులవార లాడుకొనుమాటలు నే వినియున్నదానను. కాన నుడివితిని. అని చెప్పి తనయిచ్చం జనియె.

మదనసేన. కడుసంతసంబుతో, ఆత్మగతమున,,

ఒకమహనీయువంశంబునం బుట్టినవాఁ డితని కిట్టిసురూపసంపద గలుగుట యెట్లు? నాతర్కం బభ్యుదయోదర్కంబయ్యె. నాసామర్థ్యంబున నితని నఖిలవిద్యాపారంగతునిం గావించి యితనితో సుఖించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! ఒకబాపనయ్య నిన్నుం గొట్టించె నంటివే! ఆ పాఱుని నీ వెఱుంగుదువా!

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యెఱుంగుదును. వాఁడే నన్నీ నగరంబునకుం దోడ్తెచ్చిన వాఁడు. ఒకనాఁడు వేకువఁ బాపనయ్యలు గొంపెలు నిప్పుకొని యెగ్గేసి చేయుచు పా గొణుఁగుచు నెయిఁబోసిరి గదా! అందుకే నాయుద్దేశముండి వాఁడు నన్నుం గొట్టించెను. ఇదె మఱల వచ్చెదనని పోయినవాఁ డింతదనుక మొగము జూపక యుండెనిసి.

మదనసేన. ఆత్మగతముగ,,

నా విద్యాచార్యుండగు గౌతముఁడే తనయభీష్టంబు నెఱవేఱని కారణమున నా యందుం గోపగించి విద్యార్థినిం వెంటఁగొని నన్ను నా మనోరథంబునకుం బ్రతిగా విద్యాగంధర్వస్యని కోర్కెని సిద్ధముసేసిం దెచ్చి నాకుం బతిఁజేసి నన్ను దుఃఖ పెట్టవలయు నని తలంచి తనమనోగతి కనుగుణుం డగునితని నన్వేషించి తోడ్తెచ్చి నాకుం బతిఁజేసె. ఇట్లొనర్చి తనమూఁడు దీర్చుకొనియె. ఇఁక నితని సర్వవిధనైన విద్యాభూషితునిఁ జేసితిఁ జేని మన్మనోరథంబు సిద్ధప్రాయంబు. ఇప్పు డితనికిం గ్రమంబుగ విద్యలుగఱపుటకుం దగుసమయంబు గాదు. దేవతానుగ్రహంబునన యితనికి విద్యాదిలబ్ధింపం జేయఁ దగును. బహుదినములనుండి నాయుపాసించుచుండిన కాళీమంత్రంబును మదీయకులగురుప్రసాదాసాదితంబగుదాని నితనికుపదేశించి యింతకాలంబు నాయొనర్చిన పునశ్చరణఫలంబు నొసంగిన నితఁడు కాళికానుగ్రహపాత్రుండై యఖిలవిద్యాపారంగతుండగును. చేయందగుకార్యంబిదియా. నిక్కృతిమెయి నిది సేయంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! ఇఁక మాఘనుపకుం బోదము. ఇదె యీబంగరుగిండిలో నుండుజలంబులం బాదంబులు గడిగికొనుము.

అని యయ్యెడనుండుబంగరుగిండి యందిచ్చుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యూరికిఁ బోవుటకు మున్ను గాళులు గడగికొనవలయునా?

మదనసేన. ఔను! పతియును నాచమనము సేయవలయును.

లంబభుజుఁడు. స్మరణ మభినయించి,,

వత్స కళాచంద్ర! నీకు నే నొసంగినశాపంబు నిరతిశయాభ్యుదయంబునకు మూలం బగు. భారతీసమాన యగునరనాథసూతిం జేపట్టి మహాభాగ్యంబనుభవింపం బోయెదవు. ఆ రాజతనూజవలన నీకుం గాళికామంత్రంబు సంప్రాప్తంబగు. ఆమంత్రప్రభావంబునం జేసి శాపదోషంబు నివృత్తంబై పూర్వస్మృతిం జెందెదవు. అప్పుడు నీకపరిమేయ వైదుష్యవిశేషంబు గల్గం బోయెడిని. నీవు మూర్ఖత్వంబున నుండునప్పుడు భవదీయం బగుపూర్వస్థితి యెఱుకపడక యుండును గాన నీచకృత్యంబులు సేయ నేవగించుకొనక యుండంగలవు. అని నుడివిన నేనును శాపోపహతుండనై స్మృతి చెడి వికటఫాలుండను నెఱుకల తోనిచనుపం జేరితిని. తన్మూలకముగ నెట్టిమహారాజసుతులకు నందరాని భవదీయపాణిగ్రహణమంగళంబుం గంటిని. భవదుక్తం బగుకాళికామంత్రంబును బునశ్చరణంబు చేసి సకలకవికులతిలక సంస్తవనీయం బగువైదుష్యంబు సంపాదించి నీమనోరథంబును బూర్ణము గావించెదను. ఏను గాళికాలయంబునకుం జనియెద.

మదనసేన. మహాముదంబున. బాష్పంబులు విడుచుచు,,

ప్రాణనాథ! నీరూపరేఖావిలాసవిశేషంబులు గాంచిన దాదిగ నిన్ను మహాపుణ్యప్రసూతుండ వని తలంచుకొని యుండెదను.

ఇప్పుడు భవద్వచనసుధాధారలవలన నామానసతాపం బుపశాంతిం జెందినయది. మహానందగిరిశిఖరసమారూఢ నైతిని. నేను బాల్యంబు దనర్చుం డగుసర్వవిద్యావిచక్షణుని బరిణయంబు చేసికొనం దలంచి నానాదేశరాజపుత్రుల విద్యావివాదంబునకు రప్పించి యోడించుచుండునప్పుడు నాసఖీజనంబు; లితరదేశాగతులవలన మదనసేనవిద్యావిశేషంబునకును రూపరేఖాతిశయంబులకుం దగినవాఁడు కళాచంద్రుండను గాని యితరుఁడు గాఁ డనుసుడువులు విని వచ్చి నా కప్పుడప్పుడు చెప్పుచుండువారు. నాకును నిన్నుం గనుంగొన నాస జనియించియుండె. నాకులదేవతలయనుగ్రహంబున నాకు నీవు లభించితివి. ఇఁక నిన్నుం బాసియుండ నిమిషంబేని యోర్వం జాల. ఏఁ జేసి యుండుమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబు నీ కొసంగెదను. అది నిష్కామకముగఁ జేయంబడి నది గాన ననంతఫలప్రదంబై యొసంగునది; యిప్పుడు సహేతుకత్వప్రతీతి వాదముగతంబునఁ గడునైశంబ ఫలంబుం గూర్చు. దీనంజేసి నీవు దేవిదయావిశేషంబు వడసి సజ్జ్ఞానందవారిధిం దేల్పంగలవు.

అని తనమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబు ధారవోసెను.

మహాకాళి. ప్రవేశించి. కళాచంద్రునిం గాంచి,,

ఓవత్సా! కళాచంద్ర నీప్రియురా లగుమదనసేన బహుకాలమునుండి నన్నుం గొలుచుచు సర్వవిద్యాధికుం డగుపతిం బడయం గోరి భక్తి సలుపుచున్నది. ఇక్కన్య యింతకుంబూర్వ మనుభవించుచుండిన మహాదుఃఖంబుం గాంచి కరుణాయత్తచిత్త

దీని మనోరథంబు సంపాదింపం దలంపుఁ గొని మదీయామంత్రపురశ్చర్యా ఫలంబును ఫలనిరపేక్షావృత్తిం జేసినదగుటచేత దేవతానుగ్రహంబుం గడుసైతంబ గలిగించుదాని నీ రాజపుత్రి నీ కొసంగుదు నీకు నే సాక్షాత్కరించితిని. ఏను భవదుపాసితమంత్రదేవతనగు కాళిని. నీకుం గోరినవరంబు లీఁ జనుదెంచితి. మదనుగ్రహంబున సర్వవిద్యలు నీ కవగతంబు లగు.

మదనసేనయుఁ గళాచంద్రుఁడును. ఆశ్చర్యపడుచు. సర్వాలింగితభూతలంబుగఁ బ్రణమిల్లిరి.

కళాచంద్రుఁడు॥ భక్తిప్రశ్రయంబులతో సంజలిబంధంబుఁ గావించుకొని,,

* శ్యామలాదండకము.

---

*శ్యామలాదండకము అనఁగా=మాతంగీదేవతను వర్ణించుదండకము అనియర్థము. శ్యామలా దేవతయే మాతంగీదేవత. మంత్రరత్నాకరగ్రంథమున బాలాలఘుశ్యామలామంత్రకథనతరంగమందు.

శ్లో. న్యాసా దేవవిధా న్కృత్వా మాతంగీ మానసే స్మరేత్,
సువర్ణ్ణవాంతరీపస్థ రత్నమందిరమధ్యగే.

ధ్యానం. మాణిక్యాభరణాన్వితాం స్మితముఖీం నీలోత్పలాభాంబరాం,
రమ్యాలక్తకలిప్తపాదకమలాం నేత్రత్రయోల్లాసినీం,
వీణావాదనతత్పరాం సురనుతాం కీరచ్ఛదశ్యామలాం,
మాతంగీం శశిశేఖరా మనుభజే త్తాంబూలపూర్ణాననాం.
లక్షం జపే న్మధూకోత్థైః జుహుయా దయుతం శుభైః,
మాతంగీప్రోదితే పీఠే లఘుశ్యామాం ప్రపూజయేత్.

అనుచోటఁ జిలుకఱెక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయగలుగుటంబట్టి శ్యామల యనియు నాయర్థమే శ్యామ యనుపదము దెల్పుచున్న దనియు నేర్పడుటయేగాక మాతంగీప్రోదితమయినపీఠంబున శ్యామలనుబూజింపనగు ననుటచే మాతంగీశ్యామలల కేకత్వము సువ్యక్త మయ్యెడి. మఱియు॥ శ్లో. వాణీ శుకప్రియా దేంతా విద్మహే మానకేతన। కామేశ్వరీ ధీమహితి తన్నశ్శ్యామా ప్రచోదయాత్ ॥ అను మాతంగీగాయత్రియందు శ్యామలాపదమునే మాతంగీపదమునకుఁ బర్యాయముగఁ బ్రయోగించియుండుటవలనను దానిమీఁదట శ్లో॥ ఏషోదితాతు మాతంగీగాయత్రీ సర్వసిద్ధిదా,, అనుశ్లోకమున శ్యామాఘటిత మగుదానిని మాతంగీగాయత్రి యని చెప్పుటచేతను మాతంగియు శ్యామలయు నొక్కతెయే యని సిద్ధించుచున్నది.

స్తోత్రము.

1. మాణిక్యవీణా ముపలాలయంతీం మదాలసాం మంజులవాగ్విలాసాం,
మహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం మాతంగకన్యాం మనసా స్మరామి.

2. చతుర్భుజే చంద్రకళావతంసే కుచోన్నతే కుంకుమరాగశోణే,
పుండ్రేక్షుపాశాంకుశపుష్పబాణహస్తే నమస్తే జగదేకమాతః.

3. మాతా మరకతశ్యామా మాతంగీ మధుశాలినీ,
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణీ కదంబవనవాసినీ.

---

1. మాణిక్యవీణాం=మాణిక్యములు చెక్కిన వీణెయును, ఉపలాలయంతీం=వాయించునదియు, మదాలసాం=యౌవనమదముచే సొక్కుచుండునదియు, మంజులవాగ్విలాసాం=మనోజ్ఞమగు వాగ్వైఖరిగలదియు, మహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం=ఇంద్రనీలమణులకాంతివంటి కాంతిచేనందమైనయవయవములుగలదియు, ఐన; మాతంగకన్యాం=మతంగమునికన్యకను, మనసా=మానసమున, స్మరామి=చింతించెదను.

మతంగస్యము నేరపత్యం స్త్రీ మాతంగి, అని శబ్దార్థకల్పతరువునఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాన మతంగుఁడనుమునికిం గూఁతురని చెప్పవలయునగు. మతంగశబ్దమే మాతంగ అనియగును. కాన మాతంగుఁడనఁగా మతంగుఁడే. అతని కన్యయని యర్థము

మాతంగి మతంగమునికన్యక యనుటకును ఈమెయే శ్యామల యనుటకును ప్రమాణము

సౌభాగ్యలక్ష్మీకల్పమునందు స్కందేశ్వరసంవాదమున దశమపటలమునందు,, శ్లో. ఛందోనుష్టుప్ తథా ప్రోక్తం దేవతా శ్యామలాంబికా। అంగన్యాసం కరన్యాసం కుర్యాత్తారత్రయేణతు। జననీంజగతాం ధ్యాయే న్మతంగమునికన్యకాం,, అని.

2. చతుర్భుజే = నాలుగుభుజములుగలదానా! చంద్రకళావతంసే=చంద్రరేఖను శిరోభూషణముగఁ దాల్చియుండుదానా! కుచోన్నతే = గొప్పలగుకుచములుగలదానా! కుంకుమరాగశోణే=కాశ్మీరంపురక్తకాంతిచే నెఱుపుమీఱినదానా! పుండ్రేక్షు, పాశాం, కుశ, పుష్ప, బాణ, హస్తే=తెల్లదామర, చెఱకు, పాశము, అంకుశము, పుష్పములు, బాణములు హస్తములఁ ధరించుకొన్నదానా! జగదేకమాతః=జగములకు మొదటితల్లీ! తే=నీకు, నమః=నమస్కారము.

3 మరకతశ్యామా=మరకతమణివలె నల్లనిదియు, మధుశాలినీ=మదిరాఘూర్ణితయు, కదంబవనవాసినీ=కడిమిచెట్లయడవియందు వసించునదియు, కల్యాణీ=మంగళమొసఁగునదియు, ఐన; మాతా=తల్లియైయున్న, మాతంగీ = మాతంగి, కటాక్షంకుర్యాత్=కటాక్షము చేయుఁగాత.

4. జయ మాతంగతనయే జయ నీలోత్పలద్యుతే,
జయ సంగీతరసికే జయ లీలాశుకప్రియే.

దండకము.

1. జయజనని 2. సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీపసంరూఢబిల్వాటవీమధ్యకల్పద్రుమాకల్పకాదంబకాంతారవాసప్రియే 3. కృత్తివాసప్రియే 4. సాదరారబ్ధసంగీతసంభావనాసంభ్రమాలోలనీపస్రగాబద్ధచూలీసనాథత్రికే 5. సానుమత్పుత్రికే 6. శేఖరీభూతశీతాంశురేఖామయూఖావలీనద్ధసుస్నిగ్ధనీలాలకశ్రేణిశృంగారితే 7 లోకసంభా

4 మాతంగతనయే=మాతంగమునికూతురా! జయ [illegible] నీలోత్పలద్యుతే=నల్లకలువలవంటి కాంతిగలదానా! జయ=వర్ధిల్లుము. సంగీతరసికే=గానమునందు మిక్కిలి ఆసక్తిగలదానా! జయ= ఎసఁగుము. లీలాశుకప్రియే=క్రీడాశుకమునందు ప్రీతిగలదానా! జయ=జయముఁబొందుము.

1. జననీ=ఓతల్లీ! జయ=జయమును బొందుదువు గాక. ఈజయ అనుపదము ప్రతి శక్త్యై సంబోధనానంతరే, యీను సంబోధనముదనుక ననువర్తించుకొనఁదగినది.

2. సుధా . . ప్రియే:—సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీప=అమృతసముద్రము నడుమ బొడమిన మణిద్వీపమునందు, సంరూఢ=మొలచిన, బిల్వాటవీ=బిల్వకాననపు, మధ్య=నడుమనుండెడు, కల్పద్రుమ=కల్పకవృక్షములు, ఆకల్ప=అలంకారముగాఁగల, కాదంబకాంతార=కదంబవనమున, వాస=వసించుటకు, ప్రియే=ప్రియముగలదానా! జయ, ఇట్లిమీఁదటను.

3 కృత్తివాసః ప్రియే=శివునికిం బ్రియురాలా!

4. సాద. . త్రికే:—సాదర = ఆదరముతో, ఆరబ్ధ = ఉపక్రమింపంబడిన, సంగీత= గానమును, సంభావనా=శ్లాఘించుటవలన, లోల=కదలునట్టి, నీపస్రక్=కదంబపుష్పమాలికచే, ఆబద్ధ=చుట్టంబడిన, చూలీ=కొప్పుతో, సనాథ=కూడిన, త్రికే=నితంబో పరిదేశముగలదానా!

5. సానుమత్పుత్రికే=పర్వతమునకుఁగూఁతురైనదానా !

6 శేఖ..రితే:—శేఖరీభూత = శిరోభూషణమైయుండు, శీతాంశురేఖా=చంద్రరేఖయొక్క, మయూఖావలీ=కాంతిపుంజముచే, నద్ధ=పొ[illegible]ములయిన సుస్నిగ్ధ=కరమును నునుపుమీఱిన, నీలాలకశ్రేణి = నల్లనిముంగురులగుంపులచే, శృంగారితే=అలంకరింపంబడినదానా !

7. లోకసంభావితే=జనులచేతఁగొని యాడంబడినదానా!

సితే 8. కామలీలాధనుస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్పసందేహకృచ్చారుగోరోచనాపంకశోభిలలామాభిరామే 9. సురామే 10. రమే 11. ప్రోల్లసద్వాళికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండలోద్భాసిగండస్థలన్యస్తకస్తూరికాపత్రరేఖాసముద్భూతసౌరభ్యసంభ్రాంతభృంగాంగనాగీతసాంద్రీభవన్మంత్రతంత్రీస్వరే 12 భాస్వరే 13. వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోలతాళీదళాబద్ధతాటంకభూషావిశేషాన్వితే 14. సిద్ధసమ్మానితే. 15. దివ్యహాలామదో

8. కామ . . . రామే :—కామలీలాధనుస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్ప సందేహకృత్=మన్మథునియొక్క లీలాచాపమునకుసమానము లగుకనుబొమలు అనుతీవెయందు బొట్టుమినపుష్పమోయనుసందేహమునుగలిగించునట్టి, చారుగోరోచనాపంకశోభిలలామ=సుందరమగుగోరోచనాపంకమునకుంచఁబడినవిలాసంపునొసటిబొట్టుచే, అభిరామే=మనోజ్ఞురాలా!

9. సురామే=ఉత్తమురాలైనకాంతా!

10. రమే=లక్ష్మీరూపిణీ!

11. ప్రోల్ల . . స్వరే:—ప్రోల్లసద్వాళికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండల=కరమునులుకు లొలుకు వావిలీల ముత్తియంబులగుంపుల తెల్లనికాంతులచేఁబోలుచు, గండస్థల=చెక్కిళులయందు, న్యస్త=వ్రాయఁబడిన, కస్తూరికాపత్రరేఖా=కస్తూరిచే వ్రాయఁబడినమకరికాపత్రములనుండి సముద్భూత=పొడమిన, సౌరభ్య=పరిమళమునకు, సంభ్రాంత=త్వరపడునట్టి, భృంగాంగనా=ఆఁడుతుమ్మెదల, గీత=గానముచే, సాంద్రీభవత్=అధికమగుచున్న, మంత్రతంత్రీస్వరే=మంత్రవీణియొక్కస్వరముగలదానా!

12. భాస్వరే=ప్రకాశమానురాలా!

13. వల్ల . . న్వితే :—వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోల = వీణవాయించు తెఱంగునం గదలునట్టిదియు, తాళీదళాబద్ధ = తాటాకుచేఁజేయంబడినదియునగు, తాటంకభూషావిశేష=కమ్మ లనుసొమ్ముతో, అన్వితే=కూడినదానా!

14. సిద్ధసమ్మానితే=సిద్ధులచే సమ్మానింపఁబడినదానా!

15. దివ్య. . . . . త్పలే :—దివ్య=దేవతాయోగ్యమగు, హాలా=మదిరవలనఁ గలిగిన, మద=మత్తుచే బొడమెడు, ఉద్వేల=మేరమీఱిన, హేలా=విలాసములచే, లసత్=వెలుంగునట్టి, చక్షుః=కన్నులయొక్క, ఆందోళనశ్రీ=తూయుపాటుసోఁగలసిన తిరుగుడుపడుసొంపుచే, సమాక్షిప్త=చెదరిన, కర్ణైకనీలోత్పలే=ఒంటి చెవిమీఁది నల్లకలువగలదానా! మదిరామదమున ఘూర్ణిత మగులోచనపుంగాంతిచేత నొకచెవిమీఁది కలువపూరేకుకాంతి యాక్షిప్తమగు చున్నదని భావము.

ద్వేలహేలాలసచ్చక్షు రాందోళనశ్రీసమాక్షిప్త కర్ణైకనీలోత్పలే 16. పూరితాశేష లోకాభివాంఛాఫలే 17. స్వేదబిందూల్లసత్ఫాలలావణ్యనిష్యందసందోహసందేహకృన్నాసికామౌక్తికే 18. సర్వమంత్రాత్మికే 19. కుందమందస్మితోదారవక్త్రస్ఫురత్పూగకర్పూరతాంబూలఖండోత్కరే 20. శ్రీకరే 21. కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధదంతావళీ నిర్మలాలోల కల్లోలసమ్మేళన స్మేరశోణాధరే 22. చారువీణాధరే. 23. సులలితనవ

---

16. పూరి . . . . . . ఫలే :— పూరిత = సమగ్రము గానీయబడిన, అశేషలోకాభివాంఛాఫలే=ఎల్లజనుల కోరికలపంటలు గలదానా !

17. స్వేద. . . . . మౌక్తికే :— స్వేదబిందు=చిఱుచెమట బొట్లతో, ఉల్లసత్ = ఒప్పుమిగులు, ఫాల=నొసటి, లావణ్యనిష్యంద=లావణ్యపుంజాలల, సందోహ=గుంపు లనియెడు, సందేహకృత్ =సందియమును గలిగించునట్టి, చారు=మనోహరమగు, నాసికామౌక్తికే=ముక్కుముత్తియముగలదానా ! ముక్కుముత్తియము చిఱుచెమటబొట్లలోఁ గరఁగి జాఱు ఫాలలావణ్యబిందుసందోహమో యనఁ దగియున్నదియని భావము.

18. సర్వమంత్రాత్మికే=సమస్తమంత్రమయురాలా !

19. కుంద . . . . . త్కరే :— కుందమందస్మితోదార = మొల్లల కాంతిం గొల్లలాడు చిఱునగవు దేటుటంజేసి కరము మనోహరమైయొప్పు, వక్త్ర = మొగమున, స్ఫురత్ =అమరునట్టి, పూగకర్పూరతాంబూలఖండ=పోఁకపలుకులయు కర్పూరఖండంబులయు తమలంపుమడుపులయు, ఉత్కరే=తెగలుగలదానా!

20. శ్రీకరే=సంపత్కరురాలా !

21. కుంద. . . . . శోణాధరే :— కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధ=మొల్లమొగ్గల యాకారముతో నునుపుమీఱు, దంతావళీ=పలువరుసల, నిర్మలాలోలకల్లోల=నిర్మలంపువన్నెలం జెన్నుమిగులుచుంగదలు కాంతితరంగంబులయొక్క, సమ్మేళన = చేరికగల, స్మేర = చిఱునగవుతో నొప్పు, శోణాధరే=ఎఱ్ఱని పెదవిగలదానా ! మొల్లమొగ్గలవంటి పలువరుస యుంచుక వెలికిఁ దెలియునట్టు లలంతి లేనగవు నవ్వఁగా నా నగవుయొక్క కాంతులు కెంపెమ్ముచలించుచు తెల్లని మోవిపయి నోలలాడుచున్నవి యని భావము.

22. చారువీణాధరే=మనోహరమగు వీణెను దాల్చియుండుదానా !

23. సుల. . . ధరే :—సులలితనవయౌవనారంభ=కడు మనోజ్ఞముగు నభినవతారుణ్యారంభమనియెడు, చంద్రోదయ = చంద్రోదయము వేళ, ఉద్వేల = మేరమీఱు, లావణ్యదుగ్ధార్ణవ = లావణ్యమనియెడి పాలమున్నీటినుండి, ఆవిర్భవత్ = పొడముచున్నట్టి, కంబు=శంఖమునకుంగల, బిబ్బోక=విలాసములను, భృత్ =అపహరించెడు, కంధరే=

యౌవనారంభచంద్రోదయోద్వేలలావణ్యదుగ్ధార్ణవావిర్భవత్కంబుబింబోకభృత్కంధరే 24. మంథరే 25. బంధురచ్ఛిన్నభిన్నాంగనాభూషణసముద్యోతమానానవద్యాంగశోభే 26. శుభే 27. రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటాపల్లవప్రోల్లసద్దోర్లతారాజితే 28. యోగిభిః పూజితే 29. విశ్వదిఙ్మండలవ్యాప్తమాణిక్యతేజస్స్ఫురత్కంకణాలంకృతే 30. సాధుభిస్సత్కృతే 31. వాసరారంభవేలాసముజ్జృంభమాణారవిందప్రతిద్వంద్వి పాణిద్వయే 32. సంతతోద్యద్దయే 33. దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమసంధ్యాయమానాంగులీపల్లవో

కంఠముగలదానా ! కంఠము; సారెసారెకునుదోచుచున్నయౌవనారంభమను చంద్రోదయమువలన నీమెయికలావణ్యమనియెడిసుధాసముద్రము పొంగఁగా నందుంబొడమెడు శంఖమో యనునట్లు వెలుంగుచున్నదని భావము.

24. మంథరే=యౌవనమదమున నలసగమనముగలదానా !

25. బంధు . . . శోభే :—బంధురచ్ఛిన్నభిన్నాంగనాభూషణ=సౌందర్యయుక్తములు, నంగిలీ సౌంజులనఁగు సొమ్ములచే, సముద్యోతమాన=మిక్కిలి ప్రకాశించు, అనవద్య=దోషములేని, అంగశోభే=అవయవములకాంతిగలదానా !

26. శుభే=మంగళస్వరూపిణీ !

27. రత్న . . . . . రాజితే :—రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటా=రతనంపుబాహుపురులమెఱుంగుల గుములను, పల్లవ=చిగుళ్లచే, ప్రోల్లసత్=మిక్కిలి సొంపుగ నలరారుచు, దోర్లతా=బాహులతలచేత, రాజితే=ప్రకాశించుదానా ! బాహులనులతలయందుఁ గేయూరమణికాంతిరేఖలు పల్లవములభాతిం దోఁచుచున్నవని భావము.

28 యోగిభిః పూజితే=యోగనిష్ఠులచేత నర్చింపఁబడుదానా !

29 విశ్వ . . . . . కృతే :—విశ్వదిఙ్మండల=సమస్త దిగ్మండలముల యందును, వ్యాప్త=కలయంబఱచిన, మాణిక్యతేజః=మణులతేజంబుచే, స్ఫురత్=వెలుంగునట్టి, కంకణ=చేతికడియములచే, అలంకృతే=అలంకరింపంబడినదానా !

30. సాధుభిః=సాధువులచే, సత్కృతే=పూజింపఁబడినదానా !

31. వాస.. ... .. ద్వయే :—వాసరారంభవేళా=దినోదయకాలమునందు, సముజ్జృంభమాణ=వికసించునట్టి, అరవింద=ఎఱ్ఱతామరపువ్వులకు, ప్రతిద్వంద్వి=సాటియగు, పాణిద్వయే=చేదోయిగలదానా !

32. సంతతోద్యద్దయే=ఎల్లప్పుడు నావిర్భవించుచుండు నెలప్రామముగలదానా!

33. దివ్య...దళే :—దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమ=దేవతాయోగ్యములగు మణులు చెక్కిన ముద్దుటుంగరపుఁగాంతిపుంజముచే, సంధ్యాయమాన=సంజకెంజాయతోఁ దోచు, అంగులీ

ద్యన్నఖేందుప్రభామండలే 34. ప్రోల్లసత్కుండలే 35. తారకారాజినీకాశహారా వళిస్మేరచారుస్తనాభోగభారానమన్మధ్యవల్లీ వళిచ్ఛేదవీచీసముల్లాససందర్శితాకార సౌందర్యరత్నాకరే 36. శ్రీకరే 37. హేమకుంభోపమోత్తుంగవక్షోజభారావనమ్రే 38. త్రిలోకావనమ్రే 39. లసద్వృత్తగంభీరనాభీసరస్తీరశైవాలశంకాకరశ్యామరోమావళీ

పల్లవ = చిగుళ్లవలెనున్నట్టి చేతివ్రేళులవలన, ఉద్యత్ = పొడమునట్టి, నఖేందు ప్రభా మండలే = నఖచంద్రకిరణపుంజముగలదానా! ముద్దుటుంగరమునందు తాపింపబడియుండు రత్నములకాంతులు పర్విన యట్టి వ్రేళులు సంధ్యారాగములవలెను దోఁప సంగనఖకాంతి మండలము చంద్రోదయమయినట్టులొప్పుచున్నదని భావము.

34. ప్రోల్లసత్కుండలే = కడు నొప్పిదంబుగల కుండలములుగలదానా!

35. తార . . . కరే:—తారకారాజినీకాశ = నక్షత్రములవరుసతో సరిపోలు, హారావళి = ముత్తెపుసరులగుములయొక్క, స్మేర = వికాసముచేత, చారు = మనోహరమగు, స్తనాభోగ = గుబ్బలనిబ్బరమునకైన, భార = వ్రేఁగుచేత, ఆనమత్ = ఇంచుకవంగిన, మధ్యవల్లీ = కౌనుదీవియందలి, వళిచ్ఛేద = కడుపుమీఁది ముడుతల విభాగములయొక్క, సముల్లాస = నిక్కుచేత, సందర్శిత = కాన్పింపఁబడిన, సౌందర్య = సౌందర్యమనియెడి, రత్నాకరే = సముద్రముగలదానా! నక్షత్రపంక్తిసమానములగు ముత్యాలపేరులు దాల్చికొనియుండుటంబట్టి సొంపుమీఱుచున్నవి గుబ్బలు. అట్టి గుబ్బలనిబ్బరంపువ్రేఁగున వలిగుంబాలుచు నించుక వంగునట్టి కౌనుదీవియను నిక్కించు కొనునప్పుడు కడుపుమీఁదిముడుతలు వెలువడుచున్నవి. ఆముడుతలు సౌందర్యసముద్రమునకు తరంగములు. అట్టియా తరంగములు గాన వచ్చుటంజేసి సౌందర్యరత్నాకరము పొంగివచ్చునట్లున్నదని భావము.

36. శ్రీకరే = సంపత్కారిణీ!

37. హేమ.. నమ్రే:—హేమకుంభోపమ = బంగరుకుండలవంటియయి, ఉత్తుంగ = పొడవుమీఱిన, వక్షోజభార = కుచభారముచే, అవనమ్రే = కొంచెము వంగినదానా!

38. త్రిలోకావనమ్రే = ముల్లోకములవారిచే సేవింపంబడుదానా!

39. లస . . . వళే:—లసద్వృత్తగంభీర = పొలుపుమిగిలి బటువై లోఁతుగలదియగు, నాభీ = పొక్కిలియనెడి, సరిత్ = హ్రదముయొక్క, తీర = గట్టున మొలిచిన, శైవాల = తీఁగెనాఁచియోయను, శంకాకర = సందియముం గలిగించు, శ్యామ = నల్లని, రోమావళి = నారు, భూషణే = అలంకారముగాఁగలదానా! అందముమీఱి గుండ్రనయి లోఁతుగలిగియుండు పొక్కిలియే హ్రదము. నారు దానిగట్టున నుండునాఁచుతీవియవలె నొప్పుచున్నది యని భావము.

భూషణే 40. మంజుసంభాషణే 41 చారుశింజత్కటీసూత్రనిర్భర్త్సితానంగలీలాధనుశ్శింజినీడంబరే 42. దివ్య రత్నాంబరే 43 పద్మరాగోల్లసన్మేఖలాభాస్వరశ్రోణిశోభాజితస్వర్ణభూభృత్తలే 44 చంద్రికాశీతలే 45 వికసితనవకింశుకాతామ్రదివ్యాంశుకచ్ఛన్నచారూరుశోభాపరాభూతసిందూరశోణాయమానేంద్ర మాతంగహస్తార్గళే 46. శ్యామలే 47. కోమలస్నిగ్ధనీలోత్పలాపాదితానంగతూణీరశంకాకరోదా

40. మంజుసంభాషణే = మనోజ్ఞముగ మాటలాడుదానా.

41. చారు ..బరే:—చారుశింజత్ = మనోహరముగ శబ్దించునట్టి, కటీసూత్ర = మొలనూలిచేత, నిర్భర్త్సిత = బెదరుపెట్టఁబడినదగు, అనంగలీలాధనుశ్శింజినీ = మన్మథునిలీలాచాపగుణముయొక్క, డంబరే = ఆడంబరముగలదానా! కటీతటంబునం దాలిచియుండురశనాదామముయొక్క నులివు మన్మథునిలీలాధనుర్గుణధ్వానమును మీఱియున్నదని భావము

42. దివ్యరత్నాంబరే = దేవతార్హమగురత్నసంపువలువఁ దాల్చినదానా!

43. పద్మ... త్తలే:—పద్మరాగ = పద్మరాగమణులచే, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించెడు, మేఖలా = ఎనిమిదిపేటలుగల మొలనూలిచే, భాస్వర = అందముమీఱు, శ్రోణి = నితంబముల, శోభా = ఒప్పిదముచే, జిత = గెల్వఁబడిన, స్వర్ణభూభృత్తలే = బంగరుకొండనెత్తములుగలదానా! పద్మరాగమణులు చెక్కినయెనిమిదిపేటల మొలనూలును పైనధరించియుండు నితంబబింబములు బంగరుకొండనెత్తములఁ బోలెఁ గాన్పించుచున్నవని భావము.

44. చంద్రికాశీతలే = వెన్నెలవలెఁ గన్నులకుఁ జల్లనైనదానా!

45. వికసితనవకింశుక = వికసించిన క్రొత్తమోదుగువలె, ఆతామ్ర = అంతట నెఱుపుమీఱు, దివ్యాంశుక = ఉత్తమమగు వలువచే, ఛన్న = ఆవృతములయిన, చారూరుశోభా = అందపుందొడలమెఱుంగులచే, పరాభూత = అవమానింపఁబడిన, సిందూరశోణాయమానేంద్రమాతంగహస్తార్గళే = సిందూరములంటుటంజేసి యెఱుపుగలదియు గజేయ్రమానుసనహుందీటగుచుండు నైరావతపుఁదొండముగలదానా! అప్పుడు వికసించిన మోదుగుపూలవలె నొప్పుచున్న దివ్యవస్త్రముచే నావృతములగుటంజేసి తొడలు సిందూరము లందియుండు: నింద్రునిమాతంగముయొక్క యర్గళములవంటి తొండములకు దీటై యున్నవియని భావము.

46. శ్యామలే = చిలుకఱెక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయగలదానా!

47. కోమ...లశే:—కోమలస్నిగ్ధ = అందంపునునుపుగల, నీలోత్పల = నల్లకలువలచే, ఆపాదిత = కలిగింపఁబడిన, అనంగతూణీరశంకాకర = మన్మథుని యంబుల

మజంఘాలతే 48. చారులీలాగతే 49. నమ్రదిక్పాలసీమన్తినీకుంతలస్నిగ్ధనీలప్రభాపుంజసంజాతదూర్వాంకురాశంకసారంగసంయోగరింఖన్నఖేందూజ్జ్వలే 50 ప్రోజ్జ్వలే. 51 దేవ దేవేశ, దైత్యేశ, యక్షేశ, భూతేశ, వాగీశ, కోణేశ, వాయ్వగ్నికోటీరమాణిక్యసంఘృష్టబాలాతపోద్దామలాక్షారసారుణ్యలక్ష్మీగృహీతాంఘ్రిపద్మద్వయే. 52. అద్వయే 53 సురుచిర నవరత్న పీఠస్థితే 54. సుస్థితే 55 శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే

పొదులో యునసందియుంబుగలిగించెడు, ఉద్దామ=గొప్పవియగు, జంఘాలతే=తీవియలవంటి పిక్కలు గలదానా! జంఘాలతికలు మన్మథుని కంబంపువిల్లుకలవలచే చేయంబడిన తూణీరములో యున్నట్టు లున్నవియని భావము,

48. చారులీలాగతే=మనోజ్ఞమగులీలాగమనంబుగలదానా!

49 నమ్ర...జ్జ్వలే :—నమ్రదిక్పాలసీమంతినీ = నమస్కరించునట్టి దిక్పాలకాంతలయొక్క, కుంతళ=ముంగురులయొక్క, స్నిగ్ధ=నునుపుమీరిన, నీలప్రభా=నల్లని కాంతుల, పుంజ=గుంపులవలన, సంజాత=కలిగిన, దూర్వాంకురాశంక=గరికపోచలనియెడు సందియము నొందిన, సారంగ = (చందురునిలోనుండు) జింకయొక్క, సంయోగ=కూడికచేత, రింఖత్=ఒప్పుమిగులు, నఖేందు=నఖచంద్రునిచే, ఉజ్జ్వలే=ప్రకాశించుదానా! దిక్పాలకకామినులు ప్రణామము సేయునప్పుడు వారలకుంతలముల కాంతిపుంజము దేవిచరణంబులపైఁబర్వఁగా నదిగాంచి లీలాసారంగము పచ్చనిగరికపోచలని శంకించి చరణముల నాకటఁబరఁగా నాసారంగము చంద్రునిలోనిసారంగమనియు నదిరాఁగా దానితోఁగదలివచ్చినచందురునింబోలె నఖంబులొప్పుచున్నవనియు భావము.

50. ప్రోజ్జ్వలే=కడునందమగుకాంతిగలదానా!

51. దేవ.....ద్వయే :—దేవ = దేవతలయు, దేవేశ = దేవపతులయు, దైత్యేశ=దైత్యనాథులయు, యక్షేశ=యక్షనాథులయు, భూతేశ=భూతపతులయు, వాగీశ=సరస్వతీనాథునియు, కోణేశ = మూలలకధిపతు లయినవారలయు, వాయు=మారుతునియు, అగ్ని=అగ్నిదేవునియు, కోటీర=కిరీటములందలి, మాణిక్య=మణులచే, సంఘృష్ట=ఒరయఁబడినదియై, బాలాతపోద్దామ = లేఁబటియెండవలెమించునట్టి, లాక్షారస=లత్తుకయొక్క, ఆరుణ్యలక్ష్మీ=ఎఱుపుంజెల్లిదంబున, గృహీత=కమ్మఁగొనంబడిన, అంఘ్రిపద్మద్వయే=అడుగుందమ్ములదోయిగలదానా!

52 అద్వయే=సాటిలేనిదానా!

53. సురుచిరనవరత్నపీఠస్థితే=అందమగునవరత్నసింహాసనంబుననుండెడుదానా!

54. సుస్థితే=చక్కనిదానా! [దానా!

55. శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే=శంఖనిధిపద్మనిధులజంటచే నాశ్రయింపఁబడిన

56. ఆశ్రితే 57. దేవిదుర్గావటక్షేత్రపాలైర్యుతే 58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే 59. భైరవైరష్టభిర్వేష్టితే 60. దేవివామాదిభిస్సంశ్రితే 61 లక్ష్మ్యాద్యశక్త్యష్టకాసేవితే 62. భైరవీ సంవృతే 63. పంచబాణేన రత్యాచ సంభావితే. 64. ప్రీతశక్త్యా వసంతేనచానందితే 65. భక్తిభాజాం పరంశ్రేయసే కల్పసే 66. ఛందసామోజసే భ్రాజసే 67. యోగి

56, ఆశ్రితే=భక్తులాశ్రయించియుండుదానా!

57. దేవిదుర్గావటక్షేత్రపాలైః=దుర్గాదేవితో, వటవృక్షముతో, క్షేత్రపాలకులతో, యుతే=కూడినదానా!

58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే=యౌవనమదమునం బొదలు మతంగముని కన్యకలగుంపులు బలసికొని యుండుదానా!

59. అష్టభిః భైరవైః = ఎనమండ్రు భైరవులచే, వేష్టితే = పరివేష్టింపంబడినదానా!

ఉన్మత్తుఁడు, కపాలుఁడు, భీషణుఁడు, డమరుభాస్కరుఁడు, రవిభక్షకుఁడు, కాలుఁడు, చండుఁడు, మహోన్మత్తుఁడు, అనువారు భైరవు లెనమండ్రుగురు.

60. దేవివామాదిభిః=వామాదేవిప్రముఖులచే, సంశ్రితే=ఆశ్రయింపంబడినదానా!

61. లక్ష్మ్యా ...... వితే=లక్ష్మ్యాది = లక్ష్మిప్రముఖులగు, శక్త్యష్టక= ఎనమండ్రుగురుశక్తులచేత=ఆసేవితే = సేవింపబడుచుండుదానా! లక్ష్మి, చాముండి, బ్రాహ్మి, మాహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, మాహేంద్రి అనువారు ఎనమండ్రుగురు శక్తులు.

62. భైరవీసంవృతే=భైరవీదేవతలచేఁ జుట్టుకొనంబడినదానా,

63. పంచబాణేన=మన్మథుని చేతను, రత్యాచ=రతీదేవిచేతను, సంభావితే=గౌరవింపంబడినదానా!

64. ప్రీతశక్త్యా = ఇష్టపడినశక్తిగలవాఁడగు, వసంతేనచ=వసంతునిచేత, ఆనందితే=సంతసింపబడినదానా!

65. భక్తిభాజాం=భక్తిగలవారలకు, పరం=మిగుల, శ్రేయసే = మేలుకొఱకు, కల్పసే=వలంతివయ్యెదవు.

66. ఛందసాం=వేదముల, ఓజసే=ప్రకాశమునకు, భ్రాజసే=బ్రకాశించెదవు.

67. యోగినాం=తపస్వులయొక్క, మానసే=మానసమందు, ధ్యాయసే=ధ్యానింపంబడియెదవు.

సాంమానసే ధ్యాయసే 68. గీతవిద్యానుయోగాతితృష్ణేన కృష్ణేన సంపూజ్యసే 69. విశ్వ
హృద్యేన గద్యేన పద్యేన విద్యాధరైర్గీయసే, 70. యక్షగంధర్వసిద్ధాంగనామండలైర్మండితే
71. సర్వసౌభాగ్యవాంఛావతీభిర్వధూభిస్సురాణాం సమారాధ్యసే 72. సర్వవిద్యా
విశేషాన్వితం చాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠ మూల్లోలసద్వర్ణరేఖాన్వితం కోమలంశ్యా
మలోదారపక్షద్వయం తుండశోభాతిదూరీభవత్కింశుకాభం శుకం లాలయంతీ మిషక్రీ
డసే 73 పాణిపద్మద్వయేనాపరేణాక్షమాలాగుణం స్ఫాటికం జ్ఞానసారాత్మకం పుస్త

---

68. గీతవిద్యానుయోగాతితృష్ణేన= గానవిద్యానుబంధమునం దనివి చెందని, కృష్ణేన= కృష్ణుని చేత, సంపూజ్యసే= బాగుగఁ బూజింపంబడియెదవు.

69. విద్యాధరైః = విద్యాధరులచేత, విశ్వహృద్యేన= ప్రపంచమునకు మనోజ్ఞమగు, గద్యేన= గద్యముచేతను, పద్యేన= శ్లోకముచేతను, గీయసే= గానము సేయఁబడియెదవు.

70 యక్షగంధర్వసిద్ధాంగనామండలైః= యక్షులయు గంధర్వులయు సిద్ధులయు ముగుదలగుంపులచే, మండితే = అలంకరింపబడినదానా!

71 సర్వసౌభాగ్యవాంఛావతీభిః= సర్వవిధసౌభాగ్యంబుం గోరు, సురాణాం వధూభిః= దేవకామినులచే, సమారాధ్యసే= పూజింపంబడియెదవు,

72. సర్వవిద్యావిశేషాన్వితం= ఎల్లవిద్యావిశేషములతోఁ గూడినదియు, చాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠం= చమత్కారపద్యములుచ్చరించుకంఠంబుగలదియు, మూల్లోలసద్వర్ణరేఖాన్వితం= విశేషించినమంచిరంగులు దేలురేఖలతో నొప్పునదియు, కోమలం= అందమయినదియు, శ్యామలోదారపక్షద్వయం = శ్యామలవర్ణముగలగొప్ప రెక్కలజంటగలదియు, తుండశోభాతిదూరీభవత్= ముక్కుయొక్క మెఱుంగునకు దూరంబగుచున్న, కింశుకాభం= మోదుగుమొగ్గలసిగ్గు గలదియు నగు, శుకం= చిలుకను, లాలయంతీ మిష= బుజ్జగించునదివోలె, క్రీడసే= విహరించెదవు.

73. అపరేణ= మఱియొక, పాణిపద్మద్వయేన= కేలుందమ్మిదోయిట, స్ఫాటికం= స్ఫటికమణి నిర్మితమయిన, అక్షమాలాగుణం= జపమాలికసరమును, జ్ఞానసారాత్మకం= జ్ఞానసారమయమగు, పుస్తకం= పుస్తకమును, బిభ్రతీ= తాల్చుచున్నదిగా, యేన= ఎవ్వనిచే, సంచింత్యసే = చక్కఁగఁ జింతింపంబడియెదవో! తస్య= అట్లుధ్యానము సేయువానియొక్క, వక్త్రాంతరాత్= వదనమునుండి, గద్యపద్యాత్మికా= గద్యపద్యస్వరూపిణియగు, భారతీ= సరస్వతి, నిస్సరేత్= వెడలును. వీణియ నొకకేలను శుకంబు నొకకేలను మఱియొకకేలుందోయిట స్ఫటికాక్షమాలయుఁ బుస్తకంబును దాల్చియుండునట్లు భావించినవాఁడు మహాకవియగు నని భావము,

కం విభ్రతీ యేన సంచింత్యసే తస్య వక్త్రాంతరా ద్గద్యపద్యాత్మికా భారతీ నిస్సరేత్ 74, త్వ య్యనాత్వం సనాథాకృతిర్భావ్యసే సోపి లక్ష్మీసహస్రైః పరిక్రీడతే. 75. కిం న సిద్ధ్యేద్వపుః శ్యామలం కోమలం చారుచంద్రావచూడాన్వితం ధ్యాయతః 76 స్తస్య లీలాసరో వారిధి 77 స్తస్య కేళీవనం నందనం 78 తస్య భద్రాసనం భూతలం 79 తస్య గీర్దేవతా కింకరీ. 80 తస్య వాచాకరీ శ్రీస్స్వయం. 81, సర్వయంత్రాత్మికే 82. సర్వమంత్రాత్మికే 83. సర్వముద్రాత్మికే 84 సర్వశక్త్యాత్మికే 85. సర్వవర్ణాత్మికే 86. సర్వరూపే 87. జగన్మాతృకే

---

74 త్వం=నీవు, యేనవా=ఎవ్వరిచేనేని, సనాథాకృతిః = పెనిమిటితోఁ గూడినయాకారముగలదానవుగా, భావ్యసే=చింతింపంబడితివో! సోపి=అట్లుధ్యానించువాఁడును, లక్ష్మీసహస్రైః=వేనవేలలక్ష్మీదేవీజనముతో, క్రీడతే=క్రీడించును. పెనిమిటితోఁగూడిన యాదేవిని భావించినవాఁడు విష్ణుపదవిని బొందునని భావము.

75. శ్యామలం=చిలుకవంటి పచ్చవన్నెగలదియును, కోమలం=మనోహరమును, చారుచంద్రావచూడాన్వితం=మనోహరుఁడగు చందమామను శిరోభూషణముగఁ దాల్చినదియునగు, వపుః=ఆకారమును, ధ్యాయతః=ధ్యానమొనరించువానికి, కింనసిద్ధ్యేత్=ఏది సిద్ధింపదు.

76. తస్య=అట్లుధ్యానించెడువానికి, వారిధిః=సముద్రము, లీలాసరః=క్రీడాసరస్సగును.

77. తస్య=అతనికి, నందనం=నందనవనము, కేళీవనం = క్రీడోద్యానమగును.

78. తస్య=అతనికి, భూతలం=భూస్థలి, భద్రాసనం=భద్రపీఠమగును.

79. తస్య=అతనికి, గీర్దేవతా=సరస్వతి, కింకరీ=దాసురాలగును.

80. తస్య=అతనికి, శ్రీః=లక్ష్మి, స్వయం=తాను, వాచాకరీ=పలుకుబంటగును.

81. సర్వయంత్రాత్మికే=సకలయంత్రస్వరూపిణీ !

82 సర్వమంత్రాత్మికే=సకలమంత్రస్వరూపిణీ !

83. సర్వముద్రాత్మికే=సకలముద్రాస్వరూపిణీ !

84. సర్వశక్త్యాత్మికే=సమస్తశక్తిస్వరూపిణీ !

85. సర్వవర్ణాత్మికే=సమస్తవర్ణస్వరూపిణీ !

86 సర్వరూపే=సకలస్వరూపిణీ !

87. జగన్మాతృకే=లోకములకుందల్లియగుదానా !

88. హేజగన్మాతృకే 89. పాహిమాం 90. పాహిమాం 91. పాహిమాం 92. పాహి.

అని స్తుతించి భక్త్యవనతుండై నిలువంబడియెను.

కాళి. కడుసంతసంబుతో,,

వత్స కళాచంద్ర! నీయొనర్చినసంస్తవంబున కతులామోదంబుం జెందితిని. భవదీయ కవితారసవిశేషంబునకు మానసంబున నలరి మహాకవి యనుబిరుదనామం బొసంగితిని. మదనుగ్రహంబున నిట్టివిశేషంబు నీ కబ్బినందుకు నిదర్శకంబుగ నీ విది మొదలు కాళిదాసుండనునామంబు వహింపుము. నీవు కావ్యనాటకాలంకారాదుల నుద్ధరింప భూమి నుండవతరించినభారతీదేవివి గాని సామాన్యమనుష్యమాత్రుండవు గావు. ధారాపతి యగుభోజభూపతి భవదీయకవితాసారసర్వస్వం బెఱింగి యపరిమితధనంబు లొసంగుచు నిన్నుం గారవించు. మఱియు భవదీయసుకవితాచాతురికి మెచ్చి పెక్కండ్రు దేశాధిపతు లగణితంబు లగుధనసంచయంబులు సమర్పింపఁగలరు. కాన నిర్విచారుండవై రాజ్యతంత్రంబు నొప్పరికించి యిప్పుడు కలికాలవినష్టం బయియున్న గీర్వాణభాష నుద్ధరింపుము. సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం,, అన్నట్లు సుకవితానిర్వర్తితజీవనోపాయంబుకన్న వృష్టాంశవృత్తికి బానిసయై యుండుట సుఖావహంబు గామి నీ వందులకు నియ్యకొనకుము. నీవు జాతిస్మరుండవై విస్మయనీయంబు లగు పెక్కులు కార్యంబులు జరుపం బోయెదవు. ఇంకను నీయాపేక్షితం బేమ్యా? నీవడిగిన వెల్ల నొసంగం గడంగియున్న దానను. మదనుగ్రహంబు వడసినవానికి సర్వంబు సిద్ధించు.

కాళిదాసుఁడు. ఓలోకైకజనని! ఇంతకంటె నాకుం గావలసిన దే మున్నది? అయిన నొక్కటి యడిగెద.

చం. అనుకల మీవు నన్ను సదయాత్మతఁ జూచుచు వైరిసంఘముల్,
పనుపడి చేయు నెగ్గులను భవ్యగతిం దొలఁగించి కాచుచున్,
నిను మది నెంచునప్పు డతినిర్భరసత్కరుణాత్మమూర్తివై,
కనఁబడుచు న్సమస్తనరకాంతనతాంఘ్రినిఁ జేయుచుండుమీ !

---

88. హేజగన్మాతృకే=సర్వప్రపంచోత్పత్తికిం గారణరూపమగుప్రకృతిస్వరూపిణీ

89. మాం=నన్ను, పాహి=కావుము.

90. ,, ,,

91. ,, ,,

92. పాహి=కావుము.

కాళి. వత్స ! కాళిదాస నీప్రార్థనంబు నంగీకరించితిని. భవదభీష్టార్థంబు సమకూర్ప నప్పుడప్పుడు నీకుం గన్పడుచుందును. భక్తజనాపేక్షితప్రదానంబుకన్న నాకుం బ్రియంబు లేదు. సుఖంబున నుండుము.

అని యంతర్హిత యగునట్లు నిష్క్రాంత యగును.

మదనసేన. కరముసంతసించుచు,,

ప్రాణనాథ ! ఈదేవికి నీయందుఁ గలకరుణాతిరేకంబు కడు సంస్తవనీయంబు. ఇట్టి నిన్నుం బతిఁగాఁ బడసిననాయదృష్టంబె పొగడికొనం దగి యున్నది.

చం. అభినవమన్మథుం డనుచు నంగన లెల్లను మెచ్చురూపమున్,
విభవసముజ్జ్వలం బయినవిశ్రుతియుం దగునాభిజాత్యమున్,
సుభగతమోజ్ఞమై గృపయు శుద్ధయశోవిభవంబు నింద్రస,
న్నిభ మగుసంపదల్వెలయనిన్ను నలంతులు గాని పొందఁగన్.

ఏను నాతొల్లిపుట్టువునం జేసినపుణ్యం బెట్టిదియో ! ఇట్టిసుకవికులావతంసంబుం జేపట్టఁ గలిగితిని. మఱియు నీవు సరస్వతీనవావతారుండ వగుటకు సందియంబు లేదు. కానిని మంత్రోపదేశమాత్రంబునన దేవి సాక్షాత్కరించి వరంబు లొసంగునే! అదియునుం గాక యిట్టిరసాస్పదం బగుసుకుమారార్థపదబంధురం బయినవచనరచనాచాతురి మనుష్యమాత్రుల కుండునే !

చం. అరుణకరప్రసారవికచాంబుజషండనికాయనిర్గళ,
ద్వరమకరందబిందుఝరవైఖరిచారుపదావళీమనో,
హర మయి యొప్పునీకవిత నాస వినంగ సుధాబ్ధివీచికల్,
పరుసగఁ బైఁబయిం బరవి వచ్చువిధంబునఁ దోఁచె నాత్మకున్.

ప్రాణనాథ ! చిరకాలసంప్రార్థితం బగుచున్నమన్మనోరథంబు నాయర్చించుచుండిన కులదేవతయనుగ్రహంబున నిప్పుడు ఫలియించె.

కాళిదాసుండు. మహాహర్షంబుతో,,

ఓచంచలలోచనాతిలకమా ! వినుము,

చం. సురగరుడోరగప్రముఖశోభనగాత్రు లకందరానియా,
నిరుపమరూపసంపదల నివ్వటిలంగలనిన్ను మన్ననన్,
నరభువనాంబుజాలయను నర్మిలిఁ బెండిలియైతి నింక న,
చ్చెరు వగుజన్మభవ్యఫలసిద్ధి లభించెను నాకు నెచ్చెలీ.

నేపథ్యంబున వైతాళికుండు,,

చం. చెలువపుదీవి యా మదనసేనను జెందితి మహోన్నతిన్,
తెలఁగుచుఁ గాళికావరముచేత మహాకవి వైతి వింగనీ,
కులము పవిత్ర మయ్యె సతికోరిక యును ఫలియించె నిప్పుడీ,
జలజసఖుండు దోఁచుతటి చక్కనఁ దగ్గెను మేలుకోఁ గదే!

వెండియు నేపథ్యంబున యుండు వైతాళికుండు,,

చం. అమలిన మైన నీ యళము దంతటఁ బర్వఁగఁ జూచి వల్లెనే,
యమునకలను గ్రహించు చెవు దంబుజవైరియుఁ గ్రుంకుచున్న వాఁ,
డపరవధూనగంసకుసుమాభరణస్థితిగాత్రిఁ జూడుమం,
భగిమ మిపు డొప్పుచున్న! కుంభకాముని గొల్వఁగ మేలుకోఁగదే!

కాళిదాసుండు. ఓ ప్రాణేశ్వరీ! దేవీసాక్షాత్కారాదిశుభపరంపరలఁ గాలంబు గడచుట యెఱుంగ మైతిమి. ఇప్పుడు తెలవ యయ్యె! నేను కాళోపాసకుండనై యుండునప్పుడు గర్భానుష్ఠానంబు నేయక మానుకొన్నందునం బ్రాయశ్చిత్తంబు చేసికొని విశుద్ధిం బొరయవలసియున్నది. ఈనగరోపకంఠంబునం గలపుణ్యనదికిం జని యచట స్నానంబు సల్పి ప్రాయశ్చిత్తంబు చేసికొని సూర్యోపస్థానాదులు దీర్చి వైళంబ వచ్చెద. మద్విరహంబున నీవు ఖిన్నతం జెందకుము.

మదనసేన. కాళిదాసునిం గౌఁగిలించుకొని,,

చం. నిను విడఁబాసి యొక్క త్రుటి నీరజనాయకమార్గణాళికిన్,
మనమున నోర్వఁ జాల నిఁక మానవలోకసుధామయాంశు ని,
న్ననుఁ గొనకుంటి నేనిఁ ద్రుటికాలము కల్పశతంబు గాఁ దగున్,
ఘనశుభకీర్తి రమ్ము వెస కాల్యసుకృత్యము దీర్చి యానతోన్.

మఱియు నిప్పుడు,,

చం. నిను విడఁబాయఁ బోవఁ గడు నిర్భరమైన వియోగవేదనన్,
మనము మహాంధకారమున మగ్నతఁ జెందినరీతిఁ గాంచ ను,
త్తను విడ గ్రాఁగ సాగ నొకకష్టము దుర్భర మైన దిప్పుడే,
మును కొని కల్గఁ బోవు నని యున్నను దోఁచుచున్న దాత్మకున్.

అదియునుం గాక మన్మానసం బనిష్టాశంకి యై యుత్తలంపడియుండెను. కాన నీ వొంటి నేగకుము. శీఘ్రగమనంబునకుం గావలియుండు రక్షకభటవర్గంబును వెంటవెంటఁ దోడ్కొని పొమ్ము. వేగ రమ్ము. సాయంకాలం గరుణ యుంచి యందుబద్ధముగ్ధసరసిజ శోభామనోహరం బగు సీనగుమొగంబు వైళంబ వెండియుం గానిపింపుము.

కాళిదాసుఁడు. ప్రాణవల్లభా! నా కెప్పుడును దోడు రావలయు నన్నది లేదు. అయినను నీమనస్సమాధానంబుకొఱకు వారలం దోడుకొని పోయెదను. కాన మద్గతం బగుచింతచే నితాంతసమాకులస్వాంతవై యుండకుము. ఓహో! నీవంటి సుందరంగలదే!

మదనసేన. ప్రాణనాథ! ఒంటి యన నేల! వేగమ యరుగుము. ఇప్పుడె నాప్రియసఖులు గుణమాలినీధనమాలినులు రారే! అందుకుం జింతింపవలదు.

కాళిదాసుండు. ప్రాణవల్లభా యట్లయిన సరే! ఏఁ బోయి వచ్చెద.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

మదనసేన. కొన్ని యడుగులు వెనువెంటం జని. నైపలనికి దృష్టులు నిగుడించి,,

ఆ! ఏమి యిది! ఇప్పుడు మూఁడవయామంబు ప్రవృత్తం బగుచున్న దని తారకలం గాంచినం దెలిసె. వైతాళికులు వేకువ యయ్యె నని పల్కిరి. నాప్రాణనాథుని నన్ను నెడబాప నెవ్వఁడేని క్రూరుం డిట్టిదుష్కృతిం గావించెనో!

శంకాతంకంబులతో,,

వేకువ యయ్యె నేని దీపములకాంతి తగ్గదా! అట్లు గానంబడదే; దూరాలోచన సేయక యపతిం బంపితిని. మానసంబు కరవరపడుచున్నది. ఏమి సేతును! మానసంబున కేదియేని యొకయప్రియంబు గల్గంబోయెడునని తోఁచెడిని.

ఎదుటికి దృష్టుల నిగుడించి భయసంభ్రమంబులతో,,

నావిద్యాగురు వసుమతంబున గౌతముండు మఱియొక్కరునితో సంయుక్తుండై జనుదెంచుచున్నవాఁడు. కష్టా! ఇతండు నాపయిఁ బ్రేమం బుంచి తొలుత నిర్బంధంబు సేయం బూనినవాఁడు. ఇప్పుడు నే డేదేని యుపాయంబు సేయుటకే చనుదెంచుచున్నాఁడని తోఁచెడిని. కాదేని యిప్పు డిచ్చటి కేల చనుదెంచు. నే నిచ్చట నుండుట యుచితంబు గాదు. దవ్వులకుం జనియెద. భవనరక్షకభటులెవ్వరును లేరు. ఆర్యపుత్రునితోఁ జనిరి. ఆహా! యొక్కనిమిషంబులోనన దురతిక్రమ్యం బగునిట్టి యిడుము సంభవించినయది!

అని వెనుకంజ యిడుచుఁ ద్వరితతరంబుగఁ జనుచున్నది,,

యావనభటసహితుండై గౌతముఁడు ప్రవేశించె.

గౌతముఁడు. ఓమదనసేనా! పోకుము పోకుము. ఇంకఁ దప్పించుకొన నీకుం దరంబుగాదు. ఇది నిశీథసమయంబు. నీ వీకేళీగృహంబునం బ్రవేశించుటకు ముంద నిగూఢవృత్తి నే నీకేళీమందిరంబుం జొచ్చియుండి యిందు జరిగినవృత్తాంతంబు సూచుచు

నీనాయకుని నిన్ను విడనాడి నిన్నపహరింపం గడంగి దైత్యాలికులవలె నటించి నిన్నతి
మెయి నాతని వెలపటిచితిని. ఈపిశాచిని నాయొక్క గావలి దెచ్చుకొని యుంగరమహా
స్థలంబున నిలిపి నీపతి వలెం జనానన్న వంతగంబుం గన్గొనుకొని వచ్చినయాతనితోం
జేరుకొని నిన్నపహరింప నిదె సమకొదినాండ. నీ వింక బుజాభ్యాసముచం గడలి నన్ను
నేఁ బెండ్లాడనని తెచ్చియుంచినపదంబు లెక్క నాయింటికిఁ జనుదెంచితి వేని మేలగును.
అట్లు సేయవేని నిన్నీయావనమందు కరకలితఖడ్గధారాఖండిత గాత్రిం గావింపం బోయుదిని.

మదనసేన. భయశోకంబులతో, ఆత్మగతమున,,

కట్టా! నామానసంబునం దోఁచిన యర్థంబు సత్యంబయ్యె. ఈతఁడు పాత్యా
బయిన యిరువు వోడిమినయది. ఏమి సేయంగలదానను. ఇంద్రాదిదేవతలు దోసరిల్లి
చేని యితఁడు నన్నుం బట్టుకొనుట నిక్కము. అట్లు గాక యితనివచనం బనుష్ఠింపం
బూనినదానవలెం నటించి తిరిగి క్రోధ మెవ్వనిని యుం దప్పదరా!

అని చింతించుచుండె,,

గౌతముఁడు. ఓసి రాజపుత్రి! యింకం జింతిం గూరుటవలన నుపయోగంబు
లేదు. వచెలనుము వచెలనుము.

మదనసేన. శోకంబుతో,,

ఓయనాథరక్షకా! ఆశ్రితవాత్సల్యజలధీ! గజేంద్రవరదా! ద్రౌపదీమానపాల!
రుక్మిణీనాథ! నీకంటె నాకు దిక్కెవ్వరున్నారు! ఈదీనను గావ నీవు నాప్రక్కన
యున్నాఁడవని నమ్మియున్నదానను.

అని పలుకుచు వెడలుచున్నది.

గౌతముఁడు. ఓసుందరీతిలకమా! నాయభీష్టంబు నెఱవేర్చెద నంటివేని నిన్ను
నేన రక్షించెదను. ఇంతటివానికి గజేంద్రరక్షకునిం దలంప నేల! ఓసి కామినీమణీ! నీయ
ష్టంబుం దెల్పెదవేని యుండ నీతోఁ గేళివిహారం బనుభవించి నిన్ను వదలి చనియెదను.

మదనసేన. భయంపడుచు! ఆత్మగతమున,,

కట్టా! నా కిట్టియాపద నుండక చనుటయు యిప్పటికి మేలు!

అని త్వరితగతిం జనుచున్నది.

గౌతముఁడు. ఓకాంతామణీ! నేను తుదకొకమటి నీతో సుఖింపం గోరితిని.
నీ విపుడు నాకు సంతతము ప్రియంబు సేయం గడంగెదవు. నాకు నీవంటియభీష్టప్రద
రాలు గలదా! మంచిది పొమ్ము. రథం బారోహింపుము.

మదనసేన. అడుగులు తడఁబడ రథముగడవఁ ద్వరితగతిం బోవుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

గౌతముఁడు. వెనువెంటంజనుచు,,

ఓరీ యవన! నావచనంబున నీసుందరి రథారూఢ యయ్యె. ఏను నిచట రథం బారోహించెదను. నీ వతివేగంబున నగరం బెక్క రథ్యంబుల నడుపుము.

యవనభటుఁడు. ఓ బాపనయ్యా! అట్లె యొనర్చెద.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో,,

ఉ. అంబుజపాణి నాకును స్వహస్తగతం బయి పొల్చె నిప్పుడే,
బింబఫలాధరిం గొనుచు భీతిల కెయ్యెడ కైనఁ బోయి యీ,
యంబుదవేణిఁ గూడుచు సుఖాంబుధిఁ దేలుదు. మధ్యమార్గమం,
దం బరిపంథి యడ్డమయి తోఁచకయుండిన మేలె యయ్యెడిన్.
అని యిరువురతో నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

పంచమాంకము.

విద్యగుప్తుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

విద్యగుప్తుఁడు. ఔర! మదనసేనయం గలసౌందర్యంబు లోకంబున నుండుపుష్పాబోడుల కెవ్వారలకేని యుండ దని యనుకొనియెదను.

ఉ. అవనజాక్షి ముద్దుమొగ మక్షిపథంబునఁ దోఁచుటాదిగా,
భావిత మైనశీతకరపార్వణబింబము నింపు గాదు. నా,
భావము దానిచంచలతరాంచలలోచనము ల్గనంగ ని,
ద్భావధిఁ గాంచ దుత్పలనిసర్గవిలాసము లాత్మ మెచ్చఁగన్.

మఱియును.

ఉ. దానిబోము ల్గనుంగొనిన దర్పకచాప మదెంత కాను పో,
దానికురు ల్పయోదములతండముల న్నిరసింపఁ జాలు న,
ద్దానియొడల్ కఠోరశిఖితప్తసువర్ణమనోజ్ఞరేఖయే,
దానికి నీడుగారు సురతామరసాయతనేత్ర లిద్ధరన్.

అదియునుంగాక;

చం. రతి సౌందర్యవిలాససంపదల నారాజీవపత్రాక్షి భా,
రతి విద్యానిచయంబులందు సుమమారంభంబున న్జూడ శ్రీ,
సతి యైశ్వర్యకలావిశేషమున నాచంద్రాస్య తా నాశచీ,
సతి యా దానిని జూడకున్న నిఁక నాజన్మం బధన్యం బగున్.

ఇసీ! ఏమిది! ఏను దానితో విద్యావివాదంబున నోడినాఁడను. మఱియు నయ్యిందువదన పెరవానిం బెండ్లియయ్యె. ఏ నీవిధి నందరానిపండ్ల కఱ్ఱు సాచుచున్నాఁడ. ఇఁక నాకాకన్యారత్నము లభించుననుట ఎక్కడిమాట. కార్తాంతికుండగు విప్రుండు ధనలోభంబున నాకుం బ్రియవచనంబులు చెప్పి యానిశిథినియందు న న్నలయింపఁ జేసెడినో! దానియందుం గలయుత్కంఠార్తివిశేషంబునం జేసి యాబాపనయ్య చెప్పినవచనంబుల నమ్మి యాచిమ్మచీఁకటులం బడి కడు నలయుచుఁ గరగళితం బయిన

రతనంబు నన్వేషించుచాడ్పున వీధులవెంట వెదకుచున్నాఁడను. ఆకన్యకారత్నం బియ్యెడ దొరకునాయని మదికి నెవ్వెఱయుఁ బొడముక గున్నది. విధి యనుకూలం బగునేని యభిమతార్థంబు నన్యద్వీపమునుండి యైనను గొనితెచ్చి కరతలామలకంబుగఁ జేర్పకపోదు. ఇట్టులేకదా! తొలుత నీరాజపుత్రితో విద్యావివాహంబు సేయం గోరి యీయూరికిం జనుదెంచి పురబాహ్యోపవనంబున విడిసియుండి మదనసేనాసందర్శనంబున నిచ్చ వొడమి యున్నవాఁడ నగుటంజేసి యుత్కంఠితం బయినచిత్తంబునకు వించుక వినోదంబు గల్పించుకొనఁ నొంటరినై యీ యారామసీమం జెలువారుచారుతరతరునికరంబుల నిరీక్షించుచు నందుఁ గడుదవ్వులకుం జనినవాఁడ నంతలో నయ్యెడను యదృచ్ఛాసమాగత యయినయీరామణీయకనిధిదర్శనంబు నయనంబుల కలిమికి ఫలంబుగ సమకూరినయది. ఇమ్మహోత్సవంబు లభించినవిధంబున మఱియు నిట్టివి జన్మఫలంబులు సంప్రాప్యంబులు గలుగంబోలును. ప్రాయికంబుగఁ బ్రాహ్మణులపక్కులు కల్లలు గావు. ఎందఱో రాజకుమారులీరాజపుత్రికం గోరి వచ్చినవారలు దానితో వివాదంబున నోటువడి యవమానంబున గోర్చి తమపురంబులకుం జనిరి. ఎవ్విధినైన నీమదనసేనం దోడ్కొని గాని మదీయపురంబుఁద్రోవం బట్టం జన దని యీవిశేషవనిపట్టుపల నాకుం గలుగుటయుఁ దదనుగుణముగ నీనక్షత్రశాస్త్రివేది సెప్పుటయుం జూడ నభిమతార్థసిద్ధి గావచ్చు ననియుం దోఁచుచున్నది.

ససారథికంబగురథంబున నారూఢులై గౌతముఁడును మదనసేనయుం బ్రవేశించిరి.

గౌతముఁడు. ఓ ప్రాణవల్లభా! ఏల నీవీయుదరదంబున శోకపంక సంకుచితాంగివై నిలువంబడి యుండెదవు? వేడ్కమెయి నాయంకతలంబునం గూరుచుండుము.

చం. సరసిజపాణి నీబిగువుఁజన్నుల నన్నను రాగపూరభా,
సురగతిఁ జేర్చి పైకొనవె సుందరి నీనును మోవిపానకం,
బరుదుగఁ గ్రోలకున్న నిఁక నంగము నిల్వదు మన్మథాగ్నిని,
ర్భరతరకీలల న్దగిలి భస్మముగాఁగల దాదరింపుమా.
మదనసేన. శోకంబుతో,,

గురువరా! ఈబుద్ధి మీ కుండం జనదు. ఏను మీకు సుతాసమానను. శిష్యను. మఱియు మీయింట దాస్యంబు సేయంగలకింకరిని. అట్టికార్యంబుల నిరోగించి నన్నుం బావనతరపదవీపరిచ్యుతం గాకయుండునట్లు సేయుఁడు. ఇట్టి తుచ్ఛసుఖంబులు మీసాలపైతేనియ లని మీర లెఱుంగరా! దయయుంచి నన్ను విడిచిపుచ్చుఁడు.

వీర్యగుప్తుఁడు. చెవియొగ్గి విని,,

ఆ! ఈసిరిఘనము నుంబున నెవ్వఁడో తనకుం గూర్చునిదాని నొకదాన నపహ-
రించి, దానిం బలాత్కరించుచుం గూడి దలంచి తన కాళ్ళం బడుటయు నెప్ప నాభాల
సేయునది లేక శోకభాగోద్వేలలీలాయత్తంబుగం బ్రతిమాలించుచున్నది. ఇది
కన్యకాంతఃపుర ప్రవసనీయం జెలువాని నా సౌటవిధ్యనుందు వీరలు మాటలాడెదరు.
వీరలెవరో! అనియుండెను.

స్త్రీప్రతినభినయించి,,

ఎవ్వరో యాన సేల! గౌతముం డింక నిన్ను నావిద్యాగురు పతెందు మదనసేన
యాందనురక్తుండని కందు. వీరలవచనసందర్భంబు గౌతమమదనసేన లని యూహింపఁబడు
చున్నది. మదనసేనయు యౌవ్వనిని నాతిసంబు వండె. బాగుగ నాలకించి సేయుంగల
కార్యంబునకుం గడంగెదను.

అని గౌతమాదుల సభిముఖంబుగ నడుచుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓసుందరీతిలకమా! ఈమాట లెల్ల మానుము.

కం. ఓమదనసేన వినుమా। రామామణి నీవు నాకరక్ష వయితివో,
భామిని బహుకాలముగా। నే మది తపాతపా పడెంగ నీ కొఱుఁగవోకో.

విద్యాసుప్రుఁడు. సంతసంబుతో,,

ఏఁ జింతించినయర్థంబు నిర్ధారితం బయ్యె. వీఁడు గౌతముఁడె! మదనసేన నప-
హరించుకొనిపోవుట నిక్కంబు. వీనిం బట్టి బంధించి ఈనారీరత్నంబుం గొందును.

నిరూపించిచూచి,,

ఇది ఏతదధిష్ఠితం బగునరదంబు నాసమీపసమాగతం బయినయది. కొద్దం బుష్పిత
ల్లీన సిం దినుప్పరను గార్యహాని యగును. కానఁ గోలాహలంబు గలుగనీకయ తొలుత
సారథి నదిమి గౌతమునిం బట్టి బంధింపవలయు. గౌతముండును సారథియుఁ దమలో
రంజై యున్నారు. వీరల కెఱుకపడక రథం బెక్కిన నాయుద్దిష్టకార్యంబు సాధించు
కొనట గనెరను.

అని నాట్యంబున రథం బెక్కి గదచే సారథి నడచుచున్నాఁడు,,

యువకుఁడు. అయ్యయ్యో చచ్చితినిగదా! ఏ భూమిపయిం బడుచున్నాఁడ.

అని వగ్గంబులు వదలి. ప్రహారవేదన నభినయించుచుఁ గరచరణవిక్షేపములతో
నిష్క్రాంతుఁడయ్యె.

మదనసేన. సంతసంబుతో,,

నా వేఁడుకొనిన దీనాలాపంబు లాలకించి యీ పాంచాలీమానరక్షకుండు వీరిం నిరసింప నేతెంచెనో.

సకరుణముగ,,

ఓదయానిధీ! యీ బ్రహ్మబంధువును బ్రాణంబులు దీయకుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఓకనకాంగీ! నీ కింతవిప్రియంబు గావించినవాఁ డయ్యును వీనిం జంపవల దంటివి. నీదయారసంబునకు మెచ్చుకొంటిని. నీకొకవరంబీఁ దలంచినాఁడ. ఇట్టిసుగుణ సంపత్తిగలనీయందు నీదుర్భగుం డిట్లు కట్టిఁడియై ప్రవర్తించెం గాన వీనిం బట్టి శిక్షించెదను.

అని కుప్పించి గౌతమునిసిగం బట్టి ధనుర్గుణంబుచేఁ జెడ రెక్కలు విఱిచికట్టి,,

ఓగౌతమా! పూర్వము నే నీరాజకన్యకతో విద్యావివాదంబు సేయం గడంగి నప్పుడు నికృతిమెయి నన్నవమానించి నాకుం బాణిగృహీత గావలసినదీనిం దప్పించి తివిగదా! ఇప్పు డేమి సేయంగలవో చూచెద. ఇది వాగ్వివాదంబు గాదు. వీర్య సారవివాదంబు. నీ విందుం జేయఁగలపని యేమి? ఇంక నిన్ను వధింపవలయు నన్నది భావ్యం బయ్యును బ్రాహ్మణుండ వని యీవనజాక్షి కనికరించి యిట్లు గావింపకు మని ప్రార్థించియుంకు కతంబున నా దారుణవ్యవసాయంబువలన నివృత్తుండ నైతి. ఇదె నిన్ను బంధించితి. ఇఁక నీకు విమోక్షణం బెప్పటికో!

అనిగుద్దులుముచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! ఏఁజేసిననికృతికిం జేసేత ఫలం బబ్బినయది. అట్టి కాళిదాసానుగ్రహ పాత్రుని కళత్రంబును దొంగిలి తెచ్చుట యూరక పోవునే! వీనికి నే నేమియుఁ బ్రతివచనం బొసంగఁజాల.

అనియూరకున్నాఁడు,,

వీర్యగుప్తుఁడు. మదనసేనం గాంచి,,

ఉ. చంచలనేత్రి నీవికచసారసపత్రవిశాలలోలనే,
త్రాంచలలీలఁ గాంచ మది నాస జనించినవాఁడ నుగ్మలీ,
కుంచితనీలముగ్ధశుభ కుంతలసంతతిసుందరంబుగా,
నంచితరీతిఁ గాంచు భవదాస్యసరోరుహ మెత్తి యీసతోఁగా.

మదనసేన. సాతంకంబుగ, ఆత్మగతమున,,

వీఁడు నన్ను రక్షింపం జనుదెంచెనని యనుకొన్నందుకుఁ గ్రోసి కేలుం గూడని శత్రు వయ్యె. గౌతముఁడు బ్రాహ్మణుఁడు గాన మదీయధనుర్విద్యానుకూలతాదిగుణంబులకు భయంపడుచునతిక్రమింపం జాలక యుండినవాఁడు. ఇతండు నాకు భయంపడు వాఁడు గాఁడు. ఏమిసేయుదు.

ఆశ్వాసంబుతో,,

నామనస్సునకొకసమాధానంబు గలదు ; వీఁడు స్వపుత్రుఁడుండు గాన నల్ప బుద్ధిగను మత్పితంపుంబనులకు బోఁడు. గాంధర్వ ప్రసన్నుఁడు. ఎవ్విధి నైన నితనివలనఁ దప్పించుకొనవచ్చునని కోఁచెడిని ఇప్పటికి సమయోచితముగ బొంకితి ననితఁడు నన్నుఁ దాఁకకుండంజేసికొనియెద. మానభంగంబు గాఁబోవుకాలంబున దానం దప్పించుకొనుటకు బొంకులాడుట దోషంబు గాదని ప్రామాణికవచనంబు గలదు. మఱియు నితఁడు నావచనంబులు వినకపోఁడు. ఎట్లనిన !

కం. వనజాతులయం దాసలు। గనినట్టియు దాగకుండను లగుచుగ లా,
వనజాతులవచనంబుల। గుసు జవదాఁటరు తదీయగుణ ప్రియులై.

మఱియు,,

కం. రసభావజ్ఞులు మదిలో। ససదృశ మగుప్రీతి యున్న సంగనలమనః,
ప్రసవంబులు గౌరవగతు। లోఁబడగ తహతహలగూర యత్నించితురై.

ప్రకాశముగ,,

ఓవీర్యధుర్య! నన్నుం జౌర్యమున నపహరించి తోడ్కొనిపోవుచున్నయావి ప్రునిశిక్షించితివి. ఇఁక నేను నీధనము గాని యితరునిసొత్తు గాను. నాతిసిగ్గు వెల్లువఁ బోనసుభయంబుం గూడ నావశ్యకంబు లేదు మాని. ఈ త్రిభువనంశసంజాతు లగుభూనాథులు తాము చెప్పినమాట మరల్పరు. కాన నిప్పుడు నాయందు సంతసించి కోరిన వరం బొసంగెద నన్నవచనంబు యథార్థంబు గా నాకేఁడిన మార్గం బంగీకరింపుఁడు. అది యొద్ది యంటిరేని. తదవులంబట్టి యే నొక్కవ్రతంబు సేయం బూనుకొనియున్నదానను. అది యొకవత్సరమునకు సమాప్తిం జెందు. అంతదనుక నాయందు మీర లుద్విగులూరం జనదు. ఇదినాకు మీరు కరుణించి యీఁదగువరంబు. ఇది యొసంగిన ప్రతిసమాప్త్యనంతరము భవదభీష్టార్థంబు సెలవిచ్చుకొనంజను.

వీర్యగుప్తుఁడు. సంతసంబుతో,,

ఓ సుందరీవతంసమా! అట్లయగుంగాక. రాజకన్యకం దోడ్తెచ్చినాఁడ ననుయశంబ నారుఁ జాలును.

కం. ఇంటికిని లక్ష్మియై నా। కంటికి దా నమృతవర్తికయుఁ బోలెను పై,
న్నింట ముదంబునఁ దేలఁ గ। గంటికి ఫల మనుచు, నిమ్ము గనుఁగొనుచుంగన్,

ఓసుందరీ ! ఏను మదీయం బగు కరూశదేశమునకు రథముఁదోలుచున్నాఁడను.

అని యరదముఁ దోలుకొనుచు నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం

పంచమాంకముసమాప్తము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

షష్ఠాంకము.

గుణమాలినియు ధనమాలినియు సంభ్రమంబులోఁ బ్రవేశించిరి.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ధనమాలిని! ఏమీ యాపదింత! మనభర్తృదారిక యగుమదనసేనగృహంబున నిశీథసమయంబునందు వైతాళికులు నిద్రమేల్కొలుపు నట్టున్నది. గాఢనిద్రాభియోగహతమతులై యుంచుగ మేల్కొంచి యావైతాళికులు తటి యుండగక యిట్లు గావించిరి గాఁబోలు? పూర్వదినంబునం బరిణయకార్యవ్యాపృతులై యుండుటంజేసి యిట్లు జరిగియుండవచ్చును. ఎట్లయినను మనము వైళంబ రాజపుత్రికడకుం జనవలసినవారము గాదే! భర్తృదారిక యస్మదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించుచుండు. మనకును గతయామినియందు నిదురలేమింజేసి పవలయ్యు నిశీథ మని తోఁచుచున్నదియో! ఎందుకుఁగాని వైళంబ చనవలయు.

అని త్వరితతరంబుగఁ జనుచున్నారు.

ధనమాలిని. శ్రమం బభినయించుచు,,

ప్రియసఖి! గుణమాలినీ! మన మెంతవడి వెత్తిన నుద్యానమునందలిభర్తృదారికయుండుకేళీగృహపుమార్గంబు ముగియకున్నది. మనము భర్తృదారికను బాసి యుంటికిం జనినకార్యం బుచితంబు గాదు. ఇప్పుడె యుంటం దలవాల్చితిమి. అప్పుడె లేచి పరుగెత్తవలసివచ్చె.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! యిట్లు వచ్చునని యెవ్వతెకుఁ దెలియునే!

ముందునకు దృష్టులు నిగుడించి, భయంపడుచు నిలిచి,,

ఓసి! అదె కనుంగొనుము. యమభటుండువోలె నతిభయంకరాకారుం డెవ్వఁడో మరణవేదనకుం బాల్పడి యూర్పులు విడుచుచుఁ గాలుసేతుల నిలకుం దాఁచుచుం బొరలుచున్నాఁడు. సమీపమునకుం జన భయం బగుచున్నది. ఈసంకటరథ్యయందుఁ బోయినంగాని వైళంబ భర్తృదారికకేళీగృహంబునకుం జేరలేము. ఏమిసేయనగును?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! భయంపడినం దీఱునా! భర్తృదారిక మనరాక కెంత తహతహపడుచుండునో! ఏమైనను గానిమ్ము. పోదము రమ్ము! భర్తృదారికకేళీగృహంబుం బాసిపోవుటంజేసి మన మపరాధ్ధల మయియున్నారము. అయ్యెడ నేదేని యొకయప్రియంబు జరిగిన మనకు మాట రాదకే!

గుణమాలిని. ఓసి ! నీ వేమిచెప్పినను నామనంబునకు స్థైర్యంబు గల్గదు.

అని మెల్లన నడుగులిడుచు ముందు రోడలువంచి నిరూపించి చూచి.

ఓసి ! వీఁడు మనభర్తృదారికయం గుఱ్ఱంబెక్కించుకొని యుండుగౌతమునిసహోదరుండు గిరిసారుం డనుయువవీరుండు. గవాక్షప్రదీపశిఖాప్రకాశంబువలన బాగుగఁ దెలియంబడియెడిని. వీనిం గాంచి యీనగరంబునం గలకాంచనాంగు లెల్ల భయంపడుచుండిరి. వీఁడునచ్చుట సంతోషావహం బయ్యె వీఁ డిప్పుడుఁ గఠోరప్రవాహంబున నిలకుం ద్రెళ్లి యుండుటంబట్టి గౌతముఁడు నిర్భీతుఁడయి భర్తృదారిక సహితంబుఁ గావించి మధ్యమార్గంబునఁ దనచేస్తకానిం గోలుపోయి సంకటపడి యున్నవాఁ డను నర్థంబు దోఁచుచున్నది. దీన మనభర్తృదారిక కేదిరాయిడుమ సంప్రాప్తం బయ్యె ననుట నిర్ధారితం బయ్యె. వైళంబ పోయి ప్రియసఖిం జూతము రమ్ము.

అని త్వరితతరంబుగఁ బరిక్రమించుచున్నారు.

గుణమాలిని. పురోభాగంబునకు దృష్టులు వఱపి. నివ్వెఱపడుచు. త్వరతో,,

ఓసీ చూడవే ! మనతలంచుస్థంబు విస్మృతంబు లగునుద్యానద్వారకవాటంబుల చేత నిర్ధారితం బగుచున్నది.

ధనమాలిని. ఓసి యంతియు గాదు. కేళీమందిరరక్షకభటు లెవ్వరును గనంబడరు. దానికవాటంబులును దెఱవంబడియున్నవి. మఱియు నీమందిరంబు విజనం బయిన విధంబునం దోఁచెడిని. ఏమే ! యీకష్టము !

ఉరంబున మోఁదుకొనుచు.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! నీనుడువుపల్కులు వినినంతన నాయంగంబులు విశ్లథంబు లయినయట్లు కార్యాత్మకంబు లైప్రసరింపకున్నవి. ఏమిసేయంగలానే !

ధనమాలిని. ఎట్లున్నను బోయి చూడవలయుఁగదా! ఇంటం బ్రవేశించిచూతము రా! ఇరువురును మందిరాభ్యంతరంబుం బ్రవేశించుచున్నారు.

గుణమాలిని. కలయనవలోకించి,,

అయ్యయో ! మనభర్తృదారిక గనంబడదే ! కట్టా ! మదనసేనయు; సర్వవిద్యావిశారదయు; శారదాదేవీసమానయు; సకలైశ్వర్యసంపన్నురాలికి; మనప్రియసఖి కిట్టిగతి యాపట్టెను?

ఆకాశము లక్ష్యముచేసి,,

ఓప్రియసఖీ భర్తృదారికా! ఓప్రియసఖీ మదనసేనా! ఓప్రియసఖీ యభినవ మానవలోకశారదా! ఆ! ఎంతపిలిచినను బలుకవేమె?

సశోకముగ,,

ఓసీ! నే నిం కేమి సేయంగలనే! హా ప్రియసఖీ! నిన్నే గతినుండు గాతియం బెట్టెనో! ఏక్రూరకర్మునిచేతం జిక్కుకొంటివో! అక్కటా! నీ వేగతి పట్టితివో! అహా నీవే యిడుమలు పడియెదవో! ఎవ్విధంబునం జిక్కి తెదవో! ఏరీతి నోర్చుకొందువో! ఎవ్వరి నెవ్వరింజేరెదవో! ఏమని విలపించెదవో! ప్రియసఖీ! నీ వెట్టిక్రూరదశావిశేషం బనుభవించెదవో! ప్రియసఖీ! భర్తృదారికా! ఏము నీకుం గష్టము సంప్రాప్తమగుకాల మునను నిక్కపుప్రాణల పైని యిడ బాసిపోతిమిగదే! ఓముగుదా! మమ్ముం బ్రియసఖు లనినమ్మి యుంటివే! ఏము కఠినాత్ముల మై యిట్టిసమయంబున నేకపోతిమిగదే! నీతండ్రి నిన్నొకదినమున నైనం జూడక యుండలేఁడే! ఎల్లియుదయంబున నెవ్వరి మొగంబుం గాంచం బోను. దేవి మమ్ముం గాంచి మదనసేనసుఖం బడిగెనేని యే మని నుడువంగలవార మే! ప్రియసఖీ! ప్రియసఖి జగం బంతయు జీర్ణారణ్యం బయ్యెనే! ప్రియసఖీ! నిన్నిట్టు లచింతితోపనత మయిన యిడుమకుం బాలుచేసి యీగుణమాలిని భూమియందుం దిఁక జీవింపవలయునా! ఓదైవమా! కుటిల! యీతపస్వినికి మూఢునిం బతిఁగాఁజేసిన కో అంత యిట్లుండ నిప్పుడు మొదటికే మోసము దెచ్చితివి. హా! యీ కాళరాత్రి నాకు వేగంబోదుసుమా! వేఁగినదిపో! నే నెవ్వరిమొగం బెట్లు గాంతు. ఓగుణమాలినీ! నీకు భర్తృదారిక ప్రాణనిర్విశేష యనియందురే! ఈమాట కల్లయయ్యెఁగదా! నీవు వాసి పోయినను బ్రాణంబులు పోకున్నయవి.

ప్రియసఖి! మదనసేనా!

హా! యింకేలనే గుణమాలిని బ్రతుకవలె! హా! నీనాయకునిగతి యిట్లయ్యెనోగదే!

అని మూర్ఛపోయి యిలపయిం బడియె

భటుండు ప్రవేశించి,,

ఓసి గుణమాలిని! మనభర్తృదారిక యగుమదనసేనదయితుండైనకళాచంద్రుండు తనప్రాణదయితకుం జెప్పు మని నా కాజ్ఞాపించి పంపినయర్థంబు విని యది రాజపుత్రికకుం జెప్పుము.

ఉ. ముద్దులగుమ్మ నిన్నుఁ గడు మోహముచే విడఁబాయలేక నేఁ,
దద్దయుఁ గుందుచున్నదికిఁ దక్షిణ వచ్చితిఁ దీర్థమాడ నీ,
ప్రొద్దును దీక్షమై యెసఁగ బొల్తిగో వెండియుఁ బత్తు నన్నవో,
కొద్దిగ లేయి యుండు నని కోమలి నిల్చితిఁ దాన మాడఁగన్.

కం. మానిని నే లే ననుచున్,
మానసమున ముదముఁ దక్కి మనికితము పడం,
బూనుకొనఁ బోకుమీ యను,
మానింపను వేగ వచ్చి మన్నింతుఁ జెలీ. అని.

ధనమాలిని. సఖి ! సఖి ! యీరటం బెంగుము మనమదనసేనకు భర్త యయినవాఁడు కళాచంద్రుడఁట. అతఁడు నదీస్నానార్థంబు సని ప్రొద్దు గల దని యుద్యోడన తడసి యుండుకుం దనప్రాణదయిత యూత్తలంపడకుండఁ బ్రణయసందేశంబుం బంపి యున్నవాఁడు. దీనివలనం గళాచంద్రుండు మాధవేషమున వచ్చి తనరూపంబు బయల్పఱచి వైతాళికులవచనంబుల మోసపోయి తనప్రాణవల్లభ యింట నున్న దని యీసందేశ మంపినయర్థంబు సుస్పష్టం బయ్యె. అట్టికళాచంద్రునిం బతిఁ గాఁ బడసి యాసుకుమారాకారునితో సౌఖ్యంబుఁ గూరుటకు లేక యీరాజపుత్రిక యెంత దీనదశం జెందిన యది. కట్టా ! యీతపస్విని కెట్టిచెట్ట యుట్టిపడెనే !

గుణమాలిని. ఆశ్వాసంబుఁగల్పించుకొని.

సఖి! మనప్రియసఖికిం గళాచంద్రుండు బతి యయ్యె నన్నది విన్న నిత్తఱి దరిలేని దుఃఖసాగరంబున మానసంబు మునుంగకున్న ! ఆకళాచంద్రుండు కడుసమర్థుం డనియుఁ గరూశదేశాధీశునిమంత్రికుమారుం డనియు విందుము. మనము వైళంబ చని మదనసేన యిర్యోదం గానంబడనివృత్తాంతంబు నతనికి నివేదింతము.

అని ధనమాలినితో లేచి. భటునింజూచి,,

ఆర్య ! కళాచంద్రుం డుండుచోటికి మమ్ముం గ్రక్కునఁ దోడ్కొని పొమ్ము. రాజకన్యకావృత్తాంతం బతని కెఱింగింపవలయు.

భటుఁడు. ఓసి గుణమాలినీ ధనమాలినులార ! రండు పోద మతని కడకు !

అనివారలం దోడ్కొని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

ప్రవేశకము.

కళాచంద్రుండు ప్రవేశించి. శోకంబుతో,

ఉ. మానవతీమణిం దలఁచి మానస ముత్కటదుఃఖసాగరా,
న్మానవిమూర్ఛపూరమున నోలి మునుంగుచునున్న దక్కటా,
యానలినాయతాక్షి కుటిలాలకలాలితముందహాసలు,
త్క్మనవకాంత మామొగము మేలిమితో నిఁకఁ జూడఁ గల్గునే !

ఇది యింక నీమందభాగ్యుని కందరానిదియు యనితలంచెదను. నియతముగ నియతి యీకళాచంద్రునిం గష్టములఁ బెట్టం బూనుకొని యున్నాఁడు.

ఉ. కోరుచునుంటి నేఁ దొలుతఁ గోమలగాత్రను పెండ్లియాటకుం,
గూరిచి నామనోరథము గూఢముగా విధి యిప్డు దెస్తుఁడై,
ఘోరవియోగతాప భర గుంఫిత వేదన పాలుచేసె. న,
న్నారహి నేయ నీనియతి శేమి యొనర్చితినో విరోధముల్.

హా ! దైవంబు తనదుంగలకష్టదాసనై పుణ్యంబు నాయందుం గాన్పించినవాఁడు.

ఉ. ఆనవమోహనాంగిఁ గనినంతన గౌఁగిటఁ జేర్ప లేకనే,
మానినిమాధభావమున క్రమ్మడియుంటి నొకింతకాల మా,
మానిని నాదు మాధిదశ మానిచి యేలోకఁ బూనినంతలో,
చానను నన్నుఁ బాసె విధి సహ్యమె యేరికి నైన నీవ్యథల్.

ఇఁక నీకళాచంద్రుని లోకయాత్ర యెవ్విధిఁ జరుగఁ బోవునో !

ఉ. కంటికి నిద్ర రాదు నృపకన్యకఁ బాసిననాటినుండి నా,
యింటికిఁ బోవఁగా హృదయ మెల్లవిధంబుల సమ్మతింపదు,
త్కుంటకతత్వముం గనుచుఁ గాయము దాపముఁ దాళలేదు న,
న్నంటరిఁ జేసెనే విధి పయోరుహలోచనఁ బాపి క్రేళ్ళిడన్.

ఇంక నీకళాచంద్రుండు భూతలంబునను భారభూతుండు గాని మానితజీవుండు గాఁడు.

ఉ. పాపపునాథునం బిఱుకు ప్రాప్తఫలంబును గోలుపోయి నం,
తాపపరీతమై తనువు దగ్ధతఁ గాంచుచు నున్న దింతియుఁ,
జేపడుజాడ లెవ్వియును జిత్తమున స్ఫురియింప వేమొకో,

ఆశ్వాసంబుఁజేసికొని,,

శ్రీపతిసద్దయామహిమచేత శుభంబులె కల్గు నన్నియున్.

మదనసేనప్రియసఖులు గుణమాలినియుం ధనమాలినియుం నాకడకుం జనుదెంచి రాజకన్యక గానంబడ దని నాకుందెలిపిన దాదిగ.

కం. పాతాళగుహను బడిన । ట్లాతత గాఢాంధతమస మలమినరీతిన్,
భూతోపహతము మాడ్కిన్ । చేతోగతి ప్రుక్కఁ గరము చింతానలమై.

ఏనును నేయుంగలకార్యంబు దోఁచక మదనసేన జననీజనకులం జూడ నొల్లక నా తలిదండ్రులకడకుం బోనిచ్ఛగింపక యాచ్ఛపలాక్షిమణిని దలఁచుచు నానాదేశంబులు దిరిగి ధారానగరంబుఁ జేరితిని. ఈనగరాధిపతి భోజుండు కవులందుల కవ్వారిగ ధనంబు లొసఁగుచున్నవాఁడు. ఇతనిసభాస్థలంబునకుం జేరితి నేని సర్వకాలము కవులతో విద్యావినోదంబునం గాలయాపనము సేయుచుండవచ్చు. ఇట్లయినం బ్రియావిరహవిక్లబం బగుమానసంబునకు వ్యాపారాంతరప్రవణతాబలంబునం గొంత యాప్యాయత గల్గంబోలు.

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి. ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఔరా ! యీయెదుటం బొడసూపు బాలికావతంసంబు పురహరనయనాగ్నిదగ్ధుండగుమన్మథునికిం గల్పించినసంజీవనౌషధివిశేషసహాంకురంబునాఁ దోఁచుచున్నయది. ఔరా యీసుందరవదనయందం బేమందును ?

చం. నును పవడంపు దీవియయనుంగునిగారపుఁగావిమోవి,
కుందనపుఁజోకాటపుంగొమరు లిక్కులకాలు మెఱుంగుమేను లో,
ఘనవనీలనీరజనిభం బగువాల్గనుదోయి యొప్పనీ,
యనుపమరూప బాలిక భవాంబుధి యిందిర నాఁగఁ బొల్చెడిన్.

ఈనితంబవతీకులాభరణంబుం గాంచినంతన నిది నాకన్నుల కమృతవర్తికయుం బోలె నతులానందంబు సమకూరుచుచున్నది.

మఱియును.

ఉ. చానను బాసి దుఃఖభరసాగరమందు మునుంగుచుండునా,
మానస మీసుమాస్త్రునసమానజయేందిర బాలికామణిన్,
జానుపడంగ నాత్మకథను సంతరణం బనిరొంచి మించి యీ,
మానవతీలలామపయి మక్కువఁ జొక్కుచునున్న దెంతయున్.

ఈకాంచనాంగి తనయీడు బాలికామణులం గూడి తాళపత్రాలతోఁ జేసినగల హస్తమునఁ జనుచుండుటం గాంచిన [illegible] శాలకరుగుట సువ్యక్తం బయ్యెడిని. ఈచిత్రము [illegible] యుండుటయు మంచి నరాగవిశేషంబుం బురికొల్పుచున్నయది.

కం. ఈలలన తాళపత్రము । లీలం ధరియించి రాఁగఁ జేవఁగి బాగుం,
లీలఁ దనమగని దనమం దాలిచి చనుదెంచురతివిధానం దోఁచెన్.

స్మృతినభినయించి,,

కొన్నిదినంబులకు ముందు పాఠశాలయందు [illegible] బహుధనవిశ్వేశ్వరరావుగారి నమస్కారంబునకుం జనుచున్నవారి [illegible] బాలికాగణ్యంబిది యా బాలికాలు! అప్పుడేమ [illegible] చుచున్నవాఁడే నగుటంజేసియు నాగనకాంగి [illegible] కొనుటంజేసియు బాగుగ నిరూపింపనయితి గానయుండెఁ. ఈలాగు [illegible] నాకు సమ్ముఖమునఁ జేసితేఁచుచున్నయది. బాల్యంబున నుండుటంజేసి యంతగ లజ్జాగతి యుండనిది గాన నవంతచిత్తమనస్కయయి నావచనంబులకుం బ్రతివచనంబులొసంగుచు. పలుమారికా జనోచితంబు గానిచేష్టాచేష్టలనంబు సేయుచుతంబున నిది [illegible] యుండెం బోలు, దీనితోఁ బలుకించి దీనిసరసవచనామృతంబుం గ్రోలి విరహాదవదహనాతప్తంబైయుం [illegible] గొనించుక తనివిఁ గల్పించుకొనియెదంగాక.

అని యుపసర్పించుచున్నాఁడు,,

వేశ్యాకన్యకయు సఖులును బ్రవేశించిరి.

సఖులు [illegible] యిదె మాటో! [illegible] యుండెడు మూర్తిం దాలిచినమన్మథుండో యనఁ బోలుచువాఁడు [illegible] నిన్నుం గాంచుచు [illegible] నిల్చుకొనుచు మందహాససుందరం బయినవదనారవిందంబుతో నీచెంగటి కేగుదెంచుచున్నవాఁడు. ఇతని [illegible] జూడుము. మనయం గరము [illegible] నిలువంబడి యామహాభాగుని వచనంబులు [illegible] పోవుదము. ఇతండు కొన్నిదినంబులకు ముందు నీబాల్యక్రీడావిశేషంబుం గాంచి కరపుగా వర్ణించియుండు సరసకవితా విశేషవిభూషితుండు. ఇట్టి మహానీయులయనుగ్రహంబునకుం బాత్రంబవయితి వేని శ్రేయంబులెల్ల సమకూరు.

వేశ్యకన్యక గాలిబాలుని గాంచి విస్మయమంద [illegible] నిలుచుండె.

కాళిదాసుఁడు. కాంచనమాలకు దగ్గఱి,,

* శ్లో. కా త్వం బాలే,,

వేశ్యాకన్య. వినయంబుతో,,

† శ్లో. కాంచనమాలా!

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర! యిది దీనికిందగిన పేరు. దీని నిరవద్యం బగు సౌందర్యంబునకు శోభావహంబుగ విద్యయు నుండుట బంగారమున కామోదం బుండుటయు.

ప్రకాశముగ,,

‡ శ్లో. కస్యాః పుత్రీ!

కాంచనమాల. ప్రణయంబుతో,,

§ శ్లో. కంచుకవత్యాః,,

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

కంచుకవతి భోజభూపతి రాణి యగు లీలాదేవికిం బ్రధానసైరంధ్రిపదంబున నుండునది యనియు ననమానరూపగుణగణోపేత యనియు విని యున్నాఁడ. దీనివిన యవివేకాదులు దానియాత్మజాత యనుటకుం దార్కాణ యయియున్నది.

ప్రకాశముగ,,

¶ శ్లో. కిం తే హస్తే,,

కాంచనమాల ముఖవికాసంబుతో,,

$ శ్లో. తాళీపత్రం,,

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర! దీనిప్రత్యుక్తిమాధుర్యంబు కర మభినందనీయంబై యొప్పుచున్నది.

ప్రకాశముగ,,

---

* టీ. బాలే = ఓపడుచా! త్వం = నీవు, కా = ఎవ్వతెవు?

† టీ. కాంచనమాలా = కాంచనమాలయను దానను.

‡ టీ. కస్యాః = ఎవ్వతెకు, పుత్రీ = కూఁతురవు.

§ టీ. కంచుకవత్యాః = కంచుకవతియను దానికూఁతురను.

¶ టీ. తే = నీయొక్క, హస్తే = చేతి యందుండునది, కిం = ఏమి?

$ టీ. తాళీపత్రం = నాచేతనుండునది తాటాకు.

* శ్లో. కా వా రే ఖా.

కాంచనమాల సందహాసంబుతో,,

† శ్లో. కా ఖా గా ఘా.

కాళిదాసుండు, శ్లాఘించుచు,,

ఔరా! అతికష్టమునీయం బగునీ బాలభావంబె యిట్లు గిలోభనీయం బై యుండ దీని యభినవతారుణ్యవిలాసం బింతకంటె నెంతో మనోహరంబై యుండదా!

ఉ. బంగరుతీవయందు నవపల్లవ ముగ్ధసమాట చిత్రమా,
సంగతగోచి [illegible] సౌరసుధారస [illegible] టబ్బురం,
బుం గలిగింపనున్న [illegible] మహోన్నతి,
నిం గలుగంగఁ బోవుఫలనిర్వృతి యెట్టిదొ తోఁచ దాత్మకున్.

అని కాంచనమాలం గాంచి నవ్వుచు,,

ఓయుంకులాడీ! యిప్పు డేమి.

చం. కులుకుంగు స్తనకుట్మలబ్బుచన్నుఁగవతోఁ గ్రొమ్మిన్ముంచు మైబెడఁగతో,
నలఘుశ్రోణిభరాలసం బగుకరంబందంపుయానంబుతో,
లలితోదారవిలాసలాలసకళాలావణ్యవైచిత్రితో,
విలసన్మాత్మపయోవిలాస నగుచుఁ జెన్నొందగం జేయుమీ!

కాంచనమాల. స్మితముఁ గావించుచు. ఆత్మగతమున,,

---

* టీ. రేఖా=గీత, కా వా=ఏమి? ఈగీతయేమియని ప్రశ్న.

† టీ. కా ఖా గా ఘా:=కాఖాగాఘాలు.

ఈకాంచనమాల [illegible] లగుహావాంగన్యాలును ఎటువుమీటులే [illegible] గాంచి [illegible] పూర్వకాలికం [illegible] నిర్ణయింపవలసియున్నది. అప్పటికి కాఖాగాఘాలు పఠించుచుండుట [illegible] దగినదిగా ననవచ్చు. మఱియుంగవి యడిగినశ్లోకసమస్యలను శ్లోకరూపముగా నుత్తర మొసంగుటంజేసి విద్యాకవిత్వవిచక్షణ యనియుం దెలియుచున్నది. కాన నిచట కా ఖా గా ఘా అని విశేషాకారముతోఁ బల్కినంగుఱు [illegible] సామాన్యతాప్రతీతియే [illegible] సామాన్యమను విశేషముచేత బల్కుట [illegible] యున్నది. [illegible] పుండారుఁడు అనుచోట వృక్షవిశేషమును జెప్పుటకు సామాన్యమగుకల్పవృక్షమని తాత్పర్యము గదా!

ఈసుందరాకారునిసఖులనలన నానినంబు లగ్నమగుచుత్తం బగుచున్నది.

ఈతనిసొగసు నందె నోప. చెలిని సౌందర్యమునను గిరిగదా.

అని సఖులమాటలనుచుం జనుట నెళ్ళినంబునను నిపాత్రంత గాద్యా.

సఖులు. ఒండొరులతో,,

ఏమే యీచిత్రము? ఈకవిచంద్రుండు మనసఖి నభినవయౌవనారంభంబు గలిగిన నెట్లుండునో యని యావిశేషంబుం గనుంగొనం దలంచుచు నదనురూపంబులగు వచనంబులు పల్కినవి ముగిసినతోడన మనప్రియసఖి నవోఢయైనను యనుగుమ రతీదేవివిధంబునం బొలుపారుచున్నయది. ఇట్టిమాహాత్మ్యంబు గలవాఁడు కవిచంద్రుండ యని వింటిమి. అతండే యాద్యోతని మనకాంచనమాలభాగ్యంబు పండినయదియా.

నేపథ్యంబునందుసికింజూచి,,

ఓసి! ప్రియసఖి! కాంచనమాలా! ఏలనే యిట్లు సిగ్గుపడియెదవు? ఎప్పటికైన నిట్లు గావలసినదాన వేగదా! అమ్మహాతకునిం దిప్పుడే నమస్కరించి యిమ్మహాపురుషాభినందనీయుం బగుటకు మహామోదంబు సంధించు నిట్టి మేలు నమస్కరించి నయీమహాకవికిం గృతజ్ఞతాసంసూచనం బొనర్పక మామాటలనుకుం జనుట పాడియే. అట్లుపోవం జనదు. ఇతనివీడ్కొని యిటునే జననలయుం గాదే! కవికడకు రమ్ము.

అని చేతులు పట్టి తిగుచుచున్నారు.

అభినవయౌవనముతో లజ్జావనతాననయగు కాంచనమాల ప్రవేశించి,,

ఓసి సఖులార యేమతిశయంబుం గాంచిమీరలిట్లు నన్నగడుపెట్టం గడంగితిరి?

సఖులు. ఓసి ప్రియసఖి! నీమైందీఁగె నేమతిశయంబు వొడసూపినది యెఱుంగవా?

కాంచనమాల. తన్నుం గలయం గాంచుకొని. ఆత్మగతమున,,

ఉ. చిత్ర మిదేమి నాశ్రవణసీమలకుం జనె నేత్రపద్మముల్,
గాత్రము వీడసాగెడిని కాంతునిపై మదిఁగోర్కెగ్గె నే,
మాత్రము గానరాదు గదా మధ్యము నూఁగుగ నారు దోఁచెడిన్,
మాత్రన భార మయ్యెఁ గటిమండలి సిగ్గును నిగ్గుదేరెడిన్.

ఇట్టియభినవతారుణ్యకళావిశేషంబు వొడముటకు ఫలంబుగ,,

చం. సుభగవయోవిలాసుఁ డతిశోభనగాత్రుఁ డుదారకాంతి యీ,
యభినవమన్మథుండు నను సాదర మారఁగఁ జెట్టపట్టి వా,

యభిమతసిద్ధిఁ గూర్చి సుఖాంబుధిఁ దేలెదరుఁ జేప్ప్రే,
శుభగతి సాధనంబునఁ జక్కఁగఁ దెలిసి కృతార్థతఁ బడయన్.

సఖులు. ఒండొరులతో,,

ఓసి! యీకవికులకుంజరుఁడే కొన్నిదినములకు మునుపు మనయింట దాఁగిలిమూఁతలాడంగఁ దాఁగి యుండు కనుపడకపోవుటం జేసి ఖేదంబునొంది నాపొంపు ఇక్కించి చెవుల పండువు సల్పినవాఁడు. ఈరసికవరునకు గాంధర్వమాల నవరాగనిబంధనంబున గావింపంజనును.

కళాచంద్రికనిం గాంచి,,

ఓసరససులావతంసమా! నీవు కొన్నిదినంబులకుమునుపు గాదె ... కృతుం డవు పోలెఁ ద్వరితగతిఁ జేస్యమానికం జనుచుంటివి. అప్పుడు మాప్రియవయస్య తన యాడుబాలికాసమూహముతోఁ దాఁగిలిమూఁతలాడుటను సంకల్పించుచుఁ దాను నాయాటలాడం గోరి పోఁడిమి చాలని పరిగిన ... దనుకోఁ జేర్పకొనక తమతెగనుండి వెలువడి దినము గాంధర్వమాలకాఁ గడు భిన్నయై యేడ్చుచుం దనతల్లికిం జెప్పఁగా నవియుందుకుం గతంబు విచారించి తమయాటల యోగ్యతయొక్క పద్యశాఖరూపక్య ద్యోతకంబులగు వచనంబులు కొన్ని మునుపటివానిం జేసి వానిభావంబెఱుంగక పల్లినందు నందు కలయుచు నక్లేడుచుచున్న దానిం బెకమూలు ముద్దుగొనుచు నవ్వుచుండఁగా నంగునుమతికొందలు నవయస్య ల్యుబ్బరంబడుచు సర్వోత్తమం జవ్వాలనమాగకుండె వనునిప్పుంగాంచి నీరూపగాంభీర్యగుణ కలుచు నీతో మాటలాడం గోరి ప్రియ వయస్యావృత్తాంతంబు చెవంబు గావించుకొని నీయందరిని నిన్నుం జేరి యోయయ్య! యీ యబ్బురంబుం గాంచితివా! యీబాలిక యేడువ నేడువ దీనితల్లి నవ్వుచు ముద్దుగొను చున్నది. ఇదియేమి? యని యడిగిరి. అందు కిట్లంటివి.

* శ్లో. న మాతుం శక్యం మే నయనయుగ మాళీకరతలైః,
తనుశ్రోత్రా సేయంవిఘటయతి గాఢాంధతమసం,

సవయస్యలు తామాడుదాఁగిలిమూఁతలాటలకు రానీనికారణంబున భిన్నురాలైన బాలిక తనతల్లితో వారలు తన్ను వారియాటలలోఁ జేర్పకొనమికిం గారణములు వచించుచు నేడుచుచున్నది.

టీ. * పుత్రివచనము. హేజనని = ఓతల్లీ! మే = నాయొక్క, నయనయుగం = కన్నుదోయి, ఆళీకరతలైః = చెలికత్తెలహస్తతలములచేత, మాతుం = పరి

సఖీనా మాహూతిం విరచయతి సౌరభ్య మితి తాం,
రుదంతీం తన్మాతా హసితవదనా చుంబతి ముహుః.

మితియొనర్చుటకు. నశక్యం = సాధ్యముగాదు. ఓ యమ్మా ! నాకన్నులం చెలికత్తె యలచేరలకొలఁదికు మీఁది కెలుకులచేఁ గన్నులు మూయించుకొను వారి తెగలోఁ జేర్చుకొనరని యనుచున్నది. కొందఱు దాఁచుకొనవచ్చునని వారిని విడిచి పెట్టవలసి నవారిని మఱికొందఱు కన్నులు మూయుదురు దాఁగనులసినవారు దాఁగిన వెంటనే కన్నులు తెఱచి వెదకుచుంటయుం గరతలములచేతనే కన్నులు మూయఁబడియున్నదియు లౌకికక్రీడావిశేషపరాయణులకు సుప్రసిద్ధము. కన్నులు పూర్ణముగ మూయనిచో దాఁగి కొనువారు కనఁబడుదురు. మూసినందుం బ్రయోజనముండదు. దీని కన్నులు చేరల కెక్కువయి యున్నవి కానఁ గన్నులు మూయునది తామూయననుచున్నది. నీయంతను జ్యోత్స్నా = శరీరచ్ఛాయాచంద్రిక, గాఢాంధతమసం = దట్టమగునంధకారమును, స్ఫుటయతి = చెదరఁగొట్టుచున్నది. ఇతరులకుం దెలియఁబడకుండ నంధకారావృత మగుస్థలంబున దాఁగి కేని వెన్నెలవంటి శరీరకాంతి యాచోటి యంధకారంబును రూపుమాపి యందఱకు నన్నుం దెలియునట్లు సేయుచున్నది. కాన దాఁగికొనువారు వైళంబ పట్టువడ దానిని నిర్భంజన దని తమ తెగ కవమానము రాకుండం గాఁచికొనుటకుం గడంగి తన్నుం జేర్చుకొనుటకు సమ్మతింపరు. అని యనుచున్నది. కడు దవ్వులకుం జని దాఁగికొనవచ్చునే యన్నచో:— సౌరభ్యం = దేహమునంగలపరిమళము, సఖీనాం = చెలికత్తెలకు, ఆహూతిం=పిలుపును, విరచయతి=చేయుచున్నది. పద్మినిజాతి కాంతకు దేహమందు దివ్యపరిమళ ముండును గాన నీబాలికయు నాజాతిలోఁ జేరినది యగుటంజేసి యట్టి సౌరభము శరీరమం దున్నది. ఇది పోయినమార్గమున సౌరభము గ్రమ్ముకొనుకారణముచేత దానిని నిరూపించి సఖు లక్రమమునం బట్టుకొందురు. ఎంతదవ్వుల కతిగినను మార్గమున మూఁగిన సౌరభము కాంచనమాల యీవైపునకుం జనియె, రండు పట్టుకొనుండు అని తెలుపుచున్నది కానను దాఁగికొను వారలును తమ తెగలోఁ జేర్చుకొనరు అని జననితోఁ జెప్పుచున్నది. ఇతి = అని, రుదంతీం తాం=ఏడుచుచుండునట్టి దానిని, తన్మాతా=దానితల్లి, హసితవదనా=నవ్వుదేఱు మోముగలదై, ముహుః=సారెకు, చుంబతి=ముద్దుకొనుచున్నది. తాను స్త్రీరత్నమగుటంజేసి తనకన్నులు చేరలకెక్కువయి యుంట కడు సౌందర్యవతి యగుటకుం దార్కాణ యని యెఱుంగక ముగుద యగుటంజేసి యిది యాటలాడుటకు వీలపోయెనే యని ఖేదపడుచున్నదే యేమి దీని మౌగ్ధ్యమని తల్లి దానిని దానియొక్క పలుకునకు ముద్దుకొనుచున్నది. ఇట్లే తక్కినవెండు నూహించునది.

అని వచించి యుద్దిష్టకార్యంబు సాధింపం బోతిని. అది కని యీకాంచనమాల తల్లి కడు సంతసించుచు నిట్టిగణికకులావతంసంబునను రాగంబు వదలినం గదా యీ కాంచనమాలరూపరేఖాదులు సార్థంబు లగును. ఇతనియందు ప్రేమానుబంధంబు గలం బుద్ధి తోఁచుచున్నయది. ఇంతదనుక నీ బాలికలోకనీయాకృతిం జూచినవాఁడు రసికవరేం ద్రుండు పల్కుం డగునా! యని చింతం గూరుచుండు నామాగధంబునం గలిగియుండు నాకులభావం బిప్పుడు నివర్తించిన యది. ఇట్టికరణిం గేసరికి తనుకు రూపలావణ్యాది గుణంబులం దద్దయు నుద్దియగు ముగ్ధముగ్ధలకుం గనురాగపూరితాంతరంగులు గాక పోరు ఉండనిమ్ము చింత దీని కఠినవయోవనంబు సంప్రాప్తం బయిన యనంతరము గదా సలుపవలయు. అందు కింకను రెండు మూఁడు సంవత్సరంబులు గడపవలసియున్నవి. ఆకాలమునదుగ జూచుకొందము. అని యిట్లు చెప్పుకొనుచుం దనకూఁతు నూరడించె. ఓకవికులావతంసమా భవదనుగ్రహంబున నాయుతికయును సయితమిప్పుడు సమకూరిన యది. దానికి ఫలంబుగ మాప్రియసఖియుం దనురాగంబుం గైకొని కందుకవతిప్రార్థనం బంగీకరించి తదీయమందిరంబును భవదీయపాదరేణువుల జరిపూతంబు గావింపుము.

కాళిదాసుఁడు. ఓకాంతాతిలకంబులారా! మీపలుకువలనకరంబు సంతసం బందితిని. ఆనాఁడు భువనేశ్వరీపాదవందనాభిగ్రక్షేత్రంబు కేఁగుచున్నవాఁడం గాన బాగుగ నిరూపింప నవకాశపడకపోయెను. ఆబాలికావతంసం బెట్టిదో దాని నిర్ధారణ సేయంజాలక సంశయాక్రాంతమానసుండనై యుంటిని. రూపరేఖావిలాసంబులం బర స్పరసమానభావంబునం బరగు బాలికామణులు రెండయ్యెయుండునుగదా! ఆబాలికావతం సంబె యిది యగుటవలన నాకుం బరమామోదంబు సమకూరె. దీనితల్లి కందుకవతి దీని ముద్దుగొనుచున్నదాతియే నా! దానివినయాదిగుణంబులకుం గడుసంతసించినాఁడ.

నేపథ్యంబునం గలకలంబు గల్గఁగా,,

కాంచనమాలసఖులు తిరిగిచూచి. భయసంభ్రమంబులతో,,

ఓసి ప్రియసఖి కాంచనమాలా! అదె కనుంగొనుము; భోజభూపాలుని స్యాల కుండు కమలాలయాదేవిసహోదరుండు తురగారూఢుండై సమీపమున నుండు పురజనం బులం బ్రహరించుచు మనయుండుకడ కేతెంచుచున్నవాఁడు ఇతఁడు కడుం గ్రూ రుఁడు. రాజవల్లభుండు నగుటం జేసి తాఁ జేసినపనులకుం బనులు సేత యుండ దని గర్వంబుం గొనియుండువాఁడు. మతి కాంగామవశీకృతుండై సుందరీసందోహంబునం దక్రమం బాచరించుచున్నాఁ డని వింటిమి. వీఁడు మనకాంచనమాలం గాంచెనేని సంచలితస్వాంతుండై యవినయంబునకుం గడంగక పోఁడు. ఏమి సేయం జనును అక్కటా! యీదుస్తరంపు దుఃఖసముద్రంబునుండి ప్రియసఖి నెట్లు తప్పింపం జనును. ఏమి సేయుదము?

తురగాధిరూఢుండై రాజస్యాలకుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రాజస్యాలకుఁడు ఆత్మగతమున

ఔరా! ఏమి యీ చిత్రము! ఒకనిమిషకాలమునకు ముం దీ వేశ్యాకన్యక నా కెదురయ్యె. అప్పుడు బాల్యంబు వీడకయుండినయీయండజయాన యిట్టు లొక్కయడుగునన యభినవయౌవనోద్భేదసుభగ యగుట కర మబ్బురంబై యున్నది. అరయ దీనియౌవనాగమ మత్యద్భుతంబు. ఈపుండరీకాక్షికి శైశవంబునన యుండినదానికి జూచుచుండునప్పుడ,,

చం. ఉరమున నుబ్బిమీఱెఁ గుచయుగ్మము కన్నుల దీర్ఘభావముల్,
సరగున నెచ్చెఁ గన్బొమలు సారెకు వక్రము లయ్యె. నంతటన్,
గనెము విచో విలాసము గన్పడె వక్రము లౌచు. మధ్యముల్,
బరమతనుత్వముం గొనియె. భారము లయ్యె నితంబబింబముల్.

అని యనుచుం గాక యీరమణీశిరోమణికి యౌవనప్రవేశోద్భేదంబునను నంగకంబులం గలిగిన గుణవిశేషంబు కరము శ్లాఘనీయంబైన యది బాల్యంబు విడుచుచుండ శైశవపదంబునన తారుణ్యంబు గూడుచుండ నప్పుడు.

ఉ. తనుభావంబు గటీతటంబు దొరఁగం దాఁ గైకొనెన్ స్తనంబులో,
చనముల్ పొందవిముక్తిఁ జంచలగతుల్ శ్లాఘించు చంగీకరిం,
చెను పక్షంబు మనోజదుట్కలయుం గ్రీడావ్యత్తం బూని యా,
వన మీకాంతకు భాంగకంబులగుణవ్రాతంబు వే మార్పఁగన్.

ఇది లీలాదేవిసైరంధ్రి యగుకంచుకి వతికూఁతురు కాంచనమాల. దీని బహుదినంబులుగ రాజకులంబునం దనవారితో మెలఁగుచుండ దానిం గాంచుచు దీని గాఢ జీయకంబున కబ్బదంచు దీనియౌవనాగమసంప్రాప్తిఁ గోరుచుంటిని. నేఁడీ నా భాగ్యబలంబునన కాఁబోలు నిది యుత్తరమణీయావస్థం గాంచినయది బహుకాలంబునకు నామనోరథంబు నీడేరె. దీని నాయింటికిం దోడ్కొనిపోయెద. ఈనగరంబున నానేయంగడంగిన పనుల కడ్డము పెట్ట నెవ్వరికైనం దరంబగునే! ఏ నశ్వంబు డిగి దీని నశ్వారూఢం గావించుకొని తోడ్కొని చనియెద. ఇట్లయిన నితరులు నన్నుం దట్టాయింపం జనుదెంచిరేని నాప్రియులు వారికి హస్తగతగా కయుండునట్లు గాచుకొన నగును. ఇది సామాన్యకన్య యగుటంజేసి యిట్లు సేయుట యంతగా నపరాధంబుగఁ బరిగణింపరు. వైళమ మనోరథంబు నెఱవేర్చుకొనెదను.

తురగంబుడిగ్గి, కాంచనమాలనెత్తి యాశ్వంబుపైఁ గూరుచుండఁ బెట్టును.

సఖులు, హాహాకారంబులు సేయుచు చేదాటు చేసికొని,,

ఓసి! మనముద్దుచిల్కా బావురుబిల్లివాతం బడితివే! యింక నేమిసేయం గలవారము. ఈ క్రూరకర్ముని వలన విడిపింపనినాఁ డీ ముద్దుగుమ్మ యిచటనే విడుచు. ఇందు జంపు సేయం జనదు. ఎగ్గు వాటిల్లు. కాన శైఘ్ర్యంబ చని మనయేలికసాని లీలావతి కీ వృత్తాంతంబు విన్నవించితిమేని యాదేవి కుతూహలపడి కాంచనమాలను గాంచఁ దనకడకు రప్పించుకొనును. అట్లయిన నీ క్రూరునినిరోధంబు మనకభీష్టం బగును. ఒండుపాయం బిందుపయోగింపదు. ఇందు మనలోఁ గొందఱు నిలిచి కన్గొందము.

అనుకొనుచు సఖులలోఁ గొందఱు నిష్క్రమింతురు.

కాంచనమాల, విస్మయసమ్మోహముతో, [illegible] వెసంగొని, వాఁడి మిగులుచూపులఁ గాళిదాసునిం జూచి,,

ఉ. రాతిరి పోవు రేపగడ రాఁగలఁ గ్రౌర్యముఁ దుద్ధరించుటో,
నూతనకాంతి తమ్మిపసి మూల్గొనునవ్వారు కాఁగ యుండు నీ,
భాతిని పంకజోదరసుబద్ధము పట్టుది యాలఁ గాంచ నం,
భూతమదంబు హస్తి యిటు పూనిక నబ్బిని సంహరించెడిన్.

కాళిదాసుండు. ఆత్మగతముగ,,

ఈయింతి కానిడి నవద్యరూపంబున దాను దన కిష్టుండైన ప్రియునిసమాగమంబునకుం గుతూహలపడుచుండఁగా దన యిష్టార్థంబునకు విరోధంబుగ నీకష్టునిచేతం బడవలసివచ్చె నక్కట! యీయమ నీతు ననుభావంబు నాకు సూచితము గావించినయది. ఈదుర్వృత్తుని మదం బడంచి యీనాతి నీసంకటములవలన విముక్తం జేయ నగును.

ప్రకాశముగ,,

ఓ రాజస్యాలక!

* శ్లో. చతురం తురగం పరినర్తయతః పథి పౌరజనా న్పరిమర్దయతః,
నహి తే భుజవీర్యభవో విభవో భగినీభగభాగ్యభవో విభవః.

---

* టీ. పథి = మార్గమునందు, పౌరజనాన్ = అడ్డముగా వచ్చినపురజనులను, పరిమర్దయతః = ప్రహరించుచు, తురగం = గుఱ్ఱమును, చతురం = చాతుర్యముతో, పరినర్తయతః = ఆస్కందితము, ధౌరితకము, వల్గితము మొదలగు నశ్వధారావిశేషంబులతో నడిపించుచు, తే = ఇట్లు ప్రవర్తించుచుండు నీకు, విభవః = ఇట్టివైభవము, భుజవీర్యభవః విభవః = బాహువీర్యముచేత సంపాదించిన విభవము, నహి = కాదు. మఱి:— భగినీ భగ భాగ్యభవః = నీతోడఁబుట్టినదాని భగము చేసిన భాగ్యమువలన నైన, విభవః = వైభవము. నీ విట్లు మార్గమున నడ్డము వచ్చినవారిం బ్రహరించుచు గుఱ్ఱపుస్వారి సేయు వైభవము నీకు నీ బాహువీర్యము వలన నైనది గాదు. మఱి నీతోడం బుట్టినదానియం దనురక్తుండై యుండు భోజునియందుం గల దాక్షిణ్యవిశేషము, అని భావము.

రాజస్యాలకుఁడు. నెవ్వెఱపోయి, కాళిదాసుని గాంచుచు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! వీఁడు నన్ను నిపుణంబుగ నుపాలంభించినవాఁడు. వీఁడు నన్నధిక్షేపించుట విని రథ్యాజనులు స్మేరముఖు లయి నన్నుం గాంచుచు నేగుచున్నారు. ఇంతకంటె నవమానం బేమి గలదు. వీనికి మాఱొడ్డితి నేని యింతకంటె మిక్కుటముగఁ బరిభవంబు గల్గుట నిక్కంబు. కావున వీనితో మాటలాడం జనదు. సులభముగ నీతఁడీయూర నుండు నేని నావంటిగర్వితులగర్వం బడంచుచుండు. వీని నేవిధినైనను దుదముట్టించుట యుక్తంబు. అట్లయినం గాని నాగడంగినకార్యంబు నిరభ్యంతరంబుగఁ జరుగదు. ఏవిధి వీనిం జంపింతును.

చింత నభినయించుచు సోల్లాసముగ,,

ఆ! చింతితార్థంబు నెఱవేఱుచుకొనుటకుఁ ద్రోవ దొఱకినది. ఇట్లు సేసిన వీఁడు బ్రహ్మరక్షోహతుండై చచ్చు. ఇదియ నిర్ధార్యంబు.

హస్తసంజ్ఞచే భటునిం బిలిచెను.

భటుండు ప్రవేశించి,,

ఆర్య! యే మాజ్ఞ యిచ్చెదరు?

రాజస్యాలకుఁడు. భటునికర్ణంబునం గొన్నియర్థంబులు వచించి,,

ఓరి! వైళంబ యని కార్యం బనుష్ఠింపం జేయుము.

భటుఁడు. అయ్యా! మీయానతిం జరిపెదను. ముదలఁ గొనుచున్నాఁడను.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

స్యాలకుఁడు. ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడ్చి,

ఇదె లీలావతీపరిచారికలు గొందఱు త్వరితగతిం జనుదెంచుచున్నారు. ఏలకో!

చింతం గూరుచుండెను,,

లీలావతీపరిచారికలు ప్రవేశించి. ఒండొరులతో,,

ఓసి యిదేనటే మనకంచుకపతికూఁతురు కాంచనమాల!

ఏమే యీచిత్రము! ఈనాటియుదయంబున మనము సూచినప్పుడు బాల్యంబున నుండినయది. ఇప్పు డిట్టితారుణ్యంబు నొందుట కరము చిత్రంబు గాదె! దీనిం గాంచుచుండినప్పుడెల్ల కమలాలయాదేవిసహోదరుం డితండు శృంగారసర్వస్వంబుం జెందుచుండువాఁడు. వీఁడు దీనియౌవనాగమమునకుం బ్రతీక్షించుచుండినయర్థంబు రాజకులంబునం గలపరిచారికాజనంబునకెల్ల సువిదితంబ. ఇదియుఁ దగుసమయంబున నితనిచేతికిం దొరికె. లీలావతీసందేశంబుం జెప్పితిమేని యీనాతిని విడువం జాలఁడ యుత్తలంపడు. ఎట్లైనను జెప్పక తప్పునే!

సమీపమునకుం జేరి,,

ఆర్య దేవి యగు లీలావతి తన ప్రధానసైరంధ్రికి తూ.కునకుం గాంచనమాలకు ననముఋంబున వింతగ నభినయయోగ్యనంబు గనిగె నది కని యాశ్చర్యకరంగం గాంచన దలంచి దానిం దోడ్కొని రమ్మని యను విన్నపంబు సంపియున్నది. దేవినియోగం బనుష్ఠింపం జనును.

పాల్గలకుఁడు. చింతతో ఆత్మగతమున,,

కట్టా! చేయులంతిం దొరకినబంగారము చేయిజాఱిపోవుచున్నది. ఏమి సేయనగును. దేవియానతి దురతిక్రమణీయము. తదీయపరిచారికాజనంబునకుం బదా ష్ఠాప్రతిపాలనంబు నప్రతిదీర్ఘ సుగు.

అని చింతించుచుండఁగా,,

కాంచనమాల. ఆత్మగతమున,,

ఇదియు వీనిచేతినుండి తప్పించుకొనుటకుం దగునదయము.

గుల్మమునుండి దిగ్గునలేచి లీలావతీపరిచారికాజనంబులోఁ గలసికొనియె.

నియోగిజనులు కొందఱు ప్రవేశించిరి.

నియోగులు. ఈ రాజపాల్గలకుండు మనకుం జెప్పివంపినరహస్యంబు సేయక మన మర్యాద కేగుదెంచియున్నారము గాదా! వీఁడీపాపం బెవ్వనియందు జేయం దలంచినవాఁడో?

కాళిదాసునిం గాంచి,,

ఎవ్వనియందని విచారింప నేల! యీమనోహరాంగునియందె యని నిశ్చయింపం జను. వీఁడు రూపవంతులం జూచి యోర్వంజాలనివాఁడు. ఈ తేజోవంతునెదుట గాఢాంధతమసంబు సూర్యునెదుటం బోలె రాజపాల్గలకకృతం బగునిక్కృతి యడంగక పోవునా! అయిన నతఁడు నేయు కపటంబు కడు దుస్తరంబు. ఎట్లయ్యెడినో! మన సుం జేసినయాజ్ఞ యనుష్ఠింపక తీరదు గదా!

కాళిదాసునిం దరిసి,,

సవివరా! వందనము! ఈధారానగరంబున భోజభూపాలుండు తననగరంబున నుండువారిం గవిసమస్తులఁ జిల్పివరులం గొని సకలజననయనమనోహరంబుగ నొకభవనంబు వినోదార్థంబుగ నిర్మించి దానిం గ్రొత్తగ నీయూరికిం జనుదెంచినవారలం గని పిలిచికొనిపోయి యాతిథ్యంబు నేయ మమ్ము నియోగించియున్నాఁడు. మేమును ప్రతిసంధ్యము సంచరించుచు సాధువులం గనిపెట్టి తోడ్కొనిచని వారలకు విందొనర్చుచుందుము. నీవు కవికుల వర్యుండవు. నిన్నుం బూజించితిమేని యీధారాపతి యొనరించినపని సార్థకం బగును. మాప్రార్థనం బంగీకరించి మావెనువెంట రమ్ము.

కాంచనమాలయు సఖియలును ఆత్మగతంబున,,

కట్టా! ఈ నియోగిజనులు రాజశ్యాలకునియుగ్రశాసనంబునకు లోనై యీమనోహరాంగుని బ్రహ్మరాక్షసునికి భక్ష్యంబు గావింపం గడంగి యుండెదరు. వీరలు చెప్పిన భవనంబు ప్రాంతరథ్యయం దున్నది. అది నిర్మించిన దాదిగ ననేకులు పాంథులు లేమఱుపాటున నాయింటం బరుండి దానిం గాచియుండు బ్రహ్మరాక్షసునిచేత భక్షింపంబడి మడిసి రని యిది యీయూర నెల్లరకుం దెల్లం బయినయది. భూతాధిష్ఠితం బైన యీమందిరంబునకుం గొనిచని యీశశిచంద్రునిం జంపం బోయెదరు. ఏమి సేయవచ్చు? ఈమన్మథోపమునికిం గలిగినదుస్తరంపుటిడుమ నెట్లు తొలంగింపవచ్చు. కట్టా! యిట్టి యాపదకుం బాల్పఱచి విధాత యీతనియం దకార్యంబు సేయం గడంగె. దైవమా నీకఠోరచరితంబు నేమనంజాలుదును. నీ సేయంగడంగినపనులకుఁ బ్రతివిధానంబు లేక యున్నది. ఓయనాథరక్షకా! శ్రియఃపతీ! నీవ యీశశిం గావంగలవాఁడవు.

కాళిదాసుఁడు. ఓయధికృతులార! మీ ప్రార్థితార్థం బనుష్ఠింపనే సిద్ధపడి యున్నవాఁడ. పోదము రండు. ఆభవనం బనల్పశిల్పనైపుణిసీమం బని విందు. దానిం జూడఁగోరిక నాకును గలదు.

కాంచనమాల. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమి సేయుదు? ఈకవివరుండు నియోగిజనులప్రార్థనకు సమ్మతించినవాఁడు. ఈజగన్మంగళరూపనిర్మాణుని మొగంబుం గాంచనినాఁడు నే నీయొడలు దొరంగుట నిక్కంబు. ఈతని కేదేని యిడుమ దొడరిన నాప్రాణంబు లుండవు. ఈ యభినవమోహనాకారునితో నయ్యెడకుం బోవల దని వచింతు నన్న నీరాజశ్యాలకునికిం గోపంబు గల్గు నని తోఁచుచున్నది. ఇంకఁ జేయంగలకార్యం బిది యని నాడెందంబునకుం దోఁపదు. ఈసుకుమారాకారునిం గూడనినాఁడు నాకాయంబు దురంతవేదనానికాయంబై యడంగుట నిక్కంబు.

లీలావతీపరిచారికలు. ఓసి! కాంచనమాల! దేవి నిన్నుం గాంచఁ ద్వరపడియెడిని. పోదము రమ్ము.

అని దానిం దోడ్కొని చనిరి.

కాళిదాసుండు ఆత్మగతమున,,

కాంచనమాల దైవవశమున నీయవినీతునిచేతినుండి విముక్త యయ్యె. లీలావతీదేవికడకుం దోడ్కొనిపోఁబడియెడిని. కానం దదాజ్ఞానుసారిణి యై కంచుకవతి యాత్మతనూజాతయభీష్టార్థంబు నెఱవేర్పక పోదు. క్రమక్రమముగ నిది నాకు లభించు. ఇప్పుడు ప్రియావిరహవిక్లబం బయినమానసంబున నీకాంచనమాలం గాంచి యించుక యాశ్వాసంబుం జెంద నగు నని తలంచుకొనుచుండ విధి యీకాంచనాంగినిసయిత

మెడ బాపుచున్నది. ఇప్పుడు ప్రతికూలపువర్తనంబున నుండువిధి యనుకూలప్రవర్తనంబునకుం గడంగక పోదు. ఈనియోగిజనులు పిలుచుభవనంబునకుం జని యందు జరుగు కార్యంబులచేఁ గొంతప్రొద్దుపుచ్చెదను.

కాంచనమాలసఖులు. ఓసి మనప్రియసఖి ! యీకవివల్లభునియం దనురాగంబుం జెందినయదియు. ఇతని కేదేని యప్రియంబు గల్గిన జీవితమున సయితము పరిత్యజింపం గడంగు. ఇప్పు డీకవివరునికిం గలిగిన యాపదయను నితనికి రహస్యంబు సన్నగిందిన చోఁ దప్పించుకొనం గలఁడు. లేనిచో బ్రహ్మరాక్షసుని పాలం బడును. మనలో నెవ్వతె నైనం గవి ననుసరించుకొని యాభవనంబుదనుకం జని యయ్యెడ వేచియుండి తటి దొరకిన నితనికిఁ గపటంబు విన్నవింపవలయు. ఇందు కీమధురవచన యె సరి.

రాజస్యాలకుఁడు. ఆత్మగతమున,,

పోని మ్మీకాంచనమాల ; రాజకులంబునన యుండునది ; నాకుం దొరకకపోవునే ! ఇప్పుడు నాసేయంబూనినకపటంబును గని పిలుచుమూర్ఖ మానసంబునకు సుస్వస్థతం గలిగించుకొనియెద. తగుచితసంవిధానంబు జరుపం బోయెద.

అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.

కాళిదాసుఁడు.

చం. ప్రియను దలంచి మానసము పెక్కుతెఱంగులఁ గుందసాగె నా,
నియతికి నాత్మలో నిపుడు నెమ్మి యొకించుక యేని గల్గ దా,
శ్రీయ మొకప్పైన లేక మది సంతతదుఃఖము నాయనున్న దిం,
తయు వనజాయతాక్షునికృతం బడలం బనిలేదు దీనికిన్.

కం. వనజాక్షునిదయ గల్గిన । ఘనతరదుఃఖాంబునిధిని గాల్వయుఁ బోలెన్,
జనులు దరింతురు నా కతఁ। డనఘుఁడు శరణంబు గాక యన్యుఁడు గలఁడే.

ఇప్పుడు రాజనియోగిజనంబులతోఁ జని చిత్రసీమం బనుపేరం బరగుభవనోత్తమంబుం గనుంగొనుచు రాత్రి పుచ్చెదను.

అని నియోగిజనంబులతో నిష్క్రాంతుండయ్యె.

కాంచనమాలసఖులు. ఈమధురవచన కవివెంట నరుగుంగాక. మనమందఱమును గృహంబులకుం బోవుదము.

అని యందఱు నిష్క్రాంతలైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం

షష్ఠాంకము ముగిసెను.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీః.

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము.

సప్తమాంకము.

భోజభూపతియు లీలాదేవియుం బ్రవేశించుచున్నారు.

భోజుఁడు. దేవీ! నీ విప్పుడు వింత యైన లేనగవుతోఁ గనుపట్టుచున్నావు. దీనిం గాంచ నీముఖసారసంబువలన నేఁ గ్రోలం దగు శ్రవణామృతం బొందు గల దని తోఁచుచున్నది. అట్టి దేదేని యుండిన వీనులకు విం దొనర్పుము.

లీలాదేవి. స్మితము గావించుచు,,

ఆర్యపుత్ర! భవదీయం బగు వదనారవిందంబు మందహాససుందరం బై యొప్పునది యిప్పు డీషత్సంశయాకులం బగుచుండుటం గాంచిన మీరు నన్నే దేనో [illegible] బడుగం దలంచినట్లు సూచితం బగుచున్నది.

భోజుఁడు. దేవీ! నీతర్కం బుపపన్నంబ. కొన్నిదినంబులనుండి యొకవింత కాంత నానయనపథంబునం దగులుచున్నది. అది మనసైరంధ్రి యగుకంచుకపతికూఁతురు కాంచనమాల యని యూహింపం దగియున్నను దానికూఁతురు శైశవంబునన యుండునది గాన నాసంభావన యసంభావితం బై కనంబడుచున్నది. ఆ కాంత యెవ్వతెయో యని సంశయించుచున్నవాఁడ.

లీలావతి. లేనగవుతో,,

ఆర్యపుత్ర! ఆవింతకాంత యెవ్వతె యని మీ రనుకొంటిరి.

భోజుఁడు. దేవి! అది కాంచనమాలయే యని నిర్ణయించుకొనియుండెదను. కాంచనమాల యయ్యె నేని యిప్పుడ తరుణియయి చూపట్టం గతంబు లేదు. కాన సంశయించెదను.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! మీ రొనరించిననిశ్చయంబు యథార్థంబ.

భోజుఁడు. వైచిత్ర్యంబుతో,,

దేవి! యేమి యిది! అది కాంచనమాలయేనా! అట్లైన దాని కభినవయౌవనాగమం బకాలంబున నెట్లయ్యె?

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! ఒకమహాకవివలన నది లభించినయది.

భోజుఁడు. ఆశ్చర్యంబుతో,,

దేవి! యిది కడు చిత్రమై యున్నది. అట్టిమహాత్ముం డెవఁడైనను
డెవ్వండో! ఈకాలంబునను యోగాభ్యాసమునఁ గలుగునట్లు వచించిన యామహాత్ముని
వాక్సిద్ధి నేమందును! ఈవృత్తాంతంబును సాకల్యముగఁ జెప్పుము.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! విన్నవింతు వినుండు.

అని రాజుచెవిలోఁ జెప్పెను.

భోజుఁడు. దేవీ! నీచెప్పినకవి కాళిదాసుండై యుండవలెను! కానివాఁడిట్టి
వచనంబుల నర్థంబను వర్తింపుట యెట్లుపడిది? అట్టి వాక్సిద్ధి యాతనికే కలదనియె
తలంగుదును.

ఇతనిం గాంచం గోరి బహుదినములుగ నేఁ బ్రయత్నించుచున్నవాఁడ.
ట్లుండ నేను నామంత్రి యగునార్యబుద్ధిసాగరుండు నొకనాఁడు వేషాంతరధారులమై
నగరపరిశోధనార్థంబు సంచరింపుచు నొక దొమ్మరిమాంసాపణముదగ్గఱ సన్యాసి నిలువం
డి పలలము బేరమాడుచుండుటం గాంచి ఆ! మనవగరమందు నిట్టియధర్మము జరుగు
చున్నదిగదా! యని యాశ్చర్యపడుచు నతనివృత్తాంతం బారయం గోరి యాతనిం జేరి
నే ని ట్లంటిని.

* శ్లో. భిక్షో మాంసనిషేవణం కిముచితం,,

అని యడుగఁగా నతఁ డి ట్లనియె.

† శ్లో. కిం తేన మద్యంవినా,,

అనఁగా నితం డింతటితో నుండువాఁడు గాఁడు; మద్యంబునను బ్రియంబు
గలిగియున్నాఁడు. ఆ! ఏమి వీని సన్యాసప్రకార మని యనుకొని యి ట్లంటిని.

‡ శ్లో. మద్యం చాపి తవ ప్రియం,,

అనఁగా నతఁడు,,

§ శ్లో. ప్రియమహో వారాంగనాభి స్సహ,,

---

* భిక్షో = ఓరిసన్యాసీ! మాంసనిషేవణం = మాంసభోజనము, ఉచితంకిం =
యుక్తమాయేమి?

† మద్యంవినా = మద్యములేక, తేన = ఆమాంసముచేత, కిం = ఏమియుపయోగము.

‡ తవ = నీకు, మద్యంచాపి = మద్యముసహితము. ప్రియం = ప్రియమా!

§ వారాంగనాభిస్సహ = వారాంగనలు త్రాగఁగా శేషించినది వారలతోఁ
కలసిత్రాగుట, ప్రియమహో = ప్రియము:

అనెను. అది విని నేను మనంబున మద్యపాననిరతునికి వారాంగనారతియు నత్యంతప్రియంబు గాకపోవునే యని తలంచుచునట్టి వారాంగనారతి ధనాఢ్యునికె కాని భిక్షుకునికెట్లు దొరకంబోవు నని శంకించుచు నాతనితో,,

* శ్లో. వారస్త్రీరతయే కుతస్తవ ధనం,,

అని యడిగితిని. అందు కాతఁడు,

† శ్లో. ద్యూతేన చౌర్యేణవా !

అనఁగా నే నతనిపల్కులకుఁ గడు నివ్వెఱవోయి మనంబున నితని కీభిక్షువేషం బెక్కడ? చౌర్యద్యూత వారాంగనాసంగమమద్యపానమాంసభక్షణంబు లెక్కడ? బ్రహ్మవిద్యాపరిశ్రమమున కుచితం బగునీపావనాశ్రయమును స్వీకరించుట కిదియా ఫలంబనుకొని యి ట్లంటిని.

‡ శ్లో. చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతాఽస్తి భవతః,,

అని యడుగఁగా నతఁ డి ట్లనియె.

§ శ్లో. భ్రష్టస్య కావా గతిః,,

అనఁగా విని యది యేను మున్ను సన్యాసి యొకండు కాంతాసక్తుండై యాశ్రమాచారభ్రష్టతం జెంది బ్రహ్మానందాధిరాజ్యపదవీచ్యుతియు సంసారసుఖసంప్రాప్తివిరహంబును గాంచి రెంటికిం జెడినరేవడయై యుండ నదిసూచి తద్వృత్తాంతం బరయం గోరి కవిసంఘంబున కీసమస్య యొసంగినాఁడ. అసమస్యార్థంబును నాకుం జెప్పి మనకవులలో నెవ్వఁడేని యిట్లు వేషాంతరధారియై వచ్చి నా కీయర్థం బెఱిగించెనో! యని సంశయించుచు నాయర్థం బార్యబుద్ధిసాగరునితోఁ జెప్పఁగా నతఁడు రాజా నీ

---

* వారస్త్రీరతయే = వారకామినులతో రతిసేయుటకు, తవ = నీకు, ధనం = ద్రవ్యము, కుతః = ఎట్లుదొరకును ?

† ద్యూతేన = మధ్యాహ్నమందు జూదమాడుటచేతను, చౌర్యేణవా = రాత్రి వేళల దొంగతనము చేయుటచేతను సంపాదించెదను.

‡ భవతః = నీకు, చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతా = దొంగిలించుటయందును, జూదమాడుట యందును, పరిజ్ఞానము, అస్తి = కలదా !

§ భ్రష్టస్య = వర్ణాశ్రమాచారమువలనం జెడినవానికి, గతిః = గతి, కావా = ఏది. వర్ణాశ్రమాచారపరిభ్రష్టుని నెవ్వరు నాదరింపరు గాన నట్టివాని కీరీతి గాక లోకయాత్ర జరుపుకొనుటకు గతి యే మున్నది ?

సభయం దీపాటి సమర్థుం డగు కవి లేఁడు. ఇతఁడు క్రొత్తగ వచ్చి చేరియుండెం జనును. నీ యొనర్చిన యాహ్వానము కవన్నం [illegible] దియు. అయిన నిప్పు డితని నింతటితో నొప్పరికించి యుండినం గొన్ని దినంబులకు శాస్త్రశాకాదంబులతో వెలువడక పోఁడు. ఇట్టి మహాకవి భగవత్సందర్శనంబునకు రాక మానఁడు. అనఁగా నేను మనంబున నీవిజ్ఞానంబుం జెప్పుఁడో ! మన్మనోగతార్థంబును దెల్పినవాఁడు. ఈయర్థంబు విచారించి యిది సత్యం బగునేని యితని మహాకవి నాగుకాళిదాసుండుగా నెంచవచ్చునని తలంచు కొనుచుం బోయి కొన్నినాళ్లకు గూఢచారులవలనఁ బూర్వ మేను గాంచినభిక్షు సన్యాసి మద్యపానాదిగస్తుండై యుండుటయు నెఱింగి సత్యంబువల్కునకవివచనం బులఁ దలంచుచు నాతిసత్యునిసన్న నాశేళనుకు నుక్కాళులా నుసుం నువాఁడను ; బహుతర ప్రయత్నంబులు సల్పియు సఫలమనోరథుండఁ గాకయుండెను. ఆవాఁడు సత్యవీధిగ యందు గానంబడినవాఁడె కాంచనమాలయం దీకడు నబ్బురంబుం గావ్పించినాఁ డని తోఁచెడిని. నీ వీకాంచనమాలను గప్పింపుకొనఁగానే యాకవియెక్కడకేగెనో ! ఎవ్వరికైన విదితంబె ?

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర ! భవదీయసామ్యలమందు కమలాలయాసహోదరుండు వానినిగ్రృతిమెయి బ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బగుచిత్ర సీమం బనునూతనభవనంబునకుం దదధికృతులంగొని తోడ్కొనిచనిరు నట.

భోజుఁడు. ఉద్విగ్నుండగుచు,,

కట్టా ! ఈకతిసదిత్తుండు కవివరుని సముయుండి యాలోకంబున భారతీవిలా సంబుమాపం గడంగినవాఁడు. వీనికం టెఁగడుఁ గష్టుండును గలఁడె ? ఇప్పటి కాక విగతి యేమయియుండునో !

ఒకసుందరి ప్రవేశించి. దేవి ! జనుంబగుంగాత. నీకుం గాంచనమాలయందుఁ గరము ప్రీతి కలదుగాన దానిసేమంబు నీకు విన్నవింపం జనుదెంచితిని.

లీలావతి. సంతోషముతో,,

ప్రాణనాథ ! ఈ మధురవచన నుడివినవచనంబులచేఁ గవివరుండు జీవించి యున్నాఁడని యెఱుంగం జనును. మీ కతనిం గాంచం గల్గు.

సుందరిం గాంచి,,

ఓమధురవచనా ! నీవు కవివృత్తాంతం బారయ నాతనితోఁ జిత్రసీమంబునకుం జని యున్నట్టు లాకాంచనమాల వచియించె. ఆమందిరంబునం జరిగినవృత్తాంతంబుఁ దెల్పుము.

మధురవచన. దేవి ! కవికులచంద్రుం డగు నామహనీయునిమహిమ యింతింతని చెప్పం దరంబు గాదు. స్యాలకచోదితు లయి నియోగిజను లాకవిని సత్కృతి మెయిం జంపంగడంగి వినయంబుఁ గాన్పించుచు నాబ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బైననూతనమందిరంబునకుం గొనిపోయి యాతిథ్యం బొసంగి మృష్టాన్నపానాదులఁ బరితృప్తునిం గావించి మహాశ్శయనంబునం బరుండం జెప్పి చనిరి. ఏను నాకవి పరుండినశయనంబుసమీపంబున స్తంభాంతర్హితనై యామందిరంబులోని నితరుల కెఱుకపడకుండం గవి వృత్తం బరయం గోరి నాప్రాణంబు లాకవివరుండు గాపం గలవాఁ డనుస్థైర్యంబుతో నుంటిని. అట్లుండం దొలిజామున,

ఉ. జుంజురుపల్లవెంట్రుకలు జొల్లు దొరంగెడునల్లసృక్కముం,
యంజనశైల మట్లు నలు పారుమహోన్నత దేహకాయముం,
గుంజరదంతకుంతసమఘోరతరాకృతి దీర్ఘదంష్ట్రికల్,
పంజులఁ బోలుకన్నులకుభస్థితి నొప్పెడురక్కసుం డొగిన్.

కవి యుండుచోటికిం జనుదెంచి యోరీ ! నేను బ్రహ్మరాక్షసుండను ; ఈ గృహంబుం గాచియున్నాఁడ. నానుడివినసమస్యలకుం దగునుత్తరంబీనివాఁడు నిక్కం జంపుదు. ఇట్టిమందిరంబునం బడవులంబట్టి నాచేత మడిసినవారల లెక్కింపం దరంబు గాదు. నీవునట్లు నాచే భక్షితుండవు గాఁబోయెదవు సుమా ! నాకు నుత్తరంబీఁగలవా ! నుడువుము. అని యిట్లు చెప్పె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు.

శ్లో. సర్వస్యద్వే,, అనినుడివెను.

భోజుఁడు. ఓదేవి ! యిది పాణినిముని రచించినయష్టాధ్యాయిలోని దెనిమిదవయధ్యాయంబునందలి మొదటిపాదపు మొదటిసూత్రము. ఈవ్యాకరణసూత్రము వీప్సాఽభీక్ష్ణ్య వర్జనాద్యర్థంబులందుం గొన్నిశబ్దములకు శబ్దస్వరూపమునకంతటికిని ద్విరుక్తి గలుగు ననునర్థంబు దోఁపింపం జెప్పంబడినది. దీనికి లౌకికార్థంబు సుయోజితముగావించివచింపవలయు నను నుద్దేశంబుచే సమస్యగా నీఁబడియె. దీని కతం డేమి యుత్తరం బొసంగంగలవాఁడో ! యారయ నగు. మధురవచనా ! అనంతరం బేమయ్యె? వచింపుము.

మధురవచన. మహారాజ ! ఆకవి యారాక్షసు నింపుకొనియుం సరకుసేయక తక్షణమె యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. సుమతికుమతీ సంపదాపత్తిహేతూ,, అని.

భోజుఁడు. ఔర ! ఆవ్యాకరణసూత్రమునకు లోకవ్యవహారానుగుణముగ నర్థయోజనంబు గల్పించి తదనురూపముగ సమస్యాపూరణంబు గావించిన యీకవివరునిబుద్ధిచతురత కరము మెచ్చం దగినది. అంత నేమయ్యె ?

మధురవచన. మహారాజ! ఆరాక్షసుండు కవి పఠించినప్రత్యుత్తరంబు విని యిప్పుడేమియుం జెప్పక చని రెండవయామంబున నొడియుం జనుదెంచి యాతనిం జేరి యోరీ! యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపు మట్లు సేయనినాఁడు నిన్ను భక్షించెదను. అని యిట్లు సెప్పె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. వృద్ధో యూనా,, అని.

భోజుఁడు. ఓసి! ఇదియుం బాణినిసూత్రమే! గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దమునకుఁ బ్రాచీనులు వృద్ధసంజ్ఞ వక్కాణించిరి. యువప్రత్యయాంతశబ్దముతో సమాసముం బొందిన గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దము శేషించు ననుసూత్రార్థంబు గలయది యేకశేషాధికారమునం దున్నది. దీనికిని లౌకికార్థయోజన మతం డెట్లు గావించెనో! ఇట్టిసమయంబు లంటఁ గదా! కవివరులబుద్ధి ప్రకటితము గావలయు. మధురవచనా! అంతు కాకవి యేమి ప్రత్యుత్తర మొసంగె?

మధురవచన. మహారాజ! ఆకవి బుద్ధివిశేషం బసాధారణంబు. అవధరింపు మారాక్షసునినోట మాట వెడలుడు నప్పుడె యతండు పఠియించె.

కవి. శ్లో. సహాపరిచయా త్త్యజ్యతే కామినీభిః,, అని.

భోజుఁడు. శ్లాఘించుచు,, ఆకాశమునలక్ష్యమొనరించి,,

భళిర! ఓకవీ కవియనుశబ్దంబు నీకే తగును. బాగుగ సెతింగి పల్కితివి. ఓ మధురవచనా! ఆకవివృత్తంబు వినంబడుయుంబయుం గుతూహలం బయ్యెడిని. పఠింపుము.

మధురవచన. మహారాజ! ఆబ్రహ్మరాక్షసుం డది విని మిన్నక చని మూఁడవ యామంబున వెండియుం జనుదెంచి కవింజేరి యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపనినాఁడు నిన్నుం దినక పోనని యిట్లనియె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. స్త్రీ పుంవచ్చ,, అని.

భోజుఁడు. ఓసి! ఇదియు నచ్చొటిసూత్రమే! గోత్రప్రత్యయాంత మగు స్త్రీవాచకశబ్దము యువప్రత్యయాంతముతో సమాస మగునపుడు శేషించు. అది హేతువుగా నాగోత్రప్రత్యయాంతము పుంలింగశబ్దమువలె నగును. అనుసూత్రార్థంబు గలది. కవి తనబుద్ధికౌశలంబున నెట్లర్థాంతరయోజనంబు చేసెనో తెల్పుము. దీనికిని లౌకికార్థయోజనంబు సుకరంబు గాదు.

మధురవచన. మహారాజ! ఆబ్రహ్మరాక్షసునినోట మాట వెడలుటయ తడవు గాని కవి పఠించుట కొంకించుకయు నాలస్యంబు లేకుండె. అట్లు చెప్పినంతఁ దఁ గవి యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. ప్రభవతి యదా తద్ధి గేహం వినష్టం,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! యిట్లు వ్యాకరణసూత్రమునకు సంగతమగు లౌకికార్థయోజన మొనగల్పించుట కలంతులకగునే! కడుమహనీయుం డనంజను. అంత వారలవృత్తం బెట్లు ముగిసె.

మధురవచన. మహారాజ! అప్పుడు కవిపల్కులువిని యాపాలసుదిండి యేమియు ననక చని నాల్గవజామున వైళంబ సమాదించి కవిం జేరి యోరీ! ప్రస్తుతంబగు సమస్యాత్రయమును పూర్ణము గావించితివి. ఇంకొకటి గలదు. దానికి సయితము సంగతార్థంబుగ వచించితి వేని భవదభీష్టార్థంబు సమకూర్తు. లేనినాఁడు నిన్ను భక్షింతును. అని యిట్లుపక్రమించె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. ఏకో గోత్రే,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! యిదియు నాపాణినిసూత్రమే. అపత్యప్రత్యయములు సెప్పు చోటం జెప్పఁబడినది. గోత్రార్థంబున నపత్యప్రత్యయములు పెక్కులు రావలయు నేని వానికిఁ బదు లొక్కటియే వచ్చు నని దీనియర్థము. దీనికిం గవి వచించిన దేమి?

మధురవచన. అట్లు బ్రహ్మరాక్షసుండు పల్కఁగాఁ గవి మందస్మితసుందరవదనారవిందుఁడై కవి యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. * ప్రభవతి పుమాన్ యః కుటుంబం బిభర్తి,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! యేమి యీకవిచతురత! ఒకయర్థంబునకు మఱియొకటి వేఱు దీయకుండం జెప్పినవాఁడు. ఇట్టి వాగ్వైచిత్ర్యంబు గలకవియందు వ్యాలమునకుం గాక యితరునికి నరహంతకునకైన దయారసంబు గల్గక పోవునే! అనంతర మాబ్రహ్మరాక్షసుండు కవియం దెవ్విధిఁ బ్రవర్తించినవాఁడు?

---

* సర్వస్య ద్వే, ఇత్యాదులకు శ్లోకార్థము.

టీ. సర్వస్య=సమస్తమునకు, సంపదాపత్తిహేతూ = సంపదలకును విపత్తులకును గారణములైనవి, సుమతికుమతీ = మంచిబుద్ధి చెడుబుద్ధులనునవి, ద్వే = రెండు.

యౌవనసహపరిచయాత్=యౌవనముగలవానితోఁ బరిచయముగల్గుటవలన, కామినీభిః=స్త్రీలచేత, వృద్ధః=ముసలివాఁడు, త్యజ్యతే=విడువంబడును.

స్త్రీ=ఆఁడుది, పుంవచ్చ=పురుషునివలె, యదా=ఎప్పుడు, ప్రభవతి=పెత్తనము దీర్చునో! తత్ గేహం=ఆ యిల్లు, వినష్టంహి=చెడిపోయినదే.

గోత్రే=కులమునందు, యః పుమాన్ = ఏపురుషుఁడు, కుటుంబం=కుటుంబమును, బిభర్తి=భరించునో; ఏకః=అట్టివాఁడొక్కరుఁడె, ప్రభవతి=కుటుంబమున సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు.

మధురవచన. దేవ ! వినుము. అంత శాక్యభిక్షుక [illegible] యేఁ గవివరుం గనుంగొని యోమహాత్మా ! యేను భోజభూపాలుండు [illegible] నిర్మించుకొనిన యీయింటం బ్రవేశించి యీబౌద్ధుల [illegible] వారిం బూర్తిగ [illegible] తులు గాకయుండ నట్టివారి నెల్ల భక్షించితిని. [illegible] నీయందుఁ గరంబు ననురాగంబుం గొంటిని. నీయభీష్టంబు చేసి [illegible] యున్నాఁడ. నీకార్యం బొనర్చి కృతార్థతం గనం దలంచెదను. అని [illegible] బ్రార్థింపఁ గవియు రాక్షసుం గాంచి యిట్లనియె. ఓభూతరాజ ! నీ భూతకాలంబునం జరుగుచుండు వృత్తాంతంబు లెల్ల [illegible] ముందు దివ్యజ్ఞానంబు గలదు గదా ! నాప్రాణనాయిక [illegible] పోయినవిధంబును నీవు దెలిసినది యే ! [illegible] నీదివ్యజ్ఞానంబున నెఱింగి నాకుఁ జెప్పుము. ఇదియ నాకు నీవు చేయఁదగినయుపకారము. అనిన నప్పుడ [illegible]

సీ. పరిణత [illegible] పాండుదుర్వర్ణ [illegible] పోలములదాని,
ధూళిధూసరము [illegible] గడు దిన్నమైన మొగంబుదాని,
కరుణారసంబె [illegible] పోలుచుదాని,
విరహాస్వధా [illegible] యంగకంబులఁ బోలుపారుదాని,

గీ. జీర్ణమై కడు మాసినచీరదానిఁ । గంటఁ జూచితి [illegible] దాని,
భూభువనలక్ష్మి [illegible] పోలుచుదానిఁ। [illegible]

దేవ ! వినుము.

ఉ. అగమణీయగాత్రి [illegible] చూచె సరోజపాణిని,
భారతులందు దేవపతిభామినియందు సుమాస్త్రురాణియం,
దారఁగ నుండఁ బోల దన నచ్చర లెంతటివారు తన్నవో,
దార మనోజ్ఞ [illegible] ధారుణిఁ గాంతలు సాటి లేరిటన్.

దారుఫల [illegible] భూతనాథసమానీత యయినదాని నాకాంచనాంగింగని కవియు నవిరళ బాష్పధారలు నయనకమలంబులం దొరంగ నిట్లనియె.

ఉ. కామిని నీవు నాకొఱకుఁ గాఱియ నొందుచునున్న దాన వా,
కామునిశాతబాణహతిఁ గన్నియ యీవిధి గ్రుస్సుచు న్నవో,
దామువిరోగదావశిఖిదాహముఁ గాంచుచు నుండె దయ్యయో,
భామిని యిట్లు నీవు పడుపాటులు చూచి సహింప లే నెదన్.

అని చెప్పి బ్రహ్మరాక్షసునిం గాంచి యోభూతనాథ! యీకామిని నిజచరిత్రంబు నటుపుచుం గడు డస్సి శ్రమాతుర యయి నిదుర గూరుచున్నయది. ఇది యెయ్యెడ నీ కుపలబ్ధ యయ్యె? అని యడిగిన నారక్కసుండును గయాశిఖరిపురంబున నొకమనోహరోద్యానంబునందు నాకీపుచ్చెకంటి దొరకినయది. అనినం గవియు నోభూతనాథ కరుణించి యీకాంచనాంగి నంద విడియింపుము. ఆపురాధిపతి మజ్జనకునిచేత సుశిక్షితుం డగుటంజేసి తనవారిం దిట్టపడని కామినులం దన్యాయం బాచరింపఁడు. ఈ యంగనయు నచటం జేరినకతంబున నామనంబు గొంత దనుక నాప్యాయితం బగుచున్నది. అతం డన్యాయ మాచరింపఁడు గాన నిట్టి సౌభాగ్యంబునం దెచ్చుట తగదు. ఎల్లరకు సువిదితంబగునట్లు చెప్పింపం గలను. దీనిం దీనికొని పోమ్ము పూర్వమిది యున్నచోటన యుంచుము. అని ప్రార్థించినంతట నాకాంచనాంగిం గొని రక్కసుండు సనియె. వెండియుం గడువేగిరంబ ప్రవేశించి యారాక్షసుఁడు కవిం గాంచి యోమహాత్మ! నీకు నొండుప్రియంబు సేయం గలను. అద్దానిని వచింపుము. అనినం గవియు రక్కసుం గాంచి యోరక్షోనాథ! నీవు నాయందుఁ గరుణ గలిగి యుంట నిక్కంబేని యీమందిరంబుం బాసి చనుము. ఇదియ నాకుం గావలసినవరంబు. అనిన నట్ల యగుంగాక యని యాబ్రహ్మరాక్షసుండు సనియె.

ఇంతలోఁ దన్మందిరాధికృతులు తలుపులు దెఱచుకొని వచ్చి యాకవి జీవించి యుండుట కచ్చెరు వందుచు నాతనిమాహాత్మ్యంబు వర్ణించుచు నతనికి వందనంబులు సల్పి యిట్లనిరి. ఓయయ్య యింతదనుక నీయింటం బరుండి జీవించినవారు లేరు. నీవొక్కరుండవ బ్రతికితివి. బ్రహ్మరాక్షసునివలనం దప్పించుకొన్నవాఁడవు. ఈగృహంబు భోజభూపతి వినోదార్థంబు గట్టించినది. కట్టిన దాదిగ భూతాధిష్ఠితం బై యుండిన కతంబున నామహీపతి యీగృహంబుం బరదేశాగతుల కాతిథ్యంబు సేయుట కేర్పఱచినవాఁడు. ఏమహాత్మునివలన నైన నీయనిష్టంబు దొలంగునో యని తలపోయుచుండు. ఈబ్రహ్మరాక్షసునిం దోలి రాజుకడ బహుమతులు వడయుం గోరికతో ననేకులు మంత్రశాస్త్రపారంగతులు చనుదెంచి యీభూతంబును బాఱఁదోలం గడంగి వానిచే భక్షితులైరి. నీవు దానిం జయింపక జీవించియుండవు. ఈవృత్తాంతంబు రాజెఱింగెనేని కరము నిను సన్మానించు. అని చెప్పుచుండఁగాఁ గవియు వారల వీడ్కొని యామందిరంబుం బాసి పోయె. నే నామందిరంబుం జొచ్చి యచటి యధికృతులను బరిచారకులును సనినయనంతరము కవితో మాటలాడం దలంచుకొనుచు వారలు సనిన వెంబడిన యాబ్రహ్మరాక్షసుండు రాఁగా ననువు పడక యుండి యింతలో నదియు మరలి పోఁగా నిఁక నీకవికి దీనివలన భయం బుండదని తలంచి వృత్తాంతం బారసి నిగూ

ఘట్టంబున నుంటిని. కడి నదినయనంతరమును నేను వారలకుం గానంబడినచో నాయం దన్యథాబుద్ధి గాకుండు నని యెంచి న న్నగపడకుండుటకై యొదిగి యొదిగి కొంబ ఖులమాటువునన యీయిల్లు వదలి వచ్చితిని. ఇట్లగుటం జేసి కడకుఁ గాంచనమాల యిల్లు చూపి యతనిం దోడ్కొనిపోవుట కనువుపడ దయ్యె.

భోజుఁడు. సకౌతూహలముగా,,

ఓమధురవచనా! యిప్పుడు కాంచనమాల యెయ్యెడ నున్నది?

మధురవచన. దేవ! భవదీయశ్యాలకునికి భయంపడుచు నీలీలావతిదేవి సన్నిధానంబున నున్నది. అతండు ఎటుల దనని డను రప్పించుకొనం దనవలన నైనంత దనకు నానుపాయంబులు సన్నాహమున్నవాఁడు. దేవిసన్నిధానమునందున్న దాని మొనర్చినం గాంచనమాల యతని మాయాజాలంబునం దగులుకొనక పోదు. ఆకారణమునన దేవియుం దాని నెడబాయదు.

భోజుఁడు లీలావతిం గాంచి సవ్యంగ్యము,,

ఓదేవి! కాంచనమాలం దప్పించుకొనుటకు దర్పసారుని నతిసంధానంబొనర్చను దగినయుపాయంబుం బన్నవలసియున్నది. ఇందుకు నాకుందోఁచినది చెప్పెదను. వినుము. నాగిడ నదేశంబులంబట్టుపట్టులనుం దిరుగువాఁడు కపటచతురుండు. కాంతలు సేయువిలాసంబుల నభినయించుటయందు వానివలె నెట్టి దిట్టలును శక్తులు గారు. వానిప్రాయంబును గాంచనమాలప్రాయంబుతో సమానమగుచున్నది. వానికిం గాంచనమాలవేషంబు వేసి యది సమ్మతించినట్టుల శ్యాలకునికడ కంపినం గాంచనమాలకుం గలిగిన నిర్బంధంబు వాయును. ఇదియె చేయందగినపని. వాఁడు నావు ముందు గాన నతనిం బరిహాస్యునిం జేయుట తగనిది గాదు.

లీలావతి. మందహాసంబుసేయుచుం దలవాంచుకొనుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓమధురవచనా! ఈయర్థంబున వానికై ప్రయత్నించునది యెవ్వతెయో! యెఱుంగుదువా!

మధురవచన. దేవ! కమలాలయాదేవిపరిచారిక వేత్రవతి యిందుం బ్రవర్తించి యున్నది. పెక్కుప్రయత్నంబులు సల్పి విఫలోద్యమ యయి మీఁదటికార్యం బాలోచించుచున్నయది.

భోజుఁడు, ఓసి! యట్లయిన నా వేత్రవతితోఁ జెప్పుము. కాంచనమాల రాజభవనసమీపమున నుండుకృతకోరకం బనుముద్యానంబునకు రాఁగలదు. విజనం బైయుండునచోట్టికి దర్పసారుండు వచ్చునేని యతనిమనోగతార్థంబు నెఱవేఱు. ఇది

రాజస్యాలకుని కెఱుంగం జెప్పుము. అని వేత్రపతికిం దెల్పి మఱియుం గృతకోరకవనాధికృతునితోఁ జెప్పి యావనము వివిక్తంబు గాఁ జేయింపుము. పొమ్ము. అట్లనుచు నీవృత్తాంతంబుఁ దెల్పి చందురుండు దోఁతెంచుట కించుక ముందె కాంచనమాలానైపథ్యంబుతో నయ్యెడకు రమ్మనుము.

మధురవచన. నప్పుకొనుచు,,

దేవ! దేవరయాజ్ఞానువర్తనంబుం గావించెదను. అని నిష్క్రాంతయయ్యె.

భోజుఁడు. దేవీ! మనము కృతకోరకోపవనమునం బొలుచు దారుపర్వతకంబుపై నుండుచంద్రశాలకుం జేరి యందుండి మాయాకాంచనమాలతో మదీయస్యాలకుండు ప్రవర్తింపంబోవు వేడ్కలు కొన్ని కన్నులపండువుగఁ జూతము. నిగూఢమార్గంబున నయ్యెడకుం బోదము.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! మీ స్యాలకుని నందఱు నిట్లేఁ బరిహసింతురు. ఇంక నతండు నలువురిలోఁ దలయెత్తం బోఁడు. బంధువగు వాని నిట్లవమానపఱుచుట తగునా!

భోజుఁడు. దేవీ! వానిచే నవమానింపవలసినది లేదు! మఱి తన కువినయంబునన తనకుఁ దాన యవమానితుం డయ్యెడిని. చూడుము; ఆకవివలన చెట్టిదూఱు వడసిన వాఁడు!

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! ఈ వృత్తాంతంబు కమలాలయచెవి కెక్కెనేని దుర్మనాయమానమానస గాదా!

భోజుఁడు. దేవీ! తన సహోదరునిగర్వం బడంగునట్లు కవి వచియించినపద్యంబు విని యాకాంత తన సహోదరునియందు దుర్మనాయమానమానస యయి యుండు. కాని మఱియెవ్వరియందును విరసంబడం బోదు. అదియునుంగాక వానికి గర్వభంగంబు సేయక పోరాదు. కావింపనిచో వీఁడు సాధువుల కిట్టియపకారంబులు సేసి తిట్టులు వడుచుండు. దీన నపకీర్తి నాకును గల్గు. అది యట్లుండనిమ్ము. దారుపర్వతారోహణంబుఁ గావింతము రమ్ము.

భోజలీలావతులు పర్వతారోహణం బభినయించిరి.

భోజుఁడు. దేవీ! ఇదె చంద్రశాలకుం జేరితిమి. ఇందు జాలకాంతర్హితుల మై యుండి వేడ్కలు గనుగొందము.

అని దేవితో జాలకాంతరోపవిష్టుండై కృతకోరకంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి,,

దేవి ! అటుల కనంగోనము. నాసామ్యమున దగుదర్పసారుండు మధురానగర వన్నిన కపటంపువలం దగులుకొని కృతకోరకంబుం బ్రవేశించుచున్నాఁడు. వీఁడు కాంచనమాలాసక్తుండు గావున నద్విరహవేదనాజనితతాపండు తాదిగుణంబులం దగ్గయు మాఱియుండెడిని.

దర్పసారుండు ప్రవేశించి,,

కట్టా ! కవిని సమయింపం జేసినప్రయత్నంబు వమ్మయ్యె !

పోనిమ్ము యత్నంబు ? కాంచనమాలాప్రాప్తికిఁ జేసినప్రయత్నంబులు ఫలోన్ముఖంబులు గా నుండ నది యేమి కారణ మేమి ?

ఉ. కాంచనమాలఁ గాంచి మదిఁ గామశరార్తిఁ గుందు మాపటిన్ గా,
మంచితమిత్రి వేత్రవతి యాత్మహితం బగుమాటఁ జెప్పినన్,
మించినకౌతుకంబునను మీనవిలోచనఁ గూడవచ్చితిన్,
వంచకుఁడైన నాయెడఁ గృపావశతం గనె నేమి భాగ్యమో !

పలువలంకులు నిరూపించి,,

ఔర! వనంబున నీయుపవనంబున జనపక్షిరంబై యున్నది.

క. కృతకోద్యానము విజనము మతిమఱపు బ్రేమమునఁ గూర్చి శుభగతిఁ గన నా
యతనుండు దయఁజూచెను న న్నతులితమోదాద్రిశిఖర మారోహింపన్,
ఏలకో తడవయ్యెఁ గాంచనమాల రాకున్నయది !

కాంచనమాలావేషధారియై యజ్ఞసుండు ప్రవేశించె.

యజ్ఞసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఏను భోజభూపతినియోగం బనుష్ఠించువాఁడ. కామాతురుండై పలుగతిం బ్రవర్తించునీదర్పసారు నవమానితుం జేసెద. వీఁ డీరసాలపాదపంబుమాటున నుండి కాంచనమాలరాక కెదురు చూచుచున్నాఁడు. నావచ్చినజాడ నెఱుంగఁడు. నాపోలికను తెలుపఁగఁ జేసి త్వరితగతిం బంపెదం. కాన నెఱింగించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి వేత్రవతీ ! మధురవచన నీతో నీకాంచనమాల కృతకోద్యానవిలోకనోత్సుకతం జెలంగుచున్నది ; దీనిం దోడ్కొనిచని యావనంబుసొంపుఁ గాన్పింపుము ; ఏను దేవికార్యంబునకుఁ జనవలసియున్నది యని చెప్పి నీచేతికి నన్నప్పగించినంతనె నీ వీయుపవనంబునను నన్నొంటి విడిచి పోతివి. ఇదేనటే చెలిమి !

పసిడి యని యారయక పోతివి. ఈయుపవనంబు వివిక్తంబయి యున్నయది గాన సరిపోయె. కానిచో నేమిగతి కావలె? ఇట్టి మోసగత్తెవని యెఱుంగకునే నీతో నేను రానేరాను.

నలువలంకలు దిలకించుచు నట్లభినయించి,,

సంభ్రమముతో,,

ఆ! ఇద్యోడ నన్యపురుషులపోలికపడ యున్నట్లు గానంబడియెడిని. ఏమి సేయవచ్చు! ఏకతంబునం బురుషుం డుండుచోటికి ముగుద యొంటిమైఁ జనుదెంచెనేని దానింగాంచి గరగరికగలమగవాఁ డూరకుండునే.

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

దేవి! అర్జునుండు సేయుకపటంపువగలు సూఁచితివే!

లీలావతి. ప్రాణనాథ! యిట్టియర్థంబులంగూర్చి మీరలె యానతినిచ్చినట్లున్నది. మీకు పీఁదడపగాఁడు గాన సర్వజ్ఞులరగుమీవలన నాకీగము లగునర్థంబుల నెఱింగియుండఁడా.

దర్పసారుఁడు. మాయాకాంచనమాలం గాంచి. సంతసించుచు. ఆత్మగతమున,, వేత్రవతి యొనరించినయుపాయంబు కరము శ్లాఘనీయంబు. కాంచనమాలయుం జేయలఁతిని జిక్కినయది. దీనిని విస్రంభణోపాయంబున వశగతం జేసికొనియెద.

సమీపమునకుం జని,,

ఓవగలాడీ! ఏ నన్యుండను గాను. తపస్సులంబట్టి నీయందాసఁ గాంచుచుండువాఁడను. నన్నుం గాంచి భయంపడఁ బోకుము.

మాయాకాంచనమాల. దర్పసారునిం జూచిన ట్లభినయించుచు. లజ్జావినయసంభ్రమంబులతో మఱియొండుచోటికిం జనియె.

దర్పసారుఁడు. వెంటనంటి చని,,

ఓముద్దులగుమ్మా! నీ వేల నన్నుపేక్షించి చనియెదవు?

ఉ. మారకఠోరశాతసుమమార్గణతాపభరంబు హెచ్చ నీ,
చారుపయోధరస్తబక సంగత చందన పంకలేప మి,
చ్ఛారతిఁ జెందఁ గోరితిని సాంకపగంధిరో నీవు నాపయిన్,
గూరిమిఁ గాంచి నాభవ మకుంఠగతి న్సఫల మొందఁ జేయుమీ.

మాయాకాంచనమాల. తలవాంచుకొనియుండె.

దర్పసారుఁడు. కామావేశంబుతో,,

కం. సుసుగంధి మాటలాడవె। రమణీ నీవిరు భ్రమరముల రహిం జేర్చెదవ,
స్తనయుగాక్షి కోపితే చెలు। గ్రసుమమున గ్రోలంగ నిమ్మ కవకపుఁ జోణ్యా.

మాయాకాంచనమాల. చెలువుం జూపుచుఁ జూపి,,

చం. సరసము చాలు చాలు నిలు సారసలోచన లొంటి నుండఁగా,
సరసుఁడఁ జేర రాఁ దగునె చక్కనిచానల కాడికల్ ఘనా,
థిరముగఁ గల్గఁ జూపె యలుఁతిం గడుఁ గష్టము గల్గ నక్కటా,
పురుషుల కక్కరల్ గడవ పొల్పుల నొప్పరిసింతు రంతటన్.

అని లోపల్గిం జనుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓరి ! యర్జునా ! భళిరా ! నీవాడినపద్యములు మెప్పుగొనం దగినవియు. చక్కనిచానల కాడికలు గలుగు నమాట నిక్కంబు.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర ! పురుషుల కక్కరల్ గడవ పొల్పుల నొప్పరిసింతు రన్నది తథ్యంబు గాదో ?

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

దేవి యదియును సత్యమే ! ప్రస్తుతం బగు వినోదంబు గాంచెదము.

దప్పఘోరుఁడు. అనునయించుచు వెంటంబడి,,

చం. నిలుము లతాంగి పోకు కరుణింపుము నాపయిఁ గోప మేలనే,
చిలుకలకొల్కిరో ! భయముఁ జెందకు వంటను నేను నీకు నే,
లలితవినూత్నయౌవనవిలాస వశీకృత మానసుండనై,
సలుపితి నిల్వలేను పెరవాఁడను గాను మృగాక్షి గావుమీ.

అని యామాయాకాంచనమాల చెయిపట్టెను.

మాయాకాంచనమాల. మొగము మారఁజేసికొని,,

గీ. సారతర మైనము త్యాలహార మొకటి। కపికిఁ దొరకిన మర్కటకను గాంతువీవు,
లేమాన మొనర్చి నాసన మూహ నెత్తు। కొని నటించును గాక తద్గుణముఁ గనునె,

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

ఓరి యర్జునా ! మర్కట సాదృశ్యముచే బాగుగ వీని నధిక్షేపించితివి. మానవుఁ డందుఁ గాన వెండియు నిన్ననుసరింపం గడంగెడిని.

దప్పసారుఁడు. కాస్త్యాంశపడి నిలిచి వెండియు ననునయించుచు,,

ఉ. కోమలి రిత్తకోపములు గూడునె యొప్పటికైన నాపయిన్,
గాముని లీలలం బ్రణయగౌరవసమ్యఙ్ముఖలైనకిన్కలం,
వేసులు గాంచబోయెదవు వేడుక నన్నలయించె దింతయే,
సామజయాన మోడి యిఁకఁ జాలును లీలల నేలు గ్రక్కునన్.

అని చుబుకంబుంబట్టి యెత్తి ముద్దుగొనంబోయెను.

మాయాకాంచనమాల. తటాలున వానిచేయిఁ బట్టివేసి,,

గీ. చనునె నీ కిది పెద్దలచాటుఁ బాయ । నూడుమగువలతో దిట్టయిట్లు చిత్తగిస్తను,
దప్పి నడచుట నీకొప్పుతెసముననును । దగినవిధమున నడచుకోఁ దగును నీకు.

దర్పసారుఁడు. ఆత్మగతమున,,

పయింబడియుఁ బడఁతులతో మెండొడ్డం గూడదు. కాన నిప్పుడు బలాత్కరించు పనివలన నివర్తించుకొనుట యుక్తమంబు.

మాయాకాంచనమాలభుజంబు వదలి,,

ఉ. సారమసారముం గననిచానల పొందును గాంచుపంటి నా,
సార మెఱుంగనాతిముఖసారసవీక్షణమేసిఁ జాలుపో!

మాయాకాంచనమాల. అసూయనభినయించుచు,,

ఉ. పూరుషు లంగనామణులబుద్ధు లశుద్ధు లెఱుంగ కాసతోఁ,
జేరిన వారికూటములు చీయనరే సకలాత్ము లెల్లెడన్.

భోజుఁడు దేవి! మనయర్జునుఁడు కాంచనమాలావేషంబు బూనిచి యాదర్ప సారుని వంచించునంచు మించిన వేడుక గలిగింపడే! ఇంతలో గాంచనమాల మధుర వచనచే బోధితయై తనయింటికిం బోయియుండును. ఈదర్పసారుండును వంచితుం డయ్యె. ఇఁక వీరలు నివృత్తు లౌట మంచిది.

దర్పసారుండు. ఆత్మగతమున,,

ఈ కన్యకామణి చేయలంతిం జిక్కియుం దప్పిపోవున ట్లున్నది. ఏమి సేయుదగు?

ప్రకాశముగ,,

కం. కరుణింపుము నాపయి నో । యరవిందదళాక్షి నీదునందు ప్రియమున నా,
శిరముఁ గదియించి మ్రొక్కెద । వరవర్ణిని నన్ను నేలు వాంఛలు మీరన్.

అని మాయాకాంచనమాల యడుగులపయిం బడుచున్నాఁడు.

అర్జునుఁడు. నవ్వుచు,,

ఓ రాజసార్వభౌమా ! నేను పాపాత్మురాలను గాను. ఇది మాఁదు పుట్టినుండ. నన్నుం గాంచి యేల మనుగు పడియెదవు ?

అని చీర విడిచి పోయినది.,

ఓ సార్వలికా ! రాజును దేవుండు నీపదుపోట్లు దాయుపాపాత్ములై గాంచు చున్నారు. ఇఁక నీరాజునెదుట మోముఁ గాన్పింపం దగంబు గాదు. వేఁ బోదుంగాక.

అని నిష్క్రమింతురయ్యె.

దర్పసారుండు. చెవ్వొగ్గిపడి. కొంతసేపు మూర్ఛనుండి. దీనాననుండై. ఆత్మగతమున,,

ఆ ! మోసపోతిని. ఏమి సేయుదును ! కామాంధుఁడనై జ్ఞానంబు మాసియుండు నన్నది యథార్థంబయ్యె. ఇఁక నీయూరనుండి రాజుమొగంబుం గాంచుటకంటె నవమానం బేమియును లేదు. ఇఁక నింటికిం జనుట యుక్తంబు గాదు. నిజనగరంబునకరిగెదను.

అని నిష్క్రమింతుం డయ్యె.

భోజుఁడు. సంతసంబుతో.

దేవి! ఈ మానహీనుని నూరువిలునకుంబంచి యొకఁ గమలాలయను మోహమోడి యట్లు సేయుచుంటిని. ఇప్పుడు విధివశంబున వీఁడె మనపట్టనంబు వదలి పోవలసినట్లయ్యె. ఇఁక నా మిదుటికి రా మోమోడుదును. కాంచనమాలాకవీంద్రులవృత్తం బారయుదము. నగరునకుం బోదము. మధురవచనకవనం గలాలాప నంపి వృత్తంబుఁ దెలిసికొందము.

అని నిష్క్రమింతురైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణమునందు

సప్తమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

అష్టమాంకము.

కలాలాప ప్రవేశించి,,

ఏను భోజలీలావతులయాజ్ఞానువర్తినినై మధురవచనయింటికిం జనియెద. గతదినాంతంబున దారుపర్వతకమునుండి దిగివచ్చి రాజును రాణియు నన్నుం జీరి యోసి కలాలాప! దర్పసారుం డర్జునునికపటంబున వంచితుండై యాయయోగు వాఁడు. కాంచనమాల నిర్బంధంబు నివృత్తం బయినది. నీవు మధురవచనకడకుం జని దాని నడుగుము. కాంచనమాల యింటికిం జనినయనంతరము ప్రియసంప్రాప్తి దాని కయ్యెనా! లేదా! ఇది తెలిసికొని రమ్ము. అని యానతి చేసి పంపిరి. ఏనును మధురవచనయింటిదాపునకు వచ్చితిని. అదె నాప్రియసఖి మధురవచనయు నతిత్వరితగతి నెక్కడకో చనం బయనమై వచ్చుచున్నది.

మధురవచన ప్రవేశించి. సంశయంబుతో,,

ఏలకో రేపకడన ప్రియసఖి కాంచనమాల నన్నుం బిలువ పంపినయది. ప్రియసంప్రాప్తివలన సంతసంబు గూరుచుండినయాకాంత లేదేని కొంత యుండునో! లేనిచో నన్నేల రప్పింపఁ బూనినయది ?

ముందును దృష్టులు నిగుడ్చి. వైచిత్ర్యంబుతో,,

రాజాంతఃపురపరిచారిక కలాలాప యిదె నాకడ కేగుదెంచుచున్నయది. ఏదేని కారణంబు లేక యిది రాదు. కాన నారయ నగు. ప్రియసఖి! కలాలాప యంతఃపురపరిచారిక వగునీవు మావంటివారియిండ్లకును రాఁగతంబు మీనులకు వింతై యుండును. ఎఱింగింపుము.

కలాలాప. ప్రియసఖి! అవన్నియు నట్లుండనిమ్ము. కాంచనమాలకుం బ్రియసంప్రాప్తి యయ్యెనా! ఈవృత్తం బారసి రమ్మని భోజలీలావతులు నన్ను నీకడ కంపిరి.

మధురవచన. ప్రియసఖి! లీలావతీదేవికిం గాంచనమాలయందుం గలప్రియంబు కడు నధికంబు; కాన విచారించుకొని రమ్మనినయది. చెప్పెదను వినుము. అర్జునుండు కాంచనమాలావేషంబుం దాలుచుకొని కృతకోరకోద్యానంబునకు నాతోఁ జనుదెంచె.

రాజసాన్యులసని కార్యంబులందు వ్యాపృతులై యుండు కేత్రవతీప్రధానులు వానిం గాంచనమాలయే యని యెంచి త్వరితతరంబుగ నతనికి వృత్తాంతంబు విన్నవించిరి. అందు కేత్రవతికపటంపుం గాంచనమాల ననుసరించె. అది గాంచి యేను దాని వెడబాసి పోయి కాంచనమాలాగ్రహణనియుక్త లగు దాసీకలు తమకార్యంబు ఫలించిన దని యేమఱుపాటున వారివారియిండ్లకుం జనఁగా నతినిగూఢమార్గంబునఁ గాంచనమాలం దోడ్కొని తెచ్చి దాని యింట విడిచితిని. ప్రియసఖి కవిగళం బగుచింతతో విషాదంబు నొందుచు స్నానాదులు నిర్వర్తించుకొని సౌధోపరిదేశంబున నుండి నలువలంకులు దిలకించుచుండె నప్పుడు తత్సమీపపథ్యయం దాకవిపణంబు ననుచుఁ గాంచనమాలం గాంచి యు[illegible]నిరెను.

శ్లో. * ఝటితి ప్రవిశ గేహం మా బహిస్తిష్ఠ బాలే,
గ్రహణసమయవార్తా శ్రూయతే శీతరశ్మేః,
తవ ముఖ మకళంకం వీక్ష్య నూనం స రాహు,
ర్గ్రసతి తవ ముఖేందుం చంద్రబింబం విహాయ.

* టీ. బాలే = ఓపడుచా! ఝటితి = వేగముగ, గేహం = ఇంటియందు, ప్రవిశ = ప్రవేశింపుము. బహిః = వెలుపల, మాతిష్ఠ = ఉండకుము. ఏలయనఁగా:— శీతరశ్మేః = చంద్రునికి, గ్రహణసమయవార్తా = ఉపరాగము సంభవించుసమయ మను వార్త, శ్రూయతే = వినంబడియెడిని. ఈయూరఁ జంద్రగ్రహణము గలుగం బోయెడునని పదంతి వినంబడుచున్నది యని యర్థము. చంద్రోపరాగము గలిగినఁ గలుగ నిమ్ము! అందుకై వెలుపల నుండక యింటిలోపలికి జనవలసిన దేమి యన్ననో:— అట్లు పోనినాఁడు గలిగెడుకష్టము దెల్పుచున్నాఁడు. స రాహుః = ఆచందురుని మ్రింగం గడంగు రాహువు, తవముఖం = నీమొగమును, వీక్ష్య = కని, చంద్రబింబం = చంద్రబింబమును, విహాయ = వదలిపెట్టియే, అకళంకం = కళంకరహితుఁడైన, తవముఖేందుం = నీయొక్క ముఖచంద్రునిని, గ్రసతి = మ్రింగెడిని. నిర్దోష మగువస్తువు దొరికినని సదోషమగువస్తువును గోరరు. కాన నకళంకచంద్రుండై యొప్పునీమొగంబుం గాంచి కళంకి యగుచంద్రుని వదలి రాహువు నీమొగంబును మ్రింగంబోవు. నీమొగంబు కళంకము లేనిచంద్రబింబముపగిది నొప్పుచున్న దని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

చం. ఘనకచ యింటిలోపలికిఁ గ్రక్కునఁ బొమ్మిఁక బైట నుండఁగా,
జన నుపరాగవేళ యిది చంద్రుని కంచును బౌరు లాడుటల్,
వినఁబడె నీముఖేందువును వేడుక రాహువు గాంచెనేని భా,
మిని యకళంకి మ్రింగుఁ గడిమి న్సకళంకము బాసి ప్రేల్మిడిన్.

ఇట్లు కవి వచియించినపలుకులు విని యాలలనాసికతావిశేషంబునకు మనంబున మెచ్చుకొనుచు వెండియు నాతనిసరసోక్తిసుధారసంబుం గ్రోలం దలంచి యూరకుం డంగా నాకాంచనమాలభావం బెఱింగి యానాకామినీమణి కంచుకము దాల్పక యుం డుట మనంబునం దలంచుకొనుచుం గవిం గాంచి యోకవికులతిలకమా! యిది యింటి లోనికింజని చేయవలసినకార్యం బేమేనిం గలదా! ఆనతిమ్ము అని యడుగంగా నాతండు గాంచనమాలం గాంచి,,

శ్లో. * కనకాంగి కలయ కంచుక మనయో స్స్తనయో ర్జవేన ఘనతరగర్వోః,
పురుహూతదిగ్విభాగా దుదయతి కోకారి రద్య పరిపూర్ణః.

అని చెప్పిన నాతనిసుధామధురంబు లగుచతురోక్తుల కలరుచు నాకాంచనమాల వేగంబ సౌధతలంబు డిగ్గి పరిచారిక యందిచ్చునాగంజపు రైక దొడిగికొని సఖికదంబ కంబు తోడ రాఁ దనగృహబహిర్ద్వారదేశగతుం డైన తనసఖుని యెదుర్కొనం జను దేరనప్పుడు కవివరుండును బ్రణయరసపరిప్లుతంబు లయి మందహాససూచితంబు లగు నుదారకటాక్షవీక్షణంబుల నాకాంచనమాలముఖాంబుజంబుపయి నోలయించిన సిగ్గుపడుచు మాప్రియసఖి తనకేలందమ్మిం బయింటచెఱంగు నెత్తి మోముదామర కడ్డముచేసి కొని సుస్మితంబు సేయ నది గని కవి యిట్లనియె.

శ్లో. † ఉచితం గోపన మనయో స్స్తనయోః కనకాద్రికాంతితస్కరయోః,
అవధీరితవిధుమండలముఖమండలగోపనం కిమితి.

---

* టీ. కనకాంగి = బంగారమువంటి యొడలిచాయగలదానా! ఘనతరగర్వోః = కడుఁగొప్పవియగుఁ అనయో స్స్తనయోః = ఈస్తనములకు, జవేన = వేగముగ, కంచుకం = ఱవికను, కలయ = తొడుగుము. అద్య = ఇప్పుడు, పురుహూతదిగ్విభాగాత్ = తూరుపుదిశయొక్క భాగమునుండి, కోకారిః = జక్కవలకుసూడగుచంద్రుఁడు, పరిపూర్ణః = కడుంబూర్ణుం డై, ఉదయతి = ఉదించెడిని. ఓకాంతా నీయొక్కకుచములు జక్కవ లగుటంజేసి చక్రవాకవైరి చంద్రుం డుదయమగుచోని కుచచక్రవాకంబులు విరియుం గాన వేగముగఁ గంచులికఁ దొడుగు మనుచున్నాఁడు.

ఈ శ్లోకమునకు సరియైన యాంధ్రపద్యము.

కం. కనకాంగి గబ్బిగుబ్బల | మనుపడఁ గంచులిక దొడుగు ముద్దియ యదిగో,
కను కోకవైరి యే తెంచె|ఘనమండలుఁ డగుచుఁ బొడమెఁ గాఁ బ్రాగ్దిశలోన్.

టీ. † కనకాద్రికాంతితస్కరయోః = బంగరుకొండవన్నె లదొంగిలించిన వగుటంజేసి, అనయో స్స్తనయోః = ఈ నీస్తనములకు, గోపనం = దాపటికము, ఉచితం =

కొనిన నతని సరససంభాషణామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు నానందమగ్నహృదయ
బగుచి త్తంబుతో నప్పు త్త్రకాళిని తీరునంబు మానవంబున గుణగాంభీర్యంబు గాంచుచుండు
నదియయ్యు లజ్జాగ్రహాగృహీతగాత్రి యయ్యెనప్పు నాశ్చర్యగాఢవతీవతంసంబు భావం
బెఱింగి యే మెల్లరమును బూన్ప నాసరసా గ్రేసరునికిం గ్రదంబు డయుగంగి తోడ్కొ
వచని కేళీమందిరంబున ననల్పసుఖదం బగు తల్పంబునం దుపవిష్టుం జేసితిమి. అంత
మేము మాయింద్లకుం జనుదెంచితిమి. కాంచనమాల యింతయు ముంద నన్నుతిక్వరిత
గతి ర మ్మని చెప్పి పంపె. కతంబు స్ఫురింపదు. ఇదియ ప్రవృత్తం బగువృత్తాం
తంబు. ఇది దేవికి నివేదింపుము. ప్రశ్రంబ యేను గాంచనమాలమందిరంబునకుం జని
యది నన్ను ర మ్మనిపంపినకారణ మరసి దేవియన్నిధానంబునకు వచ్చి విన్నవించుకొని
యెదను. ఒకలాలావ దేవి తహతహపడుచుండును పొమ్ము. ఏం జనియెద.

అని దాసితో నిష్క్రాంతయయ్యె.

ప్రవేశకము.

తగినదియే. ఇతరులను [illegible] దొంగిలించిన వారలను రాజభటులకంటికిం గనంబడకయుండ
దాచియుంచుట యుక్తమే యనునది లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన బంగరుకొండ
వన్నెలను దొంగిలించినది యైనకతంబునం గుచంబులను కంచుకిచే మూసిపెట్టుట
యుక్తిదంబ యగు నని భావము. అవ ... పనం—అవధీరితవిధుమండల = చంద్రమం
డలమునుదిరస్కరించినదియగు, ముఖమండల=ముఖమండలమునకు, గోపనం=దాచుట,
కిమితి = ఎందుకు ? ఇతరులను దిగస్కరించి విఱ్ఱవీగుచుండువారిని డాపఁజేయ మొనర్ప
వలసినది లేదనుట లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన చంద్రమండలమును దిరస్కరించి విఱ్ఱ
వీగుముఖమండలమును దాపఁజేయ నుచితంబు గాదని భావము. స్తనములనుగప్పి
కొనుట యుచితమే ! ముఖ మేలగప్పుకొనియెదవు ? ఇది తగదని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియగు యాంధ్రపద్యము.

చం. కనక మహీధరేంద్రశుభకాంతులఁ బల్మఱు దొంగిలించుటన్,
స్తనకలశద్వయంబునకు ధారుణి గోపన మొప్పు గాని యా,
వనజమునకు స్వగచ్ఛవిఘనప్రభల న్నిరసించి మించుచున్,
జనుమపుఁ జెంగు దానికిని దాపఁజేసెం బొసరించు టొప్పునే.

కాంచనమాల ప్రవేశించి. దీనత్వముతో,,

నా ప్రియసఖి మధురవచన యింకను రాకున్నది. ఏఁ జెప్పి పంపి తడవయ్యె.

మధురవచన ప్రవేశించి. ప్రియసఖి కాంచనమాలా ! నీకోరినకాంతునిం బడసియుం సంతోషాంబునిధియందుం దేలనివిధంబు నీవిన్ననైనమొగంబు దెలుపుచున్నది. మఱియును.

చం. మలయజపంకలేప మిటు మాయక యున్నదిదేమి చన్నులన్,
గలసినపత్రభంగములు గండములం జెడకున్న వేలని,
స్థుల మగునోష్ఠబింబమునఁ దోరపుమస్తమలంపురాగముం,
గలయక యున్నదేమి కలకంఠిరొ యుక్తివిహారొ నాథుపై.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి : యే మనియెదవే! ప్రాణనాథునిమోము గనంబడుటను ముంద ప్రణయకోపమా ! ఎంతలే నీమాటలు.

ఉ. కోప మదేల నాకు మదిఁ గోర్కులు జే కొనసాగకున్న నో,
రూపవతీవతంసమ ! నిజార్థిగఁ జెప్పెద నాయకుండు నం,
తాపపరీతుఁడై వ్యసనతప్తాంతం గడుఁ గుందుచుండఁ గా,
నే పగిది న్సుఖంబుఁ గను నింతి కృపాకలితాంత రాత్మతోన్.

మధురవచన. ప్రియసఖి ప్రణయంబు విశేషించిన సల్కగ్గుట చిల్కలల్లులకం దగునర్థంబు గాన నడిగితిని. ఇట్టికారణము లేనినాఁడు రసాభిజ్ఞశిఖామణి యయ్యు నమరక్తయగు సౌభాగ్యలక్ష్మినవావతారయుండుం బూర్వమనుమోదితగ్గైన దానియందుఁ గ్రీడావిముఖుండై యుండం గలం డెద్దియో !

కాంచనమాల. ప్రియసఖి! నాథుండు నాయం దనురక్తుం డగుట యథార్థంబ. ఇతండు కాంతాంతర సమాసక్తుండై తద్వియోగంబునం గుందుచుండు విధంబు గానం బడియెడి. బలవద్వియోగవ్యథావివశుండు తనయభీష్టాంతరంబులం బాటింపకుండుట తెల్లంబ కదా !

మధురవచన. ప్రియసఖి! ఆ మర్మం బటుండనిమ్ము. గతరాత్రియం దతఁ డెట్లు ప్రవర్తించెనో యెఱింగింపుము.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి చెప్పెదను వినుము.

ఉ. ఆరసితోత్తముండు ప్రియ మార సుఖాంబుధి దేలలాడుటల్,
గోరని వస్త్రగ్రాస్యపదయుగంఫిత వేదన తోఁ గ్వశేగ తా,
సారెకు వచ్చు నాడు సును నవ్వుచుఁ జే మది సీసడించుచున్,
వారని బాష్పసంతతి విపన్న సుఖాస్య సుతోడఁ జేరిలన్.

ప్రియాసఖి ! యేమి సేయుదు. ఇంగులము మాలతి తోఁచు ; బది యుదంత మనియెఁ జేసిన శీతోపచారంబులందు,

చం. తనువునఁ జందనం బలఁదఁ దత్క్షణమాత్రన పొగ్గఁ బోలె నా,
తనసుమమాల్యసంతతులు తాపమునం బడినట్లు వాఁడె నే,
మనిమదఁ దాపశోషము లహో యెఱుఁగ నోటిగ గంద ప్రేల్చెడిన్,
ఘనఘన సారశేషము నికామగతి జ్వలియింపఁ బూనెడిన్.

ఇట్టి దురంతసంతాపవేదనావశీకృతస్వాంతుండైనయా మనోహరాంగునికి,

కం. సర్వాలోకైకసమంగళ సాగర్వమైన । తనువు విరహాబ్జపాండిమాధార ముగుచు,
జిక్కె యభినవసౌభాగ్యశేష మయిన । సుందరాకారశేఖతో సంచరించు.

మఱియు నాలోకోత్తరసౌందర్యలక్ష్మీస్వయంవరపతి యగునా ప్రాణనాథుండు నాకడకుం జేరిన దాదిగ.

చం. పులకలు గ్రమ్మ నూగుమెయి పూరితబాష్పము లైనకన్నులన్,
గలితవిమూర్ఛనాతతవికంపిత మై పెలఁగాంచు మానసం,
బలఘుసరోచిశేష మయి యందము మీఱెడు మేను గల్గి యా,
గులపడఁజేసె నామనము ఘోరతరాత్రి మునుంగఁ జేయుచున్,

ఇవ్విధంబున రేయి యంతయుం గడిచినం బ్రభాతశేషంబునను సయితమాధ వ్యచరితుండు.

ఉ. తాపము పల్ప నిచ్చ నపుఁడాల్పఁడు పేముఁ బల్కరింపఁగా,
దీనతతోడఁ జల్క నతిదీర్ఘతరోష్ణతమారుతాస్యుఁడై,
మానని చింతతోడ ననమానవిలాసముఁ బాసి యుండు న,
మ్మానసనీరజాక్షి యెద్ది యెఱుఁగ ? కతం బికఁ డిట్టు లౌటకున్.

మధురవచన. ప్రియాసఖి ! ఇందుకుం గతంబు గలదు. మధుమంతపురాధినేత కూఁతురీతనికిం బ్రాణపయిత. ఏకారణంబుననో దాని నెడఁబాసి యితండు వియోగవ్యథావశ శాంతికరణుండై యుండెడిని. దాని రూపణీయత బనన్యసాధారణము.

బ్రహ్మరక్షస్సు మానీతగ్గు రూపుతోఁబరి మూతనమందిరాంతరంబున నాకంటికిం గనం బడియె. ప్రియసఖి ! లోకంబున నెందఱో సుందరాంగులు గలరు గాని యీసరసవద్య రూపోపేతవంటినాతి యీ భూతలంబున నుండదు. వినుము.

ఉ. ఆ నవమోహనాంగి కమలాలయ యేమొ యనన్ మనస్సు నాసగోఁ,
జానన రూపసంపదల కచ్చెరు వందఁగ వోరు లోకులా,
చానవయోవిలాసముల చారుత నేఁ బొగడంగఁజాల నో,
మానిని దానిఁ బాసి భువి మానవసత్తముఁ డోర్వఁజాలునే.

ఆకాంతం గాంచి యాకవివరుండు దానివిరహవ్యథావివశత్వంబునను నగచి బాష్పకలితుండై భూతనాథునితో వెండియు నిది యెందుండునో యిట్టి దీపం జెప్పు మని ప్రార్థించిన నాబ్రహ్మరాక్షసుం డిట్లు యొసరించె.

కాంచనమాల. ఆ ! ప్రియసఖి అట్టియనురూపనవయౌవనోపేతయం దనురక్తుండు గానకే యితరానురాగంబు తద్విరహవ్యథావలితహృదయుం డగుచితనియుల్లంబున రసభావంబుం జెందక యున్నది.

ఉ. ఆరుచిరాననం గలసినంతట గావి ముదంబుఁ జెందఁడా,
సారవిచారుఁ డీనరసుసఖ్యము జన్మఫలం బదెంతయుం,
చారుముఖీవతంసమ విచారము నేయుము దానిఁ జేర్పఁ గా,
బోరన సత్ప్రయత్నములు పూనిసఁ జేయుట యొప్పిదం బగుం.

ఆరమణీవతంసంబుం బడసినం గాని యీతనిదురవస్థావిశేషంబు నివర్తింపదు. అది నివర్తింపనినాఁడు నాకు నీతనితో సుఖం బనుభవింపం బోలదు. కాన నాకాంతా సమాగమం బీకవివర్యునికిం గలుగం జేయ నగును. ఇందు కను పేదియో యొనుంగను.

మధురవచన. ప్రియసఖి భోజునికిని కవికిని పరస్పరసమావేశం బయినం గాని యీ కార్యంబు సాధితంబు గాదు. ఈవృత్తంబు లీలావతీదేవికి విన్నవించి తన్మూలక ముగ రాజుచెవి కెక్కింపం జనును. భోజభూపతి కవులయెడ గరమనురాగంబు గల వాఁడు. ఈకవివరునిం గాంచం గోరుచుండెడిని. ఈతనిం గనుంగొనినని కరూశదేశ పతికి వర్తమానం బెఱింగించి యీనాతిం దెప్పించి యితని కర్పింపం గలండు. తొలుత నీకథినవతారుణ్యంబు గలుగం జెప్పిన యర్థంబు వినియే యితనిమతిమానసప్రభాసం బునకు నచ్చెరు వొందుచున్నాఁడు. ఇట్టియద్భుతచరితంబులు పెక్కులు కవివరుని యందుం గాన్పింపఁబడె. అవియు నతనిచెవి కెక్కినవి. కవియును రాజసన్నిధానం

బునకుం జను. వీరికిం బరస్పరగాఢమైత్రి గల్గక పోదు. ఇంతకు భువనేశ్వరీపాదప్రణా
మంబు సతతము నేయుచుండు మీరు కార్యంబు సాధింతురు. ఏఁ జని లీలావతికి
వృత్తాంత మెఱింగింతు. నీవు భువనేశ్వరిం గొలుచుచుండుము. ఉద్దిష్టకార్యం బను
కూలింపక పోదు.

ముందునమృష్టాన్నిగుడిచి. నైవేద్యంబుతో,,

ఓకాంచనమాలా! ఇది యేమివింతయౌ. ఆర్యుండుబుద్ధిసాగరుండు తానేనాఁ
డేని యీవంకను మరలనివాఁడు సుస్నాతుండై నూతనాంబరంబులు దాల్చి వైదికశ్రోత్రి
చిత వేషంబుతోఁ బాదచారియై యిచ్చటకే యేఁగుదెంచుచున్నవాఁడు. ఈభోజని
ముఖ్యామాత్యుండిప్పు డిట్లు రాఁగతం బేమొకో! ఇతఁ డెక్కడ కేఁగెడినో.

ససంభ్రమముగ,,

ఎక్కడకో యని యేల? మనయింటికే వచ్చుచున్నాఁడు.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి! ఒకనాఁడేని యిట్లు రానివాఁడు కాన యిప్పు డిటు
వచ్చుటకుం గారణము మహాకవిం గనుంగొనవలయు ననుట యౌ కాని యొండు గాదు.
కవియు నింత ప్రొద్దెక్కియు నింకను శయనంబున నిదురగూరువాఁడునుం బోలెఁ బరుం
డియుండెడిని. త్వరితగతి లోనికిం జని బుద్ధిసాగరుని రాక కవికి నివేదింతుఁగాక.

అని మందిరాంతరాళంబునకుఁ జనం గడంగుచున్నది,,

బుద్ధిసాగరుండు ప్రవేశించి. సత్వరముగ,,

ఓకాంచనమాలా! నన్నుం గాంచి నీవు త్వరితగతిం జనుటకుం గారణం బెఱుం
గుదును. కవి యుండుశయనాగారంబునకే నేను వచ్చెద. అతనికిం బరిశ్రమం బొసంగం
జనను.

అని మందిరాంతరప్రవేశ మభినయించుచున్నాఁడు.

శయనస్థుం డయి కాళిదాసుండు ప్రవేశించె.

కాళిదాసుఁడు. శయనంబునం దుపవిష్టుండై.

ఆర్య బుద్ధిసాగర! నీ విచ్యోదకుం జనుదెంచుటకుం గతం బెయ్యది!

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓమహాత్మా! వినుము. మదీయజనని కడు వృద్ధ నీ వీయూ
రికిం జనుదెంచిన దాదిగ నునీ గప్పినపప్పువంటివాఁ డితం డని చెప్పుచు వచ్చినది.
కరము దేవపితృ సమారాధనంబునం దత్పరయై యుండినయది. పతిభక్తిపరాయణ.

ఆయమ నీ ప్రభావంబుం గలతెఱంగున నెఱుంగు. ఆసతి తనప్రాణప్రయాణసమయం బున నన్నుం జీరి యోబుద్ధిసాగర! నేను పరలోకగత నైన యనంతరము నాపుం జేయ వలసినయౌర్ధ్వదైహికక్రియలయందుఁ గళాచంద్రుని నిమంత్రితుం జేసి యతనియందు మనంబున నీసడించుకొనక భోజనం బిడవలయు. అట్లైన నేఁ బరితృప్తిం గాంచి యచ్యుతం బగుపదంబును బితరులయనుగ్రహంబునం బడసెద. ఇదియె నాయిష్టార్థంబు. అని నుడివిన నేనును. మాతృవాక్య మవశ్యానుష్ఠేయంబు గాన నట్ల యొనరించెద నంటిని. నాతల్లియునుం బరలోకగత యయ్యె. తదిష్టార్థంబు నెఱవేర్ప నిన్నుం దోడ్కొని పోవచ్చితిని. ఈదినమున భవదీయపాదకమలరజఃపూతంబై నాయిల్లు సకల సాధు జనసంసేవ్యం బగుం గాత.

కాళిదాసుఁడు. బుద్ధిసాగర! నీనుడివినవచనంబుల నర్థము గలదా! అట్లేఁ జనుదెంచెదను. నిమంత్రణోపాయంబునను బూర్వభావికార్యంబులు సిద్ధపఱచుకొనుము.

బుద్ధిసాగరుఁడు మహాత్మా! అనుగృహీతుఁడ నైతిని.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

కాళిదాసుఁడు. ఓ ప్రాణదయితా! కాంచనమాల! ఏలకో నామానసంబు దుఃఖాకులం బగుచు సంతపించుచున్నది. ఎవ్వరితో నైన మాటలాడ నొల్లను. రాత్రి నిదురలేమింజేసి యించుక శిరోవేదనయు బాధించుచున్నది. సూర్యుండు నడిజామున కెక్కునేని నా నెఱింగింపుము. అప్పుడ లేచి బుద్ధిసాగరునియింటికిం జనవలయు. ఈ శయనాగారంపుందలుపులు మూసికొని పొమ్ము.

కాంచనమాల. ప్రాణనాథ! యట్లయే నిహరింపుఁడు.

అని తలుపులు మూసి నట్లభినయింపం గాళిదాసుండు నిష్క్రాంతుఁడయ్యె.

మధురవచన. ప్రియసఖి నేను దేవిలీలావతి కీవృత్తాంత మెఱింగింపం జనియెదను. నీవు స్నానాదులు నిర్వర్తింపం బొమ్ము.

అని కాంచనమాలతో నిష్క్రాంతయయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత ప్రకరణమునందు

అష్టమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణాభ్యాంనమః.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

సప్తమాంకము.

భోజుఁడు లీలావతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.

భోజుఁడు. దేవి! యీనాఁటి మేము విద్వత్సభయం దుండునప్పుడు శంకరుఁ డను కవివరుండు నను జెంది యొకపద్యంబు జదివెను. అందు కొరకు నేను వానికిం బండ్రెండులక్షలధనం బొసంగితిని. అట్లొసంగినందుకు మదీయామాత్యుఁడగు బుద్ధి కారణం బేమొకో కవులు తదితరు లగువారు విద్యాధికులై ఈ రాజు సమస్తశాస్త్ర విచక్షణులగు కాళిదాసాదులకు లక్షధనము నిచ్చుటయు గ్రామ్యకవి యగు శంకరునికిం బండ్రెండు లక్షల నిచ్చుటయు నాతని యవివేకం బని యనుకొందురు నాయందు దయాహీనులై కోపంబు దీపింప వర్తించుటం గాంచి యేను నాయపకీర్తిపాలగుదునని తలంచి రాజ్యకార్యవ్యాజంబున నింటికి తెచ్చితిని. వారలకు గలిగినయాగ్రహం బుపశాంతం బయ్యెనో లేదో తెలియవలసియున్నది. తెలిసికొన వలయు. ఈ పరిచారిక నొకదాని నంపి నాయనుగ్రహపాత్రిణిని సీత యను దాని రప్పింపుము.

లీలావతి. ప్రాణనాథ! అట్లయొ,

అని కలాలాపం గాంచి,,

ఓసి నీవు సత్వరము జని సీతం దోడ్కొని రమ్ము.

కలాలాప. దేవీ! ఇదె నీయానతిఁ జరిపెదను.

అని నిష్క్రమించి వెండియుం బ్రవేశించి,,

దేవ! మహాభాగ్యమాత్యుం డార్యుండు బుద్ధిసాగరుఁడు జలపూరితసువర్ణకుంభం బులు మోచుకొని యుండు బ్రాహ్మణులతో వాకిట నిలిచి భవద్దర్శనంబునకు వేచి యున్నాఁడు.

భోజుఁడు. సంశయించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పుడు వృద్ధ యగు బుద్ధిసాగరుని తల్లి కాలగతిం జెందియుండు కతంబునఁ దదూర్ధ్వదైహికకృత్యంబుల వ్యాపృతుండై యుండవలసినవాఁడు బుద్ధిసాగరుం డిందులకుం

జనుదెంచుటకుం గారణంబు బలవత్తరంబై యుండకపోదు. మఱియుం బూర్ణకుంభంబులు దాలుచుకొని యుండు బ్రాహ్మణులం దోడ్కొనివచ్చుట యేలకో ;

ప్రకాశముగ,,

ఓసి ! రమ్మని చెప్పుము.

కలాలాప. దేవ ! యట్లయగు,

అని నిష్క్రాంతయై బుద్ధిసాగరునితోడను బూర్ణకుంభంబులు దాల్చిన బ్రాహ్మణులతోడను బ్రవేశించి,,

ఆర్య ! అమాత్యసత్తమా ! రాజు మధ్యాహ్నస్నానకాలాపురోవర్తిమండపమున నుండి భవదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించెడిని. ఉపసర్పింపుము. ఏను దేవియానతి సేయంజనియెద.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

బుద్ధిసాగరుఁడు. భోజునికి సమీపించి,,

ఓరాజా ! మన మీదినమునందు జన్మసాఫల్యంబుం గంటిమి. స్వర్గలోకంబున నుండుమందాకినీపావనతీర్థంబు లివి బ్రాహ్మణులచే సువర్ణఘటంబులందు నింపుకొని తెచ్చియున్నాఁడను. ఇంక దేవికి బ్రాహ్మణసమూహంబులు వేలుగ నాతీర్థంబులు దెచ్చియున్నారు. ఈపావనోదకంబుల నీవును దేవియుం దానమాడి సమస్తకలుషవిముక్తులరగుఁడు. నీకు మధ్యాహ్నస్నానకాలం బతిక్రమింపం బోవు నని త్వరపడుచు నీమహాతిశయంబు నీకుం బ్రాప్తింపఁజేయు నాకార్యంబు నడపినయది నిది సేయం జను నని నిర్ణయించి నీయందుం గలవాత్సల్యంబున నివి దెచ్చితి. అఘమర్షణమంత్రంబులతో నీ విప్రవర్యులు నీ కభిషేకంబు సల్పెదరు. బ్రాహ్మణపుణ్యయువతులు దేవిని దానమాడింతురు.

భోజుఁడు. మహాశ్చర్యంబుతో,,

ఆర్య ! భగీరథునంతటివాఁడు తత్పూర్వపూర్వులును దానును సలిపిన దురత్యయంబగుతపఃఫలంబునను బడసినయీదివ్యగంగాజలంబులు నీకు లభించుట యెట్లు! ఇది కరమాశ్చర్యకరంబై యొప్పెడిని. భవన్మూలకముగ నాకు నీవిశేషంబు సంప్రాప్తంబయ్యె. మనయందే దేవత కనుగ్రహంబు గల్గెనో తెలియదు. కృతార్థుల మయితిమి. నీకుం గలిగినయీమహాతిశయంబును నాకును సంప్రాప్తంబు గావించిన నీవాత్సల్యవిశేషంబునకు నేను నీ కేమి సేయంజాలను.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! సాధుజనులసమాగమంబు గలిగెనేని యదియ జన్మ ఫలంబు. దానం బడయరాని దేదియును లేదు. అట్టిది యబ్బుటం జేసి యీయతిశ యంబు సంప్రాప్తం బయ్యె.

భోజుఁడు. ఆర్య! అట్టిసాధుజనుఁడు లభించె? నిన్నీవిధి ననుగ్రహించిన వాఁడెవ్వఁడు? ఈవృత్తాంతంబు జరిగినవిధం బెట్లు? సర్వంబు వినిపింపుము. కౌతూహలం బయ్యెడిని.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! యిప్పు డీయూర నతిచతురకవితాచాతురీవిభూషి తుండను పేరుగల ద్విజుండు దిరుగుచున్నాఁ డని నీ వెఱుంగుదువు గాదె! నాతల్లి యతని ప్రభావం బెఱింగి వృద్ధ తనయార్ధ వ్రతహితకార్యంబులం దతని నిమంత్రితునిం గావించి భోజనం బిడు మని నాతోం జెప్పి కాలధర్మంబు నొందినయది. ఏను మాతృ వాక్యంబు ననుసరించువాఁడఁ గాన నతని నీదినమున నిమంత్రితుం గావించితిని. మధ్యందిన మున కాంచియు.

చం. నిరుపమ సార సౌరభము నిక్కగమై యలరారు మేనితో,
పరలెడు మేనినున్నసపువన్నెలు చెన్నలరారు నల్వతో,
నరుణితరాధగోష్ఠమున నద్దపునుద్దములంపుఁ గాంతితో,
సరగున వచ్చి స్నానవిధి సల్పకయే కుడువం గడంగినన్.

ఏను మదీయమాతృవచనగౌరవంబునం జేసి యాతనియందు దోషబుద్ధి సలుప కుంటిని గాని యాతనికి సహనిమంత్రితులు విప్రులు తదశుద్ధి కీసడించుకొనుచు నోరి బ్రాహ్మణుండ! స్నానమాడక కుడుచుట యనుచితంబు. అంతియ కాదు. రాత్రియం దెయు వేశ్యాగృహంబున గడపి యావేశ్యాసంభోగచిహ్నంబులను మాపుకొనకయు పాపపుంబోఁడివేషంబుతో నీవైదికకార్యంబునకుం గడంగుట కర మొప్పునిపని. ఇట్టి యనుచితకృత్యంబులు సేయునీతోఁ బొత్తున భుజియించుట మాకుం బాతిత్యహేతు వగు. బుద్ధిసాగరునిం గాంచి యీయూర్చ్రోనవలసివచ్చె. అని పరుషవచనంబు లాడిన నాకవికులాగ్రగణ్యుండు విని యోవిప్రవర్యులారా! యిప్పు డేఁ జేయం దగుపని యేమిరో! ఆనతిండు. అనిన నాబ్రాహ్మణులు ఓవిప్ర! నీవు తొలుతఁ దీర్థోదకంబులఁ స్నాన మాడవలయు; ననంతరము ధౌతాంబరంబులు ధరించి వైదికకార్యంబున కుపయోగింపం జను అని చెప్పిన విని యామహాత్ముండు నవ్వి యోవిప్రవర్యులారా! నన్నుం దీర్థో దకంబులం దానమాడు మంటిరి. అట్టియుదకంబులం గానక యున్నాఁడ. పర్యుషి తంబు లైనయుదకంబులు విశుద్ధంబులు గానివి పరుల నెట్లు విశుద్ధులం జేయం జాలును?

భూమియం దుండు నేయుదకంబులు గాని పర్యుషితంబులు గానివి గలవా! యని యడుగ నావిప్రు లొకరిమొగంబొకరు చూచుకొనుచు బదులు సెప్పంజాలక యూరక యుండిరి. అప్పుడు నే నావివరమునితో నోమహాత్మ యీ యపర్యుషితంబు లగుతీర్థోదకంబుల రప్పింపంగలవాఁడ వని తోఁచుచున్నది. కానిచో నిట్లు నీవు వీరి నడుగవు. నన్నుం గాంచి నాయందుం గనికరించి నాతల్లి నీయందుంచినభక్తిగౌరవంబులం బరికించి యట్టి యుదకంబులు రప్పించి యెల్లరం బావనులం జేయుము. అతులితం బగుమహోపకారంబుం గాంచుము. అని ప్రార్థించిన నామహాకవి సంతసిల్లి యించుక ధ్యాననిమీలితనేత్రుండై యుండి కన్నులు దెఱచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఆదౌ వాదిపితామహస్య నియమవ్యాపారపాత్రే జలం,
పశ్చాత్పన్నగశాయినో భగవతః పాదోదకం పావనం,
భూయశ్శంభుజటావిభూషణమణి ర్జహ్నో ర్మహర్షే రియం,
కన్యా కల్మషనాశనీ భగవతీ భాగీరథీ దృశ్యతాం.

---

* టీ. ఆదౌ = తొలుత, ఆదిపితామహస్య = ఆద్యుఁడగు బ్రహ్మయొక్క, నియమవ్యాపారపాత్రే=నియమానుష్ఠానమునకుఁగా నుంచుకొనియుండు పాత్రమునందు, జలం = ఉదకము. పశ్చాత్ = పిమ్మట, భగవతః = భగవచ్ఛబ్దవాచ్యుఁడైన, పన్నగశాయినః= శేషశాయియగునారాయణుని, పావనం=పరిశుద్ధమగు, పాదోదకం = పాదతీర్థము. భూయః = మఱియు, శంభుజటావిభూషణమణిః = మహాదేవునిజడల గలంకారరత్నము. జహ్నోర్మహర్షేః = జహ్నువనుమహామునికి, కన్యా= కూఁతురు. అయినః—భగవతీ భాగరథీ = భగవతియగు దేవగంగ, ఇయం = ఇదెతోఁతెంచెడిని. దృశ్యతాం = చూడనగుఁగాత. ఇచటభాగీరథీశబ్దమునను భగీరథపథప్రవృత్త యయినగంగ యర్థమయినను మందాకిని యుపలక్షణము.

తొలుత గోలోకమున మహాదేవునిగీతంబు విని ద్రవీభూతు లయినశ్రీరాధాకృష్ణుల శరీరములవలననిస్సృతము లగుజలములకధిదేవత యయియుష్పాముగంగాదేవి యుద్భవించె. అదియాకృష్ణునిం గామించినందున రాధ కుపితయై తజ్జలాత్మకస్వరూపంబును ద్రావింగి రూపు మాపం గడంగుడు నది యెఱింగి గంగ తనస్వరూపముల నుపసంహృతములఁ గావించుకొని రాధానాథునిచరణకమలములందు లీన యయ్యె. జలతత్వంబుతో సంబంధంబువాయుడు బ్రాహ్మండంబు వెట్ల సాగిన బ్రహ్మదు లాయనర్థంబు వారించు

అని వచియింపఁగా నప్పుడు,

ఉ. శారదనీరదప్రకరచందన చంద్రపయోధిపూర నీ,
హారగుచిప్రహార రుచిరాంగతుషారకరాత్మ నభ,
స్స్వర్గిగణాభిహార యని చెప్పఁగ నొప్పులుగుల్కుచున్ దగన్,
భోగవతీగ నాకధుని భూమిని మర్త్యమహాపగాఖ్యనున్.

అప్పు డావిద్వన్నుం గాంచి యీనాకధునీజలంబు లపవిత్రితంబులు ; వీని మంగళంగా నమాడినం బాపములెల్లఁ దీఱి పవిత్రులగుదు రని తా నాజలంబులం దాన మాడిన విప్రుని గుర్తించితిమి. అప్పు డీతఁ డవిద్యావశమున లేఖ గాక నీరోట కాస్వర్ణది జలంబులం బంగరునీటిలం దాలుచేతం బట్టుకొని సీ మధ్యాహ్నసంధ్యావేళలం బతి గ్రమింపనుండం జెప్పించితిని. ఇదియ యీపావనోదకముల దొరకుటకుం గతంబు.

భోజుండు ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఆర్య ! ఆకవివల్లభుని మహాత్మ్యం బేమని పొగడంగలవాఁడను. ఇతనియందు

...న గోలోకంబునందేని కృష్ణుని బ్రార్థించి యతనియానతి రాధాదేవిని శాంత కోధను గావించిరి. అప్పుడు గంగ భగవంతుని పాదారవిందములంబట్టుకొనఁ జేరెం జల రూపిణియై సేవించెను. ఆపాదోదకంబులను దోయిలి నలువ కమండలువున నుంచు కొనియె. ఆతీర్థంబులను మహాదేవుఁడు శిరంబునం దాల్చుకొనెను. అంత యథా పూర్వముగ నాగంగ గోలోక స్వర్గలోకాదిస్థానంబులందుఁ బ్రవహించెను. శ్రియఃపతి బలిదైత్యునియుక్కుసంపదఁ గైకొని యింద్రుని కీఁ దలంచి వామనుండై పుట్టి త్రివిక్ర ముఁడై పెరిగినకాలంబున నూర్ధ్వాండము గోలసం బయికిఁ బోయిన యతనిచరణమును కలిగినగర్భంబును మున్నుదా సంపాదించుకొని యుండిన కమండలూదకంబులం గడిగె. ఆ త్రివిక్రము పాదోదకములును మందాకిని జలంబులు నొక్కటి యయి స్వర్గంబున నున్నయవి. మఱి కొంతకాలంబునకు భగీరథుండు బ్రార్థింపఁగాఁ గమలగర్భునానతి నాగంగ యిలాతలంబునకు రా నయిన నాజలంబుల యురవడికి భూమి యోర్వం జాల దని మహాదేవుఁ డాయాకసంబునుండిపడుగంగాప్రవాహంబును శిరంబునం దాలిచి కొల్లన విడువఁగా నాప్రవాహము జహ్నుముని యజ్ఞవాటంబు నావరింప నతఁడు యజ్ఞ విఘ్నభీతిచే నాజలంబు లెల్ల యోగబలంబునఁ ద్రాగి తనచెవినుండి విడిచెను. కాన గంగ జహ్నుమునికన్య యయ్యె. ఈచరిత్రవిస్తారంబు లేఁ దెలిఁగించి యుండు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణంబును జదివికొనవచ్చును.

దేవతలకు సయితము దయ కలిగియుండుట విస్పష్టం బయ్యె. ఇట్టిమహాత్ముం డీయూర నుండియుం గాంచుటకు లేకయున్ననాయభాగ్యం బేమనవచ్చు! అంత నేమయ్యె?

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓ రాజా నేను మున్ను నతనిమాహాత్మ్యంబున నచ్చెరువొందుచుండ నిమంత్రితు లగుబ్రాహ్మణులలో నొక్కఁడు వారిలోఁ జేరియుండు నాతో నిట్లనియె. ఓమంత్రిపుంగవా! యింతమహాను డితఁడు కాళిదాసుం డని యెఱుంగఁగొంటిని. ఈయతిమానుష ప్రభావంబున నితని నిరూపించి చూచి గుఱుతుపట్టితిని. ఇతనిప్రభావంబు నితఁడు భగవత్ప్రీతిపాత్రత్వం బడసినవృత్తాంతంబును వినుఁడు.

ఏను శ్రీరంగస్థలంబున ననుకలము రంగనాయకీప్రాణనాథునిం దర్శింపుచుండు వాఁడను. ఒక్కదినంబున రాత్రివేళ నా దేవపూజానియుక్తులగు పూజారులు గుడిపనులు ముగింపుచేసికొని కవాటములు మూయుచుండిరి. అప్పు డీసువేషధారి యయ్యెడనం జనుదెంచి రంగనాథుని దర్శింపం గోరి పూజారులం జీరి దేవుని దర్శింపవలయును దలుపులు తెఱువుఁడు అని యడుగఁగా నాగుడిపూజారు లితనిం జూచి ఓరీ! దేవుఁడు నిద్రించుచున్నాఁడు; ఇప్పుడు దర్శనంబునకు సమయంబు గాదు అని చెప్పి గ్రామ్యునిం బోలెఁ బరిహసింపఁగా నీకవి తలయూఁచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఐంద్రీం పాటలయ న్నలక్తకరుచా మంఘ్రిత్విషాం జాలకై,
రాశాం రత్నకిరీటకాంతినికరైః పాశాయుధీయా మపి,
పర్యంకే పవమానతూలభరితే పారే కవేరాత్మజం,
ముద్రా కాచన ముక్తిదానవశలా నిద్రాతి:—

* టీ. అలక్తకరుచాం = లత్తుకవొప్పయిన యెఱ్ఱని కాంతులుగల, అంఘ్రిత్విషాం = పాదకాంతుల, జాలకైః = సమూహములచేత, ఐంద్రీమాశాం = ఇంద్రపాలిత మైన ప్రాచీదిశను, పాటలయన్ = రక్తవర్ణముగలదిగా నొనర్చుచు; రత్నకిరీటకాంతినికరైః = రతనంపుబొమిడికపు పస్నెలగుంపులచే, పాశాయుధీయామాశామపి = వరుణపాలిత మగుదిశను, పాటలయన్ = రక్తవర్ణముగాఁ జేయుచు, పారే కవేరాత్మజం = కావేరినదీతీరమునందు, పవమానతూలభరితే = వాయువను పసుదూదినించినదయిన, పర్యంకే = పానుపునందు, (అనఁగా శేషశయనంబునం దనియుఁ; నతఁడు సర్పంబుగాన వాతాశనుఁడనియు భావము) ముక్తిదానవశలా = మోక్షము నొసంగుటయందు పారవశ్యముగల, కాచనముద్రా = ఒకముద్రః—ఒకవస్తువు, నిద్రాతి = నిద్రించుచున్నది. జాగర్తివా = మేలుకొనియేయున్నది! శ్రీరంగనాథుఁడు కావేరితీరమునందుఁ దూరుపు దిశకుఁ బాదపద్మములు సాచియుఁ బడమటి దిశయందు శిరం బిడుకొనియుఁ బరుండియున్నాఁ డని భావము.

అని చెప్పినఁ దోడనె యాయాలయంపుందలుపులు తమంతఁ దామె తెఱచుకొనెను. అప్పుడు తదంతరంబునుండి,,

సీ. శ్రీరంగనాయకీచారువక్షోభాగ కాశ్మీరసుభగవక్షంబుతోడ,
నవనీలనీరదోద్భవసుందరచ్ఛాయఁ గడగుఁ ద్రోసెడుదేహకాంతితోడ,
కరుణాతరంగముల్ గలకొలంకులఁ బర్వఁగఁజేయు జలజపత్రనేత్రములతోడ,
కుటిలబంభరనీలకుంతలాస్పద మయి కళ విరాజిలు ముద్దుమొగంబుతోడ,

గీ. మణిమయోదారభూషణగణముతోడ। డంబు మీఱెడుకనకాంబరంబుతోడ,
సుధను గేరెడు మోహనమూర్తితోడ। తరుణితోఁ గన్పడియె రంగధాముఁ డపుడు.

ఇట్లు ప్రమోలం గనంబడి యాదేవదేవుండు సకలంబు జేరి యోకాళిదాస! మహాకవీ! మదీయు లగుపరిచారకులు నీప్రభావంబు తెలియంగక నిన్ను ప్రాకృతునింబోలెఁ బరిహసించి దేవుండు నిద్రించుచున్నాఁ డని యనిరి. తదనుగుణముగ నీవు నన్ను సంస్తుతించినశ్లోకముచే నిద్రాతి యని యంటివి. ఆహా యటువంటి నీశ్లోకంబు ప్రభావమహాత్మ్యం బ్రతి నిద్రించినది యయెం బోలె నదెంగు. కాన నీశ్లోకంబున నీకొంత గన్పడకుండ నమస్కరించు నది యని యానతిచ్చినం గవియు మహానందామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు ని ట్లనియె.

శ్లో. జాగర్తి వా.

అని యిట్లు పల్కి యాలక్ష్మీపతికిం బ్రదక్షిణనమస్కారంబు లొనరించి దేవా నీవు నాపయిం గరుణించి దర్శనం బొసంగుటంజేసి కృతార్థుండ నైతి నని సంస్తుతించిన నారంగధాముండు నంతర్హితుం డయ్యె. అంతం గవియు నచ్చోటు వాసి చనియె. అది గాంచి యచటనుండువార లచ్చెరు వొందిరి. ఇది నే నెఱింగిన మఱియొకప్రభావంబు. అని యాబ్రాహ్మణుండు పల్కఁగా మే మాశ్చర్యపూరంబునం దేలుచు నాస్వర్ణదీపావన జలంబులం బితరులకు నివాపాంజలులు నిర్వర్తింప నంతలో మత్పూర్వులును నాజనకుండు నాతల్లియు మాకన్నులఁ బ్రమోలఁ గనంబడి యోపుత్రకా! నీ వీమహాత్ము ననుగ్రహంబుపడసి స్వర్గంగాజలంబులం దానమాడి మాకు నివాపంబు లొసంగినకతంబున మే మెల్లరమును శాపంబులు వాసి యచ్యుతం బగుపదంబుం బ్రాపించుచున్నారము; అని చెప్పి చనిరి. ఓరాజా యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బత్యద్భుతంబు నీకుం దెల్పితిని.

భోజుఁడు. ఆర్య! బుద్ధిసాగర! నీతల్లి యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బెట్లెఱింగెనో; ఆవృత్తాంతంబు నీ వెఱుంగుదు వేని వచింపుము. అది కర మాహ్లాదావహంబు గాకపోదు.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! చెప్పెదను వినుము. వృద్ధ యగు నాతల్లి; భువనేశ్వరీ పాదపంకజప్రణామబద్ధాశయ యొకనాఁడు తదీయదేవాలయంబునకుం జని యాజగదం బికకుం బ్రణమించి సంస్తుతించి తనమనంబున నోదేవి! యేను భవసాగరాంతర్నిమగ్న నై భవదీయచరణసమాశ్రయణం బనునావం గాంచినదానను. నన్ను నీవు గతికిం జేర్చు భారము నీది యని ప్రార్థించి యచ్చోటు వాసి యింటికిం జనుదెంచుచు మార్గమధ్యం బున విజనంబై యుండు నొకగుడిసెలో నొకయోగిని బిడ్డని నొకని నెత్తుకొని యుత్సా శతో నోనాభాగ్యమా! ముద్దమ్మా! యని యొకమాటు ముద్దుగొని యనంతర మాబిడ్డ నిసే భాగ్యపుత్రుఁడా! యనియు, పుత్రునిపుత్రుఁడా! యనియు, మామగారూ! అనియు, కుమారుఁడా! యనియు, పినతండ్రీ! యనియు, మఱఁదీ! యనియు సంబో ధించుచు ముద్దిడుకొనియెను. అది గాంచి నాతల్లి పరస్పరవిరుద్ధములయిన యీపరస లొక్కని కుండుట యెట్లని వితర్కించుచుఁ గతంబు దెలియుటకై యాయోగినికడకుం జని తనసంశయంబడిగిన నాయోగిని యిట్లనియె.

ఓయమ్మా! వినుము. ద్రవిడదేశమందు జంగమువాని కొక్కనికిం జారుతర సౌందర్యోపేత యగుకూఁతు రొక్కతె జనియించి పతియొకజంగమువానికిం బత్నియై మగఁడు బిచ్చమెత్తుకొనుచు నూళ్లవెంటం దిరుగుచు దూరదేశంబునకుం బోయి యుండ జనకునింటనుండెను. ఆ జంగమునింగారి సమారాధ్యయావస్థ్యు సమీపదేశం బున నుండు కోడెకాండ్రకుం దంగడిజానై ప్రవర్తించుచు నొకకుమారునిం గనియె. దానిజననీజనకు లావృత్తాంతం బితరుల కెఱుకపడకయుండ దాఁచి యాశిశువును తమ యింటి కతిథియై వచ్చిన కన్నడదేశపుజంగమువానికి సంతానశూన్యుని కొక్కనికిం బుత్రకుఁగా నొసంగిరి. ఆనాతి తొల్లింటివలె పతికొందఱుపగకాండ్రం గూడి రహ స్యంబుగఁ గామసుఖం బనుభవించుచు గర్భంబుఁ దాల్చి నన్నుం గనియె. పూర్వపు శిశువుంబోలె నన్ను నొకతెలుఁగుదేశపుజంగమువానికిం బుత్రికగా నొసంగిరి. క్రమ క్రమముగ నక్రమప్రవర్తనము బయల్పడుటం జేసి బంధుగులచే నాయంబ బహిష్కృత యయి యుదరపోషణంబునకు రూపవతి గాన వేశ్యావృత్తిం గైకొని బ్రతుకుచున్నది. నన్నును నాయన్నను గైకొనిపోయినవారు పరస్పరబంధుభావంబు గలవారగుటంజేసి తమతమయౌరసపుత్రు లనియే చెప్పుకొనుచు మాయిరువురకు వివాహంబు సల్పిరి. మే మిరువురమును భిక్షుకవృత్తిచే జీవించుచు నొకయూర నుండ నాభర్త యింట లేని సమయంబున నొకయోగిని సనుదెంచి నన్నుం గాంచి యోసి! అన్నను వివాహముచేసి కొన్నదానా! కడుఁ బాపిష్ఠురాలవే యనిన నేను గర మనుతపించుచు నా యోగినిని వేడి వృత్తాంతంబుఁ దెలిసికొని భ్రాతృగమన పాపంబున కేవగించుకొనుచు నాయోగి

ని నాకీపాపంబుఁ దొలఁగునుపాయం బుపదేశింపు మని వేడుకొనఁగా నాదయామయుం రాలు నాకు యోగం బుపదేశించి తనవెంటం దోడ్కొని చనియె. నామగండు నన్నుం గానక దుఃఖాకులితుండై దేశంబులు దిరుగుచుఁ దల్లి వేశ్యయై యుండునగరంబునకుం జేరి దానిని నుంపడముచేసికొనియె. ఆయిరువురకుం జనించినవాఁ డీ బిడ్డఁడు. ఏను పుణ్యక్షేత్రదర్శనోత్సుకతం జెలంగుచుం బోవుచుండి మధ్యమార్గంబున వీనిం గాంచి యాసఁ గొని దగ్గఱకుం జేరి నాకు నీకుమారునికిని గలసంబంధంబులు సెప్పుకొనుచు ముద్దుపెట్టుకొంటిని. (1) వీఁడు నాజననికిం జనించుటంజేసి తమ్ముఁడాయెను. (2) నాతోడంబుట్టినవానికిఁ గుమారుఁడు గాన నాకు మేనల్లుఁడయ్యెను. (3) నాజననికిం గుమారునికుమారుఁడు గాన దానికిం బతినగునాకు వీఁడు పౌత్రుఁడయ్యె. (4) నాజననికి నేను కొడుకుపెండ్లామును గానఁ గోడలి నైతిగదా! దానంజేసి నాజనని నాకత్తగాఁగలదు. అత్తగారిమగఁడు మామగారు. మామగారితమ్ముఁడును మామగారగును. నామగనియన్నకుఁ గొమరుఁడు గాన సవతికి సహోదరుండయ్యె. ఆకతంబున నాకు మామగా రయ్యె. (5) నామగనికిం గుమారుండు గాన నాకు సుతుండయ్యె. (6) నాజనని పెనిమిటి నాకుఁ దండ్రిగదా! తండ్రితమ్ముఁడు పినతండ్రి యయ్యె. ఈ బిడ్డఁడు నామగనియమ్మకుంగొడుకుగాన సవతికిం దమ్ముఁడగు. (7) నామగని తమ్ముఁడు గాన మఱఁది యయ్యె. ఈ యేడుసంబంధంబులును జెప్పి ముద్దుగొంటినని నుడివెను. నాతల్లియునది విని యాశ్చర్యంబు నొందుచు నిట్టిపాపాటవీపటలిసహితము యోగాగ్నివలనఁ గాల్పంబడి పోయెఁ గదా! సంసారమునముంచువారికి నిస్తరణోపాయం బిట్టియోగీంద్రుల యనుగ్రహంబగదా యని చింతించుచు నాయోగినితో నోభగవతీ! నాకుం దనుగ్రహించి యేదేని సద్గతి వడయునుపాయం బుపదేశింపు మని యడిగిన నాయవ్వయుం నో బ్రాహ్మణీ యేను పుణ్యక్షేత్రవిలోకనోత్కంఠాకులమానసనై వేగిరంబ యరుగుచున్నదానం గాననిప్పుడు భవదభీష్టార్థంబు నెఱవేర్ప ననువుపడదు ; దివ్యజ్ఞానంబున నాకెల్లవృత్తాంతంబులు దెలియు ; ఇప్పుడేను నీ బిడ్డనితో నాడుకొనినసంబంధప్రకారంబు నాకుం గాక మఱియెవ్వరికిం దెలియదు; ఈ సంబంధప్రకారంబు సమస్యగాఁ బ్రకటించిన నందు సత్యంబెఱింగి యెవ్వండు వల్కు ; నాతనివలన నీ కుత్తమగతి గలుగంబోవు నని వచించి చనియె. నాతల్లియు నయ్యెడవాసి యేగుదెంచుచుం దన కెదురుగా భువనేశ్వరీపాదప్రణామాసక్తుండై పోవునీకవిం గాంచి తనగడకుం బరిచారికలం గొని ॥శ్లో॥ శిశుం లాలయంత్యబ్రవీత్సా భ్రాతః! భ్రాతృవ్య! పౌత్ర! శ్వశుర! సుత! పితృవ్యేతి తం దేవరేతి,, అనుసమస్యను జెప్పింపనది విన్నతోడన యతండు,

* శ్లో. జారోత్పన్నౌ విసృష్టౌ తనయసహితరౌ దంపతీ దైవయోగాత్,
యోగిన్యా గర్హితా సా తదనుగమవశాద్యోగినీత్వం ప్రపేదే,
పశ్చాద్వేశ్యాకృతాంబాజనిత సుతశిశుం లాలయంత్యబ్రవీత్సా,
భ్రాతర్భ్రాతృవ్య పౌత్ర శ్వశుర సుత పితృవ్యేతి తం దేవరేతి.

అని చెప్పి చనియె. నాతల్లియు నది విని యాసంబంధప్రకార మెట్టిదని తెల్పినం దాకవిని సర్వజ్ఞుండై యుండునని మెచ్చుకొనుచు నానాటంగోలె నతనివలనఁ దా సద్గతి నొందుటకుం దగినవెరవు దెలిసికొనం గోరుచుండి యకస్మాత్తుగఁ దనసుఁ గాలగతిం జెందనైనం దనమనంబున వెర వూహించి నన్నుం జీరి యీవృత్తాంతంబుఁ జెప్పి తన యౌర్ధ్వదైహికకార్యంబునం దతని నిమంత్రితునింజేసి మృష్టాన్నాగుల సంతృప్తునిం గావించినం దనకుఁ బరలోకంబున సమస్త సుఖంబు లబ్బు నని చెప్పి కాలగతిఁ జెందెఁ.

భోజుఁడు. ఆర్య బుద్ధిసాగర! ఆకవి సర్వజ్ఞుండు గానినాఁ డీవృత్తాం బతిరహస్యం బెట్టిదని పల్కుట యెక్కడిది? పరోక్షమునం జరిగినవృత్తాంతంబులు సయితము నతని కెఱుకపడనివి లేవు. ఇతనిమాహాత్మ్యంబు సాధారణంబుగాదు. అదీయుదర్శనంబె పాపాపహంబగును. అది నాకు సమకూఱుకాలంబుం బ్రతీక్షించుచున్నాఁడ.

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓ రాజా! కాలంబు రాక యెద్దియుం గూడదు. అది రాఁగాఁగూడక పోదు. సర్వంబు కాలవశంబై యుండు. ఇప్పుడు మన కిట్టియతిశయంబు గల్గునని మనంబునకైనఁ దలపోసియుంటిమా! అది యట్లుండనిమ్ము. నేను కర్తవ్యశేషంబు గలవాఁడను. ఇంటికిం జనియెదను.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

---

* టీ. జారోత్పన్నౌ = జారపురుషునిచేఁ గలిగినవారగుటంజేసి, తనయసహితరౌ = కుమారుఁడును గూఁతురును, విసృష్టౌ = పరిత్యజింపఁబడినవారు; (అనఁగా నితరులకీఁబడిరనుట) దైవయోగాత్ = విధివశముచేత, దంపతీ = భార్యాభర్త లయిరి. సా = ఆకూఁతురు, యోగిన్యా = ఒకయోగినిచేత, గర్హితా = నిందితయై, తదనుగమవశాత్ = దానిననుసరించి చనుటచేత, యోగినీత్వం = యోగిని యైయుండుటను, ప్రపేదే = చెందెను, పశ్చాత్ = పిమ్మట, వేశ్యాకృతాంబాజనితసుతశిశుం = వేశ్యగానైనతల్లికి దానికుమారునివలనం జనించినశిశువును, లాలయంతీ = లాలనముసేయుచు, సా = ఆకూఁతురైనయోగిని, భ్రాతః = ఓతమ్ముఁడా! అనియు; భ్రాతృవ్య = అన్నకుమారుఁడా! అనియు; పౌత్ర = కుమారునికుమారుఁ డగుమనుమఁడా! అనియు; శ్వశుర = శ్వశురుఁడా! అనియు; సుత = కుమారుఁడా! అనియు; పితృవ్య = తండ్రితమ్ముఁడా! అనియు; దేవర = మఱంది! అనియును; తం = ఆబిడ్డనిగుఱించి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

భోజనము. ఓదేవీ! కలాలాపవిలాపంబోయిన సీత యిందనుక రాలేదు. కవిపండితసంఘంబు శాంతక్రోధంబై యింటికిం జని యుండదేమొ! కానం దడయుచున్నది యని తోఁచెడిని. అది సనుదెంచునంతలో మాధ్యాహ్నికస్నానాదికృత్యంబులు దీర్చుకొని యభ్యవహారంబు సల్పి యుండెదను.

అని దేవితో నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

మిశ్రవిష్కంభము.

సీత ప్రవేశించి. ఏను మహారాజసమాహూతనై తత్సన్నిధి కరుగుచున్నదానను. కవివరులు కలహించుకొనుచు సభ వదలి పోవుచుండుటంబట్టి యధిపతిముదల కప్పుడే చనుదెంచుటకు లేకపోయెను. కలాలాప మహీపతి లీలావతీదేవిభవనంబున నున్నాఁడని వచించెం గాన నక్కడకుం జనియెదను.

అని పరిక్రమించుచు నృపతిసభనుఁ జూచి,,

ఔరా! ఈరాజసభను గ్రొత్తగఁ జనుదెంచిన కవీంద్రుని సామర్థ్యంబె సామర్థ్యము. ఇంతటిసమర్థుం డిందనుక నీరాజసభకుం జనుదెంచినవాఁడు లేఁడు. రాజు శంకరకవి కొసంగిన ఘనమును గుఱించి కవులకుం బ్రవర్తిం బయినకలహంబునం దగుసమాధానంబు చెప్పి యీజగడము నివర్తింపం జేసినయీకవిచంద్రుని బుద్ధికౌశలంబునకు రాజు మిగుల మెచ్చెను. అస్య బుద్ధిసాగరుఁడు మొదలగువారు నుడువఁగా నతిమానుషంబగు సామర్థ్యంబు విని యీతనిం గాంచోలు మహీభర్త గనుంగొనం దహతహపడుచుండెడిని. ఈయపరిమేయ ప్రభావసంపన్నుండు కొన్నిదినంబులనుండి యీయూరం బొడసూపువాఁడు దా నిందనుక రాజసభకు రాకుండి యీదినంబున సనుదెంచుట యాగసివాడ బ్రాహ్మణులు క్రోధమూర్తులై యభ్యవహారాదికంబులు సయితము మెప్పరిశించి యుండుటం గని దయమానమానసుండై వారల నుపశమితక్రోధులం జేయం దలంచి యీ కవిపండితసంఘంబు నాత్మీయసమావేశంబున నలంకరించె నని తోఁచెడిని. ప్రాయికంబుగ మహాత్ములు పరులకష్టంబుల కోర్వంజాలరు. తమవలననైన నంతయుపకారంబుసల్పి యాయిడుమ దొలంగింపకపోరు. వారలస్వభావం బట్టిదారము ఈకవివరునిం గనినచో మహీపతి యెంత సంతసించునో!

ప్రత్యభిజ్ఞతో,,

ఆ! ఈకవి వర్యుని యం దెంత సంతసంబు గల్గునో యంత యసూయ యీదినంబున సభవారు రాఁబోవు భాండసులయందు లేనికిం గలుగకపోదు. నవరసాలంకార

మనోహరంబగు కవితాచమత్కృతి యున్నం గాని సంతసింపఁడు. ఆభాండమునకీ గంధమే తెలియదు. వేదవిత్తము లగు బ్రాహ్మణవర్యులు రాజుకడకుం జనుదెంచి యాజ్ఞాభంగంబుం గాంచి చనిరుగదా! యని మానసంబు చింతాకులం బగుచున్నది. ఇందు కేమి సేయనగు?

చింతనభినయించి. తలయూఁచి,,

సరి! ఇది యీవిధంబునం జరిపినచో సర్వము సమంజసంబ యగును. రాజు కడ నా కవి రాఁ జాలు కాలంబున నా బ్రాహ్మణులఁ బ్రవేశపెట్టినచో వారలును గలలోపంబును గవి సమరసపెట్టు. బ్రాహ్మణులును భగ్నాశులై చనరు. చేయఁదగు కార్యం బిదియ. ఇప్పుడు పగ లపరాహ్ణంబు దాఁటె. సాయాహ్నంబు ప్రవృత్తం బయ్యెడిని. కవియు సభయంద యున్నవాఁడు. రాజునకు వృత్తాంతంబు నివేదింతము. ఇదె దేవియుండు నంతఃపురము.

ప్రవేశమభినయించి. ముందుకు దృష్టులనిగుడ్చి,,

అదె మహీభర్త మహావాతాయనాంతరోపవిష్టుండై యుపవనమారుతంబుల సేవించెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

అని యుపసర్పించుచున్నది.

వాతాయనాంతరోపవిష్టుండై భోజుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. ఆకస్మికముగ,,

ఏఁ జెప్పిపంపి యుండఁ బదపద్యము సుందమున సీత రాకున్నయది. కవులు నిలుపుం బిందనుక నివృత్తంబు గాకయుండునే!

సీత. రాజసమీపమునకుం జని,,

మహారాజ జయంబు గల్గుం గాత.

భోజుఁడు. ఓసి! సీతా! నిన్నే తలంచుకొనుచుంటిని. వచ్చితివి. పరంబు సంతసం బయ్యె. నేను మధ్యాహ్నమునకు ముందె నిన్ను రమ్మంటిని. నీవు తడయుట కుం గారణం బేమి?

సీత. మహారాజ! తా మేయర్థంబు నన్నడుగం బిలిపించితిరో? ఆయర్థం బప్పటికి సాంతంబు గాకయుండె. శంకరకవికి మహారాజా పంద్రెండులక్షలధనం బొసంగిన కారణంబునఁ బ్రవృత్తం బగు విద్వత్కలహంబు కోలాహల సనుదెంచి దేవి యాజ్ఞాప్రకారంబుఁ దెల్పునప్పటికి నివర్తింపక యుండెను. కవులు పరస్పరము గల హించుకొనుచు సభాభవనంబుం బాసి పోకుండిరి. అందుచే రా ననువుపడకయుండె.

భోజుఁడు. సరే! వారలవివాదం బిప్పటి కెట్లు నివర్తించెనో తెల్పుము.

సీత. మహారాజ! మీరు సభాభవనంబుం బాసినయనంతరము తత్పూర్వ మంత్రి క్రోధపరీతులై లోలోపలన కలహింపుచుండిన యాకవులును క్రోధాగ్ని యుద్దీపితంబయిన నంతట నొండొరులు రోషపరవశులై వాక్కలహంబునకుం గడంగి ఈనరపతియజ్ఞత యేమి? వీని నింకఁ గొలుచుట యనుమానకరము; సకలవేద శాస్త్రవిచక్షణులమైన మమ్మాశ్రయించుకొని యుండుమనుచు లక్ష ధనమే యిచ్చెను. మనవలె నను ష్టుపుగాని క్రాత్యకవి యగుశంకరునికిం బండ్రెండులక్షలధనం బొసంగె. పాత్రాపాత్ర వివేకంబు లేనివీఁ డిచ్చిన నేమి? ఈకుండిన నేమి? ప్రభు వవివేకమతి యయి గుణజ్ఞు లగుమంత్రులయందుం బెడమొగము పెట్టి [illegible] దటిచ్చినవాఁ డగుచేని యట్టి దుర్జనసజ్జనులు సేరం జనదు. అని యివ్విధంబునం బలుకుచు మూఁడవయామంబు గడచుచునుండ సభాభవనంబు వదలి పోవుండిరి. అప్పుడు,,

సీ. మణిగణమండిత మహనీయకుండల కలితకపోలయుగంబువాఁడు,
మృగమదమునఁ సమ్మిశ్రితమలయజ సాంద్ర చర్చితతనుచ్ఛాయవాఁడు,
కనకదివ్యాంశుకనవ్యప్రావరణానూనరుచులచే నమరువాఁడు,
శృంగారరస మిట్లు రంగారఁ బరిణామ మొందెనో యని చెప్పనొప్పువాఁడు.

గీ. కవిత యీరీతి దేహంబుఁ గాంచెనొక్కొ,
నవవిలాసంబు మూర్తితో నలరెనొక్కొ,
యనుచుఁ జూడంగఁ దగునట్టియందగాఁడు,
వచ్చె సభకొక్క సత్కవివల్లభుండు.

ఇట్లు సనుదెంచినవాని ; మహీవలయంబునను దినమహేంద్రుఁడునుంబోని వాని ; నానవి శిఖామణిం గాంచి యావిద్వత్సభ భయంబును గౌతుకంబును జెంది యుండె. అతఁడంత నందఱకుం బ్రణామంబు బొనర్చి భోజభూపతి యెక్కడ! అని యడిగిన నోధాంతరంబున నున్నాఁడని సభాసదులు బదులు సెప్పఁగా నతఁడు పండితులం గాంచి మీరలేల కుపితులై యున్నారని ప్రశ్నచేసి యందులకుం గారణంబుఁ దెలిసికొని యిట్లనియె.

ఓపండితులార! శంకరకవికి రాజు పండ్రెండులక్ష లిచ్చెనని మీరనుకొనం జనదు. భోజునభిప్రాయంబు మీ కెఱుకపడినది గాదు. భోజుండు మానసంబున శంకరునిం బూజింపం దొడంగియుండినవాఁడు గానఁ దత్సమయసన్నిహితుఁడైనశంకరుని యందు నేకాదశరుద్రు లున్నారని యవ్వారల నొక్కొక్కలక్షచేతను శంకరకవి నొక

లక్ష్మచేతను బూజించినవాఁడు. ఇదియే నాయభిప్రాయంబు. అని చెప్పెను. అని యిట్లు సెప్పఁగావిని సెప్పలిపడి పండితు లందఱు మాఱు పలుకక యూరకుండి కొంతనను లేచి పోయిరి.

భోజుఁడు ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఔర! యీమహాకవికౌశలం బే మని వర్ణింతును! నామానసంబునను గల భావంబుం దెలిసి చెప్పెను. ఇట్టికౌశలంబు మనుష్యమాత్రులకు నుండదు. కాన నీతఁడు భారతీదేవ్యవతార మని యెంచ నగును. నైశంబు యీతనిం గనుంగొని నామానసం బుత్కంఠితం బగుచున్నయది.

సీత. మహారాజ! అతని నేను సింహాసనాసీనుం గావించి వృత్తాంతంబు రాజునకు విన్నవించి నిన్నతనికడకుం దోడ్కొని వచ్చెద నని చెప్పి వచ్చినదానను. మరల యేనిఁ దోడ్కొని వచ్చెద.

భోజుఁడు. ఓసి! యట్లయె! తోడ్కొని రమ్ము.

సీత. నిష్క్రాంత యయ్యె.

భోజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఏమో! సీత దోడ్కొని రాఁగలపురుషునిం గనుంగొనుటకు మానసం బత్యౌత్సుక్యకుతూహలంబునం బొదలుచున్నది.

సీత. కాళిదాసునితో ప్రవేశించి,,

సీత. ఓమహాకవీ! అదె మహారాజు వాతాయనాంతరోపవిష్టుండై యుండెను మారుతసేవ యొనర్చెడిని. సమీపమునకుం జనుము.

కాళిదాసుఁడు రాజుసమీపంబునకుం జనుచున్నాఁడు.

భోజుడు. కవిం గాంచి లేచి నమస్కరించి. ఆత్మగతంబున,,

ఆ! ఏమి యితని సౌందర్యంబు. మన్మథసంతానులం దిరస్కరింపు మనట్లు తోఁచుచున్నాఁడు. ఆదినంబున మాంసాపణంబునఁ గోసంబడినవాఁ డితండ యని తోఁచెడిని. అప్పుడు నాకుంగలిగిన విత్కారంబును సన్నంబయ్యె.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజ! స్వస్తి గలుగుంగాత.

భోజుఁడు. ఓ విప్రోత్తమా! భవద్దర్శనంబున సంతోషాంబుధిం దేలుచున్నాఁడ.

అని యాలింగనముచేసికొని కేలు తనకేలం గీలించి,,

ఓకవివరా! భవన్నామంబునం దగిలి యే యక్షరంబులు సౌభాగ్యంబుం గాంచిన యవి? ఏదేశపుజనులు భవద్వియోగమున బాధపడియెదరు?

కాళిదాసుఁడు. భోజునిహస్తంబునందు "కాళిదాసః" అని వ్రాయుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. కాళిదాసునిపాదంబులపైఁ బడియె.

కాళిదాసుఁడు. రాజుం గౌఁగిటం గ్రుచ్చియెత్తెను.

భోజుఁడు. ఓ మిత్రమా! ఇప్పటికి నాయదృష్టంబు పండినయది. నీప్రభావంబు జనులవలన విని బహుదినములుగ నిన్నుం గాంచఁ దహతహపడుచుంటిని. కవివరసమాగమంబు మావంటివారలకు నిరవద్యకీర్తిసంపాదకంబు గాదె! ఇది భాగ్యవిశేషంబునం గాక యూరక దొరకునె.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజ కవి యగువానికిం బ్రభుపరిగ్రహంబు లేకున్నను బ్రభువగువానికిం గవి లేకున్నను బ్రసిద్ధి గలుగం బోదు. వినుము.

* శ్లో. మణినా వలయం వలయేన మణి ర్మణినా వలయేన విభాతి కరః,
కవినాచ విభు ర్విభునాచ కవిః కవినా విభునాచ విభాతి సభా.

భోజుఁడు. సహాసంబుతో,,

మిత్రమా! కవికులచంద్ర కాళిదాస! భవదీయసరసవచనామృతధారలు గ్రోలం గంటి. జన్మసాఫల్యంబుం గాంటి.

---

* టీ. మణినా = రతనముచేత, వలయం = కడియము, విభాతి = వెలింగెడిని. వలయేన = కడియముచేత, మణిః = రతనము, విభాతి=వెలింగెడిని. మణినావలయేన= రతనముచేతను గడియముచేతను, కరః=హస్తము, విభాతి = ప్రకాశించెడిని. అట్ల:— కవినాచ=కవిచేత, విభుః = రాజును, విభునాచ = ప్రభువుచేత, కవిః = కవియు, కవినావిభునాచ = కవిచేతను ప్రభువుచేతను, సభా = సభయు, విభాతి వెలింగెడిని. రతనము చెక్కుటవలన వలయమును; వలయమునందుఁ బొదుగుటచే రతనమును; ప్రకాశము గాంచుచుండుట యట్లుండ నట్టి రత్నముచేతను వలయంబుచేతను వానిని దాల్చికొను హస్తమునకుఁ బ్రకాశము గల్గును. అట్లు కవిగూడుటచే రాజును రాజాదరముచేఁ గవియు నీయిరువురు గూడుటవలన సభయుఁ బ్రకాశించెడిని. అని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

కం. వలయము మణివలనను నా। వలయముచే మణియు నొప్పు వరలెడిఁ గరము,
ల్గలఁగవిచే విభుఁడు న్గవి। యలవిభుచే వీరివలన వరలెడి సభయుం.

దౌవారికుండు ప్రవేశించి. మహారాజ! యే దేశమునుండియో యిరువురు విప్రులు సనుదెంచి ద్వారదేశంబున నిలువంబడి భవద్దర్శనంబునకు వేచియున్నవాఁడు.

భోజుఁడు. వారి ప్రవేశపెట్టుము.

దౌవారికుండు. నిష్క్రమించుచు బ్రాహ్మణులతోఁ బ్రవేశించి.

ఓ బ్రాహ్మణులారా! అదె భూపతి సభతో మాటలాడుచు నిలువంబడి యుండెడిని. సమీపమునకుం జని మీయభీష్టార్థంబులు దెల్పుకొనుఁడు.

అని నిష్క్రమించుచుండెను.

బ్రాహ్మణులు రాజుకడకుం జనిరి.

భోజుఁడు. ఓవిప్రులార! మీర లే మపేక్షించి వచ్చితిరి?

బ్రాహ్మణులు. మహారాజ ధన మపేక్షించి నీవద్దకుం జనుదెంచినారము. వేదవేదాంగంబు లభ్యసించినవారము. నిష్ప్రచ్ఛరంబునం గల్గుగుసిదుసలు సహింపం జాలక నిన్నుం గాంచ వచ్చితిమి.

భోజుఁడు. ఓవిప్రులారా! మీకుం గవితాసామర్థ్యంబు గలదా! శ్లోకం బేదేని రచించుకొని తెచ్చితిరా!

బ్రాహ్మణులు. ఓమహారాజ! శ్లోకము చేసికొని వచ్చితిమి. అది సగమే కాని పూర్ణము గాలేదు.

భోజుఁడు. నవ్వుచు.

మీరు ఛాందసు లగుట తెలియుచున్నది. అర్థశ్లోకమును రచించినవారు తక్కిన సగమును రచింపలేరా! మంచిది చేసిన యర్థశ్లోకం బైనను చదివింపుఁడు.

సీత. ఆత్మగతమున,,

వీరలనుగుఱించి యే నేను చింతించినయది.

బ్రాహ్మణులలో నొకండు,,

శ్లో. అణో రణీయాన్ మహతో మహీయాన్,, అనియెను.

మఱియొక బ్రాహ్మణుండు,,

శ్లో. యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం,, అనియెను.

భోజుఁడు. నవ్వుకొనుచు.

మిత్రమా! ఈ విప్రులు కేవలము ఛాందసులు. తాము గలిచిన వేదవాక్యములను లౌకికఛందము లని వచించెదరు. వీరలయజ్ఞానంబుం గాంచిన మానసంబునకు వెగటయ్యెడిని. ఈరెండువాక్యములను జేర్చి సరసంబుగ నొకశ్లోకము వచింపుము.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజా వినుము. వీరలు వచించినవాక్యములలో అణోరణీయాన్, అనువాక్యము మొదటను యజ్ఞోపవీతం అనుదానిని కడపటను జేర్చికొనిన నానుడుపువాక్యము నడుమ సరిపడివచ్చును. ఎట్లన:—

* శ్లో. అణోరణీయాన్మహతో మహీయాన్। మధ్యం నితంబశ్చ యదంగనాయాః,
తదంగహారిద్ర నిమజ్జనేన, । యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం.

భోజుఁడు. సంతోషపరవశుండై కాళిదాసునిం గౌఁగిటంజేర్చుకొని,,

ఓ మిత్రమా! కాళిదాస! కవి వన్నె నీవ కావె! ఇట్లు సరసంబుగ వచియించువాఁ డెవ్వఁడున్నాఁడు? ఇట్టి సరసాగ్రణి వగు నీకుఁ బ్రియతమావిరహంబుండం బోలును.

కం. నవనీతమువంటిది యీ భువి । సరసులహృదయ మెపుడు పూఁబోఁడులతోఁ,
గవఁగూడి మెలఁగకున్నను । నవనవదుఃఖాగ్నిశిఖల నలిఁ జెంది చెడున్.

నీవును బ్రియావిరహంబునం గుందుచున్నావని మధురవచనాబోధితయై లీలావతీదేవి నాకుం జెప్పినయది. నీవు దయితాసహితుండవై సుఖంబుం గాంచుచుండం జూచి యానందంబుం జెంద మనంబు ఉవ్విళులూరుచున్నయది. తదానయనార్థం బిఁకఁ బ్రయత్నింపవలయు. ఇప్పుడు సూర్యుండస్తగిరిశిఖరారూఢుం డయ్యె. సంధ్యాసమయం బ్రవర్తించెడిని. నీ వీ సంధ్యను వర్ణింప వినం గోరెదను.

కాళిదాసుండు. మహారాజ వినుము.

---

* టీ. యదంగనాయాః = ఏకాంతకు, మధ్యం = నడుము, అణోః = సూక్ష్మమునకంటె, అణీయాన్ = కడుసూక్ష్మమౌ! నితంబశ్చ = పిఱుందు, మహతః = గొప్పదానికంటె, మహీయాన్ = కడుగొప్పదియౌ! తదంగ...మజ్జనేన:—తత్ = ఆకాంతయొక్క, అంగ = తనువున నలందుకొనియుండు, హారిద్ర = పసపునందు, నిమజ్జనేన = మునుంగుటచేత, యజ్ఞోపవీతం = జన్నిదము, పరమం పవిత్రం = కడును పరిశుద్ధము. అతిసూక్ష్మమగుమధ్యంబు నతివిపులం బగునితంబంబులును గలకాంత కరము [illegible] గుండదు పోదు. అట్టిదానిఁ గౌఁగిలించుకొనిన నద్దానియంగసంగతమగునుప్పసపున నగ్నమైన జన్నిదమే పరమపవిత్రమైనజన్నిదము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియైన యాంధ్రపద్యము.

ఉ. ధారుణిఁ జేలకాంగికి నితంబయుగంబును గొనుదీవియున్,
హారిమహాస్థలంబులను మహత్తరగా నణువైనదాని కిం,
పారనణుత్వరూపమున నందమువిూఱునో దానియంగకా,
శ్రీగనిమగ్నమైనమలచెల్వపుజన్నిదమే పవిత్రమా.

* శ్లో. వ్యసనిన ఇవ విద్యా క్షీయతే పంకజశ్రీః। గుణిన ఇవ విదేశే దైన్యమాయాంతి భృంగాః,
కునృపతిరివ లోకం పీడయత్యంధకారో। ధనమివ కృపణస్య వ్యర్థతామేతి చక్షుః.

భోజుఁడు. సంతసంబుతో,,

మిత్రమా ! ఇం దనుమానకల్పనము ప్రపంచానుసారంబై యుండుటంబట్టి కరము మోదావహం బయ్యె.

బ్రాహ్మణులం గాంచి,,

ఓబ్రాహ్మణులార ! మీను శ్లోకము రచియించుసామర్థ్యము లేనిపోయినను మీరు సంతరించి తెచ్చినశ్రుతివాక్యంబులచే నీమహాకవివలన నతిరుచిరార్థసూక్తంబుల గ్రోలంగంటిని. ఇమ్మహానందంబునకుం గారణభూతులైతిరి గాన మిమ్ము సత్కరింపవలసియున్నది. ఓరీ యెవఁ డక్కడ ?

దౌవారికుండు ప్రవేశించి,, మహారాజ యేమి యుడుల ?

భోజుఁడు. ఓరి దౌవారిక ! ఈవిప్రులను గోశాగారాధికారులకడకుం దోడ్కొని పోయి చెరియొక లక్షధన మిప్పించుమని.

---

* టీ. పంకజశ్రీః = తామరపూవులయొక్క కాంతి, వ్యసనినః = ద్యూతాది సప్తవ్యసనములందగుల్కొన్నవానియొక్క, విద్యేవ = శాస్త్రజన్యజ్ఞానమువలె, క్షీయతే = క్షీణతనొందుచున్నది, శాస్త్రము లెన్ని చదివినను ద్యూతమద్యపానాదులం దగుల్కొన్నవానికి జ్ఞానము క్షీణించుచు వచ్చు. అట్లే సాయంకాలము గాఁగాఁ బంకజములు కాంతిక్షీణించుచున్న దని యర్థము. గుణినః = గుణవంతులు, విదేశ ఇవ = పరదేశమునందుంబోలె, భృంగాః = తుమ్మెదలు, దైన్యం = దీనతను, ఆయాంతి = చెందెడిని. గుణవంతులు వారలయోగ్యత యెఱింగి గారవించువారలు లేమింజేసి పరదేశంబున దైన్యంబు నొందుచందంబున దుమ్మెదలు తమ కామెత లొసంగి గారవించుపంకజశ్రీ సముదయంబు మొగిడ్చుకొనుటంజేసి దైన్యంబునుం జెందెడిని, అంధకారః = చీఁకటి, కునృపతిరివ = చత్రితుండగు రాజువోలె, లోకం = జనులను, పీడయతి = బాధించెడిని. కునృపతి కప్పములు మొదలగునవి మెండుగ విధించి జనుల దారిద్ర్యదుఃఖంబున ముంచి పీడించును. కృపణస్య = పిసునియొక్క, ధనమివ = ధనమువలె, చక్షుః = కన్ను, వ్యర్థతాం = నిష్ప్రయోజనత్వమును, ఏతి = చెందెడిని. కృపణుఁడు ధనమును దా ననుభవింపఁడు. పరుల కీఁడు. వానిధనమునకు దానోపభోగములు లేమింజేసి వ్యర్థతయగతి.

దౌవారికుఁడు మహారాజ! అనుగ్రహంబ.

అని విప్రులందోడ్కొని నిష్క్రాంతుఁడయ్యె.

భోజుఁడు. మిత్రమా! మహాకవీ! సంధ్యోపాసనాదికార్యంబులకుం బోదము రమ్ము. కొన్ని దినములలోనం గరూశదేశమునకుం జనం బ్రయత్నంబు సలుపుదము.

కాళిదాసుఁడు మహారాజ! యట్లయగుంగాక.

అని నిష్క్రాంతులైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత ప్రకరణమునందు

నవమాంకము సమాప్తము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

దశమాంకము.

బ్రాహ్మణవేషధారియై భోజుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. ఏను గళాచంద్రునికార్యార్థము కరూశదేశాధీశునివలె తిరుగ బ్రాహ్మణవేషధారినై యిట వచ్చినాఁడ. కరూశదేశాధీశునినగరంబుం జొచ్చినాఁడను. బ్రాహ్మణవేషధారి నైతిని గాన రాజసభయందుఁ బ్రవేశంబు సులభంబ యగును. ఇది రాజనగరు! .

ప్రవేశంబభినయించి,,

ఓరి ద్వారపాలక! ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభ నుండు కవి యొకఁడు దక్షిణార్థియై వచ్చియున్నాఁడని వచింపుము. ఓరి! యేమనియెదవు! రాజు విద్వత్పరివేష్టితుండై యుత్తరదేశాగతు లగుపండితులరాకను బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు; మీరలు నిరభ్యంతరముగ రాజుకడ కరుగవచ్చు ననియా పల్కెదవు? ఇట్లైన మఱియు మేలయ్యె. ఇదె రాజసభ కేగెద.

పరిక్రమించి,,

వీర్యగుప్తుం డిదిగో! సింహాసనాధిష్ఠితుండై యుండెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

అని కొన్నియడుగులు సనియెను.

విద్వత్పరివేష్టితుండై వీర్యగుప్తుండు ప్రవేశించె.

భోజుఁడు. రాజా! స్వస్తి గలుగుంగాత.

వీర్యగుప్తుఁడు. బ్రాహ్మణోత్తమా! నమస్కరించెదను. మీరలెక్కడనుండి వచ్చితిరి?

భోజుఁడు. ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభనుండి?

వీర్యగుప్తుఁడు. సాదరముగ,,

అట్టు లయిన సారతరవిద్యావిశేషవిభూషితులరై యుండంబోలు.

భోజుఁడు. ఔను. ఆ ధారానగరంబునందు సయితము కవి గానివాఁడు లేఁడు. అట్లుండం దత్సభావిభాజితు లగువారి నడుగవలెనే! ఆభోజునిసభ కళింగ, ఘూర, వినాయక, శంకర, తారేంద్ర, విద్యావినోద, రేఫణ, గోవింద ప్రముఖసుకవిగణంబుచే

నలంకృతంబై యుండు. అందుఁ గాళిదాస, భవభూతి, దండి, భట్టబాణులు సుకవులు కవనమతిశయించినవారు. అందును గాళిదాసుండు మిన్నయై యుండు.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా ! దండియును భవభూతియు భట్టబాణుండును నిరుపమకవితాచాతురీధురీణు లనివిందు. వారికన్న గాళిదాసుండు మేల్బంతి యని యేర్పడినచరిత్రంబు లుండునుగదా ! అవి చెప్పి వీనులకు విందొనర్పుము.

భోజుఁడు. రాజా ! అట్టిచరిత్రంబులు పెక్కులు గలవు. వినుము. సహజకవి కాళిదాసుండు తనకవితాచమత్కారంబుచే సభాసదులను ధారాపతిని మెప్పించుచు నతి దోషంగినమస్థానింపోవనమున రాజాభోజునితోడ నాప్తుండై యుండెను. ఇట్టిగౌరవంబు గలుగుటంబట్టి భట్టబాణప్రభృతులు మనంబున గవిమయు నసూయ గలవారలయి రాజున కతనియందుం గలగౌరవజ్ఞానమును దొలఁగింపం దలంచి యాలోచించి కవివరుండు లేనిసమయంబున భోజునికడకుం బోయి యోయి ధారాపతీ ! కాళిదాసుండు వేశ్యాలంపటుండై యున్నవాఁడే గాదు ; మత్స్యంబులు సయితము భక్షించుచున్నాఁడు. అనుదినమునంగటివీథిలో నుండి యవి కొనుచుకొని పోవుచుండఁగా మే మెల్లవారమును జూచినవారమే. బ్రాహ్మణుండై జనించి చేపలు దినుట ధర్మవిరుద్ధముగదా యని యనిన రా జెదలో నాలోచించి వీర లతనియందు నసూయచే నసత్యంబులు పల్కుచున్నా రని నిశ్చయించికొనియును వారలమానసము చిన్నబోవకుండ నా ద్విజులతో నోపండితులారా ! అతఁడు చేపల నెత్తికొనిపోవుచుండఁగా నేను రమ్మన్నట్లు చెప్పి పిలుచుకొని రండు ; మీరలు నుడివినయర్థంబు యథార్థం బయ్యెనేని యతనిఁ బరిభవింతము. అని చెప్పి పంపఁగా వారలు తాము పల్కినయసత్యవచనంబుల సత్యము లని నిరూపింప నోడి మరునాఁడు మొదలు సభకు రాకుండిరి. కాళిదాసుం డది గాంచి వారలపంతయుడుపం దలంచి యొకనాఁడు వారు చూచుచుండ మాంసాపణమునకుం జని చేపలఁగొని చంకఁ బెట్టుకొని రాజరథ్యామార్గంబునఁ జనుదెంచుచుండెను. భట్టబాణప్రభృతు లట్లాతఁడు చనుదెంచుచుండం గాంచి మించినముదంబున నతనికడకుం జని యోయి మిత్రమా ! కాళిదాస ! నిన్నిప్పుడ భోజుండు దోడ్కొనిరమ్మని ముదలచేసెనని చెప్పఁగా దీనాననుండువోలెఁ దోఁచెంచుచు నొక్కింతతడవు తప్పించుకొనిపోవం గడంగి తప్పిపడువాఁడునుంబోలె నభినయించి తుదకు విధిలేక చనుదేరం బూనినవాని పగిదిఁ దదానీతుండై భోజసభకు రాఁగా,

రాజు కవిం గాంచి శ్లో (1) "కక్షే కిం తవ" అని యడిగెను.

అందుకు కవి రాజుం గాంచి (2) "పుస్తకం" అని బదులు చెప్పెను.

అది విని రాజు (3) "కిముదకం" అని యడిగెను.

అందుకుఁ గవి (4) "కావ్యార్థసారోదకం" అని బదులు చెప్పెను.

అది విని రాజు (5) "గంధః కిం" అని యడిగెను.

అందుకుఁ గవి (6) "ఘనరామరావణమహాసంగ్రామరంగోద్భవః" అని చెప్పె.

అది విని రాజు (7) "పుచ్ఛః కిం" అని యడిగె.

అందుకుం గవి (8) "నవతాళపత్రలిఖితం" అని బదులు చెప్పె.

అంత రాజు (9) "కిం పుస్తకం హే కవే! అని యడిగెను.

అందుకుం గవి (10) "రాజన్ భూమిసురోత్తమాదృత మిదం రామాయణం పుస్తకం" అని యాచేసలపెట్టను భూమిపయిం బడవేయఁగా నది కాళికటాక్షంబున రామాయణపుస్తకం బై యొప్పెను. రాజు పరమానందంబుం జెందె. వైరులెల్ల విచ్ఛాయవదనులై యేమియు ననలేక యుండిరి. అదిమొదల భట్టుభోజుండు కాళిదాసునియం దతిమానుషప్రభావంబు గల దని యెంచి యాతనితో సఖ్యంబున మెలంగుచుండెడిని.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓ విప్రవర్యా! ఆకవివరునికిం గలదివ్యప్రభావం బేమని వర్ణింపంగలము.

భోజుఁడు. ఓరాజా! ఇంతమాత్రమే కాదు! దండికిని యాతనికి జరిగినకలహంబునం దీ తని ప్రభావంబు కరం బరుదై తోఁచు. అది చెప్పెదను విను.

---

1. కక్షేకింతవ=నీచంకలోనుండునదేమి?

2. పుస్తకం=పుస్తకము.

3. కిముదకం=నీళ్లేమి?

4. కావ్యార్థసారోదకం=కావ్యార్థంబులలోని సారమేయుదకము.

5. గంధఃకిం=గంపేమి?

6. ఘన..ద్భవః=రామరావణులమహాయుద్ధమునంజచ్చినపీనుఁగులగంపు.

7. పుచ్ఛఃకిం=తోఁకలేమి?

8. నవ.. ఖితం=క్రొత్తతాటాకులందు మొదళ్లు కొనలు దఱుగనివానియందు వ్రాసినది.

9. హేకవేకింపుస్తకం=ఓకవీ! అదేమి పుస్తకము?

10. రాజన్భూ...పుస్తకం. ఓరాజా! విప్రోత్తము లాదరించుచుండు రామాయణ పుస్తక మిది.

ఒక దినమందాఖేటకక్రీడకుం జనియుండి ప్రభాతసమయసమాగతుండై తనకు అంగటనుండు కవివరులం గనుంగొని.

భోజుండు ; శ్లో. చరమగిరినితంబే చంద్రబింబం లలంబే ,,
అని ప్రభాతవర్ణనోదారమగు నొక సమస్య యొసంగ.

అందుకుం దొలుత భవభూతి; శ్లో. అరుణకిరణజాలైరంతరిక్షే గతర్క్షే,, అని యనియె.

అంత దండియును ; శ్లో. చలతిశిశిరవాతే మందమందంప్రభాతే,, అని వక్కాణించె.

ఈయిరువురు నుడివినయర్థంబులను దనభావంబునం బొదలునవిగా మెచ్చి కాళిదాసుని నడిగెను.

అతఁడు. శ్లో. యువతిజనకదంబే నాథముక్తోష్ఠబింబే ,, అని

పఠింపఁగా రాజు పరమసంతసించి కాళిదాసుని విశేషముగను దక్కినవారిని యథోచితముగను సన్మానించెను.

అందున దండి కోపోద్దీపితుండై రాజుం గాంచి నీవు కాళిదాసునియందుఁ బక్షపాతంబు గలవాఁడవు గాన నతని మెలుచ సన్మానించితి వని దూఱిన భూపతి మీయిరువుర తారతమ్యంబు భువనేశ్వరీసమక్షంబునం గాని వ్యక్తంబు గా దయ్యెడకుం జనుఁ డని చెప్పిన నతండు కాళిదాసునిం దోడ్కొని యయ్యెడకుం బోఁ బయనమయి యూరు వెడలఁగా నొకనాఁడును వీరిరువురను గాంచనిపూఁదోటయొకటి గన్పడియె. దాసిరమణీయత కచ్చెరువందుచు నాయిరువురు నందుం జొచ్చి యాయుద్యానము నందుం బచ్చవిలుకానిమాయయో యనం దగు నొకమచ్చకంటిం గాంచి తదీయ సౌందర్య విశేషంబున కరుదందుచు నాపూర్ణచంద్రాననతో మాటలాడం గోరిక వొడమఁగా నామె చెంగటికిం జేరిరి. అప్పుడు దండి యిట్లనియె.

---

* టీ. అరుణకిరణజాలైః = అనూరునికిరణములగుంపులచేత, అంతరిక్షే = ఆకాశమున, గతర్క్షే = నక్షత్రములుమాసినదికాఁగా; ప్రభాతే = ప్రాతఃకాలమునందు, శిశిరవాతే=చల్లనిగాలి, మందమందం=మెల్లమెల్లగా, చలతి=వీచఁగా; యువతిజనకదంబే=ఎలప్రాయంపుంబడతులగుంపు, నాథముక్తోష్ఠబింబే=నాయకులచే విడువంబడిన యధరబింబములు గలది కాఁగా ; అనఁగా నప్పుడే తమదయితల నధరామృతంబుఁ గ్రోలి విడుచుచున్నారని భావము. చరమగిరినితంబే=అస్తాద్రిసానువునందు, చంద్రబింబం=చందురునిబింబము, లలంబే=వ్రేలాడెను.

* శ్లో. చూర్ణ మానీయతాం తూర్ణం పూర్ణచంద్రనిభాననే,,

అని యడుగఁగాఁ గాళిదాసుండును,

† శ్లో. పర్ణాని స్వర్ణవర్ణాని కర్ణాంతాయతలోచనే ,,

అనియనియెను. అందు కాకాంతామణి తనసఖియం జేరి యిట్లనియె.

‡ శ్లో. వర్ణాని దీయతాం చూర్ణం తూర్ణం చంద్రనిభాననే.
కాళిదాసాయ కవయే దండినే పండితాయచ.

అని చెప్పి యాకాంత సఖితో సావనంబుతో సంతర్పిత యయ్యె. అట్లు కాఁగా నది తమతారతమ్యంబుం దెల్పం బోవసూచి సంతర్పిత యయిసభాసతి యని యెంచిరి. తన్నుఁ బండితసామాన్యునిగాఁ బల్కినందుకు దండి గతాభిమానుండై కాళిదాసునిం గారవించె. ఇట్లు భవభూతియు నోఁకనాఁడు భోజునిచామరగ్రాహిణి సీత సేయుచున్న రత్యంతప్రశ్నంబున నితనికి నోడిపోయె. అది యెల్లరకువిదితంబు.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఆశ్చర్యపడుచు ,,

ఆ! ఆకాళిదాసునియందు దేవికిం గలవాత్సల్యాతిశయంబు నేమని పొగడం గలవాఁడ ? అత్యద్భుతం బాకవివరునిమాహాత్మ్యము.

---

* టీ. పూర్ణచంద్రనిభాననే=పున్నమచందురుని బోలునటువంటి మోముగలదానా ! తూర్ణం=వేగముగ, చూర్ణం=సున్నము, ఆనీయతాం=కొనితేఁబడుఁగాక.

† కర్ణాంతాయతలోచనే = చెవులదనుక దీర్ఘములైయున్నకన్నులుగలదానా ! స్వర్ణవర్ణాని పర్ణాన్యపి=బంగారువన్నెగల యాకులను, తెమ్ము.

‡ చంద్రనిభాననే=చందురుని బోలుయినమోముగలదానా, తూర్ణం=వేగముగ, కవయేకాళిదాసాయ=కవియగు కాళిదాసునికి, పర్ణాని=ఆకులను, పండితాయదండినే=పండితుఁడైన దండికి, చూర్ణం=సున్నమును దీయతాం=ఇమ్ము !

కవులునుడివిన పద్యమునం బూర్వార్ధమునంగుఁ దూర్ణ మనియొకపద మధికము. ఉత్తరార్థమునందుఁ గర్ణాంతాయత,, లోచనే యనుచోట హృదయంగమం బైనసారస్యముండుటంబట్టి పూర్వార్ధము చెప్పినవాఁడు పండితుఁడనియు నుత్తరార్థమునుడివినవాఁడు కవియనియునభిప్రాయము.

మఱియు భోజునిసభయందు జరిగినయతనియతిమానుషప్రభావద్యోతకంబు లగు చరిత్రంబులు పెక్కులు వినియున్నాఁడను. ఆతనిం బిలిపించి యతనియిష్టార్థంబు లొసంగి పూజించి కృతార్థతం గాంచ నెంచియున్నాఁడ. ఇది యెప్పటికి లభించునో యెఱుంగ.

భోజుఁడు రాజా! నీ కాయతిశయంబుఁ జెందుట కిదియ యదను!

వీర్యగుప్తుఁడు. విప్రోత్తమా! అదెట్లు!

భోజుఁడు. రాజా! చెప్పెదను. వినుము. మధుమంతపురాధినేతకూఁతురు మదనసేన యిప్పుడు నీచేతం జిక్కియున్నదిగదా!

వీర్యగుప్తుఁడు. సత్వరముగ. ఔను! అయిన నేమి.

భోజుఁడు. ఆకన్యకాశిరోమణి నతని కర్పించితి వేని యతనియిష్టార్థపూరణంబు సల్పినవాఁడ వగుదువు.

వీర్యగుప్తుఁడు. వైచిత్ర్యంబుతో.

ఈ కవి దానింగోరుటకుం గతంబేమి?

భోజుఁడు. ఆమదనసేన యతనిసతి.

వీర్యగుప్తుఁడు. సోద్వేగముగ,,

ఆ! అతనిపత్నినా! నే నపహరించితిని!

అహో! ఎంతటి దుష్కార్యంబు సేయంబడె! ఆ కన్యక విద్యాలయంబు నన్వోడించుటచే నీను వెరిగి సమయంబు రాఁగా నాకస్మికంబుగ దొరకిన యాకన్యకాలోకశిఖామణిని; గౌతముని చేతం జిక్కి వెక్కుచుండు దానిఁ దత్సహాయుండనై సనుదెంచిన యావనునిం బిలుమూతిచి గోడ్కొని వచ్చితి. ఇతనిభార్య యని యెఱింగిన నప్పుడ యతనికి సమర్పించి నాజన్మంబుఁ గృతార్థతాభాజనంబుగఁ జేయక పోదునే!

భోజుఁడు. ఓ రాజా! ఇప్పటికి మించినదేమి? అట్లొనర్పం జనును సుమా!

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓ విప్రోత్తమా! మదనసేన బ్రాహ్మణపత్ని యని యెఱుంగను. ఎఱింగితినేని తదపహరణంబునం బ్రవర్తింప. గౌతముఁడు కపటంబున నొకగాడిదెల మేపువానికి దానిం బెండిలిసేయించె నని వినియుంటిని.

భోజుఁడు. ఓ రాజా! ఆగాడిదెలమేపువాఁ డెవఁ డని యనుకొంటివో! వాఁడె నీముఖ్యామాత్యుఁ డైనమిత్రమాధవునికుమారుండు కళాచంద్రుండు. ఆతండ కాళిదాసుండని కీర్తి కెక్కియున్నాఁడు.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఉల్లాసంబుతో,,

ఆశ్చర్యం బగుమిత్రమాధవునిపుత్రుఁడా కాళిదాసుండు! కళాచంద్రుండు నాకు నెయ్యుఁడు. అతఁడు గురుశాపంబునం గడుకష్టంబులం గూడి మెలంగుచున్నాఁ డని యెఱింగి మిత్రమాధవునితో మనంబునందుఁ గడు సంతాపించుచు నానాస్థలంబుల వెదకి వెదకితుదుపలబ్ధిలేక చింతించుచుంటిమి. ఇట్లుండ నాకళాచంద్రుండె కాళిదాసుండయి గన్పడుచున్నాఁడని వింటి. ఇంతకంటెఁ బరమముదంబు గలదే! శపథంబు సెల్లింప మదనసేనఁ దెచ్చినాఁడ నంతియకాని దానియందే దేని విశ్రమంబు నడప నాకు మనం బొప్పదు. ఆకన్యకయు నియ్యెడపుం జనుదెంచుటాదిగ తనభర్తృసమాగమమునకే యుపకఠోరవ్రతంబు సల్పుచున్నయది. ఆసతీతిలకంబు నేయంబూనినవ్రతాచరణంబు సఫలమై మోదదాయకం బయ్యె. దైవవశంబునం బ్రాహ్మణాపరాధంబును మిత్రద్రోహంబును నాకుం గలుగక తప్పిపోయె. నేను తొలిపుట్టువున నేమిపుణ్యంబుం బొనరించితినో! నాప్రాణమిత్రం బగుకళాచంద్రునిం గాంచి యతనివల్లభ నతనికి సమర్పించి ధన్యుండను గావలె నని యున్నాఁడ. అతం డెయ్యెడ నున్నాఁడో! ఈమహోత్సవంబు నాకెప్పటి కగునో! మదనసేనను గళాచంద్రునిం గూర్చి వారలు సుఖాంబుధిం దేలం జూచి నాకన్నులపం ఫలంబు నెప్పుడు సంపాదించుకొనంగలనో!

భోజుఁడు. ఓ రాజా! అతం డీయూరస యున్నాఁడు. నీ మనుకొన్నకార్యంబు నెఱవేర్చి పరమామోదంబును భూసురతరయశంబుం గాంచుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓవిప్రోత్తమా! నాయందుఁ గరుణ యుంచి యాకళాచంద్రుండుండుచోటికి నన్నుం దోడ్కొని పొమ్ము. అతనిని సపాదపతనంబుగ నభ్యర్థించి తెచ్చి మదనసేనతోఁ గూర్చెదను.

భోజుఁడు. ఓరాజా! అట్లయినం బోదము గమ్ము.

అనినిష్క్రింతులైరి.

శుద్ధవిష్కంభము.

లీలావతియుం గాంచనమాలయుం బ్రవేశించిరి.

లీలావతి. ఓసి కాంచనమాలా! నేను సాధారణవిప్రకామినీవేషంబుం బూని వచ్చినదానం గాన న న్నెవరు గనిపెట్టం జాలరు. ఈయుపవనంబు పురుషవర్జితంబై వివిక్తంబగుచు మనకుం గోరినచోటులకుం జన ననువై యున్నది. మఱియు నిది కుక

పిక నిరంతరారావభరితంబై చెవులు సొగయించెడిని. శుభకరంబు లగుశకునంబులు గానంబడుటంజేసి మనయభీష్టార్థంబు వేగను సమకూరు ననియుం దోఁచుచున్నది.

ముందుకు దృష్టులు నిగుడించి,,

ఓసి కాంచనమాలా! అదె! యాసరోవరంబునుత్తరతటంబునం జూడుము. అచ్చోట నొకమనోహరం బగుపర్ణకుటీరంబును దదంతరంబున నొకకాళికామూర్తియు నాదేవియెదుటఁ గఠోరతపంబు సేయుచు గూరుచుండినయొకపుండరీకపత్త్రాక్షియుం గనంబడెదరు. ఈకామినీతిలకంబె నీప్రాణనాథునిదయితగా యుండనోపు. అద్యో డనం బనియా కామినీమణివృత్తాంతం బారయుదము.

పరిక్రమించుచున్నారు.

లీలావతి. ఆశ్చర్యముతో,,

ఓసి కాంచనమాలా! ఈ సుందరీలోకలలామంబును గాంచితివె!

ఉ. ఏమి వయోవిలాస మిది యేమి సురూపవిశేష మేమి యీ,
కోమలదేహభవ్యరుచి కోమలికం బిది యేమి యౌర యీ,
కామినిలోకమనోజ్ఞముఖకాంతి యి దేమియొ గాంచలేదె యీ,
సామజయానవంటి పెరసాంకపగంధుల నీధరాస్థలిన్.

ఈకోమలి యిప్పుడు కఠోరతపశ్చర్యావిశేషంబు సలుపుచుండుటం గాంచి.

కం. పతిఁ బాసి నవసి మానవ। నతిరూపున వ్రతము లొలిసలుపఁ గడఁగునా,
రతియో యని తలఁపందగు। నతివ యి దేలా వ్రతంబు లాస సలిపెడిన్.

ఈ మనోహరాంగివృత్తంబు మన మారయం దగునదియై యుండు. ఈ కాంత వసించుపర్ణకుటీరంబునకు దక్షిణమున నుండురసాలవల్లరీనికుంజంబుమాటున నుండి యిది యాడుకొనువచనంబులచే దీనివృత్తం బారయుదము.

కాంచనమాలయు లీలావతియు రసాలవల్లరీనికుంజాంతరిత లైరి. భోజుండును గాళిదాసుండును వీర్యగుప్తుండును బ్రవేశించిరి.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! నీవు విప్రవేషంబునం జనుదెంచి నన్ను మోస పుచ్చితివి. నీవు మన్నగరంబునకుం జనుదెంచినప్పుడు నిన్ను నే నేవిధి గారవించి తోడ్కొనిపోవలయునో యది గావింపకుండ నన్ను వంచించితివి. ఇట్లు విప్రవేషంబునం జనుదెంచి నాప్రమాదంబుం బ్రకాశింపం జేసితివి.

భోజుఁడు. వీర్యగుప్తుఁడా! ఏ నుద్యోగించిన కార్యంబునకు నీవనుకూలించెదవో? లేక ప్రతికూలించెదవో? ఈయర్థం బెఱుంగఁ బ్రచ్ఛన్నవేషంబునం జనుదెంచితిని. అదియెఱింగి నన్నుం బ్రకాశితుం గావించితివి. నీవు నన్నుఁ గనిపెట్టుటయందుఁ బ్రమాదపడినను గవికామినిం గాచుటయందుఁ బ్రమాదంబుం జెందవయితివి. అందునం గర మభినందింపవలసియున్నది సుమా!

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! ఇది నాయొనరించినపున్నియంపుఁబంట. బ్రాహ్మణపత్నియం దపరాధంబు సల్పియు మిత్రపత్నియందు విప్రియంబుసల్పియు శుద్ధం బొరయువాఁడు గలఁడె! అట్టియుత్రేయంబు నాకుం గల్గఁగ యుండుటసంబె లగ్గొందె మిగులను! అదె కనుంగొనుఁడు; మదనసేన తపంబుసల్పుచుండువవేషంబు; మన మీనాఁటి వసించుచోటి కుత్తరమున నుండుతమాలకుంజంబుమాటున నుండి యీరాజసుతసేయు నుగ్రతపశ్చర్యావిశేషంబు లరయుదము.

ఎల్లవారును దమాలకుంజంబుమాటునకుం జనిరి.

భోజుఁడు. మిత్రమా! కాళిదాస! నీప్రాణదయిత యనుభవించుక్లేశంబుం గనుంగొంటివె!

ఉ. కన్నులనుండి బాష్పములు గ్రంగుగ దారలుగట్టి పైపయిం,
జన్నులపైన నుండుతెలిసన్నపుచేలమునందు గారఁగా,
నన్నన వెక్కివెక్కి తనయాసను ద్రోవలు లేక క్రుక్కుడిన్,
పున్నపుదీవి గాలగతిఁ బొల్పఁ దొలంగుతెలంగు దోపఁగన్.

కాళిదాసుండు. కన్నులనుండి బాష్పంబులు గార నూరకుండె.

కాళికాదేవిప్రోల నుపవిష్టయయిన మదనసేన ప్రవేశించెను.

మదనసేన. శోకంబుతో,,

కట్టా! యేమిసేయుదు. ఏఁ జేయంబూనినవ్రతంబును ముగిసినయది.

ఉ. ఆరసి నేఁ గఠోర మగునట్టివ్రతంబుల నాచరించితిన్,
భూరిదయామయాంతరకు భూతపతీందునిభాస్యకు న్నమో,
దారకు నాయెడ న్దయ యధన్యయొకన్ బొడమూపదయ్యె నే,
నేరవి జీవితంబు ధరియించుదు మించుదు నాథుఁ గాంచుదున్.

కొన్నిదినంబులకైనను ప్రాణనాథునిసమాగమంబు దొరకదా యనునడియాస వలనం గాలంబు గడపుటకు ననువు లేకయున్నది.

ఉ. భూతలమందు సాధుజనపూజ్యుఁడు గాన నను న్యథార్థగా,
వారిణిఁ గాఁ దలంచి ప్రతిపన్నయిసమ్మతి చేసినాఁడవు,
ప్రాణము దక్కు సుప్రతిష నిశ్చలతన్ నగపాలు నీవ నీ,
మేరయొనర్చినట్టితటి మే లుపేఁగన్ జనుదెంచె నేటికిన్.

ఇంక నేవిధము లగు సంపంబులను జెప్పఁజూడఁ గాలంబు గడచు సనువు గాదు.

ఉ. ఏమి యొనర్పఁజాలుదు మహీపతికిన్ వ్యథ నేమి చెప్పఁగన్,
భూమిని నాఁడు మాఁకుఁ బుట్టుటకుం గొడు గొంత లేదు ని,
పాపపుతీ నుండుటలొ నంత గాదు పృథాగతిఁ బట్టె నేనుమల్,
వేసులు నానిని జడిసి వేసుని స్వర్గమునందుఁ గావిన్.

భోజుఁడు. మిత్రమా ! కాళిదాస ! వింటివా ! ఏ ప్రోత్సాహించు సంప్రదాయంబులు. వీనివలన నీ కామిని తనపాతివ్రత్యంబుం గాచుకొనుచుండిన తెఱంగు తేటపడలేదా!

కాళిదాసుఁడు. ఔను.

కాంచనమాల. దేవి ! ఈ తపస్వినిఁ గనుంగొనఁ గా నాయకురాలియగు మదనసేన యని యొప్పదు మున్నది. సమీపమునకుం బోయి దీనివృత్తాంతం బారయుదము.

ఇరువురును మదనసేనకుం గట్టుగం జనుదెంచుచున్నారు.

మదనసేన. ఎదుటికిద్దృష్టులు నిగుడించి. ఆత్మగతంబుగ,,

ఈ కాంతామణు లెవ్వరో యెఱుంగను. వీరిం గనుంగొనుడు నామనంబునం గల నిర్వేదంబు శాంతిం జెందుచున్నట్లున్నది. కారణం బెట్టిదియో యెఱుంగఁబడదు.

లీలావతి. మదనసేనతో,,

ఓయవ్వ ! నీ వెవ్వతెవు ! ఏకారణంబున నిట్లు తపంబు సల్పెదవు ?

మదనసేన. ఓయవ్వలార ! ఈమందభాగ్యవృత్తాంతం బేల యడిగెదరు ? అది విన్నమాత్రాన మీమనసు సంతాపంబు గల్గు.

కం. ఏమందు నాయభాగ్యము । కామిని భూతలమునందుఁ గాంతలలోనన్,
శ్రీమహిత నగుచు మగనిన్ । గామనిభుం గోలుపోయి గాసియపడెదన్.

లీలావతి. ఓజవ్వని నీవచనంబువలన నీవు కళాచంద్రునిపత్ని వగుమదనసేన వని యెఱుఁగంబడియెడి. మాకుం దోఁచినయీయర్థంబు యథార్థంబె.

మదనసేన. ఓయవ్వ! ఔను. ఎట్టివానిం జేపట్టిన నేమి! తలవ్రాఁత యెవరికేనిం దప్పింపం దరంబగునే ! శ్రీమాఃపతిపుత్రునిం జేపట్టినరతికిం బ్రియవిరహంబువలనం గుందవలసినదప్పదాయె ! గౌతముఁ డనునావిద్యాచార్యునివలన నామగండు నన్నెడఁ బాయుట తప్పెనె !

శోకావేగంబుతో " బాష్పంబు లురల్చుచు,,

ఇంక.

గీ. భువనజననేత్ర నిర్మాణపుణ్యఫలము। లలితసౌభాగ్యలీలావిలాసపదము,
రూపగౌరవలక్ష్మీనిరూఢపదవి। మగనియాకారరేఖ నెమ్మదిఁ గాంతు.

అని యేడుచుచున్నది.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఏయేకాలమున కేది యేపనికి లభింపవలసియున్నదో! అది తప్పిపోవునా! ఇట్లని మానసంబునందు దనవలన నైనంతదనుక సమాధానంబు చేసికొనవలయుంగాని యిట్లు దుఃఖావేశవేగంబున కెనుఁగీఁదుపడవచ్చునే!

మదనసేన. ఓయమ్మ! ఏమి సేయుదును. ఏటికిం దానమాడఁ బోయినవాఁ డింటికిం జనుదెంచునంతలో నాగతి యిట్టు లయ్యెనే! ఇందు కెంత చింతించినం దీఱునా! అదియునుంగాక.

చం. అతిసుకుమారకాయుఁ డతఁ డంగజఘోరనిశాతసాయక,
ప్రతతికిఁ జిక్కి వేదనలపాలయి దూర్వఁగ లేక లోకసే,
వ్రతతిఫలంబు వాయఁగను దక్కిన దౌతసదేహయాత్ర న,
మ్మతి విడనాడె నో కొ యని మాటికి మాటికిఁ గుందుచుండెదన్.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! నీ వందుల కై చింతఁ గూరవలదు. నీదయితుండగు కళాచంద్రుం డిప్పుడు ధారానగరంబున నున్నవాఁడు. కాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకవలన నతఁడు తనలోకయాత్రయందు శిథిలుండు గాక యుండెడిని.

మదనసేన. సంతసంబులో,,

ఇన్నిదినములకు నాదయితుని క్షేమవృత్తంబు వింటిని. చెవులకనిమికి ఫలంబుం గంటిని. ఆనందసుధాంబుధిం దేలం గంటిని.

ఆత్మగతమున,,

నానాయకుండు మత్ప్రాప్తియం దాశ మాని వేశ్యాకన్యకతో సుఖించుచున్నాఁడు గాఁబోలు!

ఆకాశములక్ష్యముచేసి. ప్రకాశముగ,,

ప్రాణనాథ!

చం. అమరసమాన! నేను గర మానఁ గఠోరము లౌ వ్రతంబులన్,
క్రమమునఁ జేసి చేసి కడుఁ గాఁతిఁ జెందుచు నుండెదన్,
రమణినిఁ గూడి నీవు ఘనరాగముతోడఁ జరించుచు న్సుఖం,
బు మహితరీతిఁ గాంచెదవు పోయెదఁ బాపద నిప్డు ప్రాణముల్.

అని విముక్తకంఠయై యేడుచుచున్నది.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఊరకుండుము. ఆకాంచనమాలయే నిను నీదయితు నింజేర్పం బ్రయత్నించుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓవీర్యగుప్త! మిత్రమా! ఈ మదనసేన ప్రియవిరహంబున నింకం గొంతతడవునకు శరీరంబు వాయునని తోఁచెడిని. దానిసమీపమునకుం జని కళాచంద్రునిరాక యెఱింగించి యూరడింపుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! యట్ల యగుంగాక.

అనిపరిక్రమించుచున్నాఁడు.

మదనసేన. వీర్యగుప్తునింగాంచి. భయోత్కంపంబులతో. ఆత్మగతమున ,,

ఈవీర్యగుప్తుని కేఁ జెప్పినగడు విప్పటితో ముగిసె. వ్రతసమాపనానంతరము తనశయనంబునకు వచ్చెద నని నేఁ జెప్పియుండుమాటమేరకు నాతోఁ గలయ నిదె యాతం డేగుదెంచుచున్నాఁడు. వీనివలనం దప్పించుకొనుట కుపాయంబు లేదు. ఈనదీజలంబులం బడి ప్రాణంబులు వాయుటయ మానంబు గాచుకొనఁ దగిన విధానంబు.

ప్రకాశముగ,,

ఉ. ఏనొకవత్సరంబు గడు వేడ్కల వేడితి రాజు నిచ్చె స,
న్మానముతోడ నే వ్రతము మానక చేసితి వ్యర్థ మయ్యెఁ బో,
పూనిక వీఁ డధర్మరతి పుట్టి ననుం గలయంగ వచ్చెడిన్,
మానము గాచుకోఁ జనును మాన్యతఁ బ్రాణము లోలిఁ బాసియున్.

కం. జలములఁ బడి ప్రాణంబులు లలిఁ బాసిన నాకు నిం కిలం గలుగదు పో,
బలవద్వ్యసనము వ్రేల్మిడి దొలఁగెదఁ గాయంబుతోడఁ దుర్విధివశనై.

అతి త్వరితగతిం జలములకడ కరుగుచున్నది.

భోజుఁడు. ఆ! కష్టము! కష్టము! వీర్యగుప్తుండు తనకడకు వచ్చుటయుం గతంబు యథార్థంబుగ గ్రహింపం జాలక యీనీలాలక యితఁడు తన కెగ్గుఁదేనిఁ గావించునో యో

యని తలంచి భయంపడి పాతివ్రత్యంబుఁ గాచుకొన నెంచి జలంబులం బడం బోయెడిని. మన మొందు తలంప నాకనకాంగి మతియొందు దలంచినయది. దీని ననర్థంబు వాటిల్లనున్నయది. ఇది నివర్తింపంజేయఁ బెరవారలుం దగరు. మిత్రమా ! కళాచంద్ర! నీవె చనియాదారుణసాహసంబువలన నీసతి నివర్తింపం జేయవలసినవాఁడవు. ఇందాలస్య మొనర్పందగదు. వైళంబ చని యాశ్వాసితంజేయుము. ఇతరునిం గాంచిన నిపుడు సిగ్గుపడును గాన నేరాఁ జనదు.

కాళిదాసుండు. అట్లా;

అని త్వరితగతి మదనసేన కడ కేగి,,

ఉ. కోమలి యీయనర్థమునకు న్దడఁగ న్తన దూఁగడిల్లుమీ,
నీమది దుఃఖసంతతుల నేఁ డిటఁ బాయుము ; కూడు నే బళా,
సామజయాన కిట్టియతిసాహసవృత్తి ల వెప్పుడైన నీ,
కోమహిళాలలామ సమున్నతి నన్గనుగాళిదాసుఁడన్.

ఉ. చంద్రముఖీలలామ భవసాగరరత్నమ నీవు కాయమున్,
సాంద్రతరార్తిచేఁ దొఱఁగఁ జక్కఁదనంబున కిక్క లేదు ని,
స్తంద్రసురూపలక్ష్మికి నిధానము లే దిఁక మీఁదటం గళా,
చంద్రుని కేది దిక్కు గుణసంపద లిం కెట నుండు నుగ్మలీ.

మదనసేన. భయమోదలజ్జాసంభ్రమంబులతో నిలువంబడి చూచి. ఆనంద బాష్పపులకపోలయగుచు,,

నాథ ! జయంబగుంగాత.

కాళిదాసుండు,,

కం. లలనా బాష్పస్తంభిత। గళవై పల్కుటయు నాయెడఁ గడుపడి జయముల్,
గలిగించు నింక నాకు। గలవె భవల్లాభగరిమకంటె న్శుభముల్.

మదనసేన. ప్రాణనాథ ! మీరలు ధారానగరంబున నున్నట్లు వింటిని. ఇప్పుడియ్యెడ కెట్లు సముదంచితిరి.

కాళిదాసుండు. ఓప్రాణదయితా ! ధారాపతి యగుభోజభూపతిసహాయంబ యీసేమమునకుం గారణంబు.

మదనసేన. సత్వరముగ,,

ప్రాణనాథ! ఆభోజభూపతియు నేగుదెంచియుండెడివా ఏమి ?

కాళిదాసుఁడు. ప్రాణవల్లభా! మనయందుం గలప్రేమభరంబున నామహీ
పతియు నాతనిదేవి లీలావతియు నిద్యోడను వచ్చియున్నారు. ఆబ్రాహ్మణకాంతా
రూపంబుననీతో నింతవఱకు దొలఁత మాటలాడినతరుణియె లీలావతీదేవి! ఈవీర్య
ఘపుండును నానబాల్యసఖుఁడు. ఇతఁడు నీవు నాసతివయితి వని యెఱింగి నిన్ను
నాకు సమర్పింప నిచ్చటకుం జనుదెంచినవాఁడు గాని యితరకారణంబునం గాదు. అది
యెఱుంగ కీవు భయంపడితివి.

మదనసేన. లజ్జతో. ఆత్మగతమున ,,

ఆ! వీరలిందుం బూనుకొనక నాకుఁ బ్రాణనాథునిసంప్రాప్తి గలుగంబోదు.

లీలావతీదేవికి దగ్గఱి. ప్రకాశముగ ,,

ఆర్యా! మదనసేన నీకు వందనమాచరించెదను.

అని నమస్కరించె.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! రాజపుత్రి! ఇఁక వెఱఁబాయక నీనాయకునితో
సుఖింపుము.

మదనసేన. ఓయార్యా! ఏనింతవఱకు దొలఁత నిన్నెఱుంగక యథోచితవిధా
నంబుఁ జరుపకుంటి. ఆయపరాధంబు క్షమింపం గోరెద.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఈనాతియ నీదయితునిప్రణయిని యగుకాంచన
మాల. ఇదియ నీదయితునివిరహవ్యథావిశేషంబు మాకుం దెలిపి మమ్మిద్యోడకుం
దోడ్తెచ్చినది. దీనియందు నీవు సహజస్నేహం బుంచందగు.

అని కాంచనమాలకరంబు మదనసేనకరంబున నుంచి పట్టుకొనుచున్నది.

మదనసేన. ఆర్యా! నీనియోగంబునకు నడ్డంకి గలదే!

కాంచనమాలకరంబుఁ దనకరంబునం దెమల్చుచున్నది.

మదనసేన. ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నాకు నీకంటెఁ బ్రియవయస్యలుగలరా!

కం. పతి యన్యాసక్తుం డని। మతి నెఱిఁగి తదీయ మైనమక్కువఁ దీర్పన్,
సతి యెవతె గడఁగు నో। కృతమతి కాంచనమాల యిట్టిమాన్యవు నీవే.

భోజుఁడు. కాళిదాసునికడకుం జనుదెంచి,,

ఓమిత్రమా! కాళిదాస! మహాకవీ! మదనసేనాజీవితనిబంధన! వినుము.

చం. సుమసుకుమారగాత్రిని విశోభితపుణ్యచరిత్రఁ గాంచి తీ,
సమలినకీర్తితో నిచట నప్పుడు నప్పుడు నాపురంబునన్,
క్రమముగ సంతతంబును నికామముదంబున నుండి యిర్వురన్,
రమణులఁ గూడి సౌఖ్యము చిరంబుగఁ గాంచుచునుండుమీ భువిన్.

ఓచెలికాఁడా ఇంకను నీ కేమి ప్రియం బొనఁగూర్పం గలవాఁడను ?

కాళిదాసుఁడు. ఓమిత్రమా ! భోజభూపతీ యింతకంటెను నా కేమి ప్రియంబు గావలెను ? అయిన నిది యగుంగాత.

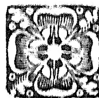
భరతవాక్యము.

గీ. నిరత సుగుణాంత జనులను నిండుసుఖము,
లవని ఫలియించుఁగాత సస్యంబు లెపుడు,
లీల వెలుగోటి రాజగోపాలకృష్ణ,
యాచభూమీంద్రు శ్రీసతి బ్రోచుఁగాత.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచంచరీకాయమాణమానస భార
ద్వాజగోత్రపవిత్రతిరుమలార్య పుత్ర పెరుందేవీగర్భజన్మ
చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ ప్రణీతంబైన కాళి
దాసచరిత్రప్రకరణమునందు దశమాంకము

సర్వంబును సంపూర్ణము.

"హిందూరత్నాకర" ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి :—1928.